TAXANDRIA

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

W. J. F. JUTEN,

OUD-LID VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

EN

G. C. A. JUTEN,

PASTOOR TE WILLEMSTAD.

LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

MET WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN

TWEE EN DERTIGSTE JAARGANG.

VIERDE REEKS.

TWEEDE JAARGANG.

BERGEN-OP-ZOOM.

GEBROEDERS JUTEN.

1925.

6134 1878

TAXANDRIA

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

W. J. F. JUTEN,

OUD-LID VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

EN

G. C. A. JUTEN,

PASTOOR TE WILLEMSTAD.

LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

MET WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN

TWEE EN DERTIGSTE JAARGANG.

VIERDE REEKS.

TWEEDE JAARGANG.

P6 3e ex

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant 's-HERTOGENBOSCH

BERGEN-OP-ZOOM.

GEBROEDERS JUTEN.

1925.

38309

Aan den Lezer!

Voor den twee en dertigsten keer zenden wij ons tijdschrift de wereld in, met een dankbaar gemoed voor:

de ruime en welwillende belangstelling onzer Brabantsche geschiedvorschers;

de trouwe aanhankelijkheid onzer abonné's, wïer steun de vaste grondslag is van onzen arbeid;

de bereidwilligheid onzer firma, welke, ondanks de weinige voordeelen dezer uitgave, zich het eene eer rekent dit Brabantsch werk te verzorgen.

De inhoud van ons tijdschrift zou, naar sommiger meening, in de laatste jaren een ander karakter zijn gaan aannemen; vooral zou dat blijken uit het kleiner aantal genealogische artikelen.

Is deze klacht wel rechtvaardig?

Zeker, de belangrijke zegel-platen moeten wij voorloopig missen. Het spijt ons zelven het meest, omdat wij het groote belang dezer afbeeldingen beseffen voor de heraldiek en ook voor de genealogie.

Bij het doorzien van den inhoud, o. a. van den laatsten jaargang zal men meerdere genealogische bijdragen vinden, ook van den leidenden redacteur.

Maar van hooger waarde achten wij elke bijdrage, welke bedoelt meer kennis, juister inzicht te geven over ons verleden, vóórdat Brabant door de noordelijke provinciën als wingewest werd ingelijfd bij de republiek. Hadden onze vroegere geschiedvorschers met meer ijver de middeleeuwsche archieven doorzocht, hunne bevindingen in meer artikelen, in meer boeken neergelegd, wellicht zouden de Nederlandsche historici beter aandacht geschonken hebben aan de groote rol, die onze voorouders hebben vervuld in het landsbestuur der Nederlandsche gewesten.

Dat tekort te helpen aanvullen, blijft ons streven. Voor dien arbeid vragen wij aller medewerking.

Nog voor een andere zaak vragen wij dit jaar de aandacht. Gaarne zouden wij in onze bladzijden een *leestafel* willen opslaan, waar boeken, tijdschriften, couranten zouden worden opengelegd aan onze abonné's. Voor bespreking of vermelding komt in aanmerking alles, wat voor de geschiedenis van onze provincie van belang is. Beleefd verzoeken wij H. H. schrijvers en uitgevers een exemplaar ter bespreking op te zenden aan: ir. A. J. L. Juten, leeraar R. H. B. S. te Bergen op Zoom.

Redactie.

HET ONTSTAAN VAN DE PROVINCIALE STATEN VAN NOORDBRABANT.

De provincie Noordbrabant bestaat als zoodanig eerst vanaf 1814. Haar Brabantsch deel had, sedert het in den Tachtigjarigen Oorlog door geweld van wapenen van het zuidelijk gedeelte van het Hertogdom Brabant was afgerukt en dit feit bij het Vredestraktaat van Munster van 1648 was bekrachtigd, geene Staten meer, maar het werd van toen af door de Staten-Generaal van de Republiek der Vereenigde Nederlanden onder den naam van Generaliteitsland geregeerd, zonder dat zijne bewoners in het beheer van zijn gebied eenig medezeggenschap hadden. Hierin kwam eerst verandering door de Staatsregeling van 1798, als wanneer het grootste gedeelte van de tegenwoordige provincie Noordbrabant een departement werd met een eigen gewestelijk bestuur, wat duurde totdat Nederland in 1813 zijne onafhankelijkheid van Frankrijk herkreeg. Daarop kwam de Grondwet van 29 Maart 1814 tot stand, zooals ik reeds uitvoerig heb medegedeeld in dit tijdschrift XXV p. 3 en vlgd. en waarbij werd bepaald:

Art. 53. Het Nederlandsche Volk bestaat uit de ingezetenen der volgende negen Provinciën of Landschappen, welke te zamen het tegenwoordige grondgebied der Nederlanden in Europa uitmaken, als:

Gelderland
Holland
Zeeland
Utrecht
Vriesland
Overijsel
Groningen
Braband en
Drenthe

Art. 54. Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Vriesland, Overijsel, Groningen en Drenthe behouden hunne oude grensscheidingen, onder de navolgende bepalingen, enz.

Braband bestaat provisioneel uit alle de Landen en steden, voormaals bekend onder den naam van Generaliteitslanden, en uit zoodanige anderen, als in lateren tijd verkregen en daarbij gevoegd zijn.

Art. 55. De wet bepaalt de verdere grensscheidingen tusschen de Provinciën of Landschappen, gelijk mede aan welke van deze zullen worden toegevoegd zoodanige andere districten en plaatsen, welke bevorens tot geen derzelver hebben behoord, welke nader verkregen, of welker jurisdictie tusschen onderscheidene Provinciën of Landschappen is verdeeld of in verschil geweest.

Art. 73. Er zullen zijn Staten van de Provinciën of Landschappen.

Art. 74. Derzelver zamenstelling wordt, naar aanleiding van deze grondwet, geregeld door den Souvereinen Vorst, die uit elke Provincie of Landschap eene commissie benoemt om Hem dienaangaande te dienen van advies.

Sedert dien had men in ons land ook de provincie Noordbrabant, aanvankelijk zooals wij zagen, Braband geheeten.

Blijkens het werk, getiteld: Bestuur en Administratie der provincie Noordbrabant. Historische en administratieve bescheiden, verzameld en geordend door H. Smeets en Vinc. Cleerdin onder leiding en toezicht van den Griffier J. F. A. Wagenaar, I p. 19 werden de grenzen der provincie Noordbrabant bij besluit van den Souvereinen Vorst van 20 Juli 1814 Stbl. no. 84 als volgt bepaalt:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het, voor het belang der ingezetenen en de geregeldheid van het bestuur, niet dan schadelijk zijn zoude, dat zoodanige plaatsen en landen, van ouds tot de provincie van Holland behoord hebbende, als ten Zuiden van het Hollandsche

Diep, den Biesbosch en de Oude Maas gelegen zijn, een gedeelte van gemelde provincie uitmaakten, en daarentegen derzelver ligging, aller eigenaardigst medebrengt, dat zij met de provincie Braband en onder hetzelfde bestuur vereenigd worden;

dat ook de heerlijkheid van Nieuw-Vosmaer, alsmede de polder Hinkelenoord in het voormalig Marquisaat van Bergen op de Zoom gelegen, en van Zeeland, waartoe dezelve van ouds behoorden, door de rivier de Eendragt afgescheiden, om de moeijelijkheid der communicatie, min gevoegelijk tot die provincie zouden worden gebragt;

dat om diezelfde reden de vesting Loevestein, gelegen op den westelijken uithoek van den Bommelerwaard, en van Holland, waartoe dezelve van ouds behoorde, door de rivier de Merwede gescheiden, behoort gevoegd te worden bij de provincie Gelderland;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg van de Staten-Generaal dezer landen, krachtens het bepaalde bij art 55 der Grondwet hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

ART. 1.

De provincie Braband zal tot limietscheiding hebben het Hollandsch Diep, de Biesbosch, het Bergsche Veld en de Oude Maas tot bij Heusden, komende diensvolgens alles wat bezuiden die wateren ligt, aan voornoemde provincie, en loopende vervolgens die limietscheiding van de Oude Maas bij Heusden, met insluiting van die stad en het dorp Beern, in eene regte lijn op de Maas tot bij de heerlijkheid Wel.

ART. 2.

De polders van Nieuw Vosmaer, alsmede polder Hinkelenoord, gelegen op den regteroever van de Oosterschelde, zullen insgelijks tot de provincie Braband behooren; zullende alzoo de rivier de Eendragt de grensscheiding uitmaken tusschen de provinciën van Braband en Zeeland.

ART. 3.

De vesting Loevestein en naburige landen, gelegen op den westelijken uithoek van den Bommelerwaard, zal aan de provincie Gelderland worden toegevoegd.

Ingevolge dit besluit werden aan de nieuwe provincie, toen nog Braband genaamd, van haar tegenwoordig Hollandsch deel toegevoegd de gemeenten Heusden, Oudheusden, Elshout, Herpt, Hedikhuizen, Onsenoort, Engelen, Vlijmen, Baardwijk, Drongelen, Doeveren, 's Gravemoer, Raamsdonk, Waspik, 's Grevelduin Capelle Besoijen, Sprang, Vrijhoeve Capelle, Geertruidenberg, Made en Drimmelen, Hooge en Lage Zwaluwe, Zevenbergen en Klundert, met inbegrip van Willemstad en Prinsenland, en van haar tegenwoordig Zeeuwsch deel de in art. 2 van dat besluit genoemde polders.

Over de grenzen van Noordbrabant in het W., het Z., een deel van het N., voor zooverre Noordbrabant aan Gelderland grenst en in het O. liet de Souvereine Vorst zich in het besluit niet uit, waarschijnlijk omdat hij zal bedoeld hebben N. Brabant zich aldaar te laten blijven uitstrekken zooals het deed toen het was het Departement Staatsbrabant en nog minder liet hij zich uit over hetgeen ingevolge art. 53 der Grondwet van 1814 tot die provincie van de tegenwoordige provincie Limburg zoude moeten behooren; daartoe waren de toenmalige tijdsomstandigheden nog te onzeker, doch nadat Limburg bij akte van het Congres van Weenen van 2 Juni 1815 bij het Koninkrijk der Nederlanden was gevoegd, werd dat gewest van de provincie Brabant gescheiden en tot een zelfstandige provincie verheven, terwijl de provincie Braband als toen den naam van Noordbraband kreeg in tegenstelling met de Belgische provincie Braband, welke bij dezelfde akte met de overige Belgische gewesten met ons Koninkrijk was vereenigd. Bij besluit van 10 Febr. 1815 Stbl. no. 14 wijzigde de Souvereine Vorst vervolgens de eerst door hem gemaakte grens-

scheiding van Noordbrabant in dier voege, dat nu ook het geheele Land van Heusden en Altena gerekend werd tot die provincie te behooren.[1]) Hiermede achtte hij blijkbaar te zijn voldaan aan de bepaling van art. 55 der Grondwet van 1814.

Aan de bepaling van art. 76 dierzelfde Grondwet: Er zullen zijn in alle Provinciën of Landschappen Commissarissen van den Souvereinen Vorst onder zulke benaming, als Hij zal goedvinden, voldeed hij door in de plaats van zijne Commissarissen-generaal, de geboren Noordbrabanters Mr. Maarten Bowier en Jan Baptist Verheyen, die namens hem gedurende drie maanden de nieuwe provincie Braband hadden bestierd, den 6 April 1814 tot zijnen commissaris met den titel van gouverneur te benoemen den Staatsraad Mr. Carl Gerard Hultman, geboren te Zutphen, 10 Juli 1752, overleden te 's Hertogenbosch 6/7 Maart 1820,[2]) alwaar hij zou resideeren in hetzelfde gebouw waarin hij 27 April 1810, toen het was het Landdrostambt van Braband, met de staatsraden Elout en van Lynden tot Lunenburg Braband, Zeeland en een stuk van Gelderland aan het Fransche Keizerijk had afgestaan.[3]) Waarom nu juist hij, niet-Noordbrabanter en Protestant en niet een der vele daartoe geschikte Katholieke Noordbrabanters benoemd werd tot gouverneur der Katholieke provincie Noordbrabant en van het niet minder Katholieke Limburg, zal wel geene andere reden gehad hebben dan dat de Souvereine Vorst zich nooit heeft kunnen losmaken van de meening, dat Nederland een Protestantsch land was en dit ook behoorde te zijn.

Mr. Hultman aanvaardde zijn ambt van gouverneur den 20 April 1814 bij een publikatie van den volgenden inhoud:

De Gouverneur in de Provincie Braband maakt bij

1 Het hiervoren aangehaalde werk I p. 21.

2) Men zie over hem Mr. J. F. Mauritsz. Ganderheyden. Redevoering te zijner nagedachtenis.

3) Th. Jorissen, De ondergang van het Koninkrijk Holland p. 244—262.

deze bekend aan alle In- en Opgezetenen derzelve Provincie, dat dezelve, krachtens besluit van Z. K. Hoogheid den Heere Prince van Oranje-Nassau, onzen geëerbiedigden Souverein, van den 20e April 1814 no. 9 zijne Functiën heeft aanvaard en het Bestuur der zaken in deze Provincie van de Heeren Commissarissen-Generaal in het voormalig Departement der Monden van den Rhijn heeft overgenomen

Dat voorts bij opgemeld Besluit de Heeren Raden bij het voormalige Commissariaat-Generaal en Commissarissen der Arrondissementen in derzelver werkzaamheden provisioneel blijven gecontinueerd tot dat na de bijeenkomst der Provinciale Staten of Gedeputeerden daaromtrent nader zal zijn bepaald.

Inviterende tevens alle de fungerende Ambtenaren in deze Provincie om met de tot hiertoe betoonde vlijt, trouwe en liefde de hun aanvertrouwde posten te blijven vervullen en alzoo met hem Gouverneur te wedijveren om de dierbare belangen van den Souverein en het Vaderland en in het bijzonder van deze Provincie met alle krachten te helpen bevorderen.

En zal deze worden gedrukt en afgekondigd in alle de gemeenten der Provincie, waar zulks geschieden kan.

's Hertogenbosch 28 April 1814.

De Gouverneur voornoemd C. G. Hultman.

Nu moest nog worden voldaan aan art. 73 van de Grondwet van 1814, waarbij bepaald was, dat er in alle provinciën des Rijks Staten zouden zijn en dat voor de samenstelling daarvan de Vorst eene Commissie in elk dier provinciën zal benoemen om hem daarover te dienen van advies.

Tot leden dier Commissie voor Noordbrabant benoemde de Souvereine Vorst onder het voorzitterschap van den aangestelden Gouverneur Mr. C. G. Hultman: Mr. Franciscus Xaverius Verheyen, Jhr. Mr. Maarten Bowier, Mr. Johannes Luyben, Mr.

Hendrik Bernard Martini, Jhr. Leopold Frans Jan Jacob van Sasse van Ysselt, Arnoldus Josephus Ingen-Housz en Mr. Antonius Josephus Borret.

Bij hetzelfde besluit, waarbij hij Mr. Hultman tot Gouverneur had benoemd, vroeg de Souvereine Vorst hun advies over bedoeld onderwerp, waartoe hij daarin eenige vraagpunten had geformuleerd. Te voren had hij reeds dat advies gevraagd aan eene Centrale Commissie, welke hij daartoe voor het geheele land had ingesteld en waarin voor Braband zitting had Mr. F. X. Verheyen voornoemd.

Reeds den 16 April 1814 bracht de Brabantsche Commissie haar advies uit aan den Souvereinen Vorst; het was als volgt:

Doorluchtige Vorst en Heere

Het aan Uwe Koninklijke Hoogheid behaagd hebbende, bij besluit van den 6^{en} dezer maend April no. 1 onder anderen te benoemen eene Commissie onder het voorzitterschap van den aangestelden Gouverneur dezer provincie Braband teneinde Hoogstdenzelven te dienen van advis omtrent de zamenstelling der Staten van dit gewest, heeft opgem. Gouverneur als benoemde voorzitter naer aanleidinge van den bij dat besluit aan hem opgedragen last de gedespicieerde leden datelijk geconvoceerd om zich tegens Woensdag den 13^{en} daeraenvolgende vroegtijdig binnen deze residentie van 's Hertogenboseh te sisteren om des anderen daegs de besognes te kunnen entameren en haere werkzaamheden overeenkomstig Uwe Kon. Hoogheids goedvinden onafgebroken voort te zetten teneinde Uwe Kon. Hoogheid hoe eer hoe liever tot de benoeming der Staten zelve zouden kunnen overgaan.

De leden der Commissie in competente getal ter bestemder tijd erschenen zijnde, heeft de Voorzitter de vergadering geopend en kennis gegeven van den hem opgedragen last en van het oogmerk der bijeenkomst

en de werkzaamheden aen ons opgedragen ; voorts opening gegeven van den inhoud van het meeraengetogen besluit van den 6e dezer no. 1, zijnde tevens door ons medelid F. X. Verheyen, als geweest zijnde lid van de Centrale Commissie bij Uw Kon. Hoogheids besluit van den 17en Maert jongstl. benoemd, medegedeeld het geene door hen gemeenschappelijk was verhandeld en beraamd ter verkrijging eener behoorlijke eenparigheid in de form en de zamenstelling der Provinciale Staten.

Wij hebben vervolgens datelijk een aanvang met onze werkzaamheden gemaakt, dezelve onafgebroken voordtgezet en na de onderscheidene puncten, welke het object onzer gerequireerde consideratien en advis moesten uitmaken, in onderscheidene sessien met allen mogelijken aendagt en voorzigtigheid, welke het gewigt der onderwerpen vorderde, te hebben gewikt en gewogen, en de nodige inlichtingen te hebben ontvangen en elkanderen medegedeeld, kunnen wij thans de eer hebben aan Uwe Koninklijke Hoogheid als het resultat onzer beraadslagingen en gevolgelijk als het van ons gevorderde advis omtrent de zamenstelling van de Staten van het Gewest van Braband het volgende aan te bieden.

In de eerste plaats, dat in aanmerkinge genomen zijnde de gewigtige populatie van deze provincie zo als dezelve naer aenleidinge van het 54e art. der Grondwet van den Staat is omschreven en bedragende (zonder het platte land om en bij de stad Maestricht, hetgeene der Commissie onbekend was, doch ten minsten nog op 20000 zielen moet worden geschat) 320015 zielen, de vergadering der Provintie Braband zoude behoren te bestaen uit 42 leden.

2o

Dat deze Vergadering zal zijn zamengesteld uit Edelen of Ridderschappen, Afgezanten der Steden en Leden genomen uit de Landeigenaeren of Eigenerfdens en dat vervolgens aen de Ridderschap in die representatie zoude

dienen te worden toegekend een zesde gedeelte, aen de Steden drie zesde gedeeltens en aen de Landeigenaeren of Eigenerfdens twee zesde gedeeltens.

Ten opzichte van deze onze opinie moeten wij Uwe Koninklijke Hoogheid doen opmerken, dat dit punct, als van zeer groot aanbelang zijnde, door ons met eene zorgvuldige aandagt en de grootste zorgen is overwogen en meermalen en langduirig is worden gewikt en gewogen en dat wij met volle overreding kunnen verzekeren, dat wij ten dezen vermeenen met alle onzijdigheid op 't oog gehouden te hebben, dat de representatie der drie standen alsdan zal plaets hebben in zodanige onderlinge evenredigheid als de aanzienlijkheid van ieder dezer drie standen de verschillende trappen van welvaard en beschaving en andere consideratiën aan de hand zullen geven, zooals zulks bij 't 6e art. van 't meer aengehaalde besluit van den 6e dezer onder lett. *a* wordt gevorderd en waeromtrent ook onder de Commissie zodanig eenstemmig is gedagt, dat dit punct, uitgezonderd dat een der Leden opineerde, dat de helft der representatie zoude behoren te worden toegekend aen de Steden en de andere helft in gelijke deelen tusschen de Edelen of Ridderschap en tusschen de Landeigenaeren of Eigenerfdens gedeeld, algemeen is toegestemd geworden.

En het zij ons vergund Uwe Koninklijke Hoogheid hierbij te mogen voegen eene der redenen waerom wij van gedagten zijn, dat de Ridderschap zich nimmer zal kunnen beklagen, dat aen haer maer een zesde gedeelte in de representatie zoude worden toegekend; het is overbekend, dat zederd onherdenkelijke tijden, immers sedert meer dan twee eeuwen, de Edelen of Ridderschappen nimmer een stand in deze Provincie hebben uitgemaakt, noch als zodanige eenig deel aen de 's Lands regering hebben gehad; dat oock zelfs toen Braband zich nog onverdeeld en onder de heerschappij van Keizer Karel den 5en en desselvs zoon Philippus den 2en bevond, de Edelen, hoezeer wel een stand uitmakende, niet qua

tales ter Staetsvergadering verschenen, maer aldaer door de Baenderheeren met de Prelaten en de vier grote steden [1]) vertegenwoordigd werden, terwijl nog daerbij kan worden gevoegd, dat het getal Edelen binnen dit gewest ten uittersten gering is en het misschien aen ongelegendheden onderhevig zoude kunnen zijn dezelve bovenmatig te vermeerderen, terwijl eindelijk zij nog het voorregt zullen genieten, dat het den Steden en Eigenerfdens vrij staet hunne afgezanten ter Staetsvergadering uit dien stand te kiezen.

3°

Dat het getal van zeven Leden, ter Staetsvergadering uit de Ridderschap te benoemen, alzoo bepaald wordende, aen de navolgende Steden of plaatsen het regt van gedeputeerden ter gem. vergadering af te zenden zoude kunnen worden toegekend, te weten aen:

		Zielen	Afgevaardigde
de Hoofdplaets en residentie 's Hertogenbosch, hebbende eene populatie	van	13716	4
Bergen op Zoom met deszelvs jurisdicties	„	5818	1
Breda	„	9289	3
Eindhoven	„	2327	1
Geertruidenberg	„	1329	1
Grave	„	2193	1
Helmond	„	2548	1
Heusden	„	1450	1
Maastricht	„	17963	3
Oosterhout	„	6354	1
Tilburg	„	9680	2
Venlo en	„	4082	1
de Willemstad	„	1424	1
		78173	21

Wij moeten Uwe Kon. Hoogheid ook ten dezen doen opmerken, dat alwederom door ons zorgvuldig is in agt

1) Brussel, Antwerpen, Leuven en 's Hertogenbosch.

genomen § *a* van den 6^en^ Art. van 't besluit van den 6^en^ dezer en zodane verdere bijzondere redenen als ons geschikt zijn voorgekomen om deze steden en plaatsen bij voorkeur toe te kennen het regt van afgevaerdigden ter Staetsvergadering te zenden. Dat wij ook niet uit het oog hebben verloren § *d* van 't zoo even aengehaalde 6^e^ art., waerom wij dan ook vermeend hebben, dat Tilburg en Oosterhout, schoon dezelve bevorens niet onder de steden zijn gerangschikt, uit hoofde van derzelver aenzienelijkheid, rijkdom, fabricquen en andere consideratien als steden zouden behoren te worden geconsidereerd en uit dien hoofde aen dezelve het regt om ter Staets vergadering af te vaerdigen kunnen worden toegestaen. En hierbij moeten wij nog deze opmerking voegen, dat behalven de hoofdstad 's Hertogenbosch geene van deze steden en plaetsen (in zeer bijzondere gevallen hebben Heusden en Geertruidenberg daervan gejouisseerd) immer ter Staetsvergadering zijn verschenen. Terwijl wij eindelijk nog Uwe Koninklijke Hoogheids attentie vermeenen te moeten vestigen op eene bijzonderheid, welke Uwe Koninklijke Hoogheid niet zal echapperen, dat namentlijk de steden Geertruidenberg en Heusden hieronder worden gerangschikt, dan hetzij ons vergundt hier omtrent te observeren, dat behalven, dat het ons niet als geheel uitgemaakt, ten minste voor verschillende explicatie vatbaar is voorgekomen, of dat gedeelte van de Provintie Holland, reeds sederd lang bij dit gewest gevoegd, bij hetzelve al of niet zal verblijven, dan in aanmerking nemende de locale positie van die landstreken, welke door eene der hoofdrivieren van het Land geheel van Holland zijn afgesneden en welkers communicatie en betrekkingen, belangen, handel en veelvuldige andere redenen zoo van finantie als politie allezins pleitten om bij deze Provintie te blijven, hebben wij vermeend zoo uit hoofde van het belang der Provintie in het algemeen als dat van dat gedeelte der ingezetenen in het bijzonder de tegenwoordige verdeling zoo omtrent deze steden

als bij het volgende van dit art. voor de Landeigenaeren te mogen volgen, terwijl in allen gevalle, wanneer deze gedagten Uwe Kon. Hoogheids goedkeuring niet mogten wegdragen, het weinig moeyte zal kosten om deze twee leden ter Staetsvergadering zoo der steden als van 't platte land door onder de overblijvende Steden en Landeigenaren te verdelen en te doen vervangen.

4°

Dat voortdts de veertien Leden der Staetsvergadering uit de Landeigenaers of Eigenerfden te kiezen en af te vaerdigen zouden dienen te worden verdeeld en gekozen als volgt:

	Partiele populatie	Totals	Afgevaerdigde
Uit de districten 't canton van Ravenstein en Osch	8871 14424	23295	1
Boxmeer en Grave na aftrek der populatie van de stad	11890 10901	22791	1
Gemert en St. Oedenrode	11078 11843	22921	1
Oirschot en Boxstel	8861 11833	20694	1
Hilvarenbeek en Eindhoven na aftrek van de populatie der stad	9873 12322	22195	1
Tilburg na aftrek van de populatie der hoofdplaatsen Oosterwijk	3713 10408	14121	1
Heusden na aftrek van de populatie der stad	13070		1
Waalwijk	15552		1
		Transporteere	8

	Partiele populatie	Totals	Afgevaerdigde
		transport	8
Maastricht na aftrek der populatie der stad (de populatie van 't platte land is de Commissie onbekend)			1
Helmond na aftrek van populatie der stad	11564	23930	1
Asten	12366		
Breda na aftrek der populatie der stad en	5082	18251	1
Ginneke	13169		
Oosterhout na aftrek der populatie van de Hoofdplaats	3353	13573	1
Zevenbergen na aftrek der populatie van de Willemstad	10220		
Bergen op Zoom na aftrek der populatie van de stad	7427	19095	1
Rosendaal en	11601		
Oudenbosch		11302	1
			14

Ook hier hebben wij wederom in agt genomen de grondtrekken bij het meermaels aangehaalde 6e art. van Uwe Kon. Hoogheids besluit breder omschreven en vleyen ons, dat de behoorlijke proportie der meer of mindere rijkdom, aanzienelijkheid en beschaving niet zijn uit het oog verloren, terwijl wij met betrekking tot de cantons van Heusden en Waalwijk voor gerepeteerd vermeenen te mogen houden hetgeene door ons in 't begin van dit art. omtrent de steden Geertrudenberg en Heusden is is aengevoerd.

5°

Dat om tot Lid der Staatsvergadering te worden verkoren boven en behalven dat hij een ingezeten van deze Provintie moet zijn, in het vervolg den vollen ouderdom van dertig jaeren zal worden vereischt. Wij hebben vermeend hierin te mogen volgen het voorschrift van den 59 art. der Grondwet, daer naer onze gedagten dezelve reden voor die rijpheid van jaeren pleiten, welken bij 't ontwerp der Constitutie voor de Leden van de Staeten Generael zijn op 't oog gehouden, ten waere men vermeenen mogt, dat de ouderdom van vijv en twintig jaeren zoude kunnen volstaen.

6°

Dat de overige qualificatiën bij zooverre zulks bij den 59^en^ art. der Grondwet niet mogt zijn bepaald, zoo opzigtelijk de gegoedheid als anders zoo voor de Leden uit de Ridderschap als uit de Steden te benoemen of te verkiezen, voor het vervolg een onderwerp van de naer aenleiding der Grondwet te maken reglementen zoude behoren uit te maken.

7°

Dat er, naer aanleyding van art. 93 der Grondwet een College van Gedeputeerden uit de Staten zoude behoren te worden daergesteld en benoemd en dat hetzelve zoude behoren te bestaen uit agt Leden.

Omtrent dit voorstel merken wij aen, dat de Vergadering der Staeten zoo uit hoofde van den aerd der zaeken als derzelver getal niet permanent noch kan behoort te zijn en de aard der pligten en werkzaamheden, hun bij de Staatsregeling opgelegd, zulks niet toelaet maer de tijd der Vergadering en derzelver duuring binnen een kort tijdperk schijnt te dienen bepaald te worden en de dagelijksche werkzaamheden en de bijzondere details, bij zooverre die tot de attributen der Staten behoren, aen

eenige bijzondere Leden uit dezelve met alle voeglijkheid en tot groot nut der zaake kunnen werden toebetrouwd en dat dus dit Collegie allernuttigst en noodzakelijk is.

Dat ook het gewigtige ende waerschijnlijke uitgestrektheid hunner werkzaamheden, vooral wanneer aen hetzelve eenige regterlijke functien en het finantieele mogten worden toebetrouwd, gebiedend schijnen te vorderen, dat derzelver getal niet te klein zij, hebben de Leden der Commissie met eenparigheid, na alles wel gewikt en gewogen te hebben, zich tot het voorgeslagen getal van agt Leden vermeend te moeten bepalen, en welke alsdan ook na evenredigheid uit de drie verschillende standen der Staetsvergadering bij afwisseling zouden kunnen worden genomen.

8°

Dat telken jaeren en wel op den 1 Mey een derde van de Leden der Staetsvergadering zoude behoren af te treden en welke aftreding door 't lot voor de eerste reyse zou dienen te worden bepaald en dan vervolgens vanzelve zoude aflopen. Dat egter de eerste aftredinge eerst zoude behoren plaets te hebben op den 1 Mey 1818.

Het zij ons vergund ter elucidatie van dit voorgestelde te mogen doen observeren, dat wij van oordeel zijn, dat de eerste aftreding eerst met Mey 1818 moet plaets hebben, omdat alsdan de nieuwe benoeming voor de Staten Generael zal zijn afgelopen en het te vermoeden is, dat de beste keuze zal geschieden door de Leden der Staetvergadering, welke door ondervinding het gewigt der werkzaemheden hebben leeren kennen.

9°

Dat insgelijks aan de Leden van het Collegie van de Gedeputeerden telken jaere een gedeelte zal aftreden, zodaenig, dat met het eerste jaer, te bepalen op den 1 Mey 1818, zullen aftreden twee Leden en de beide

volgende jaeren telkens drie Leden, insgelijks door loting te bepalen.

Dat om deze jaarlijksche aftreding zoo der Staten als der Gedeputeerden van de Staeten in evenredigheid van het derde te brengen en tevens te voorkomen, dat somtijds door het lot het gehele of wel het grootste gedeelte van de Gedeputeerden aftrad, hetgeen niet dan nadelig voor den dienst van de Provintie zoude kunnen zijn, de Staten en de Gedeputeerde Staeten bij de eerste loting afzonderlijk zouden kunnen loten, ten dien effecte, dat het eerste jaer 12 Leden van de Staetsvergadering en twee van de Gedeputeerden aftraden en in de beide volgende jaeren telkens 11 Leden der Staeten en 3 uit de Gedeputeerde Staten zouden afgaen en waerdoor dan ook in 't vervolg alle zwaerigheden ophouden en alles geregeld volgens een te maken rooster moet aflopen, terwijl het daerenboven van zelven schijnt te spreken, dat de aftredende Leden, mids de vereischte qualificatien bezittende, wederom eligibel behoren te zijn.

10^0

Dat ingevolge de algemeene conclusien der Centrale Commissie het vaststaende, dat de Edelen of Ridderschap hunne eigen Leden ter Staatsvergadering despicieerd en de benoeming van de Leden der Staatsvergadering uit de Steden door de in te stellen Raeden van dezelve geschied, de Afgevaerdigden der Landeigenaeren of Eigenerfden door kiezers, in de kiescollegien vergaderd, zullen behoren te worden gekozen, tengevolge van dien in de Provintie van Braband zouden dienen te worden ingesteld veertien kiezerscollegien.

Dat na het eenparig gevoelen elk kiezerscollegie zoude behoren te bestaen uit een en twintig Leden, welke in de Hoofdplaatsen en bij zooverre twee Hoofdplaatsen zijn, waervan geene door de Steden reeds als stad worden gerepresenteerd alternatiev, hierboven in den 3^{en} art. voor 't platte land omschreven, ten bepaalden einde eens

Rondom een plaatje.

in 't jaar zullen vergaderen. Dat de eerste benoeming voor de eerste reyze door Uwe Koninklijke Hoogheid zoude behoren te geschieden en de vacatures, daer in voorkomende , zouden moeten worden vervuld zoo als zulks bij art. 80 der Grondwet nopens de kiezerscollegien in de Steden is bepaald.

11°

Om kiezers te kiezen en tot kiezer gekoren te kunnen worden zal men in de grondlasten, hetzij in de Provintie, hetzij binnen den Staet der Vereenigde Nederlanden jaerlijkx moeten betalen de somma van twintig guldens, en om als Landeigenaer of Eigenerfde ter Staetsvergadering te kunnen worden verkoren insgelijks in de grondlasten betalen eene jaerlijksche somma van ten minsten een honderd guldens.

(Wordt vervolgd).

's Hertogenbosch A VAN SASSE VAN YSSELT

RONDOM EEN PLAATJE.

Bij eene andere gelegenheid heb ik gewezen op eene curieuse gravure, welke ons eene episode uit de kərkelijke geschiedenis van Bergen op Zoom heeft bewaard.

Het plaatje zelf is tamelijk zeldzaam : het is geteekend door J. Luyken, afzonderlijk uitgegeven en komt ook voor in „Het bloedig tooneel of martelaarsspiegel der doopsgezinde of weerlooze christenen," door T. J. V. Braght, waarvan de 2e druk in 1685 verscheen te Amsterdam bij Hyronimus Sweerts, e. a.

Als achtergrond heeft de teekenaar genomen de oostzijde van de Bergsche markt met den imposanten toren der St. Geertruikerk. Op den voorgrond een priester, die het H. Sacrament draagt, in processie te midden van

het drukke marktgewoel. Een koopman blijft uitdagend staan vóór zijn kraam trots het verzoek zijner vrouw.

Het onderschrift van dit plaatje luidt: Simon mercier brulé à Bergen op Zoom a° 1553.

Over deze doodstraf heb ik tot heden nergens een bevestigend bericht gelezen, maar het feit, door de gravure voorgesteld, blijkt in waarheid te zijn gebeurd.

Dezer dagen snuffelende in de aanteekeningen, welke ik ruim tien jaar geleden gemaakt heb in het Staatsarchief te Brussel, vond ik eenige regels, welke ongetwijfeld op dit voorval betrekking hebben. Tot mijn spijt heb ik echter het archiefnummer vergeten op te teekenen.

Het geschrift der memorie luidt: *Copie de l' escript exhibé à son Altèze par le docteur Lindanus esleu évesque de Ruremonde.*

Blijkbaar is het een verslag, dat Lindanus heeft uitgebracht aan de Brusselsche regeering over een onderzoek door hem in 1565 ingesteld te Antwerpen, Brussel en in onderscheidene steden van de noordelijke gewesten. Voor elke stad waren hem eenige punten opgegeven, waarover hij een onderzoek moest instellen.

Voor Bergen op Zoom waren dat drie punten:

Si le nombre des communicants en Pasques l' an 53 nestoit pas si grand à 2.000 prez comme pardevant ung an ou deux.— Sera oy le doyen de Berghes.

S'il n' est pas advenu que le doyen allant avec le sainct Sacrament rencontroit quelque anglois, qui ne faisat la révérence et qui disoit: il n' est pas Dieu, c' est le diable.

Si les cytoyens sont pas fort gastés par communication des anglois de manger la chair en quaresme.

Ziedaar alles wat ik uit dit stuk heb afgeschreven, maar uit het tweede punt meen ik te mogen afleiden, dat den teekenaar een historisch feit voor oogen stond.

Of Simon de Kramer een Engelschman was is niet bekend; maar wel is het opmerkelijk, dat de

teekenaar het feit doet gebeuren in de rij der kramen, die op de twee marktweken toegewezen was aan de Engelschen.

In „Het bloedig tooneel" wordt de terechtstelling van eenen Hendrik de Kramer verhaald, waaraan toegevoegd de mededeeling dat de schout, die de veroordeeling had moeten doen geschieden, na de terechtstelling plotseling ziek werd en stierf.

Omtrent dezen Hendrik de Kramer is nog het volgende mede te deelen. Hij behoorde tot de bekende voorloopers van het protestantisme te Bergen op Zoom. Reeds in de dertiger jaren hield hij voeling met andere nieuwlichters. Zoo ook met Cap. Heyne, geboren van Couwerve bij Reimerswaal. In de examinatie van dezen laatste gedaan door den schout van Middelburgh, Floris van Damme in 1535, verklaart Heine, dat hij in de vasten van 1534 in Bergen op Zoom geweest is met Ingel de beeldsnijder,[1]) geboren tot Everswaert, Dignus de Brouwer van Couwerve en Hendric de Cramer.

Zij beraamden plannen om vandaar naar Amsterdam te gaan en zoo naar Munster. Te Bergen op Zoom voegde zich ook bij hen Jan Matthysz. Blauwaert, meer bekend onder den naam van Jan de Goudsmid van Middelburg. Cap Heyne beweerde ook dat hij de leerstellingen geleerd heeft tijdens de „Coudemerct" van 1534 van dezen Jan de Goudsmit.[2])

Het plaatje is in 't bezit van het Geschiedkundig museum te Bergen op Zoom.

Willemstad G. C. A. Juten, pastoor.

1) Vgl. *Taxandria* XXIX: 210.

2) Zie Archief van het Zeeuwsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen deel VI blz. 246.

MEDISCHE FAMILIËN IN NOORDBRABANT.

Onder dezen titel, welke taalkundig wellicht niet juist is, maar toch goed mijne bedoeling aangeeft, wil ik de geschiedenis geven van eenige Noordbrabantsche familiën, waarin het ambt van geneeskundige als het ware erfelijk was.

1. VAN WAMEL.

Deze familie voert in zilver een roode ster in het schildhoofd, vergezeld van drie zwarte meerltjes naast elkaar; sommigen vierendeelen dit met de Helt: in zwart een gouden roos, vergezeld van drie zilveren molenijzers.

I Mr. Jan van Wamel, *apothecaris* te 's-Hertogenbosch, kocht 3 Maart 1590 de apothekerszaak gevestigd *Int gulden vlies* aan de Schapenmarkt.[1]) Hij is twee malen gehuwd geweest,[2]) eerst met Elisabeth Comans, eene dochter van Servaas, en voor de tweede maal met Aelken, dochter van Jan Janssen en had van beide kinderen.

Uit het eerste huwelijk werden geboren:[3])

1° Mr. Victor van Wamel, evenals als zijn vader apotheker te 's-Hertogenbosch. Hij huwt daar Anna Colen, de 14 Juli 1591 te 's-Hertogenbosch in St Jan gedoopte dochter van Ruth(ger) Colen, luitenant van kapitein van Engelandt en van Mariken van Berckel Rutgersdochter. Uit dit huwelijk werden in dezelfde kerk gedoopt:

a. Elisabeth van W., 21 Sept. 1615 met Cornelis Petersz. en Meriken Joos Colen als doopheffers.

b. Anna 14 April 1607, over wie bij den doop stonden als getuigen, Balthasar Gerlincx namens Hendrik Colen en Maria v d. Broeck.

1) A. F. O. v. Sasse v. Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen van 's Hertogenbosch* III: 494.
2) idem III: 333.
3) idem.

c. Walterus, 18 Febr. 1619 met Abraham van Houwelingen als peter.

d. Joanna 23 Dec. 1622, welke ten doop werd geheven door Joannes van Eetvelt en Aleydis van Berckel. Zij huwt 2 Juni 1640 Jasper van Beughem, een zoon van Jan Jansz. van B. en Catharina Grevenvaet. Jaspar overleed 12 Juni 1655 en Johanna 23 October 1663 en beiden werden begraven onder de zerk zijner ouders in de St. Janskerk. [1]) Uit het huwelijk v. Beughem - v. Wamel werden meerdere kinderen geboren. [2])

e. Nicolaas van W. 21 April 1625.

f. Maria van W. 17 Febr. 1627 met Aelken van Berckel als meter.

2° Tanneken.

3° Elisabeth, huisvrouw van den apotheker Mr. Jan van Heetvelt.

4° Arnolda gehuwd met Jan Wynants.

Uit het tweede huwelijk, met Aelken Jansen zijn geboren:

5° Mr. Johan, volgt onder II.

6° Anna, 17 Oct. 1632 gehuwd met Peeter Janszoon van Wolfswinckel, weduwnaar van Claesken Colen dochter van Rutger.

7° Pieter, apotheker in het huis „Het Hert",[3]) huwt 4 Maart 1638 te 's-Hertogenbosch Johanna Horion, geboren te Bergen in Henegouwen en wonende in 's-Gravenhage. In de registers van St. Jan vond ik van hen gedoopt:

a. Maria Catharina, 27 Nov. 1638. Als meter trad op Aleydis Jansdochter, weduwe van Jan van Wamel.

b. Johanna, 16 Nov. 1642, over wier doop als getuigen stonden Petrus Janszoon van Wolfs-

1) F. Xav. Smits, *Grafzerken* bl. 61.
2) A. F. O. v. Sasse v. Ysselt, *De voorname huizen* II: 82.
3) idem III: 341.

winckel en Margaretha Colen, vr. van Jan van Wamel.

c. Anna, 26 Sept. 1643 met Victor van Wamel en Catharina de Bruyne, vertegenwoordigd door Anna van Wamel, als doopheffers.

II. Mr. Joan van Wamel werd 14 April 1606 in de St. Jan gedoopt. Hij huwt aldaar 29 Januari 1641 met Margaretha de Heldt alias Colen, dochter van Jan en Geertrui van Herssel.— Hij was denkelijk, zegt v. S. v. Y., de Johan van W., die door Jacobus van den Berch, chirurgijn, gedood werd, en waarvoor deze 18 Jan. 1684 werd onthoofd. Uit dit huwelijk werden geboren:

1° een zoon, 14 Aug. 1642 uit nood door de vroedvrouw gedoopt.

2° Johannes, volgt onder III.

3° Mechteld, welke 19 October 1670 voor Schepenen van 's-Hertogenbosch trouwt met Johannes van Achelen (ged. 21 April 1641) [1])

4° Allegonda, 9 Juli 1673 gehuwd met Anthony de Hee. Zij overleed 16 April 1625, nadat haar echtgenoot reeds 9 Febr. 1699 was gestorven. Zij liggen begraven in de St. Janskerk onder een grafzerk met beider wapens versierd. [2])

5° Maria, geestelijke dochter te Weert.

III Johannes van Wamel werd gedoopt 12 Juli 1643; peter was Guilielmus de Heldt vertegenwoordigd door Nicolaas Cuysten en meter Aleydis Jansdochter, weduwe van Jan van Wamel Hij vestigde zich als geneesheer te Oirschot en verwierf zich daar een grooten naam. In Mei 1696 reisde hij op verzoek van den keurvorst van Beieren naar Spanje ter behandeling van de koningin-moeder, maar bij zijn aankomst te San Sebastiaan kreeg hij tijding van haar overlijden. Hij overleed te Oirschot 28 Jan 1705. Zijne echtgenoote was

1) *Taxandria* XX: 303.
2) F. Xav. Smits, *Grafzerken* bl. 210.

Maria Fey, dochter van den beroemden chirurg Arnoud Fey [1]), met wie hij 12 Januari 1671 in het huwelijk was getreden. Na het overlijden van haar broeder Jan † 16 April 1679, nam haar echtgenoot den titel aan van heer van Cranenburg. Zij overleed 26 Januari 1708 te Oirschot en werd in de kerk aldaar naast haren man begraven. [2]) Deze schijnt het voornemen te hebben gehad zich in de Bossche St. Jan te doen bijzetten. Er ligt daar een zerk, bekapt met beider familiewapens en het opschrift: Begrafenisse van Johan van Wamel, heer van Cranenburgh. [3])

Uit het huwelijk van Wamel—Fey vond ik in de Bossche St. Jan gedoopt:

1° Maria, 26 Sept. 1671. Peter was heer Arnoud Faey, die vertegenwoordigd was door Guilielmus van Hack, meter Gertrudis van Herssel, de weduwe van Johan Colen. Zij huwde dr. Johan de Gise, lijfarts van Josef Clement, hertog van Beieren en keurvorst van Keulen. Zij stierf als diens echtgenoote 11 Sept. 1708 en werd te Oirschot in het graf harer ouders bijgezet.

2° Joannes, 21 Nov. 1672. Hij studeerde in de rechten en behaalde het licentiaat dezer faculteit. Overleden 26 Februari 1717, werd ook hij te Oirschot begraven.

1) Ik vermoed, dat deze familie afkomstig is uit Bommel. — De eerste, die zich in Oirschot vestigde, zal geweest zijn de geneesheer Aert Fey en wel na den dood van dokter Lintermans in 1611, en aldaar overleden 11 Maart 1648. Zijne echtgenoote, in het doodboek op 3 Mei 1665 ingeschreven als „vrouwe Maria Fey", schonk hem zeker één zoon, nl. Arnoud Fey, den beroemden chirurg en bekend uit de wonderbare geschiedenis van Marg. van Valkenisse. Hij opereerde in 1665 met goed gevolg Anna van Oostenrijk op verzoek van Lodewijk XIV, die hem tot ridder verhief in de St. Michielsorde en hem vereerde met een gouden keten, terwijl de gelukkige patiente hem een kunstig ivoren crucifix schonk (in 1871 door de familie Wellens verkocht. Bij den inval der Franschen in 1672 vluchtte hij naar Hoboken bij Antwerpen en liet zich door Antwerpen en Vilvoorden uitnoodigen zich daar te vestigen. Ten laatste gaf hij gehoor aan den keurvorst van Brandenburg, die hem de heerlijkheid Kranenburg bij Kleef schonk. Hij overleed in die stad 46 April 1678 en werd in de collegiale kerk begraven. Zie over hem: *Taxandria* VI : 150—158; *Nieuw biogr. Woordeb.* I : 861; Schutjes V : 377 n. 2. Ook te Leiden woonden in het midden der 17e eeuw personen van dezen naam, behoorende onder de kerk „de Zon", bediend door Fransche Carmelieten.

2. *Noordbrabantsche Almanak* bl. 905 en 911.

3) Het opschrift van zijn zerk te Oirschot 1705, vindt men op blz. 111 van het IIe deel van Mr. P. C. B. v. T. Prins, Genealogische en Heraldische Merkwaardigheden, in en uit de kerken der Provincie Noordbrabant.

3° Arnoldus Franciscus, 10 Sept. 1674 met Aegidius Valvekens als peter en Maria de Hee als meter. Deze zal jong gestorven zijn.

4° Petrus 7 Mei 1676, werd priester en is gestorven 11 Mei 1711

5° Helena Margaretha 17 Jan. 1678, met Faey en Maria van Wamel als doopgetuigen.

6° Arnoldus, 18 Oct. 1679, over wiens doop als getuigen stonden heer Arnoldus de Raadt, deken van Nijmegen en scholasticus van Craenenburgh en Maria van Wamel. Deze woonde te Oirschot op het Hof van Solms en overleed ongehuwd in 1732.

7° Helena 21 Augustus 1681 en overleed 7 Aug. 1708; zij werd in het graf harer ouders begraven.

Wouw W. J. F. Juten.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

I.

Le Lyon.

Elias, *den drossaerd Lionnii sterff 23 Mey 1604* [1]) te Bergen op Zoom. Hij was gehuwd met joncfr. Dingen, dochter van Mr. Godert Roelants. Een hunner kinderen werd geboren in 1593: „alsoo den drossaert jhr. E. le Lion de stadt hadde gebeden tot het heffen van synen kinde nu onlancx hem geboren, wat men denselven vooreen belooft heeft ende vereeringhe dairvore schencken sal — geresolveert, dat men sal doen maken een copschale met der stadt wapen ende daerinne legghen eenen gouden penning ter gedachtenisse van de belegeringhe deser stadt van den jaere LXXXVIII, lestleden gemaect." — Resolutien B. o. Z. 23 Febr. 1593.

Hun zoon, Govaert is 13 December 1653 overleden als commandeur van Yzendijke. [2])

W. G. J.

1) S. A. B. o. Z.; Losse aanteekening.

2) Bloys van Treslong, *Grafsch.* bl. 336 — Zie *Taxandria* XXX: 24.

ADRIAAN HAVERMANS.

De familie-aanteekeningen, welke hier achter worden uitgegeven, zijn mij een welkome gelegenheid om een korte levensschets samen te stellen van den man, door wien dit familieboek is begonnen.

Aan Mr. Adr. Havermans, den griffier der stad Breda, heeft de geschiedenis van Noordbrabant, in het bijzonder die van de heerlijkheid Breda onnoemlijk veel te danken. Niet op de eerste plaats om de werken, welke hij heeft laten drukken, maar in hoofdzaak om de afschriften, welke hij heeft gemaakt van talrijke oorkonden. Zonder zijn arbeid zouden vele documenten voor ons verloren zijn geweest.

Volgens den *Inventaris van het archief der stad Breda*, in 1884 opgemaakt door Hingmans, bezit dat archief achttien banden met door hem gecopieerde akten enz. [1])

Verder is het aantal losse bladen met afschriften van oorkonden, uittreksels uit rekeningen, enz., ontelbaar. Bij een onderzoek in het stedelijk archief te Breda of in het uitgebreide Nassau-Domeinarchief in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage of in de portefeuilles der collectie Cuypers van Veldhoven en Mr. Kleyn in het Rijksarchief te 's Hertogenbosch, krijgt men telkens die folio-vellen in de hand, waarop Havermans met zijn fijne, eigenaardige letter een charter heeft afgeschreven, een kort aanteekening gemaakt uit oude memoriën, rekeningen of registers.

Hiermede had de Bredasche griffier de bedoeling bouwstoffen bijeen te brengen voor een geschiedkundig werk over de heerlijkheid Breda. Uitdrukkelijk toch spreekt hij in zijn aanstonds te noemen gedrukt boekje

1) Als ik me goed herinner, zijn al deze handschriften niet met de hand van Adr. H. geschreven. Vermoedelijk zullen er bij zijn door den vader aangelegd.

over een „Historie van Breda, dewelcke druckveerdigh is." [1])

No. 119 van de collectie Kleyn is een verzoekschrift door dezen afgeschreven van R. A. 's Gravenhage, Reg. 1 f. 224. Hieruit blijkt, dat de voorbereiding tot dit werk reeds was begonnen door zijn vader:

Aen syne Hoocheyt. — Verthoont in alle onderdanicheyt Adriaen Havermans, griffier der stadt Breda, hoe dat hy remonstrant door uyt derselver stadtcharters ende registers als uyt verscheyden aanteekeningen van sijn vader byeen versamelt ende geformeert heeft eene beschryving ofte historye van de stadt, landt ende der heeren van Breda. Tot voltrekkinge van twerck alleen ontbreekt een naerder ondersoeck van den ouden ende jegenwoordigen staet ende gelegenheyt van de Baenderie. — Toegestaen een onderzoek 7 Dec. 1642 op de secretarien Geertruidenberg, Steenbergen, Zwalue.

Een algemeene inleiding tot deze Bredasche geschiedenis welke wel nooit het licht heeft gezien, vormt het kleine gedrukte boekje: **Kort Begrip en Bericht van de Historie van Brabant door Adr. Havermans.** Het is uitgegeven: *Tot Leyden, gedruckt by Willem Christiaens vander Boxe. — MDCLII.*

In klein 4° telt het boekje 44 bladzijden met 8 bladzijden voor opdracht, voorwoord en inhoud; aan de onderzijde is het genummerd van A. tot G 2.

De oorspronkelijke uitgave is zeer zeldzaam, maar in 1788 is het werkje opnieuw gedrukt geworden.

Over deze uitgave neemt jrg. 1879 van de *Messager des sciences historiques* de volgende verklaring over van den beroemden bibliophiel de Jonghe:

En 1780, le savant imprimeur bruxellois, Joseph Ermens, voulut faire réimprimer ce petit ouvrage; il sollicita à cet effet du gouvernement un privilège qui lui fut refusé. Les principes mis en avant par Havermans au chapitre XXI, pp. 34 sq. de sa brochure, au sujet

1) Eene aanteekening van Cuypers van Velthoven verwijst naar „mon mss. Havermans p. 106." Tot heden heb ik dit handschrift niet in de collectie gezien

de la constitution du Brabant furent les principales causes de ce refus. Les troubles et les dissentions civiles qui un peu plus tard vinrent déchirer la Belgique, ayant momentanément suspendu l'exécution des lois sur la presse. Ermens profita de cette occasion pour faire réimprimer la brochure d' Adrien Havermans chez la libraire Stryckwant à Bruxelles en 1788. L'édition originale est completement imitée dans cette rèimpression qui n'est qu' une simple contrefaçon. On y remarque seulement les légères diffèrences suivantes.

1° Le cadre de la contrefaçon est un peu plus grand que celui de l'èdition originale, et le fleuron qui se trouve sur le titre est un peu ; lus petit.

2° Au haut de la page 9 on lit dans l'édition originale *zeste capittel* ; la contrefaçon a corrigé *zesde capittel.*

3° Même page, ligne 14, aux mots *twee erfdochters,* la contrefaçon ajoute la note suivante : „Te weten Oda .... in 't jaer 1369."

4° Page 31 ligne 7. Sur le mot *vermat te hebben,* la contrefaçon ajoute au bas de la page la note suivante : *vermagh oft vermeynt.*

Door Mgr. de Nelis, den laatsten bisschop van Antwerpen, is dit werkje van Havermans in het kort samengevat geworden. Dit Fransche opstel moet volgens den schrijver in de *Messager* te vinden zijn in de Kon. Bibl. te Brussel onder no. 17763 van den inventaris.

Over den persoon van Adr. Havermans hebben wij niet die gegevens, welke wij wenschen.

Hij moet een zoon zijn van Gerard Havermans. eveneens griffier van Breda van 1607 tot 1624. Gramaye vond in hem een uitstekenden gids bij zijn bezoek aan die stad. [1]) Majoor G. v. d Hoeven beweert, dat tijdens het beleg van 1624—25 deze griffier ook optrad als „wachtmeester der gewapende burgerij." [2]) Hierin schuilt m. i. eene vergissing en ik geloof, dat in het

1) *Antiquitates Bredanae* bl. 19.
2 *Geschiedenis der vesting Breda* bl. 19 en 111.

eerste vierendeel der 17e eeuw te Breda twee personen leefden met den naam van Gerard Havemans, en wel: de griffiier én „Sr Geerit Havermans, fourier deser stadt", die 24 Juli 1625 in de Groote Kerk werd begraven. [1]) Eene aanteekening van Mr. Kleyn zal ook dezen laatste bedoelen: „in een register 1597—1602 gagie geaugmenteert van Geer. Havermans, wachtmeester."

De „Huisvrouw van griffier Havermans" werd in de Groote Kerk van Breda begraven 28 Maart 1625, [2]) zij zal geweest zijn Catharina van der Streepen.

Het is mij niet bekend, *waar* Adriaan is geboren, evenmin, of er nog meerdere kinderen zijn geweest. Bij zijn overlijden in 1653 was hij 46 jaren oud, zoodat hij omstreeks 1607 is geboren. Na de verovering van Breda in 1637 door Frederik Hendrik werd hij aangesteld tot griffier zijner vaderstad. Twee jaren later, 3 Juli 1639, huwt hij te Rijswijk bij 's Gravenhage met Joanna van Aerssen, eene dochter van Jacob v. A., president van den Raad van Brabant, en Maria van der Veeken.

De kinderen uit dit huwelijk werden allen te Breda geboren en in de protestantsche kerk gedoopt. Voor levensbijzonderheden verwijs ik naar de aanteekeningen op het familieboek.

Vermoedelijk is Joanna van Aerssen in het geheim altijd katholiek gebleven. Nog tijdens het leven van haren man, in 1644, staat zij als meter bij een katholieken doop in de kerk van Terheyden. Kort na het overlijden van Adr. Havermans dient een der Bredasche predikanten een verzoekschrift in bij de magistraat dier stad. Diens bezorgdheid voor eene protestantsche opvoeding der weezen geeft al genoeg te kennen. En de aanteekeningen der moeder zelf in het familieboek, onderrichten ons ten volle, dat al de kinderen van Adr.

1) *Taxandria* XIV: 317.— Ik denk, dat hij dezelfde is als de schout van Zundert, die in 1603 dit ambt overdroeg aan zijn zoon Geerard: H. v. d. Hoeven, *Bijdragen tot de kennis der geschiedenis van Zundert* bl. 378.

2) *Taxandria* XIV: 320.

Havermans tot de katholieke kerk zijn teruggekeerd.

Het verzoekschrift aan het stadsbestuur van Breda, hetwelk de bereidwilligheid van dr. Corstens ons heeft verschaft, volge hier in extenso.

Lunae 17 November 1653. — Alsoo d' heer predicant Hulsius de heeren van de magistraet verscheyden maelen, soo mondelingh als schriftelijck, verthoont hadde, hoe dat hy ingevolge van seeckere acte ende versoeck van wylen d' heer Havermans sich verobligeert vondt omme de opsicht te nemen op de opvoedinghe van desselfs overleden onmondige kinderen teneynde deselve in de waere gereformeerde religie moghten werden opgetrocken ende dat hy daertoe verscheydene bequame middelen hadde voorgeslagen, die doch by des overleden weduwe ende vooghdesse derselver kinderen als oock by de andere voight ende vrienden wierden affgeslagen ende gecontradiceert, sulcx hy sich in sijn goet voornemen gefrusteert vondt, ende daeromme versochte ofte haer E. E. asséstentie in desen in conformiteyt van de voors. acte ofte by manquement van dien behoorlycke acte van decharge, te meer alsoo d' heer oudtschepen Buyrstede in de voors. acte mede gecomprehendeert sich alreede in desen onttrocken ende geexcuseert hadde; soo is, nae verscheyden voorgaende communicatien metten Ed. Rade van Brabant hierover gehadt, by myne voors. heere predicant Hulsius in gevolge van de meer gemelte acte te authoriseren, gelijck denselven geauthoriseert werdt mits desen, het bewindt ende directie van opvoedinge van de voorn. kinderen ten eynde als voren te aenveerden enke daertoe by provisie te employeren een bequaem meester, omme de voors. kinderen in sijn huys dagelijcx nae behooren in de kennisse van de voors. religie, te institueren ende oock alle Sondagen te geleyden in de openbaere kercke van de voors. religie, omme Gods woordt aldaer aen te hooren ende daerover alle 14 dagen by de voors. heer predikant Hulsius geexamineert te werden; tot onderhout van welcken meester de voors. voogden ofte weduwe-sullen gehouden sijn alle jaeren in handen van de voors. heer Hulsius te doen tellen de somme aan 't sestich gulden, die by denselven behoirlijck sullen

werden verantwoort, ende voorders aen te wenden alle bequame ende behoirlyke middelen, waerdoor den wille van den overledene ten beste van syne nagelatene kinderen in desen sal connen ende moghen werden naegekomen. [1])

Waarschijnlijk heeft de weduwe Havermans om dezen dwang Breda verlaten en is zij elders zich gaan vestigen om gelegenheid te hebben hare kinderen het katholieke geloof te laten aannemen. Na het huwelijk harer dochter met den heer van Zuidewijn, heeft zij intrek genomen op het kasteel van haren schoonzoon en overleed daar in 1691.

De familieaanteekeningen, welke hier nu volgen, staan geschreven in een papieren boekje in klein 8°, dat gebonden is in blauw fluweel, afgezet met zilverdraad. Midden op is met denzelfden draad geteekend het wapentje der Bredasche Havermansen, een vliegend paard (Pegasus). [2])

De aanteekeningen staan eenigszins in chronologische volgorde en zijn gemaakt door Adr. Havermans, zijne echtgenoote Joanna van Aersen en hunne kleindochter Maria van Nuyssenborch.

Het afschrift is ons bezorgd door dhr. W. de Bruyn te Dordrecht, wien wij, ook namens onze lezers, hartelijk dank brengen.

Willemstad G. C. A. Juten, Pastoor.

1) Stadsarchief Breda n. 71 f. 37.

2) Zóó teekent ook de Herckenrode dit wapen zie afb. in *Taxandria* XII: 59. De Havermansen te Zundert voerden een vrij in het wapenveld staanden boom, vergezeld van drie mereltjes; later werden deze figuren geplaatst in een gedeeld schild. Zie W. J. F. Juten, *Kwartierstaten van Nederlandsche Katholieken* 2e serie n. 32 en aant.

FAMILIE-AANTEEKENINGEN.

Joanna van Aerssen is geboren in 's Gravenhage den 12 Juni 1612, sijnde den 3 Pinxterdagh. [1])

Is gedoopt in de Fransche kercke: getuygen waren d' heer Jean van Aerssen, daerna drossaet van Breda ende grootmoeder, huysvrouwe van den greffier Aerssen.

Joanna van Aerssen is gestorven in den nacht tussen Sondach en Maendach, wesende den 24 September 1691, is begraven den 30 Sept. 1691 in den kelder ofte graft van jonckheer Dierck van Nuyssenborch, heere van Zuydewijn etc' in de kercke tot Waalwijck. [2])

Op den 3 Julii 1639 sijn j. Jeanne van Aerssen ende h. Adriaen Havermans getrouwt in de kercke van Rijswijck by 's Gravenhage.

Op den 23 Augusti 1640, sijnde eenen Donderdach, des avonts ten half negen uyren, is binnen Breda geboren Jacob Havermans.

In tjaer 1641 op den 7 November, sijnde eenen Donderdagh, des achternoens ten 3 uyren is binnen Breda geboren Catharina Maria.

In tjaer 1643 op den 23 September sijnde een Woensdagh, des achternoens ten half vieren, is binnen Breda geboren Geraerdt.

In tjaer 1644 den 28 September, sijnde eenen Donderdagh, des morgens ten half vijffven, is in Breda geboren Lancelot.

In tjaer 1646 op den 14 Januari, sijnde eenen Sondagh, is binnen Breda geboren Adriaen, smorgens te vier uyren en een quart.

1) Zij was eene dochter van Jac. v. A., heer van Triangel (geb. 1 Oct. 1576, † 9 Apr. 1660). president van den Raad van Brabant. en Maria v. d Veeken († 13 Juli 1653), welke te 's Gravenhage waren gehuwd 6 Sept. 1603. — Zie genealogie in *Archief van Epen*, 1902.

2) In het overlijdensboek van den Waalwijkschen pastoor: *24 Sept. 1691 mevrouw Joanna Havermans in Suydewijn.*

In tjaer 1648, op den 13 May, sijnde een Woensdagh, des namiddaghs ten half drie uyren, is binnen Breda geboren Cornelis, die gestorven is op den 3 Augusti voor den middagh omtrent negen uyren, in tselve jaar.

In tjaer 1649 des nachts tusschen den Vrydag ende Saterdagh, sijnde eygentlijck 't begin van Saterdagh, den 25 September, een groot quartier na twaelf uyren of een weynigh voor half eenen, is geboren Maria, daerna also gedoopt den 26.

In tjaer 1651 op een Sondagh, wesende den 27 Februari, tsavonts omtrent een quartier voor negen uyren, is mijn vrou gelegen van mynen soon Jean, die also gedoopt es in de avontpredikatie des anderen daegs in de groote kercke tot Breda.

Onsen soon Adriaen is ghestorven den 6 Apriel 1652 Saterdach een quart voer sevenen.

Mijn man is in den Heer gherust den 26 Mai 's Maendach savens ten tien uren 1653; [1]) *hy was out 46 jaer.*

Onsen soon Lancelot, [2]) *ende int clooster genaemt Macarius, is gestorven den 26 van Februarius smorgens te 4 uren 1680, hy was out 35 jaeren en 5 maenden.*

Den 16 Januari 1685 is mynen outsten soon Bernardus gestorven smorghens tussen 4 en 5 ueren, was out 44 jaer en 4 mande, 13 daghen; synen naem in de werelt was Jacobus. [3])

---

1) Zie een korte levensschets in *Nieuw Nederl. Biogr. Woordenb.* I 1034, waar zijn sterfjaar niet juist wordt aangegeven.

2) Zie over hem en zijne theologische werken t a. p

3) Hij werd geprofest 1 Oct 1665, priester gewijd 4 Juni 1667, aangesteld tot circator in de abdij, vervolgens tien jareu kapelaan in Minderhout, daarna te Borsbeeck, en eindelijk pastoor te Dussen, alwaar hij overleed: *Graf en Gedenkschriften van de pro incie Antwerpen* IV. Vgl. Schutjes *Geschiedenis van het bi dom 's Hertogenbosch* III: 530.

Mijn outsten soon is op den 25 Augustus 1663 int clooster geghaen van sinte Michiels; hy was out 2 dagen over de 23 jaer.

Op den 4 Januarius 1664 is mijn soon Lanslot int clooster geghaen van sinte Michiels, hij was uot 19 jaer.

Den 5 Maart 1664 is mijn soon Gherrit int clooster geghaen van de Lieve Vrouwebroers tot Mecghelen, hy was out 21 jaer. [1])

Mijn outste dochter is getrout op den 6 Febrewaryo 1670 met de heer van Sudewijn.

Woensdach den 5 dach van Februarii a° 1670 is myne outste dochter, joffouwe Catharina Maria Havermans vereenicht in den houwelycken staet met jonckheer Theodorus van Nuyssenborch, heere van Zuydewijn, in de cappelle van Ste Marien in de kercke van sinte Michiel binnen Antwerpen, is getrout van mynen outsten soon Bernardus Havermans, priester int selve clooster, in de presentie van dese en andere getwygen als heer Andreas Verheurst, Johanna van Aerssen [2]) *en Franciscus Columba.*

Op den 20 julius 1671 is mijn dochter ghelegen van Sudewijn van een dochter, Sondach savens een cartier voor ... uren, heet Johanna naer mijn schoonsons moeder en naer mijn. [3])

---

1) Schutjes a. p. zegt, dat in het doopregister van Dussen Gerard H. als pastoor staat vermeld 1679–1683, en Bernardus H. bovengenoemd 1683- 1685. Blijkens vriendelijke mededeeling van den Zeereerw. heer pastoor van Dussen staat er in doopregister aangeteekend, na 29 October 1679: *sequuntur nomina baptisatorum a R P. Gerardo Havermans domini Molengraef in pastoratu successore;* na den doop van 6 Nov. 1683: *nomina ba tizatorum a domino Bernardo Havermans.* Als opvolger werd benoemd Georgius van Zutphen, zooals blijkt uit de aanteekening aehter 5 Apr. 1685: *sequuntur nomina baptisatorum a me Georgio van Zutphen misso in Dussen tamquam pastore anno Domini 1685, 29 Aprilis.*

2) *Taxandria* XVIII: 57.

3) Volgens aangehaald artikel werd zij geboren te Antwerpen.

Op een Dijnsdach den 25 julius 1673, des morgens in de nacht een cartier naer den 12 uren binne den Boos is mijn dochter van Suydewijn ghelegen van een dochter Maria Anna Margrite

Onse Moeder Catherina Maria Havermans is gestorven den 19 October 1700, op eenen dijnsdag savonts ten 8 uren, was geboren op den 7 Novemb. 1641 op eenen donderdag des naarmiddags binnen Breda; leyd begraven inde groote kerk tot Waalwijck in onsen kelder. [1])

Onsen Vader Theodorus van Nuyssenborch in sijn leven Heere van Zuydewijn, is gestorven den 8 Juli 1704 op eenen Dijnsdag smorgens ten 6 uren, was geboren in het jaar 1630 den 23 Juni, is tot Waalwijck in onsen kelder begraven, des avonts met flambouwen het lijck gesoucken. [2])

Moendach den 21 dach Novembris A° 1692 is mijn jonckste dochter, joffrouwe Maria Havermans, vereenicht in den houwelijcken staet met joncker Louys de Clarr schilborst, Heere van Romby etc. in de kercke van Ste Jacob binnen Antwerpen; is ghetraut van den onderpastoir van de selve parochiale kercke in de presentie van dese ende andere getuygen als joncker Theodorus van Nuyssenborch, heere vun Zuydewijn, mynen schoonsoon, ende joncker Joannes Havermans mynen soon

Den 29 juli 1715 is gestorven tot Lubeeck den Heer Louis de Clarr, schilborst, heere van Rombi etc. hebbende getrout geweest met juff. Maria Havermans.

Den 9 Meert 1717 is gestorven mevrouwe de Clarr, hierboven genoemd.

Den 17 Augusti 1716 heb ick juffrou Marie Anne Margareta van Nuyssenborch, mijn wereltlyke

1) 1700, 19 Oct, nobilis domina Catharina Havermans, domina de Suydewijn, sepulta in Waelwijck — G. A. Waalwijk, Overl.-reg.

2) 1704, Juli 8, nobilis dominus Theodorus de Nuyssenborg de Zuydewijn.— G. A. Waalwijk Overl.-reg.

kleederen afgelijdt, en aangenomen het zwart kleet van Geestelycke Dochter in den Regel van den H. Norbertus onder de bestiringe van onsen Heere Pastoor tot Woalwijck, den heer Amandus Goos aldaar;

ick ben geboren den 25 julius 1673.

Mynen gelen Tabbaert met blaeu parterre bloemen, heb ick een ornement van laten maken voor de kerck tot Waalwijck.

1730.

Mijn heer Theodorus van Nuyssenborch, Heere Zuydewijn en Marie Anne Margareta, Broeder en suster van juffrou Adriana van Nuissenborch, hunne beyder suster sal hebben van haar kleet wit en violet voor de kerck tot Waalwijck een ornement laten maken.

8 1/2 ellen breede passement voor het cruys in den casuyvel	*2— 7— 0*
26 ellen smal passement	*3—18— 0*
3 1/2 ellen frennie voor de antipegdium violette sey	*2— 3—12*
	8— 8—12
item voor het maken van casuyvel	*2—16— 0*
3 ellen trili	*3— 0— 0*
3 ellen ongeblyekt linne	*1— 4— 0*
	7— 0— 0

1729

juffrou Adriana van Nuyssenborch geboren den 26 meert 1677 sterft den 5 juli 1729 des dijnsdags naar middag van het water, was bedint Vrijdag te voren van de H. H. Sacramenten door Mijn Heer Boeracker, pastoor tot Waalwijck, is den 9 juli begraven, in onsen kelder tot Waalwijck, met flambouwen. [1])

den Heer wil haar ziel genadig zijn.

1) 9 Juli 1729 praenobilis domicella Adriana van Nuissenborgh.– G. A. Waalwijk.

Van den groenen Tabbaart en Rock van ma soeur Rdsalg. hebben wy een ornament gemaeckt voor de kerck tot Loon aan de Dreef, het selve gegeven den 7 juni 1739 den Heere geve haar d' Eeuwige Rust. Amen.

1729.

Den 16 novemb. is tot Antwerpen overleden onse Nichte, iuff. Marie Elisabeth de Mesmakers, en begraven in St. Jacobskerck, in het graft van den Heer van Mercksem, of Peeter Michilsen.

Den Heer Theodorus van Nuyssenborch, Heere van Zuydewijn en sijn Edele suster juffrou Maria Anne Margareta van Nuyssenborch sijn daar Erfgenamen van geweest.

1739.

Den 7 Mey op ons Heeren Hemelvaartdag, is ten Bos in de Vuchtterstraat overleden juffrou Judith Mechtildis Kaarsmans, Geestelyke Dochter van de Predickheeren, ontrent 89 jaren out; het was een Tante van Mijn Heer Stappars, die getrout heeft Joanna Theresia von Nuyssenborch 1696 den 24 jan: en heeft twee dochters naar gelaten, Judith en Ida Stappars. Ida Stappars is getrout aan de Heer Bernardus van Niel, drossaart van Ravenstein, daar naar drossaart en rentm. tot Megen; [1]) *en Judith Stappars is getrout aan joncker Frederick de Claer, woonende tot Loven den 27 jan: 1732, is overleden den 22 Nov. 1739 tot Loven, bid voor haar ziel.*

1739.

De Nieuwe Brug aan ons huys, die Albert Captijn, timmerman tot Sprang heeft gemaekt, en heeft voor arbeijt en grof hout ontvangen 78 gld., dan moesten wy besorgen alle yserwerck en planken, soodat ontrent 120 gld heeft gekost; wy hebben den 8 nov. daar voor den eersten keer over gereden

1) *Taxandria* XIV : 284

naar de kerck langs den Dijck, die als doen seer goet om rijden was, door de lange droogte, dat wat raars is soo diep in den winter saisoen.

Nota: den heelen winter hebben wy langs den dijck gereden.

1743.

Den 28 novemb. hebben wy de nieuwe koetskaar ten Bos gehaelt den Wel Ed Heer van Zuydewijn met sijn Wel Ed. suster Maria Anna Margaretha van Nuyssenborch; sy heeft gekost 243 guld. met alles behalfven het tuijg van het paart, maar een hooftstuck, met den buyckriem is hier by; den eersten keer, dat wy daarmede reden, wipten de kaar stijl over ent by een ranconter dat sy tegen ons rat reden, Godt lof, sonder ongeluck; 37 ellen rooden trijp is toe gedaan, 36 ct. d' el.

1747 den 23 December. Onsen knegt Jan Brok van Loon heeft de nieuwe koetskaar ten Bos gehaalt, die Nicolaes Tolinghs heeft gemaakt.

Dese koetskaar heeft den Wel Ed. Heer Theodorus van Nuyssenborch Heere van Zuydewijn, betaalt aan alles 225 gl.

Nota: De koetskaar is wat te eng om met twee nevens malkanderen te sitten. De koetskaar is bekleed met rooden gebloemden trijp 36 ct. d' el.

1741.

Mijn Heer van Ceulen van 's Bos eenigen tijt Cappelaan tot Loon geweest, is Pastoor geworden tot Baardwijck in de plaets van Eerw. Heer Brok, aldaar gestorven.

Mijn Heer van Ceulen is pastoor geworden in Juli 1741.[1])

1742.

Mijn Heer Antonie Spirinx van Bos is Pastoor gevolgt in de plaets van Eerw. Heer Biestraten en Lan-

1) Hiermede is verbeterd Schutjes III 166, die als benoemingsjaar 1742 opgeeft.

deken, heeft eerst sijn admissie in Mey bekomen en heeft voor Cappelaan gekregen Mijn Heer Wellens van S. Oden-Roode, heeft den 10 juni op den Ketsheuvel 1742 den dienst gedaan. [1])

Mijn Heer Wellens is van Loon vertrokken ontrent St. Jan 1748 en is weer capelaan geworden in 's Bos by den Eerw. Heer Plebaan in de kerck achter de Tolbrug; nu is tot Loon in de plaets gekomen mijnheer Melee van Bos en heeft syn eerste dienst gedaan op den Ketsheuvel als cappelaan den 30 Juli 1748. [2])

(Wordt vervolgd)

Dordrecht W. DE BRUYN.

OORKONDEN OVER DEURNE.

JAN VAN DOERNE, GEEFT PARDON AAN PAARDENDIEVEN 1586.

Ij Johan van Doirne, heere tot Doirne ende Baeckel, doen condt eenen yegelyken: alsoe tot mijnder kennisse gecomen is, dat Marten ende Jacop Dircke Jan Mayen etc. doir ingeven des bosen viants hen hebben vervoirdert affhendich te maecken sekere twe perden. Ende midts zy dye selve dyeverye zeer beclaecht ende hen soe leet was, dat het selve hen nyet leder en soude hebben kunnen gewesen, ende geschaepen waren geweest doir riguere van de justitien nyet moegen wandelen, converseren oft hen broet winnen, alsoe dat sy geschaepen waren hen leven daege desolaet, vagabond ende ledich buitens lants te doelen ende verloeren te gaen, ten waere dat hen by my uijt sunderlinger gratien ende genade vande remissien quyt sceldinge ende perdoen aen sulcken cas dyenende ende behoirende hijer op woirden versien. Om welcke gratie

1) Vgl. Schutjes .V: 750 en 752

2) Hiermede is Schutjes IV 752 verbeterd.

ende genade sy my oitmoedelijk hebben gebeden ende gerequireert ende oic sekere hunne vrienden hebben doen requireren ende bidden.

Waeromme soe eest, dat ick compassie ende medelyden metten selven supplianten hebbende tot hun ende hunne vrienden ende magen beden ende suppercatien genegen wesende, willende hun oyck in dese gratie ende genade voir riguer van rechte doen prefereren, ende verleenen uijt sunderlinger gratien en genaden 't voirs. feyt ende missus by hen gedaen voir dese yerste instantie geremitteert quitgescouwen ende vergeven. Remittere quitscelde en vergeve midts desen, ende hebbe hun van desen voirs. feyt gerestitueert ende gestelt, restituere ende stelle midts desen tot alsulcke eere name ende fame in alder vuegen ende manieren gelijck zy waren voir ende aleer 't voirs. feyt ende missus by hen geperpetreert, gesciet ende gebuert is geweest.

Begerende, requirerende ende versueckende aller heeren forsters, richters, justicien, officieren ende dyenaren der landen van Brabant, dat zy den selven supplianten dese jegenwoirdige gratie ende genade van remissie, quytscel dinge ende perdoen peysselijck ende vredelijck doen laeten ende gedoegen, useren gebruycken ende genieten, sonder hen daerinne eenich hynder, stockletsel oft moyenisse aen lyve oft guede ter contrarie van dese te doene, te doen doene, laeten oft gedoegen gedaen te woirden, anders dan oft 't voirs. feyt oft missuis by hen geperpetreert noyt gesciet noch gebuert en ware geweest, sonder fraude oft argelist. Ende des Oirconde hebbe ick Joh. van Doirne voirs. mijn pijtsyen op spatie van dese letteren van remissie doen drucken. Actum den V^en^ Septembris A^nno^ 1586.

In dorso: Jan van Doirne geeft pardon an Marten ende Jacob Dirck wegens perdediverye. A°1586.

Gemeente-archief Deurne: C 14

Medegedeeld door H. N. Ouwerling

OORKONDEN BETREFFENDE HET GESLACHT VAN RENESSE

G.

PRINS WILLEM VAN ORANJE GEEFT UIT „TEN ERFCIJNS" AAN HEER JOHAN VAN RENESSE 34 BUNDERS 750 ROEDEN EN 220½ BUNDER 58½ ROEDEN MOERGRONDEN, GELEGEN ONDER ETTEN EN ROOSENDAAL. 1)
19 FEBRUARI 1557.

Wilhelm byder gratien Godts prince van Oragien, grave van Nassou, van Vianden, van Catsenellenboge, van Diets, van Tonnerre, van Ponthieure, van Barny, van Bueren, van Leerdamme etc., heere baron van Breda, van Diest, van Grimberghen, van Wastenen, vander Leck, van Niervaert, van Castelbelm, van Naseroy, van Arlay, van Yselstijn, van sinte Mertensdijck, van Craenendonck etc., borchgrave van Antwerpen ende van Besanchon etc., ridder vander orden des gulden vlies, allen den genen die desen teghenwoordighen sullen sien saluyt: Wy hebben ontfanghen de oytmoedighe supplicatie van onsen lieven ende getrouwen vassael ende dienaer Jan van Renesse, ridder, heer van Elderen, Manny, etc., inhoudende hoe hy van joncx op, te weten t'sedert jaer XV^c twee ende twintich gecomen is in dienste van onsen seer wel lieven heere ende oom, heere Hendrick grave tot Nassou, marquis van Zenetten saliger gedachten, ende den selven tot sijn overleyden in diversche affairen, staeten ende lasten gedient heeft, daer naer in dienste gebleven is van onsen seer lieven heere ende neve heere René prince van Oragien, grave van Nassou etc., synen eenighen sone saliger gedachten, ende naer sijn doot gebleven is in onsen als eenighen universeel erffgenaem testamentaire des voorschreven prince dienst, in welcken diensten

1) Archief heerlijkheid Loon-op-Zand. Op de buitenzijde van dit stuk staat: *Giefte van den hoochgeboren Vorste Prince Willem van Oraigne.*

hy hoept ende meyndt sonder reprochien wel ende getrouwelijck gediendt te hebben: Hebbende binnen dyen tyde vercreghen gehadt seeckere quantiteydt van moeren, soo by houwelijck gedaen met saliger donna Isabella, natuerelycke dochter ons voorschreven ooms, achterlaetende thien kinderen, als by coope midts veele diversche openbaerelycke vercondighen om te vercoopen te voeren gedaen, soo by onsen oom ende onsen neve voorschreven als by ons, die voorschreven moeren vuytte te delven binnen seeckeren tijt van jaeren, te weten de hellicht van dry ende vijfftich ende een halff bunderen leverbaere moers, in houwelijck gegeven met des suppliants huysvrouwe, beloepende sessentwintich bunderen dry quartier leverbaer moers, ende noch het derdendeel van d'andere helfft aengestorven den suppliant by over'eyden saliger heere Frederick van Renesse heere van Malle, sijns vaeders, beloepende acht bunderen een halff een derdendeel leverbaer moers, genaempt de Blommen, de selve te moghen gebruycken ende vuytdelven soo lanck als daer moer inne sal wesen; item inde twee hondert vijff ende twintich bunderen moers hemelsbreette, vercocht in Augusto int jaer XV^C een ende dertich by onsen oom saliger, vuytcomende te weten opte Leure onder onsen dorpe van Etten, hebben des suppliants vaeder ende den suppliant soo voor soo naer gecocht ende vercreghen de nombers van negen en tachitich bunderen moers hemelsbreette, die te moghen gebruycken den tijdt van tsestich jaeren, beginnende sinte Mertensmisse naer den lesten paydach, welcken lesten paydach was Martini int jaer vier ende dertich; item inde twee ende vijfftich bunderen moers hemelsbreette vercocht by onsen voorschreven neve saliger in Junio int jaer dry ende viertich, vuytcomende de vloote in onsen dorpe van Roesendael, heeft de voorschreven suppliant sesse ende twintich bunderen, die te moghen gebruycken den tyde van tsestich jaeren, innegaende te Mey vier ende viertich; item inde vijfftich bunderen moers hemelsbreette by ons midtsgaders onsen tuteurs ende vooghden vercocht in November int jaer vijff ende viertich, vuytcomende te vloote in onsen dorpe van

Roesendael, heeftde voorschreven suppliant een ende dertich ende een halven bunderen moers, die te moghen gebruycken den tyde van tsestich jaeren nae den iersten paydach, den welcken paydach was Martini in jaer ses ende viertich; item inde seventich bunderen moers h e m e l s b r e e t t e by ons midtsgaeders onse tuteurs ende vooghen voorschreven (vercocht) *in November int jaer vijff ende viertich als boven, vuytcomende op desen tijdt te vloote opte Leure onder onsen dorpe van Etten, heeft de voorschreven suppliant een ende dertich bunderen moers, die te moghen gebruycken den tijdt als tlasten voorgaende parceel; item inde vijfftich bunderen moers h e m e l s b r e e t t e by ons midtsgaeders onsen tuteurs ende vooghden vercocht in December int voorschreven jaer vijff ende viertich, vuytcomende op dese tijdt te vloote in onsen dorpe van Roosendael, heeft de voorschreven suppliant negen ende twintich bunderen moers, die te moghen gebruycken ten tyde als de twee leste parceelen; item in de seventhien bunderen* [1]) *hondert seventhien roeden moers, by ons midtsgaeders onse tuteurs ende vooghden vercocht in Septembri int jaer ses ende viertich, heeft den voorschreven suppliant een gerechte helfft, beloepende viertich ende een halff bunderen* [2]) *acht ende vijfftich ende een halff roede moers, vuytcomende de vloote opte Leure voorschreven, die te moghen gebruycken den tyde van tsestich jaeren nae den lesten paydach, den welcken was Martini int jaer vijfftich; gedraegende de nomber vanden voorschreven moeren vier ende dertich bunderen seven hondert vijfftich roeden l e v e r b a e r moers ende twee hondert twintich ende een halff bunderen acht ende vijfftich ende een halff roede moers h e m e l s b r e e t t e, welcke voorschreven twee hondert twintich en de een halff bunderen acht ende vijfftich een halff roede moers wy bevinden dat des suppliant vader saliger ende de suppliant onse voorouders ende ons wel ende deughdelijck te vollen betaelt hebben ende onse rentmeesters generael inder tijt daer aff rekeninghe ende ontfanck gemaeckt hebben ende ons daer aff gerespondeert, binnen*

1) 17 bunders zal moeten zijn *29 bunders*.
2 40 1/2 bunder zal moeten zijn *14 bunders*.

welcken geprefigeerden tijdt van de torffven vuyt de moeren te doen delven, slaen ende vueren, de suppliant is seer besorcht dat hem off sijn kinderen ende naercomelinghen qualijck moegelijck soude sijn, overmidts dat de suppliant seyt dat de torven van jaer te jaer tot minderen prijs ende valeur sijn gecomen ende dat door de groote mennichte van torffven die vuyt Hollandt ende van ontrent de stad Zeeven [1]) *de reviere vander Lecke binnen corten jaeren affgecomen sijn ende noch dagelijcx affcomen, ende en heeft ongelijck soo veele schuyten in de moeren niet gehouden varende noch sijn gesach van schuyten niet gehadt als de suppliants medegesellen hebben gehadt, op hoepe dat den torff eens tot beteren prijs comen sal Ende opdat den suppliant, sijn erffven of naercomelinghen de voorschreven moeren te comodiuselijcker tot hennen meeste orbaere ende prouffeydt souden moghen orboren, heeft ons oytmoedelijck gebeden ende begeert hem, syne heeren ende actie van hem hebbende te willen accorderen den eyghendomme ende proprietijt vande gronden vande voorschreven vier ende dertich bunderen seven hondert vijfftich roeden l e v e r b a e r moers naer dyen de torffven vuyt de plecke voorschreven gedolven off geslaghen sullen sijn, ende proprietijt vanden gronden vande voorschreven twee hondert twintich ende een half bunderen acht ende vijfftich ende een halff roede moers h e m e l s b r e e t t e, naer dat den tijt vooren gespecificeert vuyt gecomen ende geëxpireert sal sijn, om de gronden binnen middelen tyden off naer geëxpireerde jaeren te moghen doen maecken fructueus, t'sy tot corenlanden, tot weylanden, tot bosschen off tot bleckelinck velders, op eenen tamelycken ende redelychen erffcijns, ende hen daer aff te verleenen onse behoirelycke brieven: Waeromme soo ist dat wy geneghen wesende t'sijnder beede ende begeerten wy den selven J a n v a n R e n e s s e, heere van Elderen, sijns heere naercomelinghen ende actie van hen hebbende, hebben by deliberatie van raede geaccordeert, gegunt ende ten erffcijns vuytgegeven, ende geven vuyt midts desen de voorschreven vier ende dertich bunderen seven hondert vijfftich roeden*

1) Welke stad is dat? Er staat duidelijk *Zeeren*! Kan ook het dorp *Zevenhoven* in Utrecht aan de Lek bedoeld zijn?

leverbaer moers ende de twee hondert twintich ende een halffven bunderen acht ende vijfftich ende een halve roede moers hemelsbreette, hier voore in lanck gespecificeert om de selve te moghen by hem, syne heeren naercomelinghen off actie van hen hebbende, gebruycken, belasten, vercoopen tot vruchtbaeren corenlanden, weyden, bosschen, bleckelinckveldt, off andere te maecken, soo elck van hen voor 't beste ende prouffetelicxste bevinden sal, midts betaelende, als den tourffven vuytten vier ende dertich bunderen seven hondert vijftich roeden leverbaer moeren gedolven ende geslaghen sullen sijn, ende vande andere twee hondert twintich ende een halff bunderen acht ende vijfftich ende een halff roede moers hemelsbreette, als de jaeren ende termeynen voorschreven geexpireert sullen sijn, van elcken bundere plecken hemelsbreette tot gerechtighen heeren chijns sesse penninghen Lovens, te betaelen jaerelijcx opte daeghen ende conditiën als de vuytgedolven moeren onlanghs by onsen rentmeester van Breda vuytgegeven schuldich sijn ende behoiren te betaelen, ende mede reserverende voor ons ende onse heeren naercomelinghen, heeren off vrouwen van Breda, op als de thiende van allen greynen, sulcx als men onder de eenige van Rijsberghen de thiende betaelt, remitterende ende quytschellende voor ons, onse heeren ende naercomelinghen den selven heere van Elderen, sijn heeren naercomelinghen off actie van hem hebbende, voor nu alsdan ende voortaen alsnu alsulcke voorlijffpenningen, als men in onse landen van Breda van heyden ende vuytgedolven moeren schuldich is ende pleech te geven, ende dat vuyt sonderlinge liberaliteydt: Wel verstaende dat wy aen ons, onse heeren ende naercomelinghen, heeren off vrouwen van Breda, reserveren te moghen wederom aen ons nemen van den voorschreven twee hondert twintich ende een halff bunderen acht ende vijfftich roeden moers hemelsbreette tot allen tyden naer de expiratie van den voorschreven jaeren, als ons off onse naercomelinghen gelieven sal, sonder eenighe prescripte van tyden daer teghens te moghen gebruycken, ende mede naer dat de moeren om tourffven t'sy slach tourffven off nnders vuytgeslaghen off gedolven sullen sijn vuyt de

vier ende dertich bunderen seven hondert vijfftich roeden leverbaer moers voorschreven, midts dan ons off onse naercomelinghen alsdan gevende ende betaelende den voorschreven heere van Elderen, sijn naercomelinghen off actie van hem hebbende voor de plecken, daer alsdan noch moer op bevonden sal worden, soo veele als den incoep op dierste geweest heeft naer proportie vande bondertaelen, ende daer egeen moer op bevonden sal worden mits gevende voor elck bunder vijfthien carolus gulden, twintich stuyvers brabants den carolus gulden, ende alsdan sullen de voorschreven heeren van Elderen, syne naercomelinghen off actie van hem hebbende ontlast sijn vander voorschreven heeren chijns, ontbieden daeromme ende bevelen den luyden van onsen Raede ende Reckeninghe te Breda, dat sy desen teghenwordighen brieff doen registreren int registere daer toe dienende, ende dat voorts sy luyden onsen drossaert ons landts van Breda, onsen schouteth van Sundert ende Rijsbergen ende allen anderen onse officieren, dienaeren ende ondersaeten, dyen dat aengaen mach, den voorschreven heere van Elderen, sijn heeren naercomelinghen off actie van hem hebbende aens voorschreven accorde, gunste ende ten erffchijns vuytgegeven laeten ende gedooghen rustelick, volcomentlijck ende onverbrekelijck genieten ende gebruycken sonder hem te doene noch te laeten geschien eenich hinder, stoot off letsel ter contrarien, in wat manieren dat het sy. Ende des toirconde hebben wy desen onsen brieff gehanteykent ende onsen zegele hier aen doen hanghen; gegeven in onse stadt van Breda den neghentiensten dach der maendt Februario int jaer ons Heeren geboorten duysent vijff hondert seven ende vijfftich, Luydick Stiel. Ende was den originelen parquimenten brieff deser onderteeckent Guilleaume de Nassou, ende besegelt met sijns Hoogheydts zegele, ende op den voet van den selven brieve stondt geschreven by mijn heere den Prince ende was onderteeckent J: Vogelsanck.

Besoijen J. v. d. Hammen Nicz.

HEERLE.

Weinig weet pastoor Kruger te verhalen over het verleden dezer parochie, en zelfs het weinige, dat hij ons mededeelt over de stichting, blijkt niet in overeenstemming met de waarheid. Wij moeten ons daarover niet al te veel verbazen, daar blijkbaar alle archivalia dezer parochie verloren zijn. Geheel haar verleden moet dus worden opgebouwd uit gegevens, welke van hier en van daar moeten bijeen gebracht worden.

Bij het doorwerken der collectie-Cuypers op het Rijksarchief te 's Hertogenbosch vond ik een afschrift van de oprichtingsakte dezer parochie. Het besluit van den Luikschen bisschop, Theobald van Bar (1303—1313), waarbij de parochie tot stand kwam, is gedagteekend. Woensdag na Cantate, d. i. 14 Mei 1307.

Uit de akte blijkt, dat er nog geen kapel was gebouwd, doch dat de inwoners daartoe spoedig zouden overgaan

De grenzen der nieuwe kerkelijke gemeente worden niet aangewezen, zoodat daaruit vo gt, dat haar grondgebied reeds van ouds een omschreven rechtsgebied vormde.

Op het tijdstip der oprichting behoorden de inwoners onder de parochie Bergen op Zoom, maar om den verren afstand en de moeilijke wegen, welke in het regenseizoen als onbegaanbaar waren, was een eigen kerk en een eigen pastoor geen weelde voor deze buurtschap. Alle belanghebbenden waren dan ook overtuigd van het groote nut dezer parochie en hadden gaarne toestemming verleend. Eén voor één worden zij opgenoemd: de aartsdiaken; de abdij van Nyvel als patroon der Bergen op Zoomsche kerk; de pastoor dier stad, en zelfs het stedelijk bestuur, dat hier als grondheer *(dominus temporalis scilicet scabini ac tota communitas ville de Berghen)* wordt aangeduid.

Voor het jaarlijksch inkomen van den pastoor hadden

de inwoners van Heerle zelve moeten zorgen. Volgens het algemeen recht waren voor dit tractement aangewezen de tienden, maar bij het geven zijner toestemming had de pastoor van Bergen op Zoom de Herelsche tienden uitdrukkelijk zich voorbehouden, omdat, naar zijn zeggen, zijn pastoreel beneficie slechts een mager bestaan opleverde. In Heerle zou de pastoor jaarlijks een inkomen hebben van 20 kleine Toursche ponden, en hiervoor was geschonken een blok bouwland van zes bunder en een ander van één bunder. Verder had hij nog recht op de kleine tiend en de offers in de kerk. Uit een andere oorkonde, welke aanstonds nader zal besproken worden, blijkt, dat de kleine tiend in deze omgeving genomen werd van lammeren, kalveren, veulens, geiten en bijen.

Hiermede geloof ik den inhoud der akte te hebben weergegeven.

Aanvankelijk meende ik hier een bewijs te hebben gevonden, dat het rechtsgebied van Heerle immer behoord had onder den pastoor van Bergen op Zoom: bij gevolg, dat Heerle evenals Bergen op Zoom deel zou hebben uitgemaakt van de erfenis van St. Geertrui, waarvan de abdij van Nyvel eigenaresse was geworden.

Doch bij nadere bestudeering blijkt mij, dat de kracht van dit bewijs niet erg sterk is. Er bestaat toch eene oorkonde, opgemaakt dertig jaren vóór de oprichting der parochie Heerle, welke elken grond aan ons bewijs ontneemt.

Laat ik dat even nader toelichten.

De abdij van St. Bernaard aan de Schelde had bij akte van 16 Juni 1277 in eigendom verkregen de tienden in de parochie van Wouw, zoowel de oude als de nieuwe, de groote als de kleine, waarvoor zij, zooals blijkt uit de akte van 23 Juni d. a. v., een flinken prijs betaald had aan Arnoud van Leuven en Elisabeth van Breda. Aan deze akte schijnt iets te hebben ontbroken, want 1 Juli d. a. v. doet Arnoud en zijne echtgenoote een nieuw bewijsstuk opmaken. Welke tiend juist bij verkoop

was overgedragen, wordt hier duidelijk omschreven: de groote tiend zou genomen worden van tarwe, gerst, haver, vlas en verder van alle zaadvruchten, zoowel op oude als nieuwe gronden *(decimam tam veterem quam novam, videlicet siliginis, ordei, avene, lini ac universorum et singulorum fructuum qui in terra seminantur)*; ook de kleine tiend en wel van lammeren, kalveren, veulens, geiten, bijen, in een woord van alle dingen, uitgedrukt of niet uitgedrukt, welke tot dan betiend waren geweest *(decimam quoque minutam, agnorum scilicet, vitulorum, pullorum equinorum, hedorum, apum ac universaliter omnium rerum et singularum, expressarum, ac non expressarum que solent et de jure debent nunc aut inposterum decimari)*. En onmiddellijk daarop volgt deze zin: „en bijzonder in Heerle, welke plaats, al behoort zij met hare inwoners en hare gronden tot de parochie van Wouw, wij meenen afzonderlijk te moeten noemen, omdat de pastoor van Bergen op Zoom, om de geringheid van zijn beneficie, in die plaats van oudsher, met toestemming onzer voorgangers in de heerlijkheid van Breda, altijd ontvangen heeft en nog ontvangt het derde deel van de groote en van de kleine tiend" *(et specialiter in Herelle, quem locum, licet ad parochiam de Woude cum suis pertinuit et adhuc pertineat incolis atque prediis, duximus specialiter declarandum, quia investitus de Berghen super Zoem in dicto loco pro tenuitate sui beneficii recepit antiquitus permistione predecessorum nostrorum, dominorum de Breda, et adhuc recipit tertiam partem tam majoris decime quam minute)*. [1])

Deze oorkonde van 1 Juli 1277 zegt dus uitdrukkelijk:

a. dat Heerle behoort onder het rechtsgebied der parochie van Wouw;

b. dat de tienden aldaar eigendom worden van de abdij van St. Bernard;

c. dat een derde deel der tienden onder Heerle vroeger geschonken was voor het onderhoud van den Bergen op Zoomschen pastoor, en wel door de heeren van Breda;

1) *Bijdragen hertogd. Brabant* XII.

d. dat de rechten van dien pastoor te Heerle hem zijn aangekomen niet krachtens het Bergsche pastoraat, maar krachtens eene schenking.

Zóó was de toestand in 1277, maar als in 1307 te Heerle eene parochie wordt opgericht, dan heeten de inwoners parochianen, niet van Wouw, maar van Bergen op Zoom. En uit de woorden dier stichtingsakte mogen wij de Herelsche tienden ook het eigendom noemen van het Bergsche pastoraat. Binnen die dertig jaren moet er dus een verandering hebben plaats gehad en zijn de inwoners van Heerle geplaatst geworden onder de rechtsmacht van den Bergschen pastoor, aan wien dan ook alle tienden aldaar zullen geschonken zijn. Vermoedelijk bestaat er nog wel een oorkonde óf van den bisschop van Luik òf van den pastoor van Wouw òf van de abdij van St. Bernard, welke ons nadere inlichtingen geven zal. Te betreuren is het daarom, dat de uitgave van het oorkondenboek dier abdij niet doorgezet is na den oorlog.

Raadplegen wij nu nog de aartsdiakonale registers, dan valt het aanstonds op, dat Heerle van den beginne af beschouwd wordt als een zelfstandige kerk. Haar pastoreel beneficie wordt niet genoemd een *appendix*, noch minder eene *filia* van een andere kerk, en van den beginne af staat Heerle in de lijsten vermeld op haar eigen plaats, dus niet achter Wouw of achter Bergen op Zoom

Tot slot volgt hier het lijstje met pastoors, die deze parochie tot aan de verdrijving in 1648 hebben bestuurd.

Willem van Spel heet pastoor in 1419 en 1421. Volgens het register door Habets uitgegeven en door dezen gedagteekend omstreeks 1430, bediende hij persoonlijk zijn ambt. Ongetwijfeld is hij de priester, die in 1385 zijn eerste H. Mis opdraagt: *joncvr. Yden noch betaelt 1 gulden, dien zy van miere joncvr. wegen van Woude ende haire suster heere Willem van Spelle hadde geoffert, toen hi siin eerste messe dede.* [1])

1) R. A. 's Hage: C. v. Br. n. 331.

Kruger noemt dan Gerard van Spelle, doch de jaren zijner bediening zijn niet met de gegevens uit de aartsdiakonale registers overeen te brengen

Mr. Reynier Willart is pastoor in 1473 en '79. In zijne afwezigheid wordt de parochie bediend door Nicolaas, zoon van Cornelis van Oudenbosch in 1473 en '74, door Jacobus Storm in 1475 tot '79. [1])

Heer Claus is pastoor in December 1483, zooals Kruger zegt.

Laurentius van Dreyseleer pastoor reeds in 1485 en nog in 1502, bediende zijne parochie niet persoonlijk. Plaatsvervanger was in 1485 Mathias Corneliszoon, in 1487 Nicolaas van Keerbergen, in 1502 Antoon Spronck. [1])

Pastoor Gisbert Boyens had in 1537 voor plaatsvervanger Alard Corneliszoon. [1])

Deze pastoor Boeyens was in 1538 „priester ende capelaen", in 1548 kanunnik te Bergen op Zoom, waar hij woonde in de Coevoetstraat [2]) Zijn plaatsvervanger te Heerle in 1537, was in 1556 aldaar pastoor.

Jan van Borssele, in 1556 vicacureit te Wouw, was in 1560 te Heerle pastoor, als hem 28 Nov. van dat jaar de kanunniksprebende in de St. Geertruikerk wordt geschonken, welke was opengekomen door het overlijden van Willem van Woensdrecht. [3]) Volgens Kruger sterft van Borssele in Augustus 1570. Zijn algemeen erfgenaam is Cornelis Janssone de Wyge.

Johan Simonszoon van Doorn (de Spina) was in 1565 ter benoeming voorgedragen. [4])

Joan van Herzijn, een Augustijner monnik uit Enghien, krijgt 26 Januari 1602 voor één jaar de jurisdictie te Heerle. Of deze verlengd is, blijkt niet. Vermoedelijk had hij zich spoedig in zijn ware gedaante getoond. Den 14 Sept. 1603 gaat te Bergen op Zoom

1) *Taxandria* XXVII: 269.
2) R. A. 's Bosch: B. o. Z. Opdr. n. 221 f. 70 vo; n. 226 f. 176 vo.
2) C. v. Br.
4) *Taxandria* XXVII: 269

een huwelijk aan: *Jan van Hersin j. g. van Dornick met Janneken Hoppenbrouwers, de dochter van Michiel Hoppenbrouwer van Antwerpen.* Zijn afval heeft hij zelf verhaald in een geschriftje gedrukt te 's Gravenhage bij Hillebrand Jacobsz onder den titel: *Bekentenisse des waren gheloofs ende verloocheninghe des pausdoms ghedaen openbaerlick tot Berghen op Zoom den XII^en October 1603 door Johannes de Hersin, van Doornyck, eertijts priester ende prediker van der Augustinen ordre binnen de stadt van Enghien end daernae capellaen op het Casteel van Wouwe ende van Heerle.* [1]) De regeering van Bergen op Zoom schonk hem eene geldsom, om hem te danken voor de opdracht aan haar.

Na de klachten van deken Hessels [2]) werd de parochie toevertrouwd aan de Gulielmieten van Huybergen.

Kruger noemt Hendrik Hessels, die jurisdictie kreeg 7 April 1604, en Joannes van Schendel met brieven van 30 Juni d. a. v. Mogelijk is deze laatste kort daarop gestorven, tenminste het verslag van den deken, dat loopt waarschijnlijk over 1606, zegt, dat de pastoor overleden is.[3])

In 1611 is pastoor Mr. Jan Vogel. Over dezen apostaat heb ik het een en ander medegedeeld in jrg. XXVIII : 89—96. Uit de resolutiën van 9 Aug. 1611 der Bergsche vroedschap blijkt, dat hij gehuwd was „mette schoondochter van den secretaris van Halsteren". Zijn verzoek, „dat zyne huysvrouw zig zal mogen generen met het houden van Fransche school en zy houden commensalen en geven privatas lectiones in de Latijnsche taal" wordt ingewilligd.

Kort daarop is tot pastoor te Heerle aangesteld Herman Bevers: de verslagen van den deken noemen zijn naam in 1617 en 1626.

Cornelis Vermeeren of van der Meeren is

1) Cuypers v. Velthoven uit Biblioth. Duncaniana.
2) *Analectes pour servir à l'hist. eccles. de la Belgique* IV : 428.
3) *Taxandria* XXI : 19.

benoemd in 1629: hij was Antwerpenaar van geboorte en had zijne studien gedaan op het bisschoppelijk seminarie aldaar.

Bernardus de Grande, een kloosterling uit de St. Bernardsabdij werd in 1648 verdreven. Hij overleed 13 December 1666 te Antwerpen, oud 56 jaren.

Willemstad. G. C. A. Juten, pastoor.

BIJLAGE.

Theobald van Bar, bisschop van Luik, richt te Heerle eene nieuwe parochie op, — 1307, Mei 14.

In nomine Domini Amen. Theobaldus, Dei gratia et apostolice sedis gratia Leodiensis episcopus, universis tam presentibus quam posteris presentium inspectoribus salutem et gratiam in Christo.

Inter ceteras sollicitudines quibus ex debito commissi nobis regiminis cotidie applicamur quae ad pacem subditorum, ecclesie transquillitatem ac divini cultus augmentum introducunt, quaerere et prosequi potissime nos oportet. Sane cum per inquisicionem de mandato nostro rite factam repperimus villam de Harella nostre diocesis tantum distare ab ecclesia sua parochiali de Berghen supra Zoem quod tempore hyemali inundatione aquarum pluvialium investitus de Berghen pro sacramentis exhibendis, audiendis confessionibus et praeviis injungendis ad populum dicte ville de Harella non valet accedere nec ipse populus ad ecclesiam de Berghen predictam absque maxima difficultate, ita quod interdum homines dicte ville de Harella sine Eucharistie et Extreme Unctionis sacramentis, quod dolentes referimus, moribuntur, et quando contingebat decedere corpora propter hoc, per biduum vel triduum in domibus detineri, non sine scandalo et periculis animarum. Et quod praeter majorem decimam frugum cum decimat novalium tam presentium quam futurorum, quas investibus dicte parochialis ecclesie

de Berghen sibi suisque successoribus reservavit, bona ad valorem annuum viginti librarum Turonensium parvarum, scilicet sex bonaria terre arabilis sita inter hereditates Johannis de Spelta et Helewigis filie Sigere ex una parte et viam publicam versus partes orientales ex altera; item unum bonarium terre arabilis situm inter hereditates Helewigis Sigeri ex uno latere et Johannis de Spelte ex alio, per homines dicte ville de Harella spiritu devocionis accensos ac minuta decima cum oblationibus ad altare offerendis et obventionibus ac proventibus aliis ecclesiasticis ejusdem loci de Herella quibuscumque per investitum dicte matricis ecclesie de Berghen cum consensu abbatisse, prepositi et capituli ecclesie Nivellensis, patronorum dicte matricis ecclesie tradita sicut et assignata pro cappella una in dicta villa de Harella construenda, ad opus rectoris ejusdem, qui pro tempore fuerit, in futuris, omnes capelle constructioni concurrunt unanimiter assensus archidiaconi, dictorum patronorum et investiti dicte matricis ecclesie de Berghen, necnon domini temporalis scilicet scabinorum ac totius communitatis ville de Berghen predicte, sicut ex eorum litteris supplicationis pro fundatione dicte capelle in Harella nobis directis lucidius apparet, et in eis vidimus contineri.

Quorum supplicationi propicius inclinati, prehabito jurisperitorum consilio volentes scandalis et periculis hujusmodi more bonipastoris obviare et hominum de Harella consulere paci et quieti, concedimus ut in dicta villa de Harella construetur capella baptismalis in loco honesto, habili et decenti, cum bonis et juribus predictis, rectorem perpetuum habitura, presentandum illi cui de jure vel consuetudine fuerit presentandum, qui curam gerit animarum ibidem et populo in Harella perpetuo ministrat omnia ecclesiastica sacramenta, dicta bona prefate capelle assignata et quidquid super traditione, translatione et assignatione bonorum eorumdem ad opus dicte capelle factum est ejusdem capelle perpetuo confirmantes, salvo in aliis nostro, archidiaconi loci, patronorum et matricis ecclesie juribus universis.

In cujus rei testimonium et munimen, ut premissê rata et inconcussa permaneant et a nullo ullo umquam tempore infringantur presentes litteras facimus nostri sigilli appensione communiri. Datum Leodii anno Domini millesimo trecentesimo septimo feria quarta post dominicam Cantate.

Cart. du chap. noble de Nivelles f 554 vo.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

II.

Heer van Banda.

In Tax. XVII blz. 51, wordt als noot bij eenige mededeelingen over het geslacht Orisandt uit een handschrift eenige gegevens verschaft over het geslacht Heeren. Dit is een oud Bergen op Zoomsch geslacht: in het begin der 17e eeuw uiterlijk protestantsch, maar later toch duidelijk katholiek geslacht.

Een der dochters van Robert Heeren was Petronella, waarover aan de hand van het bedoelde handschrift medegedeeld wordt dat zij was gehuwd met Matthijs van der Hoeven, waaruit een dochter Anna gehuwd met Dirk van der Lisse, burgemeester van 's Hage.

Nu vermeldt het trouwboek van Bergen op Zoom:

6 Mei—17 Juli 1606. Niclaes Prince j. g. van Amsterdam met Petronella Heere, wede van Jan de Clerc v. B. o. Z. (Bergen op Z'sch regeeringsgeslacht.)

Wie die Niclaes Prince is? Dit blijkt uit de volgende trouwakte:

24 Febr. 1619. „Jonkhr. Matthijs van Hoeve, advocaet, wedr wonende binnen bergen met Juffr. Petronella Heeren wede van Sr Nicolaes van Banda, in sijn leven heer gouverneur van Banda in Oost-Indië"

Er staat niet bij waar en wanneer gehuwd.

Omtrent dezen heer van Banda worden gaarne inlichtingen ingewacht.

B. o. Z. Ir. J.

HET ONTSTAAN VAN DE PROVINCIALE STATEN VAN NOORDBRABANT.

(Vervolg)

12°

Dat het aan de Steden en Landeigenaars of Eigenerfdens zal vrij staen uit de twee andere Standen Leden tot afgevaardigden ter Staetsvergadering te kiezen; doch dat dezelve ook alsdan zullen moeten bezitten de qualificatiën, welke iemand bevoegd maken om uit die beide standen Leden der Staetsvergadering te worden.

13°

Dat de Leden der Staetsvergadering voor zich zelven zullen stemmen en zonder last van of ruggespraek met degeene door welken zij zijn benoemd.

14°

Dat de Leden der Staetsvergadering zouden behoren te genieten daggelden en defroyementen voor den tijd, dat dezelve de Vergadering of Vergaderingen der Staeten werkelijk zullen bijwonen.

15°

Dat de Vergadering van de Staten word geassisteerd door een Minister onder den titel van Secretaris der Staten. Dat deze Minister, welke geen Lid der Vergadering zoude behoren te zijn, te zelver tijd als Secretaris bij het College van de Gedeputeerde Staeten zouden dienen te fungeren.

16°

Dat aan de Leden van Gedeputeerden en den Secretais der Staeten zodanige vaste tractementen zouden behoren

te worden toegelegd als naar maten van derzelver werkzaemheden en het gewigt van hunne posten evenredig en billijk zullen worden geoordeeld.

Eindelijk stemmen de Leden der Commissie volkomen in met de Leden der Centrale Commissie op het vierde vraegpunt uitgebragt, dat de eerste aanstelling der Leden van de Vergadering der Staeten, van het Collegie der Gedeputeerden en van den Minister door Uwe Koninglijke Hoogheid behoort te geschieden, terwijl zonder deze bepaling het eenen zeer geruymen tijd zoude moeten aanloopen eer dat gedeelte der Staetsregeling in werking zoude kunnen worden gebragt.

Ziedaer Doorluchtige Vorst en Heere! onze consideratiën en advis over het gewigtig onderwerp aan onze beoordeeling toebetrouwd; al hetzelve is het resultat van rijpe, attente, cordate en onpartijdige overwegingen, gevolgen onzer intime convictie van derzelver geschiktheid om met in het oog houden van het algemeen belang van den Staat ook het onderscheiden en wel besturd belang dezer Provintie, waerin dat van deszelvs ingetenen bestaet, te paeren en te bevorderen. Wij vertrouwen, dat onze voorslagen omtrent de Provintiale representatie en deszelfs evenredigheid voor de drie onderscheiden zijn onpartijdig en billijk en dat daerbij met alle naauwgezetheid de onderscheiden belangen zijn in aenmerking gebragt en volgens de gevoelens van ons hart en verstand voorgesteld zonder dat iemand onzer eenige bijzondere oogmerken heeft ten doel genomen, terwijl ook onze eenparigheid omtrent alle de puncten in dezen behandeld, met uitzondering alleen van 't geen omtrent de representatie der Edelen of Ridderschap door ons is voorgeslagen, ten waerborge strekt van onze onpartijdigheid, overeenstemmend gevoel omtrent de belangens dezer Provintie en onze hartelijke zugt om zonder aanzien van bijzondere belangen het algemeen welzijn te behartigen en waerdoor wij ons mogen vleijen aan het

vereerend vertrouwen, 't geen Uwe Koninklijke Hoogheid wel in ons heeft gelieven te stellen, zooveel in ons was, te hebben beantwoord en ter goeder trouwe onze gedagten hebben medegedeeld over een onderwerp, welke mede ten grondslag moet strekken van 't toekomstig geluk van het lieve Vaderland, hetgeene zoo wonderbaerlijk uit deszelvs rampen is gered en thans wederom onder den rang der volken hersteld, het gelukkig vooruitzigt geniet van onder Uwe Koninklijke Hoogheids wijze regering wederom tot het toppunt van de glorie, voorspoed en welvaard te geraeken, welke onze voorouders onder de besturing van Uwe Doorluchtige voorvaderen hebben genoten.

Wij onderwerpen niettemin met diep ontzag deze onze consideratien en advis aen Uwe Koninklijke Hoogheids hoogwijs en meer verligt oordeel en na Gods dierbaren zegen over Uwe Koninklijke Hoogheids persoon, voorspoedige regering en Koninklijk Huis te hebben afgesmeekt, zijn wij met den hoogsten eerbied

Doorluchtige Vorst en Heere!

Uwe Koninklijke Hoogheids zeer onderdanige en zeer gehoorzame Dienaeren

De Gecommitteerden voornoemd.

Ik heb gemeend dit advies in zijn geheel te moeten mededeelen, omdat het niet alleen een zeer belangrijk staatsstuk is maar bovendien het de grondslag vormt van het tegenwoordig bestuur der Provincie Noordbrabant. Naar zijnen stijl te oordeelen was het werk van haren lateren griffier Mr. Franciscus Xaverius Verheijen.

Nadat het advies bij den Souvereinen Vorst was binnengekomen, stelde hij den 26 Augustus 1814 Stbl. no. 24 voor de provincie Braband het volgend reglement vast (eene Provinciale wet, die voor alle provincies van ons land moest gelden, was er toen nog niet):

Eerste Hoofdstuk.

Algemeene vereischten om Lid der Staten te wezen.

Art. 1. Om tot Lid der Vergadering der Staten van de Provincie Braband te worden verkoren, zal men moeten zijn Ingezeten dier Provincie, en meerderjarig.

Bloedverwantschap en Zwagerschap sluiten niemand uit.

Art. 2. Voor Ingezetenen der Provincie, worden, ter zake voorschreve, gehouden, de zoodanigen, welke bij de wet als Nederlanders erkend zijnde, ten minste een jaar en zes weken in de Provincie gewoond hebben of in de lasten aldaar zijn beschreven geweest.

Afwezendheid, ten gevolge van Bedieningen, of Commissien, door Ons of Onzentwege opgedragen, zal in dezen geenzins kunnen prejudiciëren, zonder onderscheid of zoodanige Commissie al of niet tot eene andere Provincie of Landschap betrekking gehad heeft.

Art. 3. *a.* De Leden van den Hoogen Raad der Vereenigde Nederlanden, of van het Geregtshof van de Provincie,

b. Die eenig ambt of bediening hebben, welke hun, in geval van overtreding of misdrijf voor de Staten of eenige Commissie uit dezelve, zouden justiciabel maken,

c. Die in dienst van vreemde Mogendheden zijn,

d. De Predikanten of Leeraars van eenige Godsdienstige Gezindheden, en

e. De Onderwijzers der Jeugd, zijn als Leden der Staten niet verkiesbaar, zoo lang zij die ambten, bedieningen of stand bekleeden.

Art. 4. De Leden der Vergadering van de Staten, zullen geen aandeel mogen hebben in eenige Pachten of collecten van Impositien, Leverantien noch aanneming van publieke werken binnen hunne Provincie.

Tweede Hoofdstuk.

Zamenstelling der Staten.

Art. 5. De Staten der Provincie zullen bestaan, uit gekozenen door de volgende drie standen, namelijk:

1° Dien der Edelen of Ridderschap.

2° Dien der Steden.

3° Dien der Landeigenaren.

Elk van die Standen zal uit de drie Standen naar welgevallen kunnen kiezen.

Art. 6. De eerste aanstelling der Staten zal door Ons geschieden.

Art. 7. Het getal der Leden van de Vergadering der Staten, behalven den Gouverneur, zal zijn twee en vijftig, waarvan zullen gekozen worden:

Door den Stand der Edelen of Ridderschap	9	Leden
Door dien der steden	26	„
Door dien der Landeigenaren	17	„
Te zamen de bovengemelde	52	Leden

Art. 8. Wegens den Stedelijken Stand geschiedt de benoeming in de volgende evenredigheid, te weten:

Wegens 's Hertogenbosch	4	Leden
„ Bergen op Zoom	2	„
„ Breda	3	„
„ Eindhoven	1	Lid
„ Geertruidenberg	1	„
„ Grave	1	„
„ Helmond	1	„
„ Heusden	1	„
„ Maastricht	5	Leden
„ Oosterbout	2	„
„ Tilburg	3	„
„ Venlo	1	Lid
„ Willemstad	1	„
	26	Leden

Art. 9. Wegens den Stand der Landeigenaren zal de benoeming der Leden ter Staatsvergadering geschieden Districtsgewijze.

De verdeeling der Provincie in Districten, moet geschieden volgens de Plaatselijke gesteldheid, en in evenredigheid van het getal der Leden door den Stand der Landeigenaren te benoemen; zullende het aandeel, dat ieder District in dat getal te leveren heeft, geregeld worden, niet alleen naar deszelfs uitgestrektheid en bevolking, maar ook naar het vermogen, den trap der beschaving en de verdere hiertoe betrekkelijke omstandigheden.

Art. 10. De Leden der Staten hebben zitting gedurende drie jaren, behalven in geval van buitengewone vacature, als wanneer de nieuw verkorene alleen voor zoodanigen tijd aanblijft, als de zitting van den aftredenden nog zoude geduurd hebben.

Jaarlijks zal derhalve op den 1 Mei een derde van iederen Stand uitvallen, zoodanig dat in drie jaren de aftreding van het geheel geschied, echter zullen de uitvallenden dadelijk wederom verkiesbaar zijn.

De eerste aftreding zal met 1 Mei 1817 plaats hebben.

Art. 11. Binnen veertien dagen na de eerste zittingneming der Staten, zal in derzelver Vergadering, door het lot worden bepaald, welk derde deel voor elken Stand afzonderlijk, respectievelijk den 1 Mei 1817, den 1 Mei 1818 en den 1 Mei 1819 zal aftreden.

Derde Hoofdstuk.

Wijze van verkiezing.

Art. 12. Het regt om Leden in de Staten der Provincie voor den Stand der Edelen of Ridderschap te benoemen, wordt door dien Stand zelve uitgeoefend.

Art. 13. De benoeming der Leden uit de Steden zal door de Stedelijke Regeringen geschieden.

Art. 14. De benoeming der Leden voor den Stand der Landeigenaren, geschiedt door de Kiezers, uit de Districten, bij art. 9 vermeld, verkozen door de Stemgeregtigden in die Districten.

Art. 15. Elk dier Standen, Steden en Districten, in art. 7, 8 en 9 vermeld, heeft deszelfs bijzondere Leden in de Vergadering der Staten.

Wanneer derhalve iemand uit meer dan één derzelve Standen benoemd wordt, heeft de benoemde de keuze wegens welken Stand, Stad of District hij verkiest te compareren, terwijl alsdan, voor de vacerende plaats, eene nieuwe stemming geschiedt, binnen den tijd van vier weken, op aanschrijving van den Gouverneur.

Art. 16. De stemming tot vervulling van het aftredende één derde, geschiedt jaarlijks op den eersten Woensdag van de maand April, en wordt alsdan insgelijks de intusschen elders voorgevallene vacature werderom vervuld, hetzij door den Stand der Edelen of Ridderschap, hetzij door het District of de Stad waarin zoodanige vacature plaats heeft.

Art. 17. Als stemgeregtigden tot de benoeming van Kiezers voor den Stand der Landeigenaren, achtereenvolgens het bepaalde bij art. 14, zullen worden geconsidereerd diegenen, welke, in de Beschrevene Middelen (de grondlasten daaronder begrepen) tenminste zoodanige somme 's jaers betalen, als nader door Ons bij ampliatie op het tegenwoordig Reglement, zal worden vastgesteld, mits die betaling ten platten Lande geschiedt.

Art. 18. Van het Stemregt zijn uitgesloten:

a. Die onder curatele staan,

b. Bankbreukigen en die cessie hunner Goederen gedaan hebben,

c. Alle die, bij regterlijk Decreet, in staat van beschuldiging zijn gesteld, of in regten voor eerloos worden gehouden.

Art. 19. De Stemgeregtigden in ieder District, daartoe door of van wege den Gouverneur der Provincie opgeroepen zijnde, zullen persoonlijk of met geslotene briefjes, en bij volstrekte meerderheid, benoemen een getal van driemaal zooveel Kiezers als er Leden ter Staatsvergadering voor datzelve District moeten worden aangesteld.

Art. 20. Om als Kiezer te kunnen worden benoemd, moet men zijn Stemgeregtigd, en in de Beschrevene Middelen (de grondlasten daaronder begrepen) in het District, betalen ten minste zoodanige somme 's jaars, als Wij Ons voorbehouden om nader te bepalen.

Art. 21. De Kiezers, op aanschrijving van of van wege den Gouverneur, bijeengekomen zijnde, benoemen het vereischt getal leden ter Staatsvergadering, bij volstrekte meerderheid, en hebben dadelijk daarna gedefungeerd.

Art. 22. Voor iedere jaarlijksche stemming, achtereenvolgens art. 16 te doen, zal er eene nieuwe oproeping der Stemgeregtigden en nieuwe benoeming van Kiezers plaats hebben.

Art. 23. De verschillen tusschen de Stemgeregtigden of de Kiezers, worden, na verhoor van partijen, de plano beslist door de Gedeputeerde Staten.

Art. 24. De verdere noodzakelijke bepalingen, ten aanzien van de wijze van stemming, zullen door Ons, bij een nader Reglement worden vastgesteld.

Vierde Hoofdstuk.

Algemeene bepalingen, ten aanzien der Staten, na hunne zamenstelling.

Art. 25. De Staten der Provincie vergaderen, onder het voorzitterschap van den Gouverneur, wiens betrekking tot hunne Vergadering, bij eene afzonderlijke Instructie is bepaald.

Art. 26. De Staten vergaderen ten minste eenmaal 's jaars en voorts zoo dikwijls als door Ons, voor de belangen van den Lande, zal noodig geoordeelt worden.

De jaarlijksche oproeping, alsmede die tot de buitengewone Vergaderingen, zal, Onzentwege, door den Gouverneur der Provincie, op aanschrijving van Onzen Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken, geschieden.

Art. 27. Hunne gewone Vergadering wordt gehouden in de maand Juli, na voorafgaande aanschrijving van den Gouverneur, en wordt Onzentwege geopend en gesloten.

Art. 28. Alle de Leden der Vergadering stemmen hoofdelijk voor zichzelve, en zonder eenigen last van, of ruggespraak met degenen door welke zij benoemd zijn; zij zullen geene andere, dan algemeene Provinciale belangen mogen in het oog houden.

Art. 29. Zij doen alle zaken af bij meerderheid van stemmen, geene zaken kunnen nogtans in deliberatie gebragt worden wanneer ten minste niet de helft van de Leden tegenwoordig is.

Art. 30. In geval de stemmen in de Vergadering der Staten, of derzelver Gedeputeerden mogten staken heeft de Gouverneur eene beslissende stem.

Art. 31. De titel der Staten zal zijn: Edele Groot Achtbare Heeren.

Art. 32. (Over den af te leggen zuiveringseed en den ambtseed).

Vijfde Hoofdstuk.

Griffier der Staten.

Art. 33. De Vergadering wordt geadsisteerd door eenen griffier, welke verpligt zal wezen, ook den Gou-

verneur in die werkzaamheden, welke hem als zoodanig zullen worden opgedragen, bij te staan.

De Griffier der Staten wordt door Ons benoemd.

Zesde Hoofdstuk.

Gedeputeerde Staten.

Art. 34. Wanneer er, naar aanleiding van art 92 der Grondwet, Gedeputeerde Staten zullen worden benoemd, zal dat Collegie bestaan uit negen Leden, behalve den Gouverneur.

Hetzelve zal, onder voorzitting van dezen, het beleid der zaken hebben, zoo gedurende de tijd der Vergadering van de Staten als van hunne afwezendheid.

Art. 35. De Gedeputeerden zullen genomen worden uit de Leden van de Staten, door de drie Standen gekozen, in evenredigheid van het getal der Leden, door iederen Stand benoemd, te welken einde een Rooster voor de onderscheidene Standen tot de jaarlijksche verkiezing zal worden opgemaakt, en dienvolgens bij hoofdelijke stemming, de nieuwe Leden aangesteld.

Art. 36. De gemelde Gedeputeerden zullen elkander niet mogen bestaan tot in den derden graad van Bloedverwantschap of Zwagerschap.

De Gouverneur is onder deze bepaling niet begrepen.

Art. 37. De Gedeputeerden zullen voor de eerste reize door Ons worden benoemd.

Art. 38. De Titel der Gedeputeerden zal evenals dien der Staten zijn: Edele Groot Achtbare Heeren.

Zevende Hoofdstuk.

Onkosten der Provinciale Staten.

Art. 39. De Staten der Provincien genieten geene Tractementen. Aan dezelve wordt jaarlijks, uit 's Lands Kas toegestaan eene somme van twee duizend guldens,

welke, volgens een Reglement, door de Staten zelve vast te stellen, tusschen de Leden zal worden verdeeld

Art. 40. Wij reserveren Ons, dit Reglement zoodanig te veranderen en te vermeerderen, als Wij in der tijd zullen vermeenen te behooren.

Evenals aan de Provincie Noordbrabant gaf de Souvereine Vorst ook aan de andere provincies van ons land bij wijze van eene Provinciale wet een eigen reglement. Hieruit alleen valt reeds op te maken, dat hij zich nog niet ten volle bewust was, dat de toestanden in ons land veranderd waren sedert dat hij het voor de Patriotten had moeten verlaten, want hadden toen nog de verschillende provincies, waaruit destijds ons land bestond, eigen souvereiniteit, in het jaar 1814 was zulks in Nederland in het geheel niet meer het geval. Nog meer komt dat uit in het Reglement, waar sprake is van standsvertegenwoordiging; immers ridder-, steden en landelijke stand bestonden als zoodanig in 1814 ook niet meer. Terecht schreef dan ook Mr. H. J. van Leeuwen Sr in zijne Provinciale wet p. 2: „Waar het in het nieuwe stelsel te doen was om eene vertegenwoordiging der geheele provincie, daar was eene vertegenwoordiging gekozen door niet meer als zoodanig bestaande standen een onding." Vertegenwoordiging van steden en landelijken stand in de Provinciale Staten ging echter nog in Noordbrabant, maar van den adel was dit bijna niet mogelijk, zooals in het hiervoren aangehaald Advies reeds werd opgemerkt, daar toch de adel, dien men vóór 1648 bijna in elke plaats van dat gewest had, zoo goed als niet meer bestond, hetzij tengevolge van verhuizing naar de Zuidelijke Nederlanden, hetzij tengevolge van uitsterving of verarming, en zij, die er voor in de plaats waren gekomen, weinig in getal waren. Toch moest er in Noordbrabant eene Ridderschap zijn, omdat die een deel der Statenleden had te kiezen. Vandaar dat toen de Souvereine Vorst bij besluit van 28 Augustus 1814

Stbl. no. 14 de leden van de Ridderschap van Braband benoemde, hij daarin slechts weinigen kon benoemen en die weinigen behoorden nog bijna allen tot den niet-specifiek Noordbrabantschen adel; zij waren behalve de Limburgers J. graaf de Marchant d' Ansembourg, F. baron de Billehé de Valensart van Leuth, Jhr. Charles van Clermont, Coppin de Galoppe, C. graaf de Geloes en C. baron van Riedesel van Eisenbach, die er nooit in verschenen zijn en weldra ophielden er lid van te zijn, alleen de volgende Noordbrabanters: Jhr. Mr. Maarten Bowier, W. F. des H. Roomschen Rijks graaf van Bylandt, Jhr. A. van Dopf van Udenhout, Jhr. Mr. J. van der Dussen, O. A. M. W. baron de Senarclens de Grancy van Haanwijk, Boxtel en Liempde, W. A. L. graaf van Gronsveld-Diepenbroick, D. J. F. graaf van Hogendorp van Hofwegen, J. B. baron van Hugenpoth tot den Beerenclauw, Jhr. J. C. van Kretschmar van Veen, Jhr. Mr. J. B. de Raet, Jhr. L. F. J. J. van Sasse van Ysselt, Th. baron de Smeth van Deurne, J. D. baron Sweerts de Landas, J. D. baron van Tuyll van Serooskerken van Heeze en Leende, Jhr. A. J. de Voocht en Jhr. Mr. J. W. Half Wassenaer van Onzenoort en Nieuw-Kuyk. Van dezen behoorden slechts tot den oorspronkelijken Noordbrabantschen adel:

1. Jhr. Mr Joannes Baptista de Raet, heer van de Wijer, raadsheer en drost van Boxmeer, ged. aldaar 22 Aug. 1744, stierf aldaar 2 Aug. 1825, en

2. Jhr. Antonius Josephus de Voocht, heer van het Hof onder Tongelre, ged. aldaar 10 April 1775, stierf te 's Hertogenbosch 12 Oct. 1845.

Krachtens het recht, dat hij zich bij voormeld Reglement had voorbehouden, benoemde de Souvereine Vorst bij besluit van 29 Augustus 1814 tot leden van de Staten der provincie Brabant: [1])

Voor de Ridderschap

F. baron de Billehé de Valensart van Leuth,

1) Nederl. Staatscourant 1814 no. 215.

Jhr. Mr. J. van der Dussen,
C. graaf de Geloes,
O. A. M. W. baron de Senarclens de Grancy van Haanwijk enz.
D. J. graaf van Hogendorp van Hofwegen,
J. B. baron van Hugenpoth tot den Beerenclauw,
J. D. baron van Tuyll van Serooskerken van Heeze en Leende,
Jhr. A. J. de Voocht.

Voor de Steden

J. B. van Aefferden	te	Venlo
P. Babut Desmares	„	Maastricht
G. van Beverwijk	„	's Bosch
A. Brouwers	„	Oosterhout
J. F. Baesten	„	Tilburg
F. L. Drabbe	„	Bergen op Zoom
A. van Doorn	„	Geertruidenberg
C. L. Havermans	„	Breda
J. S. Hallungius	„	Oosterhout
A. C. Hesselt van Dinther	„	Maastricht
J. van Heurn	„	's Bosch
M. van den Heuvel	„	„
A. J. Ingenhousz	„	Breda
J. Linsen	„	Grave
A. C. de Membrede	„	Maastricht
J. van Oldenborgh	„	Willemstad
J. L. Olislager v. Meerssenhoven	„	Maastricht
J. D. Pichot	„	„
J. A. Rietvelt	„	Heusden
Victor A. van Ryckevorsel	„	's Bosch
J. L. Trip	„	Breda
A. A. van Veldhoven	„	Eindhoven
G. Vermeulen	„	Bergen op Zoom
Paulus Vreede	„	Tilburg
C. F. Wesselman	„	Helmond

Voor de Eigengeërfden

A. J. Borret; H. van Clermont; P. J. Cuypers; P. C. van Ghert; F. van der Goes; M. Huisman; S. de Jong van Son; G. de Kesschietre van Havre; C. de Kesschietre van Havre; H. J. Kleynefelt; G. W. Panneboeter; J. C. van Panhuys van Haren en Bongaert; Joh. Ad. Rycke; A. J. J. W. Verheyen; P. van der Vreeken; A. Vrijthoff en B. van Wijtvliet.

Terwijl tot griffier werd benoemd Mr. F. X. Verheijen.

(Wordt vervolgd)

's Hertogenbosch A. van Sasse van IJsselt.

MEDISCHE FAMILIËN IN NOORDBRABANT.

2. Van Rijnshoven.

Bij Jhr. A. v. Sasse van IJsselt [1]) wordt als oudst bekende genoemd:

1. Jan Matthijssen van Rienshoven, vader van:

2. Jaspar van R.; dezen vind ik als rentmeester van Heeze bij Eindhoven. Behalve Willem, onder 3, had hij nog eene dochter Barbara, die 16 Aug. 158.. in de St. Catharinakerk te 's Bosch werd gedoopt.

3. Willem, apotheker, die zich meester Guilliam van R. laat noemen, kocht in 1611 het huis met een toren aan de Markt, geheeten de Gulden Poort. Voor de eerste maal was hij 9 Oct. 1607 in St. Jan gehuwd met Geertruyt Diepenbeke, dochter van Gijsbrecht. Uit dit huwelijk waren in 1638 in leven:

1) *Voorname Huizen* II 419; III 412.

a. Gijsbert, zie 4;
b. Johan, zie 4bis;
c. Maria, die nog onmondig was.

Voor de tweede maal trouwde hij 11 Mei 1630 op het stadhuis met Dierckxen Wynants van Bernagie. Hieruit:
d. Godefridus, in St. Jan gedoopt 30 April 1631;
e. Godefridus, 17 Dec. 1633;
f. Anna Maria, 3 Maart 1636.

De weduwe is 19 Sept. 1641 hertrouwd met doctor Ambrosius Lintermans.[1])

4. Gijsbert, eveneens apotheker, huwde 12 Mei 1656 in zijn vaderstad Elisabeth Emons, dochter van Jan. Ik vond van dit echtpaar in de St. Jansparochie gedoopt:
a. Gulielmus, 13 April 1653;
b. Joannes, 1 Maart 1656. Uit zijn huwelijk met Gertrudis Fabritius wordt in St. Jan 8 Nov. 1692 gedoopt: Gisbertus Josephus.
c. Cornelius, 28 Aug. 1661; als meter stond bij haren doop Maria van Rijnshoven, weduwe van magister Gerris.

4bis Johan van R., in 1638 reeds doctor in de medicijnen; deze trouwt 4 Oct. 1641 met Gertrudis van Drongelen, j. d. uit Waalwijk. Van hem ken ik wederom drie kinderen:
a. Joanna, 19 Juli 1656;
b. Maria Elisabeth, 30 Dec. 1659;
c. Maria Elisabeth, 12 Jan. 1651.

Nobilis domicellus Huybrecht van Rienhoven, huwt 19 Oct. 1661 voor den pastoor der St. Catharinaparochie jvr. Maria Golstain: getuigen waren jhr. Dermesen, kapitein en jhr. Golstain, kapitein.

W. J. F. Juten.

1) *Taxandria* XVIII; 65.

IN MEMORIAM

PASTOOR

PETRUS JOZEF GOETSCHALCKX

Een ouden, trouwen vriend heeft ons tijdschrift dezer dagen verloren: 27 Maart l.l. werd de Belgische pastoor P. J. Goetschalckx te Sint Pieters-Lille begraven.

Geboren te Hoogstraten in 1856, volbracht hij zijne studiën te Herenthals, daarna op het Groot Seminarie te Mechelen. De priesterwijding ontving hij 11 Juni 1881, zijne benoeming tot onderpastoor te Grobbendonck volgde 28 September. In 1892 werd hij naar Schooten verplaatst en 22 Maart 1900 benoemd als pastoor te Donk onder Eeckeren. Eenige weken geleden overviel hem een ernstige ziekte, welke hem dwong voor zijn pastoraat te bedanken. Bij zijn bloedverwanten te Sint Pieters-Hille hoopte hij in rust genezing te vinden, maar God had het anders beschikt.

De verdiensten van pastoor Goetschalckx voor de geschiedenis van Brabant, inzonderheid voor het westen ervan, zijn meer dan gewoon.

In 1897 verscheen het eerste deel van de *Geschiedenis van Grobbendonck*, en in de twee volgende jaren het tweede en derde deel. Hierin is opgenomen een uitvoerige geschiedenis van het klooster O. L. V. ten Troone, der Windesheimer-congregatie, waar vele Brabanters het kloosterleven hebben aanvaard.

Het was zijn eerste werk. De *Geschiedenis van Schooten, Merxem en St. Job int Goor*, in drie kloeke

deelen, werd met steun der gemeente Merxem uitgegeven in 1919—1924. Te Schooten stond het stamslot der oude heeren van Breda, terwijl na de scheiding in 1287 de meeste heeren van Bergen op Zoom beleend zijn geweest met Merxem.

Tusschen beide standaardwerken in, liggen de 13 jaargangen van de *Bijdragen tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant;* het eerste deel verscheen in 1902, om met het Juni-nummer 1914 gedwongen te eindigen.

Vooral dit tijdschrift is voor den Noordbrabantschen historicus onmisbaar om den overvloed van documenten daarin gepubliceerd. Laat ik slechts wijzen op twee series: het Cartularium der Witheeren-abdij St. Michiel te Antwerpen (1124—1296) en het Cartularium der St. Bernardsabdij aan de Schelde (1125—1281).

In October 1922 herleefde GOETSCHALCKX' tijdschrift onder den meer algemeenen titel: *Bijdragen tot de geschiedenis*, in samenwerking met dr. Floris Prims, sinds kort benoemd tot stads-archivaris van Antwerpen.

Behalve deze werken leverde pastoor GOETSCHALCKX artikelen aan allerlei Brabantsche tijdschriften, ook aan het onze.

Wij mochten van hem plaatsen:

Stichting van het klooster te Waalwijk: XII;

Nispen en Wouw: XIII;

Noordbrabantsche oorkonden: XIV; XV; XVI;

Eenige verslagen van Kerkbezoeken in de dekenij van Bergen op Zoom (1594—1604): XXVIII.

De familie van Susteren en hare goederen onder Merxem: XXX.

Den noesten speurder in Brabants verleden schenke God de eeuwige rust.

Redactie

OORKONDEN BETREFFENDE DE HEUSDENSCHE FAMILIE VAN NOORT OF VAN OORT.

(VAN DEN OERDE, VAN DER NOIRDT, VAN DEN NOORDEN).

Appendix op de mededeelingen in den XXVII, XXVIII en XXX jaargang. [1])

III

(Vervolg van blz. 257 van den XXXI jaargang).

In de d. t. pl. voorkomende oorkonde **Y** van 2 Sept. 1540 wordt genoemd Barbara Voss als de weduwe van Johannes van Oirt, die wellicht de zoon is van Jan Petersz. van Oirt (de tweede man van Katharina, weduwe Arnt van Heessel) en kort te voren zal zijn gestorven. De sub **Z** volgende oorkonde doet vermoeden, dat Barbara is overleden, alvorens zij hare verplichting tot levering van granen gedurende drie jaren aan Henric Henricss. de Lepper [2]) blijkens de laatst meegedeelde oorkonde op zich genomen, geheel had kunnen nakomen, en dat daarom hare kinderen Martinus en Heilwich van Oort zich persoonlijk verbonden voor de nog ontbrekende twee leveringen van drie spinten rogge of wel 15 karolus gulden. Op 28 Februari 1544 (nieuwe stijl) verbond deze Martinus zoon van wijlen Johannes van Oirt, zich met Henric Henricx de Lepper, tot levering van zeven *lopinos* rogge naar Bossche maat, aan Katerina weduwe Peter Jan Brockensz. (Schepen proth. 's Hertogenbosch 1542—43 fol. 254).

1) In den XXXI jg. blz. 254 voorkomende oorkonde **X** behoort overal *siliginee*, niet *siliginis* gelezen.

2) Eene acte 28 November 1495 (Schepen proth. 's Hertogenbosch fol. 119 vo) noemt als belending Henric die Lepper; eene akte Mei 1496 (ibid fol. 181 vo) Henric zone wijlen Henric die Lepper. 29 December 1496 kocht Peter die Lepper (ook genoemd acte Maart — Mei 1504, ibid. fol. 400 vo) zoon van wijlen Henric die Lepper, voor zich en voor wijlen zijne broeders Lodewijk en Henric die Lepper eene erfpacht in Oisterwijk (ibid. fol. 303) Acten 23 Mei en 28 Mei 1497, noemenHenric die Lepper wijlen Henricxzn, zich verbindende jegens Jan, zoon van wijlen Arnt Melis en Elisabeth, echtelieden (ibid. fol. 567 en 595).

De weinig gebruikte voornaam Dankolf [1]) in laatst vermelde oorkonde voorkomende, is vroeger te vinden in eene Schepenacte van 's Hertogenbosch 17 Juni 1496 (fol. 187 proth. dezer Schepenbank no. 91 over 1495—96), noemende de volgende personen: Katharina, weduwe met kinderen [2]) van Danckolphus Voss (vermoedelijk de ouders van Barbara Voss weduwe Johannes van Oirt), Willem, zoon van Willem Voss, [3]) Elisabeth (denkelijk broeder en zuster van Danckolphus Voss) weduwe Adriaen die Molner met hare kinderen, en Wolter en Mechteld — in de volgende acte genoemd vrouw van Judocus, zoon van Arnt Jans — kinderen van wijlen Erbert Loeden (Loden, Loijen), misschien weduwnaar eener zuster van Dankolf —, allen betrokken zijnde bij rechten op een land in de parochie van Vucht, gelegen *in die hondert mergen.*

Z. *Martinus et Heylwigis ejus soror liberi quondam Johannis van Oirt promiserunt indivisi super omnia et habenda Henrico filio Henrici dicti die Lepper minori tria sextaria siliginis mensure de Buscoducis ad primam diem mensis Aprilis proxime futuram, item tria sextaria siliginis dicte mensure, necnon quindecim florenos carolus gulden communiter vocatos XXII stuvers vel valorem in alia pecunia pronunc valuata pro quolibet computanda a prima die mensis Aprilis proxime futura ultra annum persolvenda. Testes Eijnhouts et Eijck. Datum ut supra. (Ultima Maii)* 1544.

(Ingeschreven fol. 249 vo. van het oorspronkelijk prothocol der Schepenbank van 's Hertogenbosch over het jaar 1543—44 R. 1340, berustende in het Rijksarchief depôt te 's Hertogenbosch.

1) Zelfs in: Nederlandsche doopnamen, Bussum 1915, door Eerw. J. J. Graaf, rijk voorzien van voornamen, ontbreekt deze voornaam.

2) Een dezer kinderen zal zijn Henric Danckels Vos zn genoemd in eene Bossche Schepenacte 12 Juni 1497 proth fol. 576).

3) Eene akte 21 Maart 1496 (Schepen proth. 's Hertogenbosch fol. 549 vo) noemt Margriet Voss weduwe Willem Voss, koopende voor haar zoon Henric Voss, eene erfpacht uit land te Vucht.

Aangaande sommige in oorkonde sub **X** op blz. 254 van den vorigen jaargang genoemde personen, zijn nadere bijzonderheden te vinden in eene schepenacte van 8 Juli 1497 (proth. 's Hertogenbosch no. 91 R. 1261 fol. 357vo), alwaar de belendingen van een perceel roggeland in Waalwijk, ook in oorkonde **X** genoemd als: *olim Arnoldi de Herssel* en *Gerardi filii quondam Johannes Gerits;* genoemd worden: *Arnoldi de Heessel* en *Gerardi filii quondam Johannes Gerits.* Het wijst ook aan, dat met de belending in oorkonde **X** *Arnoldi de Herssel,* bedoeld is *Arnoldi de Heessel.* [1])

In deze acte van 8 Juli 1497 draagt Luitgarde, weduwe van Servatius Roelofs (van Heessel, blijkens acte 30 Juli 1501 proth. fol, 192) eerst het vruchtgebruik van een huis met land te Waalwijk, grenzende tot aan het erf van Joannes de Oirde, op aan Lambert de Wolff, zoon van wijlen Johannes de Wolff, [2]) die in de daarop

1) De in noot 1 blz 256 van den vorigen jaargang van dit Tijdschrift genoemde Gerrit van Heessel, komt herhaaldelijk voor in de Schepenproth van 's Hertogenbosch uit zijne dagen. *Gerard de Heeesel filius quondam Henrici* acte 18 April 1495 fol. 164; man van Adriana (dochter van Gerard de Achel en van Elisabeth — als diens weduwe hertrouwd met Hillen, zoon van wijlen Willem Zegersz. van Kuijck) acte 28 Juni 1496 fol. 59 en verso. Nog als haar echtgenoot vermeld in acte 10 Januari 1504 (fol 18 vo proth. no. 99 R. 1274).

2) Deze familie de Wolff (in de acten *die Wolff*) was gezeteld te Waalwijk. Uit aanwijzing der acten voorkomende in de Bossche schepenprothocollen op 14 Sept 1495 fol. 99 vo., April 1497 fol 447 vo, 31 Aug. 1497 fol. 372, 21 Febr. 1502 fol. 49, 28 Aug. 1505 fol. 82, 22 Dec. 1513 fol. 27, 18 April 1514 fol 136/7, 21 Juli 1514 fol. 180 vo en Aug.—Sept 1514 fol 615, kan deze genealogische staat afgeleid worden; Jan Jansz de Wolff en Johanna, zijne weduwe 1495, ouders van: *a* Geertruid dood 1513. h Gijsbert van Hees dood 1513, ouders van Katarina vrouw van Peter Reiniers Karsmaker, en Margaretha dood 1513, vrouw van Gerard Kuijp dood 1513, ouders van Elisabeth vrouw van Paulus Wijnantsz. Pawels. *b.* Meehteld h. Willem van Gewanden beiden dood 1513, ook hun zoon Wouter, vader van Hillegond, Woutera vrouw van Gijsbert Jansz. Ghyselen en N. geh. met Nicolaas Hendriksz. van Delft. *c.* Nicolaas dood 1497, vader van Jan de Wolff sterft tusschen 18 April en 21 Juli 1514, tr. Hadewich Wouters van den Broeck, zijne weduwe 1515, ouders van Nicolaas, tr. vóór Aug 1514 Zoete Goijaerts van Bladel. *d.* Lambert. Eene acte 31 Aug. 1497 fol. 372 noemt dezen een zoon van Johanna wed. Jan Jansz. de Wolff, ook genoemd in acte 14 Jan. 1496 fol. 517 vo op 28 Aug 1505 als kooper van een erfcijns van 7 Rijnsgld. van Walraven Godfried van Erpszoon; en acten van 14 Sept. 1495 (ibid fol 99 vo) en 23 Nov 1496 (ibid. fol 504) als man van Katharina, dochter van wijlen Johannes Petersz. Witmerij. Blijkens acten voorkomende in het proth. no. 91 over 1495/96 R.1261, op fol. 99vo. 504, 527 vo en 584 vo hadden Peter Witmerij en Godefrida (beide dood) vier kinderen: *1.* Godfried W. ook reeds dood, vader van Katerina,

volgende akte van denzelfden dag, tevens het vruchtgebruik verkrijgt van een stuk land te Waalwijk, door Katharina, weduwe van Willem de Wolff hem opgedragen, mede (in de daaropvolgende acte van dien dag) voor de niet aanwezige kinderen Jan, Nicolaas, Margaretha, Geertruid en Mechteld de Wolff.—

Als kind van Jan Petersz. van Oirt, op blz. 253/6 van den vorigen jaargang besproken, wordt ook genoemd: Maria, dochter van wijlen Jan van Noert de Langel en in 1558 weduwe van Goijaert Damen, molenaar. Het is ons inziens twijfelachtig of deze Jan van Noert dezelfde is als Jan Peterz. van Oort. Aangaande zijne dochter Johanna zij opgemerkt, dat de eenige tot dusver gevonden acte waaruit haar huwelijk blijkt, is: Peter, zoon van wijlen Adriaen Peters 's mollers (de molenaar = wij vermoeden dat hier sprake is van Adriaen Petersz. van Oort), vestigt eene jaarrente van 3 gulden op een stuk land te Waalwijk naast Henric Adriaensz. gelegen, ten behoeve van Johanna dochter van wijlen Johannes van Noirdt, vrouw van Laurens Adriaensz. [1]) 14 November 1538

eveneens dood 23 November 1496, geh. geweest met Laurens van Eijck alias van de Wirixbrugge Jansz., ook genoemd Laurens van der Bruggen alias van Eijck, bij wie n: Gerard, Godfried en Margaretha. 2. Rijkxken Witmerij vrouw van Evert van de Water, beide destijds reeds dood, nalatende Peter van de Water, toen nog in leven. 3. Johannes W. ook dood, vader van Elisabeth X Mr. Henric Pelgroms, Katarina X Lambert Jansz. de Wolff en Mechteld X Mr. Nicolaas Kuijst, allen 23 November 1496 in leven. 4. Vrese W. leeft 14 September 1496 als vrouw van Henric Gheeck. Gezegd proth. noemt op fol. 631 eene belending in 's Hertogenbosch, Augustus 1497 van Wemmarij dicte Witmerij.

1) Hoewel slechts deze acte Johanna van Oort noemt als vrouw van Laurens Adriaensz., doelen ook de andere acten duidelijk op haar. Dit blijkt in het onderling verband, eerst van de acte op fol. 31, later 6 Februari 1538 (naar onze jaartelling 1539) op het prothocol gebracht (waarin zij *niet* als gehuwd genoemd wordt) met de acte van 14 November te voren op hetzelfde blad (waarin zij *wel* als gehuwd genoemd wordt) waaronder de acte van 6 Februari 1538 later ingeschreven is en waarop die acte doelt; en daarna van deze acte met die op fol. 108 in hetzelfde prothocol 6 Februari 15 8 (1539) ingeschreven, waarin zij evenmin als gehuwd voorkomt. Misschien was haar echt van korten duur geweest Wij zijn geneigd, in strijd met anderer opvatting, haar identiek te achten met Jenneken van Oort te Waalwijk, op blz. 206 jaarg XXVIII (1921) van dit Tijdschrift, beschouwd als zuster van Dirk Adriaensz. van Oort; al schijnt het onverklaarbaar, dat de zetters der belasting uit hare omgeving, die toch beter met hare omstandigheden bekend konden zijn dan de schepenen in 's Hertogenbosch, haar in de kohieren van 1553, 1557 en 1562 ook steeds enkel als Jenneken van Oort hebben aangeduid.

(Schepenproth. 's Hertogenbosch 1538/39 R. 1330 fol. 31). Daaronder is naderhand eene acte van 6 Februari 1538 (volgens de tegenwoordige tijdrekening: 1539) in minute ingeschreven, waarbij Johanna voornoemd, deze rente overdraagt aan Nicolaes filius quondam Peter die Wijtte; blijkbaar ter betaling van het op dienzelfden dag door haar van Claes Petersz. de Wette gekochte stuk land in de Kempkens te Waalwijk; belast met eene grondrente van een gulden ten behoeve van Roelof van Doorn, (fol 108 van hetzelfde prothocol). Eene acte van 17 Juni 1544 (proth. 1543/44 fol. 212vo) meldt, dat Johanna dicte de Oirt ook eene erfrente van elf gulden bezat, rustende op een land te Waalwijk, toebehoorende aan Frank, zoon van wijlen Nicolaas Francken.

Behalve zijn broeder *Lambertus filius quondam Petri van Oerde*, aangeduid als eigenaar van land te Waalwijk ook in acte van 9 Februari 1502 (Bosch Schepenproth. 1502/3 fol. 150vo), wordt Jan van Oirt zelf nog genoemd in het protocol no. 91 over 1495/6 fol. 213vo in acte 18 Augustus 1496, als verweerder in proces voor de Schepenbank te 's Hertogenbosch tegen Hubert van Loen; prothocol 1502 3 R. 1271 fol 88vo. acte 16 Juni 1503 Johannes van Oerde Peterss· als belending; fol. 172 acte 22 Mei 1503 en fol. 194 acte 13 Juli 1503 *Johannes filius quondam Petri de Noerde* als landeigenaar en cijnsheffer te Waalwijk; proth. 1516/17 R. 1287 fol. 103vo. acte 12 Februari 1517 *Johannes de Oerde filius quondam Petri* en fol. 194 acte 22 Juni 1517 *Johannes dicte de Oerde filius quondam Petri*, beide malen als belending in Waalwijk.

De staat van afstamming op blz. 240 van den XXX jaargang noemt in het tweede gelid ook een zoon Adriaan van Oordt, dood vóór 1529; op 27 Juni 1510 en 18 Februari 1515 wordt hij nog genoemd als te Waalwijk geërfd, blijkens acten van die dagen (Schepenproth. 's Hertogenbosch 1509—10 fol. 508 en 1515—16 fol. 298).

Hem worden op die staat zeven kinderen gegeven. Eerst een zoon Peter 1532, dien wij, vermeenen te zien in de volgende oorkonde.

A.A. *Mechteldis relicta quondam Henrici de Essche filii quondam Henrici de Essche filii quondam Henrici de Essche cum tutore usufructum sibi ut dicebat competentem in domo et orto cum suis attinensiis, sitis in parochia de Nuwelant ad locum dictum Wilshusen, inter hereditatem olim Gybonis dicti Boc ex uno et inter quamdam hereditatem dictam die Bolst ex alio tendentem a communitate de Nuwelant ad hereditatem Godefridi dicti Loijer dudum ad hereditarium pactum datis Henrico de Essche filio quondam Henrici de Essche a Woltero filio quondam Thome dicti Zasse prout in litteris legitime supportavit Johanni et Adriano fratibus, liberis dicte Mechtildis et quondam Henrici de Essche primodicti Arnoldo, filio naturali quondam Gerardi de Vladeracken tamquam marito et tutori legitimo Luytgardis sue uxoris filie dicte Mechtildis et quondam Henrici primodicti, necnon Heilwigi filie eorundem Mechteldis et quondam Henrici de Essche, uxorique legitime Zeberti Andriess pronunc ut dicebat in lecto egritudinis decumbentis ad opus eorum et ad opus Francisci et Johannis fratrum ac Henrici et Agnetis liberorum Petri dicti de Noert ab eodem Petro et quondam Elisabeth sua dum vixit uxore, filia jamdictorum Mechteldis et quondam Henrici de Essche pariter genita, necnon ad opus Henrici filii eorundem Mechteldis et quondam Henrici de Essche, et effestucando resignavit promittens super omnia et habenda reservatam obligationem et impetitionem ex parte sui deponere. Testes Pelgrum et Os. Datum supra* (XXIII Januarii XVCXXIII).

(Ingeschreven op fol 72 vo. van het oorspronkelijk prothocol der Schepenbank van 's Hertogenbosch over 1523—24 (het jaar begon met Paschen), berustende in 's Rijksarchiefdepôt te 's Hertogenbosch).

Deze oorkonde, meldende dat Mechteld weduwe van Henrick van Essche, Henric Henrixzoons zoon, afstand

doet van haar recht van tocht of vruchtgebruik in een huis en erf gelegen ter plaatse Wilshusen in de parochie van Nuland, ten behoeve harer kinderen en kleinkinderen, waaronder voorkomen vier kinderen, achtergelaten door wijlen hare dochter Elisabeth, bij haar huwelijk verwekt door Peter van Noert, leert de namen van zijne vier kinderen kennen, zijnde twee zonen Frans en Jan en twee dochters Henrica en Agniet.

Indien deze kinderen toen nog minderjarig waren, zou de genoemde Jan, hier als de tweede dezer kinderen voorkomende identiek kunnen geacht worden met Jan Peterss. van Oerdt genoemd in Besoijen 1568, wegens eene vordering tegen hem op XXVI September ingediend door Hans van Ellenervelt, in Besoijen herberg houdende, wegens *moncost* (Dingrol van Besoijen).

Dat Peter van Noert, weduwnaar van Elisabeth van Essche, nog in leven was in 1541, kan mogelijk geacht worden na het volgende: acte van indemniteit 24 April 1532 voor Schepenen van 's Hertogenbosch, van Peter filius quondam Adriani dicti van Oirt (Schepenproth. van 's Hertogenbosch fol. 190 vo.); 24 April 1533 Johannes Johannis Mathijssen en Petrus filius quondam Adriani dicti van Oirt dragen op aan heer Wolter Doremans priester, een erfchijns van zes car. gulden uit onderpanden te Waalwijk (ibid fol. 190) Eene acte 13 October 1541 behelst o. a. dat twee gulden 's jaars verschuldigd door Peter van Oerd te Waalwijk, zijn ten deel gevallen aan Jan Jacops van Herentals als momber over zijne kinderen Pauwels en Magdaleen (Schepenproth. Loon op Zand).

Vervolgens vermeldt die Tabel: Dirk van Oordt 1529 † vóór October 1559. Hij wordt 1530 genoemd heemraad van 's Grevelduin—Capelle, woonde te Waalwijk en had te Sprang een oliemolen, zooals blijkt uit medegedeelde op blz. 204—206 faargang XXVIII van dit Tijdschrift (1921). Hem betreft waarschijnlijk de volgende oorkonde:

B.B. *Theodericus filius quondam Adriani Peterss dicti van Oirt hereditarie vendidit Judoco filio quondam Huberti dicti Hamer hereditarium censum sex florenorum Karolus gulden communiter vocatorum XX*^{ti} *stuveros vel valorem eorundem in alio pagamento pro quolibet huius modi florenorum quando solvendum anno quolibet hereditarie in festo beati Dionisii episcopi et martiris et pro primo solutionis termino in festo beati Dionisii episcopi et martiris proxime futuro et in Buscoducis absque omnibus precariis exactionibus ac ceteris incommodis libere tradendum de et ex pecia terre arabilis seu veenlants duo jugera terre vel circiter continente, sita in parochia et libertate de Waelwijc inter hereditatem Petri filii Arnoldi de Cuyper ex uno et inter hereditatem heredum quondam Johannis Franckens ex alio, tendente ab hereditate Lamberti filii quondam Nicolai de Gellecom ad hereditatem Danielis Corneliss, ut docebat; ab eadem promittens super omnia et habenda warandiam, alias obligationem et ~~impetitionem~~ deponere excepto uno modio siliginis Gijsberto Janss prius anuatim exinde e jure solvendo ut dicebat, et quod ipse dictam peciam terre pro solutione dicti census prefato Judoco prius annuatim exinde e jure solvendi sufficienter beneque valere semper efficiet et satisfacere. Testes Symonis et Balen. Datum XXIII a februarii secunda post Reminiscere* (1540).

(Ingeschreven fol. 124 verso van het oorspronkelijk prothocol der Schepenbank van 's Hertogenbosch over het jaar 1539—40, berustende in 's Rijksarchiefdepôt te 's Hertogenbosch).

Deze Dirk Adriaensz van Oordt wordt vermeld in de volgende acten: 23 Januari 1529 (als zoon van wijlen Adriaan van Oirt) verkoopende een erfcijns uit een huis c. a. te Waalwijk aan Henricus, zoon van wijlen Johannes Denisse (Schepenproth. 's Hertogenbosch no. 135 fol. 287). 18 April 1537 Adriaen van Grevenbroeck scouth tot Venloen van wegen Dircken van Grevenbroeck heer tot Venloen, draagt op aan Dirck

van Oird en anderen alsulcke dellen als met recht sijn opgewonnen voir 't gebreck dat sy hun *scou niet gemaict en hadden* van wijlen Aert Vredick (Vendick?) e. a. (Schepenproth. Loon op Zand 1535—46). 20 Mei 1547 Geman Gemans voor zich en voor Dirck Adriaenss van Oort koopt vier bunder land onder Capelle van Cornelis Janssen van der Velde als gemachtigde van Willem van de Werve, schout tot Antwerpen en markgraaf 's lands van Rijen en Alvaro van Almaras, schepen te Antwerpen (proth van 's Grevelduin Capelle fol 265). 13 Juni 1547 geeft Dirk Adriaens van Oort schuldbekentenis van 531 karolus gl. aan Hendrick Gijsbrechts Paymans en Adriaen van Clootwijck Dirksz. (ibid. fol. 265vo) Bij de scheiding op 18 September 1539 der nalatenschap van Claes (natuurlijke zoon van wijlen) Gerard de Weert (te Venloon) wordt besloten, dat zijne weduwe Heilwich elders dochter van Matheus Bey genoemd) zal behouden de halfsteking van de moeren (veengronden), die de erflater had aangenomen te steken van Dierck van Oerde en van de weduwe van Hendrick Janss. (Proth. Heemraden van Sprang no. 8, over 1538—42 fol. 69—70vo). Hetzelfd signaat, doch over 1554—1574 no. 9 genummerd 16829, vermeldt in de acte van scheiding 21 October 1554 der erfgenamen van Joest Aert Geldens, een vierde in een hooiland onbedeeld met Dierick Ariaenss van Oert to Cappel gelegen, naast Gelden Melis erfgenamen 22 Januari 1549 Jan Gijsbertss draagt op aan Dirck Ariens van Ort vier geerden land onder Zuidewijn (proth. Zuidewijn—Capelle). 28 April 1549 Jor. Dirck van Grevenbroeck verkoopt aan Floris Janss (Smits te Sprang, zie ook aldaar) en Dirck Ariaens van Oirdt twee loopen saet moers ende drie royen voor 228 gl. 9½ st. en 1 oirt. Adriaen van Grevenbroeck stelt zich borg voor Dirck Ariaenss. van Oirdt Schepenproth. Loon op Zand 1546—66). Het schijnt dat hij in Waalwijk een persoon van eenige beteekenis was: 13 October 1554 kocht hij

als gemachtigde van het klooster Nazareth en der religiosen binnen Waalwijk, tot derzelver behoef een stuk moer van Jor. Dirck van Grevenbroeck heer van Loon (ibid. 1546—66) en 12 Februari 1557 zijn hij en Antoenis Arntss Koeback en Adriaen Peterss de Pruijser [1]) (rentmeester van den heer van Venloon) als executeuren van het testament van zaliger Adriaen Henricks Nouwen (die, zoo schijnt het circa 82 jaar oud is geworden) man van Alijt Francken (ook reeds overleden), verkoopers van land in Venloon (ibid. 1546—66). 3 October 1557 is sprake van *een gerde lants* naast Dierick Ariaenss van Oerdt (Proth. van Heemraden van Sprang 1554—74). 5 December 1558 hooiland in Zijdewijn naast Dierick Ariaenss van Oordt (ibidem). 12 en 17 Dec. 1558 land te *Cappel in Sijderwijn* naast Dierick Ariaenss van Oordt c. s. (ibid.) 22 October 1559 en 10 Februari 1560 land naast de *erfgenamen van* Dirck Adriaenss van Oordt (ibid.). 10 April 1561 Robrecht van Grevenbroeck Adriaenss kent schuldig aan Dirck Janss kuyper te Dordrecht en Ariaenken Adriaens van Oordts doehter, zijne vrouw, zes Rijnsgulden 's jaars hun leven lang, en na hun dood te vererven op de *kinderen* (dit woord is doorgehaald en daarboven werd geschreven: *4 dochteren* van Dirck Adriaenss van Oordt die hy verweet heeft by Eerken sijn huysvrouw. Deze renten zijn gekomen van den *scult van* (sic) Dirck Adriaens van Oordt (ibid.); — misschien had hij kinderen uit verschillende huwelijken. 8 Januari 1563 verkoopt zijn zoon Frans Dirx van Oerd zijn aandeel en versterf in een *geseet* aan Thonis Henrick Arienss (ibid). Van dezen zoon handelt blz. 206 jaargang XXVIIII (1921) van dit tijdschrift, oordeelende dat hij naar Gorkum verhuisde en aldaar eene woning huurde in 1561.

1) Adriaen Peterss de Pruijser was ook „bewaerder van het Cijnsboeck der Jonckvr. van Bockhoven van haren laerchijns tot Tilburg ende Goirle gelegen" (acte 9 September 1560 Schepenproth. Loon op Zand).

De Reg. der Vierschaar van Gorinchem [1]) bevatten vele acta betreffende Frans Dirx van Oordt, zijne vrouw en afstammelingen [2]). 28 Mei 1592 Thomas Roelofs en Jenneken Dirk van Oirtsdr. zijn wettige huisvrouw, maken te hunnen huize te Sprang testament voor heemraden aldaar; hun zoon Gerrit Thomas mag niets verkoopen noch bezwaren dan na consent van twee zijner oudste broeders (ibid). 26 November 1566 machtigt Adriaentken Adriaenss van Oort weduwe Dirck Janss alias Kaerken wijnkuiper te Dordrecht, hare nicht Marijken Dircks van Oort

1) Hij zegt 28 Mei 1558 plm. 24 jr te zijn geweest. Blz. 206 meldt dit Tijdschr. XXVIII (1921), dat hij een huis huurde van Gerit Janss. Deze droeg hem op voor 4 k.g. 5 st. volgens de huurceedul van huishuur lesten Mey en 13 Dec. 1561 (Reg. Viersch.) Hij wil 11 Apr. 1572 beëedigen, dat hij zijn zwager 30 k.g. betaalde, dies blijft Gerit van Os hem de helft schuldig (sententieboek Gorkum). Mr. A. Quaeckernaeck contra wed. Jan van Thiel als boedelhoudster en Jacob van Noort en Frans van Noort als borgen 2 Mrt. 1577 (Reg. Viersch.). Is hier sprake van twee broeders? Zijne vrouw sinds 1560 (Marike), is wed. 26 Juni 1588; zie ook 1589, 1591, 1592, 1593, 1594. Op 8 Juni 1596 is er nog liquidatie harer nalatenschap. (Aanw. Rijksarch. 1890 no. 27 a), Kinderen Dirk, over wie, zie twee blz. verder, Jan en Adriaen van Oort. Voor diens kinderen compareert 5 Juli 1605 de Stadhouder van den drost van Arkel wegens gemis van magen en vrinden *overmits deselve in viande landen wooachtich zijn.*

2) Taxandria XXXI (jg. 1924) blz. 248 verhaalt, dat het wapenschild van Heusden's burgemeester Adriaen Pauwelsz. van Noort bevat 3 molenijzers en 3 drielingsbalken. Het familiewapen der afstammelingen van bovengenoemden Frans Dirksz. van Oordt vertoont dezelfde wapenfiguren: 3 molenijzers en 3 dwarsbalken, soms gedeeld (boven de 3 molenijzers 2—1), zooals het staat op de zilveren omlijsting van het portret van Mr. François van Oort advocaat bij het Hof van Utrecht; en 1673 van zijn vader Adriaan van Oort is afgebeeld in het Wapenbk. der Regenten van het Bartholomeïgasthuis te Utrecht; soms gekwartileerd (1 en 4 de 3 molenijzers 2—1), zooals het voorkomt 1761 in het Wapenbk. der Regenten van het St Barbara en Laurentiagasthuis te Utrecht en in het Wapenboek van V. Kuijl te Gorinchem. Ook als kwartieren van Gerarda Cornelia van Oort, Wed. Mr. J. C. van Wachendorff (koor Geertekerk Utrecht): in go. 3 zw. molenijzers 2—1, onder gedwarsbalkt zw. op go. in 12 stukken. Schutt: ro met bl. fasce waarop 3 zi. rechter schuinbalken, boven 2 losstaande St. Andrieskruisjes naast elkaâr, de Rheeder: in go. een ro. voetboog en in zi. schildhoofd 3 ro. sloepen 2—1. Schelpher: in go. 3 ro. rozen 2—1, en in ro. schildhoofd 3 zi ringen = Zeeuw: in bl boven 2 go. leliën, onder go. 6 p. ster. Bergervis: in bl. witte stokvisch „en pal". Locking: in bl. hartschild links geschuind van go. en ro. met 8 p. ster van het een op het ander, de Bruijn: geschuinbalkte go. en zw. in 6 stukken (Coll. Roijaards van den Ham te Utrecht).
Het Maandbl. v. h Geneal. Her. Gen. de Nederl. Leeuw te 's Gravenhage 1908 blz. 222 bevat over dit wapen een aantal mededeelingen.

vrouw van Adriaen Willemss van de Weteringh [1]) (Klepboek van Dordrecht no. 706 gemeente-arch. aldaar). 1 Juli 1567 Adriaen Joosten Leempoel draagt land te Zuidewijn-Capelle op aan Heiltgen Dircks van Oirdts dochter, huisvrouw van Robbrecht van Grevenbroeck Adriaenss (Schepenproth. van Zuidewijn-Capelle). Nog is 26 Januari 1611 sprake van een perceeltje dellen in Venloon, waarvan Thonis Thomasz. Roelen een deel had verkregen bij versterf van Dirck van Oirt en nu door hem is verkocht aan Willem Arijens Hoijmeijer (fol. 7 Schepen proth. Loon op Zand 1611—15. Zie ook fol. III vo).

Na Dirck noemt de bewuste staat van blz. 240: Frans van Oordt 1550 te Baardwijk [2]). Dit schijnt ons eene verwisseling met Frans Adriaensz. van Oert, de kleinzoon van Lambert † vóór 1529. Wij zien in Dirck Fransz. van Oirt niet een zijner kinderen, doch de oudste zoon van Frans Dirx van Oordt en Mariken, de vorige blz. reeds genoemd in noot 1 aldaar. Deze Dirk Franss van Oort te Middelburg doopgetuige van Lijsbeth, kind van Jacob Adams 3 Maart 1604, was bakker te Dordrecht, en is met zijne vrouw Lijntje Janss vermeld in onderstaande oorkonde. Hij had bij acte van 30 Juni 1598 (Transport reg. Dordrecht no. 744 gemeente-arch. aldaar) aldaar een huis gekocht in de Nieuwstraat. Van hunne kinderen meldt de heer Archivaris van Dordrecht, dat aldaar gedoopt: zijn Juli 1600 een zoon Frans, September 1601 en September

[1]) Adriaen Willemsz. v. d. Weteringh was 1577 burgemeester te Baardwijk, 1583 schout aldaar, zoon van Bertken 5 Dec. 1559 (proth. Sprang). Op 22 Nov. 1565 geloofde hij Pouwels Henrix van Noordt negen kar. gulden en achtalve stuver uit een stuk land te Baardwijk; de schuld werd 9 Juli 1606 door (zijn zoon?) Jan Adriaensz., schout te Baardwijk afgelost; houder van den brief was toen Lauris Laurisz. (Proth. Baerdwijck 1525 — deze aanduiding is niet juist — fol 27 vo.). Hij had bij Adriana Henrie Symonsz. eene dochter Beatrix, 11 Jan. 1578 compareerende voor schepenen (ibid. fol 21). Vermoedelijk is hier sprake van zijne eerste vrouw.

2) Eene acte 29 Augustus 1597 noemt als belending van land in Waalwijk: de erfgenamen van Frans van Oort (fol. 19 Transport reg. Besoyen 1595—1600.)

1602 telkens een zoon Jan; ook was er een dochter Maryken van Oort, die haar broeder Frans van Oort overleefde en in 1672 stierf, ook zonder kinderen na te laten, althans de nakomelingen van Neeltje Reijers waren hare erfgenamen. (Acte 23 Maart 1646 proth. notaris D. Eelboo te Dordrecht, invent. no. 62). Bij acte 23 April 1646 (proth. notaris Eelbo no. 62) was haar door Agneta Louff weduwe Willem Jacobsz. Boll 100 gulden gelegateerd.

C.C. *Actum den X Octobris 1600 Coram Jacob Frans Wittenss. Jacob van Diemen heeren Corneliss ende Gerard van Bleyenburch heeren Adriaenssz. Dat voor ons quaemen Claertken Jacobsdr. weduwe wylen Capn. Herman Michielss. als moeder ende voochdesse van Adriaen Adriaenssz. Doodt ende Marijken Adriaens Doodt, haere onmundige kinderen, geprocreert by Adriaen Henrickssz Doodt haeren voorman zal., voor d' een helft erffgenamen van Henrick Adriaenssz. Doodt haer luyder halve broeder van 's vaders syde ter eenre, Ende Anneken Claes dr. moeye ende Dirck Fransz. van Noort als man ende voocht van Lijntken Jansdr. nichte van den voorss. Henrick Adriaenss van (smoeders zyde* [1]*). Ende in dyer qualiteijt van d ander helft erffgenaemen van denselven Henrick Doodt ter andere syden, Ende bekenden zy comparanten met malcanderen geschift, gescheyden ende gedeelt te hebben allen den goederen roerende ende onroerende egeen altoos vuytgesondert by de voorsz. Henrick Adriaenss Doodt metter doodt geruijmt ende achtergelaeten Ende dat in deser naervolgende manyeren, Te weten dat de voorss. Claertken Jacobsdr. in de voorss. qualiteyt bedeelt ende gebleven is aen een gerecht zesde paert in een geheel huys ende erffve met allen synen toebehooren staende ende gelegen binnen de stede*

1) O i. valt de genealogische samenhang n. a. van deze mededeelingen, aldus te verklaren: Adriaen Henriksz. Doodt tr. eerst N. Claes dr. zuster van Anneken Claes dr. en van N. Claes dr. bij Jan Nzn. moeder van één kind Lijntken Jans, vrouw van Dirk Fransz. van Noort. Na overlijden zijner bedoelde vrouw, nalatende den erflater in deze acte genoemd, hertr. Adriaen Henriksz. Doodt Clara Jacobsdr., bij wie twee kinderen: Adriaen en Marijken: daarna sterft de vader en hertr. zijne weduwe Clara Jacobsdr. met kapitein Herman Michielsz.

van Vlissingen by d Roobrugge tusschen Crijn Centsz. schippershuys aen d'een zijde ende Mattheus Janssz. Zeijlmaecker aen d' ander zyde, waertegens d voorsz. Anneken Claesdr. ende Dirck Frans van Noordt bedeelt ende gebleven zijn eerst aen sekeren Rentebrijeve verleden by Daniel Leenderts huystimmerman ende gehypotequeert op een huys binnen Arnemuden houdende aen Capitael hondert twintich guldens, waervan rente betaelt werdt tegens den penninck zesthijen ende noch aen de somme van twee hondert guldens vuyt 't slot van de Reeckeninge by Pyeter Symonssz. koorencooper borger deser stede gedaen van de handelinge die hy gehadt heeft van des vrsz. Henrick Adriaenssz. goederen In voldoeninge van 't welcke den vrsz. Pieter Simonsz. op huyden tot behouff van de voorsz. Dirck Franssz van Noordt verleden heeft een Rente van twaelff gulden thien stuyvers tsiaers Ende bekenden sy comparanten hyermede van malcander vertegen vereffent ende gescheyden te sijn van alle de goederen roerende ende onroerende soo groot ende cleyn syluyden die t samen te schiften ende te scheyden hadden beruerende de doot van Henrick Ariens voornt. scheldende zyluyden malcanderen daervan vry ende quyte. In oirconde cetera.

(Ingeschreven in het oorspronkelijk Transportreg. der Schepenen van Dordrecht 1598—1600; berustende in het gemeente-archief te Dordrecht.)

Thans overgaande tot de meer bijzonderlijk in de stad Heusden gevestigde familie Luwe (of later) van Oordt, zij herinnerd aan de blz. 230 van den XXX jaarg. (1923) van Taxandria, voorkomende stamtafel van de kinderen en kleinkinderen van Willem Luwes 1387—1396 te Vlijmen, hem o. a. twee zonen, beiden Jan genaamd toekennende.

Indien de veronderstelling, dat de oudste zoon Jan Luwes (dood 1434) te Vlijmen woonde, juist is, dan kan op den jongeren zoon Jan Luwen (later Jan van Oirde gewoond hebbende aan de Hoogstraat te Heusden?) over wie blz. 243, 298 en 304 van den XXVII

jaarg. (1920) van dit tijdschrift handelen, — betrekking hebben, hetgeen aangaande Jan Luwe in 1407—19 gasthuismeester en H. Geestmeester te Heusden voorkomt in het Cartularium [1]) van het Oude Mannenhuis te Heusden (waaruit de drie eerstvolgende oorkonden, hier in extenso medegedeeld worden) — in chronologische volgorde — op fol. XLVI^{vo} Jan Luwe lesten Mei 1409 op tredende totter twaelf arme mannen behoef; fol. LXXX^{vo} Jan Luwe Maandag na St. Petersdag (5 Aug.) 1409 totter twaeff arme mannen behoef optredende, en fol. LXXXII^{vo} op dienzelfden dag nogmaals totter twaelf arme mannen behoef optredende; dan fol. XXXV^{vo} Jan Luwe op Vrijdag na St. Bonifacius 1410 als gasthuismeester te Heusden medewerkende ten behoeve dezer stichting, en fol. LXXVI^{vo} Jan Luwe Donderdag na St. Matheusdag 1411 ook optredende ten behoeve dezer

1) Reeds blz. 248 van den XXXI jaarg. (1924) van dit tijdschrift, wees op een door de Heusdensche Schepenen Adriaen Pauwels van Noort en Jan Henrix Bosch in 1586 uitgegeven vidimi van een aantal oorkonden tot samenstelling van een Cartularium voor de Meesters van de Stichting der twaalf arme oude mannen te Heusden. Dit register van eigendomsbewijzen is getiteld op den perkamenten omslag: Prothocol van de brieven toecommende die twaelff arme mannen van den hvyse van den tempel gefondeert binnen der vryheyt van Huesden by heer Willem van Croonenborch Ridder, etc., is dubbel gefolieerd op ongelijke wijze, en behoort toe aan den heer Jhr. Dr. W. A. Beelaerts van Blokland te 's Gravenhage.

Het huis werd gesticht door Heer Willem van Cronenborch, kastelein van Heusden, die den grond er voor legde op 13 April 1397 door een aantal landen daarvoor af te staan, uit welker opbrengst de Stichting zou tot stand komen en onderhouden worden. De herkomst dezer goederen was ten deele als volgt: 17 September 1392 vóór Willem van Hedechusen en Wouter van den Stale, Schepenen van Heusden, droeg Jan Pas Drubbelsz. een deel der landen te Hedikhuizen op aan Willem van Weijndelnesse, die zich aan een deel daarvan deed richten 13 Aug. 1393 vóór Heynric van Malsen en Jacop die Sas, Schepenen Heusden. Op 9 Oct. 1394 werden de landen in Hedechusen vóór Schepenen van Heusden Claus Horden en Gyelijs Kyvit van Doveren overgedragen door Willem van Weyndelnesse aan Heer Willem van Cronenborch. Nog land in den Zeggelaar te Baardwijk, met 24 morgen met een huis aldaar in tochte bij Juffr. Soetine weduwe Jan de Jonge broeder van Jacob van Linden Jans jongen soen te Heusden 17 Maart 1388, waarmede bij opdracht van laatstgenoemde in 1389 werd verlijd Aernt van Gemont (fol. 186 in margine, Repert. leenen in Heusden, Leenkamer v. Holland no. 243 Algem. Rijksarch), werden met consent van hertog Albrecht in Beijeren 1 Maart 1397 door Aernt van Gemont opgedragen aan heer Willem van Cronenberch, waarna richter en heemraden van Baardwijk op 10 Maart 1397 de Kyvits-beemte groot 30 morgen gelegen te Baardwijk, aan hem overgaf.

stichting. Het zou dan na 1419 allicht na 1421 (zie Taxandria 1923 bly. 234) gebeurd zijn, dat de bijnaam van Oirde die later den familienaam Luwe zou vervangen hebben, in gebruik kwam.

D.D. *Wi Zebrechte Zebrechtsz. van Wijck ende Didderic van Dobben scepen in Huesden tughen onder onse zegele, dat Jan van Loen Henricsz. Didderic Jacopss alse Heylichs Gheests meysters tot Huesden Jacop Mathijssz. Geraet van Derenter alse Kercmeijsters tot Huesden ende Merten Aernt Mertenssoensz. ende Jan Luwe alse gasthuysmeysters tot Huesden opdroghen van der twelve armer mannen weghen van den huyse van den Tempel Didderic Lubrechtsz. alsolken ghesate metter tymmeringhen boem ende boemgaert alse daer op steet alse Her Willem van Cronenborch ridder hadde ende gegeven heeft* [1]) *den armen voorsz. liggende in den banne van Hedechusen tusschen der monyken lant van Berne ende der zyeker lant van den Bossche ende alsolken stege alse leet voer dit voersz. gesate tusschen der Heren lant van Berne aen deen zide ende oude Jans erfgenamen aen dander zide met dycke sloet mase ende weteringhen ende tijnse die daer metten toehoren ende alle alsolke brieve ende vorwaerden alse daer aff sijn, ende vertege dair op tot Dideric Lubrechts soens behoef voorsz. alse hem gene rechte daer aan te behouden ende geloefden hem hadden si ennigen commer daer op gemaect met hande of met monde, dat si hem dien commer af souden doen, alse over twee goede gulden Engelsche nobelen tsiaers ende over enen halven goede gulden Engelsche nobel tsiaers erftijns erffeliken ende alle iaer te gelden totter armer mannen behoef voorsz opten Paessche dach alsoe dat die eerste paydach wesen sal tot Paeschen naestcomende over een jaer. Mede soe geloefde Didderic Lubrechtsz voorz. scadeloes te houden den armen mannen voorsz. van alsolken vier ponden tsiaers alse Her Jan Proper daer op hadde te tijnse. Gegeven int jaer ons Heren veertienhondert ende seven sdonredages na sente Valentijns dach.* (17 Febr. 1407)

Gecollationeert tegens zynen originalen schepenenbrieve

besegelt met twe wythangende zegelen met dobbelen sterten in groenen wasche gans gave ende ongecanselleert, is metten selven bevonden accorderende by ons schepenen van Huesden ondergescreven, den zesten Decembris XV^c tachtentich, (geteekend:) *Jan Henrickxss Brouwer 1580 Hadrian. van Noort Pauwelssz.*

(Fol. LV. Hedichuijsen. Proth. v. d. brieven toecommende die 12 arme... v. d. tempel binnen Huesden).

E.E. *Wi Robrechte van Doerne Spieringsz. ende Symon Jacop Werenz scepen in Huesden tughen onder onse zegele, dat Claus Spiering Claus Spiering Didderics soensz van Aelborch op droeg Jan Luwe Jacop Doesborchalse Heylich Geests mesters Roelof Geraet Neven soen Jan Yuwijn Lambrechtssz. alse kercmesters Merten Arntsz. ende Jan Henric Berwijns soens soen alse gasthuysmesters tot Huesden totter twelve armer mannen behoef van den huyse van den teympel een mudde goets rogs tsiaers erfpachts liggende op achte hont lants liggenden in den banne van Vlymen in die vijf hoeven met alsolker tymeringhen alse daerop steet gelegen tusschen Wouter Pryems erfgenamen aen deen zide, ende Peter van den Honcbaert aen dander zide streckende van der straten ter weteringen toe ende alle alsolke brieve ende vorwaerden alse daeraf sijn, ende verteech daerop totter twelve armer mannen behoef van den huyse van den teympel voersz. alse hem ghene rechte daeraen te behouden, ende gewesde hem alle voercommer af te doen die daer op is of comen mach van sijnre weghen dien hy metten rechten sculdich is af te doen. (Gegeven int jaer ons Heeren veertienhondert ende neghen opten negenden dach in Meye.*

Gecollationeert jegens zynen originalen schepenenbrieve bezegelt met twe wythangende zegelen met dobbelen sterten in groenen wasche gans gave ende ongecanselleert is metten selven bevonden accorderende by ons schepenen van Huesden ondergescreven den iiij^en Decembris XV^c tachtentich. (geteekent:) *Jan Henrickxss. Brouwer 1580 Hadrian. van Noort Pauwelssz.*

(Fol. XLV vo. Proth. v. d. brieven toecommende die 12 arme... v. d. tempel binnen Huesden.

F.F. *Wi Didderic van Dobben ende Jan van den Staele scepen in Huesden tuyghen onder onse zegele dat Aernt Aernts soen van Helvoert geloofde Jan Willem Luwes soen totten twelve armen mannen behoef van den huyse van den Tempel een pont tsiaers erfthijns erffeliken ende alle jaer te gelden op Sente Peters dach in den lenten, dats te weten op een huys metter hofstadt liggende in den banne van Huesden opten hoec van der Enger strate tuschen Ghysbrechts Hollanders erfgenamen aen deen syde, ende Peter Hessels erfgenamen aen dander zyde, in dier manieren soo welcke tijt dat Aernt Aerns soen van Helvoert voorschreven den twelve armen mannen voorschreven een pont tsiaers op anderen gelycken onderpande leet dat hy dan van deser voorschreven geloofte quyt ende ongehouden wesen sal. Gegeven int jaer ons Heeren veertienhondert ende negentien opten lesten dach in Meye.*

Gecollationeert jegens zynen originalen schepenenbrieve besegelt met twe wythangenden zegelen met dobbelen sterten in groenen wasche gans gave ende ongecanselleert is metten selven bevonden accorderende by ons scepenen van Huesden ondergescreven den vierden Decembris XV^c tachtentich. (geteekent:) *Jan Henrickxss Brouwer 1580 Hadrian. van Noort Pauwelss.*

(Fol. XXVIII. Proth. v. d. brieven toecommende die 12 arme... v. d. tempel binnen Huesden.)

Fol. XXII vo vermeldt Willem Luwe 11 Febr. 1411 *vernaderd* hebbende van Jacob Gheraet Leeuwensoen, een huis en hofstad aan de Hoogstraat te Heusden, waarin ook Coenraet Janss rechten bezat; hij vestigde 2 April 1412 daarop een erftijns. Fol. XLIV en vo. vermelden Jacop Luwe als belending van land in den naakten (natten) hoek te Vlijmen 17 Augustus 1454 en nog 27 Febr. 1464. Het tijdschrift de Navorscher jaarg. 1925, noemt een aantal personen van dezen naam.

De inventaris der Collectie van Vredenburch (Algem.

Rijksarchief aanwinsten 1924) behelst onder no. 239: Blafferd van de inkomsten van het Kapittel van Heusden, opgemaakt in de tweede helft der XVI eeuw, één deel. De eerste acht bladen ontbreken, fol. 9—21 zijn zeer gehavend. — Onder deze gehavende bladen bevat fol 17 renten die het kapittel St. Catrijne te Heusden trok uit huizen gelegen aan de Achterstraat dezer stad. Het nog gedeeltelijk overgebleven folio vermeldt aangaande een tijns van: XX scilling *sijn erffelijck gelegen op die huysinge ende hoeffstat dair Lambert die Potter nu inne woent ... alias genoempt Lem die Vleeshouwer.* Daarnaast staat eene marginale aanteekening luidende: *Item dat huys ende hoeffstat plach toebehoeren Heren Claes Maerten ende van Aer* (of Ster) *Quant op Jan van Oerts erffgenamen aldus staen dese XX sc. in ons* (bedoeld zal zijn: vorig) *Register gescreven op Jan van Oerdts erffgename.*

Daarna vervolgt de inhoud: XXX scilling *sijn erffelijck gelegen op die bauerye huis* ... (nu ontbreekt een deel van het blad) *wylen Jutta van Ordt ende Willem Adriaenss van O* (rdt?) ... (ontbreekt een deel van het blad) (haren?) *neve verschynende jaerlix opten paessdaech* .. (ontbreekt een deel van het blad) *voirsz es geldende jaerlix dat vierde de* (el) ... (ontbreekt een deel) ... *betaelt daer voir jairlix III st* (uvers) ... (ontbreekt een deel) ... *voirsz. die drie deelen* ... (verder ontbreekt het papier).

Eene daarnaast gestelde marginale aanteekening laat lezen: **v h s i c p** (hetgeen beduidt: vacat hic sed iste census ponetur) *in Herpt,* daaronder volgt: *Item dese bouwery ende huys van Aryen Jansz. van Oerdt heeft Arien van Oerdt voirscr self gecoeft tegen Jan Cornelis die Hoefsmijt vader ende noit toebehoort den ouden Jan Janss van Oerdt ... dese XXX scilling* ... (hier ontbreekt verder het beschrevene papier). De zooeven gegeven Latijnsche aanwijzing volgende, vindt men op fol. XXXVII vo Herpt, het overige verbonden goed waarop rusten XXX scilling, beschreven als volgt: *erfflicken liggende op twe mergen lants liggende in den banne van Herpt*

tot Ophoven voert hecken mijnsh cheren erve van Bern [1]) *liggende oistwairt ende zuytwairt streckende van mijns sheren erve van Bern totten oude Mase toc verschynende opten Pinxtdach wair af Jutta Jans dochter van Oert sjaers es geldende dat vierde deel van dese XXX scillingen sjairs vant sy en heft mer vierendeel* [2]) *van dese twe mergen lants te weten eenen halfnen mergen lants sy betaalt dair voir jaerlicx III st. II oert Item Willem Ariensoon van Ordt betaelt 'jaers van dese XXX scilling sjaers die drie deelen vant hy heeft drie deelen* [3]) *van dese twe morgen lants te weten anderhalfnen mergen lants ende betaelt hy van dese drie deelen van dese XXX scelling sjaers X... ende II d hollants ende dese XXX scilling sjaers hebben beseet den capittel Peter van den Heeck ende Mechtelt sijn huysvrou utr... in Registro memori... voer haerder beyder memorien ende hier is aff onse oude Registeren en de oude possessie van ontfangen noch es hier aff een oude scepen verteechbrief vuythangende alleen met eenen zegel...* *(Wordt vervolgd).*

Velp (Geld.) VAN OORDT.

1 De beschrijving van deze twee morgen te Ophoven „voor het hek der abdij van Bern", komt aldus nog voor in den Blaffart van het inkomen der Canonisie tot Huesden 1610 (Invent. Holland Geest. Goederen no. 517 Algem. Rijksarch.) op fol. 238 als van d'erfgenamen van Willem Adriaensz. van Oort; en de bovengenoemde X stuvers en II penningen zijn ook hier op fol. 238 vo gesteld ten name der erfgenamen van Jan van Oort, met wie dan zal bedoeld zijn de *oude* Jan Janss van Oerdt. Ook hieruit zou blijken, dat Willem Adriaensz. van Oort tot de erfgenamen van den *ouden* Jan Janss van Oerdt behoorde.

2) De mededeeling dat Jutta (de zuster van Adriaen van Ordt) een vierde deel en de zoon van Adriaen van Ordt drie deelen had geërfd van het land van Jan van Ordt te Ophoven onder Herpt, terwijl bij de vermelding (fol. XVII) van het huis in de Achterstraat belast met XXX scilling werd aangeteekend, dat dit niet door den ouden Jan Janss van Oerdt, maar door Arijen Janss van Oerdt was aangekocht van den vader van Cornelis de hoefsmid, hoewel Jutta van Ordt ook daarbij was ingeschreven voor de betaling van 1/4 deel in die rente, doet veronderstellen, dat de oude Jan Jansz van Oerdt wel eigenaar was geweest van de twee morgen te Ophoven, maar niet van het huis in de Achterstraat. De mededeeling hierboven van fol. CXCIvo wijst aan, dat hij nog tiendalf hont land te Herpt in den Bolck en een huis met hofstad te Heusden aan de Potterstraat reeds vóór 15 April 1534 bezat, toen hij eene losrente van een kroon daarop, afloste.

3) Deze aanduiding komt aldus nog voor in latere Rekeningen der Geestel Goederen van Holland. In de Invent. no 520 Algem. Rijksarch. (zijnde de Rekening over 1627) heet het fol. 359 (Hedikhuisen) twee morgen lants aan de Haarsteegh... strekkende van der strate tot Jan van Oort's erve toe. Met de Rekening van het volgende jaar verdwijnt deze belending en strekt het van der strate tot ... den Maasdijk toe.

HET ONTSTAAN VAN DE PROVINCIALE STATEN VAN NOORDBRABANT.

(Vervolg en slot)

Voor de beëediging en installatie van de benoemde leden der Provinciale Staten van Braband werd door den Souvereinen Vorst als datum bepaald Maandag 19 September 1814. De Gouverneur riep hen vervolgens daartoe op met verzoek om zich op dien dag op het stadhuis te 's Hertogenbosch te verzamelen, alwaar hij hen dan zou afhalen om zich vandaar met hem naar de Statenzaal in het Gouvernementsgebouw aldaar te begeven

Op den bepaalden dag reed de Gouverneur Mr. Hultman des voormiddags te half twaalf uren, vergezeld van zijnen Griffier Mr. F. X. Verheyen, in eene koets, bespannen met twee paarden, waarvoor gingen de beide boden van het Provinciaal Goevernement en van voren en van achteren geescorteerd door een detachement Cavalerie, van het Gouvernementshotel naar het stadhuis, alwaar al de benoemde Statenleden aanwezig waren met uitzondering van den graaf de Geloes, J. B. van Aefferden, C. L. Havermans, H. van Clermont en J. C. van Panhuys, die niets van zich hadden laten weten en van B van Wytvliet en F. L. Drabbe, die ziek waren; van het stadhuis reed daarop de Gouverneur vergezeld en geëscorteerd als voren naar de Statenzaal, [1]) gevolgd in alphabetische volgorde door de verschenen Statenleden. Gekomen zijnde in de Statenzaal vonden zij aldaar aanwezig den generaal-majoor van der Plaat, provisioneel kommandant der stad, Mr. Engelen, raadsheer in het Hooggerechtshof der Nederlanden, die de Assises presideerde, welke dien dag te

1) Zij was de voormalige Kapel van het Bossche Jezuïtencollege, die in de jaren 1768 en '69 verbouwd werd tot receptiezaal van den Gouverneur van 's Hertogenbosch.

's Hertogenbosch werden gehouden, de Commissarissen in de Arrondissementen, den Commandant der vesting 's Hertogenbosch, die aldaar zijn intrek had genomen in het voormalig bisschoppelijk paleis aan de Hinthamerstraat, met den staf van het garnizoen, de leden der Rechtbank van eersten aanleg en die van de Rechtbank van Koophandel te 's Hertogenbosch, verder hoofdambtenaren en Jhr. Mr. Maarten Bowier, lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal.

De Gouverneur sprak alstoen de Statenleden in het kort toe, waarna hij hun afvroeg of er ook eenige redenen bestonden, die hen ingevolge het bepaalde bij de artikelen 3 en 4 van het Reglement onbevoegd zouden doen zijn deel uit te maken van de vergadering der Staten. Nadat alle aanwezigen hierop ontkennend hadden geantwoord, vroeg de Gouverneur hun de voor geschreven eeden in zijne handen te willen afleggen, hetgeen zij daarop, staande, een voor een deden, wat vervolgens ook de nieuw benoemde Griffier deed.

De Gouverneur heeft daarna de vergadering verklaard en geproclameerd de vergadering te zijn: de vergadering der Staten van de provincie Braband. Daarop namen de Statenleden de voor hen bestemde plaatsen in en alstoen sprak de Gouverneur de navolgende rede uit:

Edel Groot Achtbare Heeren
Mijne Heeren de Staten van Braband

Heeft ooit Braband op onderscheidene tijden belangrijke oogenblikken ondervonden, zeker was er nimmer een dag aanwezig, die gelukkiger en heugelijker moet geschat worden dan de tegenwoordige. Deze dag biedt ons Gewest het voorregt aan in deszelfs midden eene Staatsvergadering gevestigd te zien, zamengesteld uit Nederlandsche Mannen, uit haren eigen boezem gekozen, en wier kunde en talenten, braafheid en vaderlandsliefde aan de Ingezetenen van Braband de streelendste vooruitzigten verschaffen; dat, met het in het oog houden van

het algemeen belang van den Staat, ook hunne bijzondere belangen, hunnen bloei, welvaart en voorspoed zal worden behartigd en die door eene vaderlijke en zachte Regering alle de geledene rampen zullen doen vergeten en den alouden luister van den Staat helpen herstellen.

Het strekt mij tot een bijzonder genoegen E. G. A. H. H. U met dezen voor ons Land zoo heugelijke gebeurtenis en met dit voor U zoo vereerend blijk van onderscheiding en vertrouwen van den Souverein, om daarinne mede werkzaam te kunnen zijn, geluk te wenschen en sta mij toe eenige weinigs belangrijde trekken te mogen schetsen opzigtelijk de omstandigheden, welke dezen gelukkigen stand van zaken ons heeft aangebragt en tevens aanstippen de pligten op ons leggende en welke Brabands Ingezetenen van ons mogen verwachten. Slaan wij dan ons oog, E G. A. H. H.! op den alouden staat van dit weleer zoo gezegend Nederland, dan zinken wij weg in droevige en vernederende herinneringen van onzen alouden roem, luister en glorie en betreuren met aandoenlijk gevoel deszelfs uitgestane rampen en noodlot. Dan, alle deze onheilen waren niets in vergelijking van het gene wij in de laatste jaren hebben ondervonden en doorgestaan. Elk regtgeaard Vaderlander voorzag met bittere smart den langzamerhand naderenden val van een Land, hetwelk voorheen eenen zoo aanzienlijken rang onder de Mogendheden van Europa had bekleed en welks handel, rijkdommen, magt en voorspoed tijdperken had opgeleverd, waarinne het de wet aan de magtigste Volkeren der Wereld stelde Hiervan was alleen een schaduwbeeld overgebleven en eindelijk werdt dan dit gezegend plekje Lands, op welks bloei de grootste Volkeren naarijverig waren geweest, onder een ijzeren juk gebragt en met één pennestreek werdt ons lieve Vaderland uit de Naamrolle der Volkeren uitgewischt en ingelijfd en vereenigd met het magtigste en geduchste Rijk, hetgeen immer in Europa bestond. En welke heilloze vereeniging? Met een Rijk, welkers wetten en zeden,

zoo geheel verschillende en strijdig waren met onze aloude gewoonten en herkomens, zoodanig dat niets dan eene geheele omschepping van onzen landaard die vereeniging mogelijk en dragelijk kon maken. Deszelfs staatkunde, zoo geheel op geweld en overheersching gebouwd, kon de welvaart en voorspoed niet dulden van een volk, 't welk door zijne goede trouw, nijverheid en koophandel had uitgemunt en welks eenig geluk en welvaart op den bloei van den handel was gevestigd: dan deze kon voor een man, wiens eerzucht alleen veroveringen en uitbreiding van gezag bedoelde, die geene de minste waarde noch welgekend belang in den koophandel sielde en dezelve door allerlei bezwarende bepalingen belemmerde en door een verderfelijk systema van knellende belastingen onderdrukte, van geen genoegzaam gewigt zijn om zijne veroveringszucht, welke met handel en welvaart niet bestaanbaar is, daaraan op te offeren, terwijl ook welras dit weleer zoo gezegend land geheel verarmd en tot deszelfs geheel verderf zoude zijn gebragt. En welke vooruitzigten bestonden er E. G. A. A. H. H. om van deze ketenen en dit vernederend juk te worden verlost? Bijna geene! Alle menschelijke pogingen waren te vergeefs beproefd om dezen overheerscher paal en perk te stellen; alles zwichtte voor zijnen geweldigen arm en krijgsbeleid; de dapperheid zijner krijgsbenden en de ervaring zijner krijgbevelhebberen zegenpraalden over alles, zelfs over de beroemdste krijgszuchtigste volkeren en zijn Rijk scheen voor altoos gevestigd.

Dan juist deze grootheid, deze geweldige uitbreiding van magt, zijne onverzadelijke eerzucht, moest zijnen val bewerken. Eene onberadene en door geene billijke, ja zelfs door geene schoonschijnende redenen van klagten noodzakelijk geworden aanval tegen den magtigsten Vorst van het Noorden berokkende hem onder de schitterendste voortgangen onvoorziene rampen en tegenspoeden en duizende zijner dappere krijgslieden en daaronder betreuren wij ook vele onzer landgenooten, sneefden zoo door het

zwaard als door het gure klimaat van het barre Noorden, en een leger hetgeen onverwinbaar scheen, werd vernield.

Verblind door eerzucht en verbitterd door zijne rampspoeden, deed hij opnieuw ongeloofelijke opofferingen en de bloem van zijn volk moest op zijnen wenk opnieuw optrekken ; dan hier sprak de hand des Almagtigen *tot hiertoe en niet verder.*

De velden van Leipzig zagen zijne gloriezon tanen en Frankrijks grootheid werd vernietigd ; de opeenvolgende nederlagen en het verlies van uitgelezene manschappen drongen hem in zijn Rijk terug en de verbondene Mogendheden, hunne glorierijke loopbaan vervolgende, drongen door, zijne benden vloden en ook dit Land, door hen verlost, verbrak zijne ketenen en hernam zijnen naam en vol vreugde riep het volk een vorst uit dat Doorluchtig Huis, waaraan ons Vaderland zoovele verpligtingen heeft en aan welke het in de eerste dagen van ons bestaan zijn geluk, luister en voorspoed te danken had. Ook deze Vorst snelde ons te hulpe, en door het magtig Albion gesterkt, beurde hij het gezonken Nederland op en nam de teugels van het Bestuur, hetwelke brave en manmoedige Vaderlandsche mannen in oogenblikken van het grootste gevaar hadden durven aangrijpen, in handen en het Volk van Nederland, door een heiligen ijver doordrongen, droeg aan dien geliefden de Souvereiniteit van een Land op, waarvoor zijne voorvaders en hij zelve zoovele opofferingen hadden gedaan.

Deze overdragt, de gelukkigste gebeurtenis voor dezen Staat en die alleen een einde aan alle rampzalige verdeeldheden en onrust konde maken, is bij het aannemen der Grondwet bevestigd en elk Nederlander staat thans als één man, met gelijk hart en zin, rondom den Vorst en de Grondwet geschaard en elk onzer is bereid alles voor Vorst en Vaderland op te zetten, en nu ook gaat de Nederlander voors. de voor hem zoo gezegende ommekeer van zaken, waarin hij niet anders dan de aanbiddelijke hand der Voorzieningheid, dewelke ook in

dezen zoo opmerkelijk getoond heeft Neerlands God te zijn, met geestdrift te danken en te eerbiedigen. Deze heeft zijn Vaderland uit het knellende juk eener ondragelijke overheersching verlost, aan hetzelve zijn bestaan, taal, zeden en gewoonten teruggegeven en van de overheersching van eenen vreemdeling bevrijdt. Deze heeft aan Nederland eenen Vorst geschonken, wiens regering zich aanhoudend kenschetst door het aan den dag leggen van de edelste en vaderlandlievendste oogmerken, in alle zijne besluiten en verorderingen; terwijl de wetten door Hoogstdenzelven aan de Vergadering der Heeren Staten Generaal voorgedragen en door die aanzienlijke Vergadering van de eerste Staatsleden goedgekeurd, niet minder de kenmerken van deszelfs vaderlijke zorg en bekommering voor het welzijn en voorspoed zijner onderdanen dragen en de zekerste waarborgen voor het toekomstig geluk van ons lieve Vaderland zijn.

Regelmatigheid van bestuur; Orde en spaarzaamheid omtrent de geldmiddelen van den Staat; onpartijdige uitoefening van regt en geregtigheid, der braven schild en der boozen schrik; Handhaving der ruste; Behartiging van den bloei en voorspoed van den handel; Bevestiging van het bestaan van den Staat; Zorgen voor deszelfs verdediging; — Zie daar des Vorsten doel, daartoe strekken zijne pogingen, en 's volks geluk zal de kroone zijner bestrevingen zijn

Hiertoe moeten alle de deelen van het Staatsbestuur mede werken.

Twee zuilen van hetzelve, welke de Souvereiniteit schragen en ondersteunen, zijn reeds gevestigd door de plegtige aanneming der Grondwet, en de daarstelling van de Vergadering der Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden. De derde grondzuil van den Staat ontbrak nog, de plegtige installatie en daarstelling van de Staten der onderscheidene Provinciën of Landschappen van Nederland.

Ook thans E. G. A. H. H. is deze wensch, is dit verlangen vervuld. Deze dag ziet in alle de Provinciën deze

Vergadering van de Vaderen des Lands in werking gebragt, en alles belooft zich van derzelver wijze beraadslagingen en verorderingen, aan de Grondwet getoetst en op het heil des volks gebouwd, de heerlijkste vruchten.

En vergun mij M. H. H. te mogen herhalen hetgeen ik U. E. G. A. in mijne Missive van uitnoodiging herwaarts meldde. Het oog van den Vorst en der Natie is op ons gevestigd; — Braband wacht met de andere Gewesten van derzelver Staatsvergadering hun heil, en het algemeen Vaderland maakt aanspraak op onzer aller zorgen en bekommeringen tot vestiging van den herboren Staat, het herstel van deszelfs alouden luister: laten wij door onze gedragingen deze billijke verwachtingen bevestigen.

Door het vereerend vertrouwen van onzen Souverein, aan het hoofd van het Bestuur van dit belangrijk Gewest geplaatst en volgens de Grondwet Voorzitter van deze aanzienlijke Vergadering, strekt het mij tot een uitstekend genoegen mij omringd te zien door zoo vele aanzienelijke Staatslieden, waarvan reeds vele in onderscheidene betrekkingen uitnemende diensten aan Vorst en Vaderland hebben bewezen. Het is hoogst vereerend voor mij aan het hoofd eener Vergadering te zijn geplaatst, welkers Leden, ik mij vleije, alle met één hart en zin te zijn bezield, namelijk den dienst van den geliefden Souverein en het heil van dat gedeelte zijner Onderdanen meer bijzonder aan hunne zorgen toebetrouwd.

Driewerf geluk dan, Mijne Heeren de Staten van Braband, met onze plegtige daarstelling en de aanvaarding onzer eervolle ambtsbetrekkingen. Hierdoor is nu het Staatsgebouw der Vereenigde Nederlanden voltooid; de Souvereine Vorst door de keuze der Natie bij de Grondwet gevestigd, ziet zich door de Vergaderingen der Staten Generaal en der Provinciale Staten gerugsteund en beschermd voor allen mogelijken binnenlandschen aanval: Elk Nederlander is zijn kind en eerbiedigt den Vorst als zijnen Vader en de hooge Staatscollegiën zijn beide de tolken en de waarborgen van de goede gezindheid

des Volks. De nimeef zal het tegenwoordige geslacht zegenen en het herboren heil des Vaderlands daagt luisterrijker dan ooit te voren op.

Het aanzien des Lands is verzekerd en door buitenlandsche machtige verbintenissen versterkt, de blijde vooruitzigten van eenen duurzamen vrede, door zoovele opofferingen en stromen bloeds verkregen: alles kondigt Nederland heil en glorie aan.

De gegronde verwachting op eene aanzienlijke vermeerdering van het grondgebied van den Staat, waardoor het waarschijnlijk wordt, dat de oude Nederlanders, die onder eenen Karel V Europa deden beven, ook thans door eenen Vorst, in hun midden geboren, geregeerd, hunnen rang en aanzien onder de aanzienlijkste volkeren van dit werelddeel hernemen zullen. De teruggave van vele onzer voorname buitenlandsche bezittingen, die het Vaderland zoo veel rijkdommen en welvaart aanbragten; alles kondigt heilrijke dagen en het geluk van het land en van het nageslagt aan.

Onze betrekkingen en pligten, E. G. A. H. H. zijn gewigtig en vorderen allen onzen aandacht en zorgen; zij zijn van dien aard, dat eene eenparige goede verstandhouding en vereende pogingen ter bevordering van den bloei, welvaart en voorspoed van dit belangrijk Gewest van Braband, onontbeerlijk zijn. De belangens van Braband zijn groot en uitgestrekt. Het bevat in zich vele trafijken en fabrijken, vele neringen en hanteringen, welker bloei ons moet ter harten gaan en welke met reden van ons vergen, dat wij alles toebrengen om hunnen ouden voorspoed te herstellen en aan dezelve nieuw en krachten te verschaffen.

De landbouw, hoezeer ook in de laatste jaren aanmerkelijk uitgebreid en verbeterd, is nog voor vele verbeteringen en uitbreidingen vatbaar; daartoe is voorbeeld en aanmoediging noodig; de nijvere landbewoner in de Provincie met weinige behoeften bekend en met nog minder tevreden, spaart geen arbeid en vlijt om ook

zelfs het onvruchtbaarste land tot het voortbrengen van vruchten te dwingen en deze zijne harde en moeijlijke pogingen worden veelal met den gelukkigsten uitslag bekroond.

Wel aan dan, Mijne Heeren de Staten van Braband, vereenigen wij hart en hand om de aan onze zorgen toevertrouwde onderdanen van den Souverein gelukkig te maken en laten onze handelingen de brave ingezetenen overtuigen, dat zij door het daarstellen van deze Vergadering hunner Staten niet zonder nut het voorregt hebben verkregen om over hunne huishoudelijke en bijzondere belangen in de nabijheid voorziening te vinden en dat zij daardoor reden zullen hebben de voordeelen der jongste Staatshervorming in des te ruimer mate te zegenen en de gevolgen daarvan te ondervinden, naar mate het onmiddellijk over hen gesteld bestuur in alle deszelfs besluiten en verrigtingen dien met ernst gepaarden zachten geest eener vaderlijke regering aanneemt, welke voor dezen de regering des lands zoo zeer kenschetste; welke voor deze landaard zoozeer geschikt is en zonder welke deszelfs geluk steeds onvolmaakt zijn zoude.

Ik zie U allen met dit edel doel doordrongen en met mij bereid om alles aan te wenden wat ons de goedkeuring van den Souverein en van onze Medeburgers kan verwerven, en dan zullen wij door het uitoefenen onzer pligten niet alleen het onze bijdragen tot het heil van dit Gewest en van den Staat, maar ook de zelftevredenheid en de kalme rust van ons geweten zal ons de belangrijkste belooning verschaffen, waarop regtschapenheid en trouwe aanspraak maken kan.

Wel aan dan, Mijne Heeren de Staten van Braband! ontvangt mijne plegtige verzekering, dat ik met U alles zal aanwenden; dat mij geen arbeid, gene opofferingen te dierbaar zullen zijn om onze pligten te vervullen; onze Medeingezetenen gelukkig te maken en in hunne tevredenheid en hunnen zegen onze belooning zoeken. Dit is ook Uw oogmerk en daartoe schenke de Almagtige

zijnen zegen en bekroone uwen arbeid door zijn beste zegeningen en goedkeuring.

Voor en aleer wij onze werkzaamheden beginnen zult Gijl. zekerlijk met genoegen overgaan om naar aanleiding van het bepaalde bij art. 31 der Grondwet onze hulde en onderwerping aan den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden aan te bieden en de voorgeschreven Acte van Huldiging te teekenen, welke vervolgens plegtstatig door eene Commissie uit deze Vergadering aan den Vorst zal worden overgebragt.

Zooals men uit deze redevoering zal hebben gezien was zij meer eene vaderlandslievende en vooral Orangistische dan eene rede van het hoofd der provincie Braband, want daarover kwam daarin al zeer weinig voor, hoewel er alle termen aanwezig waren om te wijzen op het gewicht van het feit, dat zij nu ook eens eene zelfstandige provincie was geworden, gelijk gerechtigd als de overige van ons Land en op het vele dat daarin nog te doen viel om ze op te beuren uit den staat van verval, waarin zij als voormalig Generaliteitsland was gebracht geworden, doch Mr. Hultman zal als niet-Noordbrabanter waarschijnlijk daarvoor niet veel gevoeld hebben, misschien ook wel het beter geoordeeld hebben om geene oude wonden open te rijten.

Het Statenlid Mr. Johannis Franciscus Josephus Baesten, die een bloedverwant was van den griffier Verheyen,[1]) vond in elk geval de redevoering zoo prachtig, dat hij aan zijne medeleden voorstelde haar te doen drukken en te verspreiden, waartoe daarop met algemeene stemmen werd besloten.

Nadat de Gouverneur zijne redevoering had uitgesproken, verlieten de toehoorders de Statenzaal, waarna de Statenleden ter voldoening aan hetgeen hij hun aan het slot daarvan had verzocht het eedsformelier tegelijk met

1) Hij, die vrederechter te Tilburg was, was toch een zoon van Aelbertus Baesten, burgemeester aldaar en Antonia Eleonora Verheyen, de zuster van Jan Baptist voornoemd.

hunnen Griffier onderteekenden, teneinde gevolg te geven aan het bepaalde bij art. 31 der G. W. van 1814, hetwelk aldus luidde:

Nadat deze beëediging en inhuldiging (van den Souvereinen Vorst in de stad Amsterdam, als de hoofdstad), door den Souvereinen Vorst zullen zijn ter kennis gebragt van de Staten der Provinciën of Landschappen, brengen deze aan Hem hunne hulde toe, in manieren als volgt:

Wij zweren, dat wij U, den wettigen Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden, steeds gehouw en getrouw zullen zijn in de bescherming van Uwen persoon en Staat; dat wij, achtereenvolgens de verpligtingen ons bij de grondwet opgelegd, de bevelen door U ofte Uwent wegen aan ons gegeven, zullen gehoorzamen; voorts alle Uwe dienaren en raden in de nakoming van dezelve zullen helpen en bijstaan en wijders alles doen wat getrouwe onderzaten aan hunnen Souvereinen Vorst schuldig zijn en behooren te doen.

„Zoo waarlijk helpe ons God Almagtig;

Vervolgens benoemden zij tot leden der Commissie, welke aan den Souvereinen Vorst de akte van hulde der Staten van Braband had over te brengen: J. D. baron van Tuyll van Serooskerken van Heeze en Leende, A. C. de Membrede en P. J. Cuypers, waarna de Gouverneur aan dezen verzocht bij de overreiking der akte den Souvereinen Vorst, „uit naam der Vergadering te verzekeren, dat derzelver leden de gevoelens van eerbied en getrouwheid, bij die akte uitgedrukt, steeds zullen blijven aankleven en behouden."

Ten slotte benoemde de Vergadering eene Commissie om voor haar een reglement van orde samen te stellen.

Hiermede waren de werkzaamheden van den eersten dag van het bestaan der Staten van Braband afgeloopen.

Den volgenden dag (20 Sept. 1814) besloten de Staten een College van Gedeputeerde Staten in te stellen en om aan den Souvereinen Vorst te vragen, dat de heerlijkheden

Dieden en Oijen, die tot dusverre deel hadden uitgemaakt van de provincie Gelderland, in het vervolg zouden worden toegevoegd aan de provincie Braband.

Den 2en October 1814 voldeed de Souvereine Vorst aan den wensch harer Statenleden [1]) door tot Gedeputeerde Staten van die provincie te benoemen: A. J. Borret, Jhr. Mr. J van der Dussen, M. van den Heuvel, J. B. baron van Hugenpoth tot den Beerenclaauw, J. Linsen, J. L. Olislager van Meerssenhoven en A. J. J. W. Verheyen, aan wie hij bij besluit van 6 October d. a. v. nog toevoegde [2]) D. J. graaf van Hogendorp van Hofwegen en G. W. Panneboeter.

Hiermede was nu alles geschied wat noodig was om de provincie Braband een provinciaal bestuur te doen hebben. Haar Gouverneur Hultman had daarvan reeds als volgt den volke kond gedaan:

De Gouverneur der provincie Braband,
aan allen de genen, die deze zullen zien en hooren lezen, doet te weten:

Dat hij door en van wege Zijne Koninklijke Hoogheid, den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden, geautoriseerd sijnde, om de Vergadering der Heeren Staten van Braband te installeren en in werking te brengen, dientengevolge op heden den 19en September 1814 de, bij Zijner Koninklijke Hoogheids Besluit van den 29en Augustus daar te voren no. 71, benoemde leden, om de Vergadering van welgedachte Heeren Staten uit te maken, op eene plegtige wijze heeft beëedigd en geinstalleerd, voorts als de Grondwettige Vergadering van de Heeren Staten van Braband heeft geproclameerd terwijl hun Edele Groot Achtbaren ook vervolgens dadelijk hunne werkzaamheden hebben aanvaard en in functie zijn getreden.

Wordende deze heugelijke en belangrijke gebeurtenis

1) Nederl. Staatscourant 1814 no. 235.
2) Ned. Staatsct. alsvoren no. 240.

bij deze ter kennis van de goede In- en Opgezetenen van Braband gebragt, ten einde zij als nu gelegenheid zouden hebben om hunne algemeene en bijzondere huishoudelijke belangen onder het oog van Hun Edele Groot Achtbaren te brengen en het ontschatbaar voordeel genieten om in de nabijheid voorziening te vinden, welke zij te voren meer afgelegen moesten zoeken.

De Gouverneur der Provincie vertrouwt, dat de goede In- en Opgezetenen dezer Provincie deze voorregten, welke hun de Grondwet van den Staat heeft toegezegd en strekken moeten om hunne welvaart en voorspoed te verzekeren en te bevestigen, op hunne regte waarde zullen stellen en Hooggedachte Heeren Staten zullen eeren en eerbiedigen, zooals zulks eigent en behoort; kunnende zij zeker vertrouwen en verwachten, dat Hooggedachte Heeren Staten door een vaderlijk en zachtaardig bestuur de liefde en genegenheid hunner In- en Opgezetenen zullen verwerven.

Wordende wijders elk en een ieder verwittigd, dat hunne rekwesten en adressen, aan de Heeren Staten te doen, evenals aan hem, Gouverneur, moeten zijn geschreven op gezegeld papier en houden: Aan hun Edel Groot Achtbaren de Heeren Staten der Provincie Braband.

En op dat niemand hiervan eenige onwetencheid kunne voorwenden zal deze alomme worden gepubliceerd en geaffigeerd.

's Hertogenbosch, den 19e September 1814.

De Gouverneur voornoemd,
C. G. Hultman.

Den 8 October 1814 werd door dezelfden Gouverneur nog afgekondigd, dat de Gedeputeerde Staten van Braband dien dag waren geinstalleerd en hunne werkzaamheden hadden begonnen.

Met dit nog mede te deelen vertrouw ik de geheele geschiedenis van het ontstaan der Provinciale Staten van Noordbrabant te hebben beschreven.

's Hertogenbosch A. van Sasse van IJsselt.

DE HEEREN VAN BREDA.

2. Raso II van Gaveren. 1290—1306.

Opvolger van den eersten Raso [1]) in de heerlijkheid Breda was zijn oudste zoon, eveneens Raso geheeten.

Uitdrukkelijk noemt hij zich de oudste uit het huwelijk van Raso en Margaretha in eene oorkonde van 1267 : *ego vero, Rasso primogenitus filius dictorum Rassonis, domini de Liedekercke et Margaretae uxoris ejusdem, dominus de Boulers, miles.* [2]) En ook telkens, als zijn vader als heer van Breda hem eene akte laat medezegelen, wordt zijn eerstgeboorterecht uitdrukkelijk vermeld : *ego Raso, dominus de Boenler, major natus in filiis dilectissimi patris mei predicti de Liedekercke et de Breda domini.* [3])

Wij weten met zekerheid den juisten dag noch van het overlijden zijns vaders, noch van het optreden van Raso II aan het hoofd der heerlijkheid, maar toch is het mogelijk deze data betrekkelijk dicht nabij te komen.

Van den vader weten wij, dat hij in Maart 1290 een beneficie sticht in de parochiekerk zijner heerlijkheid Liedekercke ; — van den zoon, dat hij in Mei 1290 den titel voert van heer van Breda. Tusschen beide datums in moet dus gezocht worden.

Uit dien tusschentijd ken ik maar twee oorkonden, welke ons hierbij van dienst kunnen zijn : de grensregeling van 24 April 1290 op last van den Brabantschen hertog en het privilege daags daarna aan de stad Breda geschonken.

In den jaargang 1921 heb ik breedvoerig de splitsing van het Bredasche land verklaard : Raso van Gaveren werd beleend met de stad Breda en alles wat daaronder

1) *Taxandria* XXVIII : 177—184
2) De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae* II : 924.
3) t. a. p. II 961

van ouds ressorteerde, terwijl zijne mede-erfgenaam, Gerard van Wesemaal, voor zijn deel Bergen op Zoom heeft gekozen.

Bij deze verdeeling werden geen grenzen aangegeven: er werd dus klaarblijkelijk verondersteld, dat elk de grenzen van het hem toegekende gebied kende. Van ouds dus zal èn Breda èn Bergen een wel van elkaar onderscheiden geheel gevormd hebben.

Maar het oude, onverdeelde land van Breda omvatte meer dan de twee genoemde heerlijkheden, en dat meerdere land, zegt de deelingsakte, zullen beiden „deelen van voet tot voet, in hoogen en lagen, in natten en droogen."

Het niet toegedeelde land, dat noch tot Breda, noch tot Bergen behoorde, was heide en moergrond. Het moerland lag in hoofdzaak *ten noorden* van beide heerlijkheden, terwijl de heidegronden lagen *tusschen* beider gebied in.

De akte nu van 24 April 1290 wijst aan elk der heeren een gedeelte toe enkel van de tusschen liggende landen. Eerst ruim anderhalve eeuw later zouden de gronden in het noorden worden verdeeld.

Het schijnt mij redelijk toe, dat deze eerste verdeeling tot stand kwam bij het optreden van den tweeden Raso, na den dood zijns vaders dus.

Eenige uitdrukkingen toch, welke de hertog in 1287 gebruikt, wettigen het vermoeden, dat de uitspraak van den leenheer niet geheel was naar Raso's genoegen. De hertog vermaant immers zijn leenman te Breda, de onverdeelde gronden met Bergen te deelen in goede trouw en alle haarkloverijen achterwege te laten (omnibus cavillationibus ac malo ingenio penitus exclusis).

Het volgende jaar sterft Arnoud van Leuven en elk der erfgenamen neemt bezit van de hem toegewezen heerlijkheid.

Maar er wordt niet overgegaan tot het verdeelen der gemeenschappelijke gronden: nog twee jaren zouden er verloopen, voordat een eerste verdeeling plaats had.

Mij dunkt, dat de hertog moeilijkheden verwachtte van de zijde van Raso van Breda, en om hem elke aanleiding hiervoor te ontnemen, zal hij de aanwijzing van eene grenscommissie hebben uitgesteld, in aanmerking nemende den hoogen leeftijd van Raso van Gaveren! Het verslag nu, dat deze commissie uitbrengt, is gedagteekend 24 April 1290, zoodat wij het afsterven van Raso I vóór dien datum moeten stellen.

De tweede oorkonde van 25 April 1290 bevestigt eenigermate deze opvatting. Daarin wordt aan de poorters van Breda het recht gegeven straatgeld te heffen van vreemdelingen. Dit voorrecht nu zal door den nieuwen heer bij zijne inhuldiging, volgens het algemeen gebruik, aan zijne hoofdstad zijn geschonken. (Bijl. n. 1).

Vergelijken wij het obituarium der abdij St. Bernard aan de Schelde, dan vinden wij op 27 Februari de gedachtenis geboekt van Raso van Liedekercke en van Breda. Deze datum kan wel niet de sterfdag van Raso I zijn, maar wij mogen niet over het hoofd zien, dat het obituarium van dit klooster uitgegeven moest worden naar eene copie uit de tweede helft der 17e eeuw, zoodat het heel goed mogelijk is, dat de inschrijving een weinig verschoven is.

Het zal dus rondom het begin van April 1290 zijn geweest, dat Raso II werd beleend met Breda.

Tot dan droeg zijn zegel: „écu de Liedekercke brisé d'un filet en bande" en als randschrift de woorden: S. Rasonis filii domini de Lidekerke primo geniti.

Na met Breda te zijn beleend deed hij zich een nieuw stempel snijden voor zijn zegel, dat door van Limburg Stirum wordt beschreven: „il y est représenté vêtu d'une cotte audessus de son armure; il porte un casque carré et grillé, posé de face et surmonté d'une panache de plumes posé en éventail. L'armure est garnie d'une épaulière: le bouclier et la housse du cheval ont les 3 lions de Liedekerke; la légende du sceau; S. Rasonis de Gavre dni de Lidekerke et de Breda.

L'ècu du contre-sceau, parti de L. et de Br. au 2 sautoirs est placée dans une épicycloide entourée de la légende: † SECRETU RASONIS DNI DE LIDEKERKE [1])

Zijne echtgenoote was Alice, erfdochter van Bonlaer, wier zegel een gedeeld schild had: rechts het wapen van Harnes, links dat van Liedekerke.

Reeds in Januari 1267 waren zij gehuwd: *Raso de Liedekercke dictus de Boulario et Adelidis, uxor ejus, heres domina de Boulario.* [2]) Een anderen keer noemen zij zich: *Rasses fius à noble monsegneur Rasson de Liedekerke, sirl de Buuleir et Aelis me feme.* [3])

Zij leefde nog, toen haar echtgenoot zijnen vader opvolgde in de heerlijkheid Breda. In Mei 1290 worden zij te samen voor het eerst naar deze nieuwe bezitting genoemd: *ic Raso, heer van L., van Boular ende van Breda ende vrou Allise mijn wijf:* zij verkoopen dan goederen onder Ninove, waarbij schepenen van Aspelare als getuigen optreden. (Bijl. n. 2). Opvallend is het, dat in eenige oorkonden Raso uitdrukkelijk melding maakt, dat zijne echtgenoote nog in leven is: *vivente adhuc domina Aleyde, uxore nostra*, zoo luidt het op Kerstdag 1291 en op Maria Lichtmis d. a. v. (Bijl. n. 7 en 9). Nog bijna drie jaren blijft zij leven: op St. Catharinadag, 25 November 1294, sterft zij, na vier dagen te voren op aandringen van haren man, haar laatsten wil te hebben doen opmaken. (Bijl. n. 11). Zij werd begraven in de abdij van Beaupré, waar haar grafzerk dit opschrift had:

CHY GIST MEDAME AELYS DE BOULERS, KY FUT FEME AU S. DE LIEDEKERCKE ET DE BREDA, KY TRESPASSA L'AN DE GRACE MCCLXXXXIIII EN NOVEMBER LE JOUR DE S. CATHARINE.

Over de kinderen uit dit huwelijk: Raso III, Philips en Zeger, wordt in de volgende opstellen gehandeld.

1) Congrès international de Numismatique 1891 bl. 247; vgl. de Raadt, *Les sceaux armoriés* I 477.

2) K. L. Dieriex, *Het Gends charterboekje* (1821) bl. 77.

3) De Smet, *Cartulaire de l'abbaye de Cambron* (1869) III: 885.

Op het laatst van zijn leven ging Raso nog een tweede huwelijk aan en wel met Adewy van Strijen. Zij was eene dochter van Willem, heer van Strijen, en jongere zuster van Aleyd, welke huwde met Nicolaas van Putten. In 1290 kreeg zij van haar zwager meerdere eigendommen in den Dordschen Waard, waarin haar zuster haar bevestigde in 1296. [1])

Deze Hollandsche jonkvrouw nam Raso II tot echtgenoote in 1300, vermoedelijk in het begin van Juli. Als bruidschat beloofde hij haar een kapitaal van 5.000 Toursche ponden, bij zijn overlijden haar te voldoen uit zijne roerende en onroerende goederen. Mochten deze niet toereikend zijn, dan geeft hij als onderpand de inkomsten uit de vrijheid van Oosterhout en van Hulsdonk of Roosendaal en de opbrengst zijner eigendommen onder Nispen en Wouw. Dit huwelijkscontract heeft Raso na zijn huwelijk twee malen bevestigd. (Bijl. 21 en 22).

Uit dezen echt zijn nog kinderen geboren en wel zooals ik uit het testament van Raso III meen te mogen opmaken, drie dochters en één zoon.

a. Katharina, voor wie een rente wordt vastgesteld op de heerlijkheid Breda. Van Goor zegt, dat zij later gehuwd is „met den heer van Mortsele", en volgens Goethals is dit Wouter van Axel, heer van Moortsel. Nu bewaart het Nassau-Domein f. 344 n. 11 een authentieke oorkonde van 22 April 1357, waarin Jan van Polanen verkoopt aan Gielis van Wijngaerde, den jonge, een goed onder Prinsenhage, dat toebehoord had aan *vrouwe Kathelinen van Moersel, der vrouwen dochter was van Rosendale* en dat van haar verstorven was op Aleyd van Putten.

b. Raso, op wien een jaargeld werd verzekerd op de heerlijkheid Liedekerke. Van Goor en van Limburg Stirum laten dezen zoon op jeugdigen leeftijd sterven. Goethals noemt hem ridder, heer van Roosendaal en Nispen, waarvoor ik in het Nassau Domein geen bevestiging vond.

1) Ph. v. d. Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* II: n. 750 en 932.

c. Isabella en *d.* Joanna, aan wie de heerlijkheid Hubermont wordt gegeven.

Tot slot moeten wij nog de vraag beantwoorden, *wanneer* Raso II is gestorven.

Van Vliet zegt, dat hij gestorven is omstreeks 1303, na zijn goedkeuring te hebben gegeven aan de oprichting van het kapittel in de Bredasche kerk, maar van Goor laat dit gebeuren na zijn dood door Raso III. Goethals, wiens genealogie Gavre met zeer veel omzigtigheid te raadplegen is, zet zijn sterfdag boudweg op 8 Maart1300 (oude stijl). Beter zal het zijn den sterfdag van Raso II te plaatsen in de tweede helft van 1306.

Bij het opmaken van deze levensbeschrijving viel het mij op, dat Raso III zich altijd betitelt „heer van Boenlaer", zijn voorganger enkel „heer van Liedekercke en van Breda". Welnu, de heer van Boenlaer heet voor den eersten keer „heer van Breda" in Mei 1307. Aan deze akte gaat vooraf die van 12 Juni 1306, waarin Raso van Gaveren zich noemt enkel „heer van Liedekercke en van Breda". (Bijl. 26).

Een tweede punt van twijfel kreeg ik bij eene aandachtige vergelijking der akten van 1296 Februari (Bijl. 14) en 1304 December (Bijl. 25). In beide is sprake van het beneficie van O. L. Vrouw, dat Raso van Gaveren tot onderhoud van den proost van St. Catharinadal aan dat klooster schonk. Acht jaren na de overdracht van dat beneficie was de schriftelijke toestemming door den Luikschen bisschop nog niet verleend, en vandaar het verzoek hierom gedaan in 1304. In dat verzoekschrift wordt over den schenker Raso van Gaveren, heer van Liedekerke en Breda gesproken als nog in leven zijnde. — Een zelfde redeneering kunnen wij maken bij de akten over het kapittel te Breda. 24 November 1303 keurt Raso van Gaveren dat goed en 17 Maart d. a. v. komt Wouter van Margael ter plaatse een onderzoek instellen op last van den Luikschen bisschop. Geen enkel woord in het verslag hierover uitgebracht, wijst er op, dat de heer van Breda, die toch het patroonaatsrecht der kerk bezit, in dien tusschentijd zou overleden zijn.

De twijfel, dat aangehaalde schrijvers hadden gedwaald bij het opgeven van het sterfjaar van Raso II, werd zekerheid, toen ik het testament van Raso III in handen kreeg. Als hoofd-erfgenamen, worden vermeld Philips en Zeger, die reeds vroeger met hun vader of hun oudsten broeder hun zegel aan oorkonden hadden mogen hechten. Dan worden door den erflater legaten geschonken aan „onze zuster Katharina, onzen broeder Raso en onze zusters Isabella en Johanna." Blijkbaar worden zij opgenoemd volgens hun leeftijd. Van geen hunner is in vroegere jaren ooit sprake geweest en geen hunner blijkt gehuwd te zijn. Uit het aandeel dat hun wordt toegewezen, blijkt duidelijk, dat zij niet gelijkelijk opdeelden met Philips en Zeger, de volle broers van den erflater. Het is daarom niet vermetel in hen te zien kinderen van Adewij van Strijen. En dan zijn wij wel verplicht Raso II nog eenige jaren na 1300 te laten leven!

Om het sterfjaar van Raso II te bepalen, moeten wij eerst in aanmerking nemen den dag, dat zijn opvolger zeker is opgetreden. Voor de eerste maal noemt Raso III zich heer van Breda in een akte van 27 Mei 1307; als getuigen worden daar genoemd zijn broers Philips en Zeger. Raso II zelf is in Juli 1306 te Brussel bij den hertog (Bijl. 26). Andere oorkonden staan mij niet ten dienste.

Slaan wij nu open het Necrologium der O. L. V. kerk van Breda, dat door Hoynck van Papendrecht is uitgegeven. Hierin wordt maar één Raso genoemd: op 5 December staat ingeschreven: Obitus Rasonis de Lyedekerke, d. w. z. sterfdag van Raso van L. Omdat Raso II een werkzaam deel heeft gehad aan de oprichting van het kapittel (Bijl. 24), zal *zijn* overlijden hier geboekt zijn. In het Cisterciënserklooster St. Bernard aan de Schelde moest in elke H. Mis met name herdacht worden Raso. Het obituarium dier abdij heeft op 23 November: de herinnering aan Raso van Breda en

Liedekerke, in het koor der abdijkerk begraven. Raso II was voor deze abdij de groote weldoener, zooals blijkt uit 5, 6, 7, 9 en 16 der Bijlagen.

Met tamelijke zekerheid mag dus het overlijden van Raso II geplaatst worden op of rond 5 December 1306.

Van zijne tweede echtgenoote, Adewij van Strijen vernemen wij niets meer. Uit de akte, aangehaald bij hare dochter Katharina, kan men opmaken, dat zij, na den dood van haren man, met de heerlijkheid Roosendaal beleend is geweest. En dan wil ik nog wijzen op de mededeeling van Van Goor, dat in rechte lijn van haar afstammen de heeren van Lodijk en Reimerswaal. Maar tot heden kan ik deze afstamming niet verklaren.

Willemstad G. C. A. Juten, Pastoor.

BIJLAGEN.

1. 1290, April 25. — Raso van Gaveren geeft aan de poorters van Breda het recht straatgeld te heffen.

Wi Rase van Ghavren, here van Lidekerke ende van Breda, maken cont alle deghene, die deze lettre zuelen zien ende horen, dat wie der port van Breda ende onsen lieden van Breda hebben ghegheven ende gheven by rade goder liede, wi ende onse nacomelinghe, der voergheseghde vriheide van Breda om de port te betren, dat si moghen nemen cauchideghelt te haren orboer, de cauchide te houden ende te betren, in wezenlicken stucken, als men gheft in andere vriheiden van Brabant, boven ende beneden van alle denghenen, die comen in de vriheit van Breda, sonder die wi hebben ghevriet met onsen opene brieve; ende omme dat wi willen, dat diet vaest ende ghestade zi ten eweliken daghe, so heb wi deze letter ghezeghelt met onzen proper uethanghende zeghel.

Dese letter waes gescreven ende ghemaket, doen men

scref van ons Heren jaren duzentihc twe hondert ende neghentehc in zente Marhcs daghe Evangeliste.

Naar het origineel op perkament, waaraan nog een stukje van den perkamenten staart bevestigd was; in het bezit van wijlen E. Cuypers—Storm te Ulvenhout — Uitgegeven: van Goor bl 429.

2. 1290, Mei. — R. v. G. en zijne echtgenoote Aleid erkennen, dat de abdij van Ninove eenige goederen heeft gekocht voor Schepenen van Aspelaar.

De Smet, *Corpus Chron. Flandr.* II: 963.

3. 1290, September. — R. v. G. h. van Liedekercke en van Breda hecht met anderen zijn zegel aan de voorrechten door Jan van Avesnes aan Valenciennes geschonken.

Saint Genois, *Mon. Anc.* I: 786; 792.

4. 1291, Jan. 15. — R. v. G. h. van Liedekercke en van Breda, geeft aan de abdij van ter Duinen tolvrijheid op de Hont, onder instemming van zijn zoon R. v. L., heer van Boenlaer.

Ghegheven int jaer ons Heren, als men scrieft MCC ende neghentich, Svondages voor sente Agneten daghe.

Invent. des chartes de la bibl. du eéminaire épisc. de Bruges bl 16: origineel in het latijn; vertaald in: *Chronica et Cartul. monasterii de Dunis* (1864) bl. 218.

5. 1291, Juni 14. — Willem, heer van Strijen, staat aan het klooster St. Bernard alle rechten af, welke hij zou kunnen hebben in Gastel. R. v. G. belooft den kloosterlingen hiertoe zijne bescherming.

Universis Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, ad quos presentes litterae pervenerint Wilhelmus miles dominus de Strine salutem et rei gestae cognoscere veritatem.

Universitati vestrae notum facimus ac testamur tenore presentium litterarum nostrarum, quod cum lis, controversia, querela sive calumpnia verteretur inter nos ex una parte et viros religiosos, abbatem et conventum

monasterii loci sancti Bernardi, Cysterciensis ordinis, Cameracensis diocesis ex altera pro eo videlicet, quod nos partem quorundam bonorum jacentium apud Ghestele infra dominium terrae de Breda, quae praedicti abbas et conventus acquisiverunt a domina Elisabeth, domina quondam terrae de Breda, et domino Arnoldo de Lovanio ejus marito et tutore legitimo, ad nostrum feodum pertinere et spectare diceremus et de domino de Breda debere nos tenere et tenuisse in feodum. Nos tandem proborum consilio usi et praedictorum religiosorum paci et quieti in posterum providere cupientes, omnem calumniam sive calangiam, quam fecimus, movimus seu habebamus de jure sive de consuetudine, vel movere aut quocumque modo habere poteramus in futuro, in bonis omnibus et singulis, tam in wastina, moro, pratis, pasquis, sylvis et virgultis quam in terris cultis et incultis, decimis, piscariis, tractibus aquarum, ceterisque bonis et possessionibus universis, quocumque nomine censeantur, sitis sive jacentibus juxta aqvam, quae Marcha vocatur, sub terminis seu metis et palis infra scriptis, quorum primus positus est in fine lacus affluentis de Marcha et tendentis directe ad occidentem versus morum, qui ab antiquo Middelmere vulgariter est vocatus, et tendit usque ad quemdam palum stantem inferius juxta Barlake, et a palo stante juxta Barlake usque ad palum stantem ad occidentem de Baerlebossche, et ab illo palo usqve ad quemdam alium palum stantem versus Sprundele, et inde usque ad quemdam alium palum stantem versus Etten, et ab illo palo usque ad primum palum situm supra Middelmere; quae bona tenent, habent et possident predicti abbas et conventus et acquisierunt a praefatis dominis Elisabeth et Arnoldo, partim in rectam et justam hereditatem sub annuo censu et partim in verum et purum allodium, perpetuo tenenda et possidenda, sicut in litteris eorum super hoc confectis plenius continctur, plene remittimus et libere quita clamamus, et sicuti praedicta bona dictis religiosis a memoratis dominis

Arnoldo et Elisabeth tradita fuerunt et deliberata per metas, terminos et palos, ac omnes circumstantias, conventiones, utilitates et libertates, quae tunc fuerant et adhuc sunt, sic ea omnia et singula ratificamus, laudamus et approbamus et omnem ipsam calumniam sive calangiam occasione eorumdem bonorum a nobis aut nostris motam vel postmodum quocumque modo movendam quitavimus et quitamus pure et sine aliqua reclamatione cum fructibus usque in hodiernum diem de eisdem bonis habitis et receptis. Universum quoque jus nostrum, si quod habebamvs nos aut heredes nostri vel quocumque modo post modum habere poteramus in praedictis bonis saepedictis, ob remedium animae nostrae, uxoris nostrae, praedecessorum ac successorum nostrorum cum debita effestucatione resignandi, superportando in eleemosynam pie contulimus et conferimus donatione inter vivos, nihil omnino juris nobis aut nostris heredibus aut successoribus in ipsis bonis penitus retinentes, promittentes fide media, quod nos contra praemissa nullatenus ire conabimur in futuro nec artem, ingenium, consilium vel auxilium quaeremus, per quae infringi valeat aliquatenus aliquid praemissorum. Promissimus etiam et adhuc promittimus fideliter ac tenemur praedictis religiosis justam, debitam et certam warandisiam sive warandiam imperpetuum super praemissis bonis de nobis et nostris haeredibus ac successoribus, et si aliquid in omnibus praemissis factis defecerit, promisimus et promittimus, saepedictis religiosis adimplere fideliter et perficere ad majorem securitatem et firmitatem, quandocumque et quotiescumque super hiis fuerimus requisiti. Et ad haec omnia praemissa et singula inviolabiliter observanda et complenda nos haeredesque nostros et successores per presentes litteras obligamus. Recognoscimus insuper praemissa omnia et singula facta fuisse et nos fecisse ex nostra mera et libera voluntate coram viro nobili domino Rasone, domino nostro de Liedekercke et de Breda, astantibus sibi Willelmo filio Hugemanni,

Godefridi de Bergis, Egidio de Breda, Henrico filio Thomae de Marcha, Arnoldi dicto Oemeken et Waltero filio ejus, hominibes suis feodalibus, Nicolao domino de Putte, genere nostro, Petro dicto de Hoeghvlite et aliis quam pluribus fide dignis. Quapropter rogamus eumdem dominum Rasonem, dominum nostrum de Liedekercke et de Breda, ut si nos vel nostri successores contra praemissa aliquatenus veniremus, quod absit, nos ad praemissa omnia inviolabiliter observanda constringat fideliter et compellat; petimus etiam ab eodem domino Rasone postulantes, ut dictis religiosis ad omnia praedicta observanda de nobis et nostris successoribus nobiscum justam warandisiam promittat et facere teneatur, sigillum suumque una cum sigillis suorum hominum feodalium sigilla habentium presentibus apponet. Renuntiamus insuper omni juris auxilio canonici pariter et civilis cum omnibus consuetudinibus patriae, omnibus privilegiis crucis sumptae vel assumendae, omnibus exceptionibus, cavillationibus doli, mali, quae nobis vel nostris successoribus quantum ad praemissa infringenda prodesse possent et dictis religiosis nocere vel obesse, illi quoque juri, quo cavetur, quod non debeat valere, renunciatio generalis. In quorum omnium testimonium et memoriam sempiternam sigillum nostrum praesentibus est appensum. Et nos, Raso dominus de Liedekercke et de Breda praedictus, ad petitionem nobilis viri praefati domini Wilhelmi, domini de Strine, sigillum nostrum in testimonium omnium praemissorom et ad majus robur firmitatis presentibus duximus apponendum, promittentes eisdem religiosis debitam et justam warandisiam sive warandiam super praemissis, sicut superius est expressum. Et nos etiam Willelmus filius Hugemanni, Godefridus de Bergis, Egidius de Breda, Henricus filius Thomae de Marcha, homines feodales domini Rasonis de Liedekercke et de Breda praedicti, et nos Nicolaus, dominus de Putte et Petrus dictus de Hoeghvliete ad instantiam saepedicti domini de Strines sigilla nostra presentibus apponimus

in testimonium et munimen omnium praemissorum. Datum anno Domini MCC°XCI° feria quinta infra octavam Pentecostis.

Origineel met 8 afhangende zegels, waarvan slechts één geschonden — Abdij Bornhem.

6. 1291. Juni 24. — R. v. G., h. van Boulaer, [1]) Liedekercke en Breda bevestigt den verkoop der landerijen door Arnoud van Leuven gedaan aan de abdij St. Bernard, belooft de kloosterlingen te Halderberg zijne bescherming, verkoopt hen het maalrecht aldaar en bevestigt de overdracht der lammertiend te Wouw, voor zoover het hem aangaat.

Naar het origineel uitgegeven: *Taxandria* XIII: 118.

7. 1291, December 25. — R. v. G., h. van Liedekercke en van Breda bekrachtigt den verkoop der goederen onder de paroehie Gastel, vroeger door Arnoud van Leuven gedaan aan de abdij van St. Bernard; verkoopt haar negen hoeven met nog een bunder moer onder Gastel tegen een cijns van 27 Leuvensche deniers en geeft de juiste grenzen ervan aan. De akte wordt gezegeld mede door Raso's echtgenoote, door onderscheidene leenmannen van Breda en door schepenen van die stad en van Gastel.

Uitgegeven: Gramaye, *Antiquitates Bredanae* 43—46 Miraeus—Foppens, *Opera diplom.* II: 873.

8. 1292, Januari 20. — R. v. G. en Gerard van Wesemaal, heer van B. o. Z. brengen eenige wijzigingen aan in de keur van Steenbergen, welke in 1272 aan deze stad was verleend.

Uitgegeven: Mr. W. Bezemer, *Oude Rechten van Steenbergen* (1897) bl. 17.

9. 1292, Februari 2. — De abdij van St Bernard koopt af de cijnsen op hare goederen te Gastel, en verkrijgt bij dezelfde gelegenheid het maalrecht te Etten. Deze

1) Dit is de eenige acte, waarin Raso II zich heer van Boenlaer noemt.

akte wordt gezegeld door R. v. G., zijne echtgenoote Aleid, leenmannen van Breda, schepenen van Gastel en hoevenaars.

Naar het origineel uitgegeven: *Taxandria* XIII: 150.

10. 1292, Juni. — R. v G. en Aleid schenken goederen aan de abdij van Ninove.

Uitgegeven: de Smet, *Corpus Chron. Flandr.* II: 968; 983; Miraeus—Foppens II: 442; Saint Genois, *Monumens Anciens* II: 807; Hugo, *Annales* II: 340

11. 1294, November 21. — Op aansporen van R. v. G. maakt zijne echtgenoote Aleid haar testament, met instemming harer zonen, Raso den oudste en Philips.

Uitgegeven: de Smet, t. a. p. II: 969.

12. 1295 Februari 26, Roosendaal. — R. v. G. en zijn zoon, R. v. G., ridder, heer van Boenlaer, schenken aan de abdij van Tongerloo heidegronden onder Alphen.

Uitgegeven: Gramaye, *Antiquitates Bredanae* bl. 49; Miraeus—Foppens *Opera diplom* II: 879.

13. 1295, November 1. — R. v. G. keurt goed de verplaatsing van het Norbertinessen-klooster St Catharina-dal uit Wouw naar Breda en de vereeniging met het gasthuis aldaar.

Uitgegeven: Miraeus—Foppens IV: 575; naar eene oude vertaling: v. d Aura, *Geschiedk. Bijdragen van St Catharina-dal* (1894) bl. 80.

14. 1296, Februari. — R. v. G., ridder, heer van L. en van Breda schenkt het beneficie van O. L. V. in de kerk van Breda aan het klooster St. Catharina-dal.

Uitgegeven: v. d. Aura t. a. p. bl. 114.

15. 1297, April 15. — R. v. G., h. van L. en van Breda, heeft verkocht *bi consente ons ouds zoens broeder Janne van Zomerghem, meester van Sint Janshuse in Brugghe ende Westine Postewaghen, meester van s heleghen gheyshuuse in Brugghe een en zestich hoven ende een halve moer ende woestinne int lant van Breda in de prochie van Etthen.*

Gheseghelt met minen propren zeghele ghemeen met mijns heeren mijns vaders zeghelen in gherechte orconscepen. — Ghegheven int lant van Breda int jair ons Heren als men screef sijn incarnatioen MCCXCVII die Maendaghes in die Paeschdage.

Origineel op perkament, waarvan de zegels zijn verdwenen; Brugge, Archief Burgerl. Godshuizen n. 137. Vermeld: R. A. 's Hage: N. D f. 228 n. 7 in een vidimus van 24 Mei 1340; f 274 no 2.

16. 1298, December 6. — R. v. G., h. van L. en van Breda laat zijne leenmannen vaststellen de rechten der abdij van St. Bernard op hare goederen rondom Halderberge, waarvan de grenzen nogmaals worden aangewezen.

Gramaye, t.a.p bl 46; Miraeus—Foppens II: 875.

17. 1299, Maart 4. — R. v. G., h. van L. en van Breda is met andere edelen getuige, als Guy van Vlaanderen den graaf van Holland ontslaat van de verplichting hem hulde te doen voor Zeeland beneden de Schelde.

Uitgegeven: Ph. v. d Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* II: 487.

18. 1299, Augustus 26. — R. v. G., heer van L. en van Breda, blijft den graaf van Holland borg voor Kaijten, Willem Loverdy e. a.

Uitgegeven: v Mieris, *Charterboek* I: 607.

19. 1299, September 26. — R. van G., heer van L. en van Breda, Jan van Liedekercke, heer van den Eyghen, en nog eenige andere edelen blijven borg voor Jan en Pieter van Borsele, die zij dood of levend in de gevangenis zullen leveren.

Uitgegeven: Ph v. d. Bergh t a p bl. 490.

20. 1300, Maart 31. — R. v. G., heer van L. en van Breda, verklaard geen recht te hebben op het patronaatsrecht der kerk van Etten.

Uitgegeven: Gramaye bl. 35; v. Goor, *Beschrijving van Breda* bl. 430; Miraeus—Foppens II: 810; Saint Genois, *Mon. anc* I: 890; Habets, *De archieven van Thorn* I: 74.

21. 1330, Juni 21. — R. v. G., h. van L. en van Breda *met vollen consente van mynen outste sone Raesen, die heer is van Boulair*, geeft aan zijn *wetachtighen wyve ver Adewynen, die dochter was eens edelmans heer Willems, die wylen heer was van Stryene* als huwelijksgoed *die goede in myne dorpen van Oosterhout, Roosendael, Nispen ende Wouw ende heerschappy aldaer. Daervan waren by ende hebben mede besegelt Jan van Liedekercke, heer van Eyghem, broeder des heeren van Liedekercke voorsegd. Godevaert van Berghen, den drossaart aldaer.*

Uit Goethals, *Dictionaire généal. et hèrald* (1849) in voce: Gavre. Seigneurs de Liedekercke; dr. P. Muller, *Regesta Hannonensia* bl 3 uit R. A. 's Hage: Nassau-Dom. f 345 en 404.

22. 1300, Juli 22. — Huwelijksgift van Raso van Gavere, heer van Liedekerke en Breda aan Hadewig van Stryen.

Universis presentes literas inspecturis vel audituris Raso de Gavere dominus de Liedekerke et de Breda salutem et rei geste cognoscere veritatem. Universitati vestre notum facimus et testamur tenore presentium, quod nos de consilio et assensu amicorum, fratrum et consanguineorum nostrorum dedimus et contulimus nomine dotalicii sive donacionis propter nuptias nobili domine domine Hadewigi, filie viri nobilis bone memori domini Wilhelmi quondam domini de Strine, nunc uxori legitime sed tunc sponce nostre karissime post desponsacionem videlicet ipsius et ante matrimonium inter nos et ipsam consummatum, quinque milia librarum Turonensium parvorum et magnorum aut monete tantumdem valentis, quas eidem assignavimus tunc et adhuc assignamus recipiendas ad omnia bona nostra mobilia et allodialia, ac ad omnia bona nostra per emptionem aut mutationem acquisita, que tempore mortis nostre nos habere continget, qualiacunque fuerint et ubicunque terrarum jacuerint et quocunque nomine censeantur. Et quia forte posset contingere, quod omnia bona nostra predicta mobilia, allo

dialia et acquisita non sufficerent ad plenariam persolucionem dictarum quinque milium librarum predict⁹ domine faciendam, aut forte per violentiam vel per fraudem a quoquam hominum subtraherentur eidem, ideo obligavimus et adhuc obligamus et pro pïgnore sibi assignavimus et adhuc assignamus villam nostram de Oesterhout, quam acquisivimus erga Gerardum de Liedekerke predilectum fratrem nostrum cum omni dominio, redditibus, proventibus, iuribus, iusticiis altis et bassis, molendinis et pratis, pascuis, silvis, wastina et homagiis ceterisque bonis nostris universis et singulis qualitercunque nominentur ad dictam villam de Oesterhout spectantibus; villamque nostram de Hulsdonc sive Rosendale cum omni dominio et omnibus redditibus, proventibus, iuribus, iusticiis altis et bassis, molendinis, pratis, pascuis, silvis, wastina et homagiis ceterisque bonis universis et singulis qualitercunque nominentur ad dictam villem de Hulsdonc cum suis attinentiis spectantibus; omnem etiam terram nostram quam habemus in parochiis de Nispen et de Woude cum omni dominio et cum omnibus redditibus, proventibus, iuribus, iusticiis altis et bassis, molendinis, pratis, pascuis, silvis, wastina et homagiis ceterisque bonis universis et singulis in predictis parochiis de Nispen et Woude iacentibus, quocunque nomine censeantur. Ita quod ipsa domina Hadewigis, si post mortem nostram supervixerit, dictas villas et dictam terram tam diu libere et absolute cum omnibus supradictis iuribus et proventibus possidebit et habebit, donec sibi de predictis quinque milibus libris Turonensibus simul et semel fuerit satis factum; hoc adiecto quod, quicquid de predictis villis et territoriis a predicta domina vel a suis receptum fuerit usque ad diem persolucionis predicte pecunie, non defalcabitur aut decomputabitur de summa quinque milium librarum premissarum, sed hoc sibi dedimus et adhuc damus in augmentum dotis sue. Si vero dicta domina ante persolucionem dictarum quinque milium librarum absque liberis a nobis procceatis, quod absit, mortua fuerit,

tunc dicte ville et dicta terra sive territoria cum omni dominio suo ad heredes nostros, quos de prima nostra uxore genuimus, integraliter devolventur. Si vero liberos a nobis procreatos, Domino concedente, habuerit, tunc ipsi liberi post mortem matris omne ius, qvod nos matri in omnibus bonis et pecuniis predictis in sua disponsacione nomine dotis vel magis in donacionem propter nuptias ut premittitur contulimus, integraliter possidebunt et habebunt, et in omnibus condicionibus in hac litera positis matri succedere tenebuntur. Huic autem donacioni et obligationi interfuerunt una nobiscum viri nobiles et discreti amici nostri predilecti domini Florencius dominus de Bersele, Johannes de Liedekerke dominus de Eyghen predilectus frater noster, Herbertus dictus van Dronghele milites, Nicholaus dominus de Putte, Philippus de Liedekerke dilectus filius noster, et homines nostri feodales Wilhelmus dictus de Dubbelmonde, Godefridus de Bergis dapifer noster, Walterus dictus Uten Houte, Wiricus et Heinricus filius Segeberti et alii quamplures fidedigni. In quorum omnium testimonium sigillum nostrum presentibus literis est appensum. Rogantes ad maiorem et certiorem premissorum firmitatem omnes nobiles predilectos et homines nostros feodales, qui premissis ut premittitur nobiscum interfuerunt, ut sigilla sua presentibus una nobiscum apponant. Nos igitur Florencius dominus de Bersele, Johannes de Liedekerke dominus de Eyghen et Herbertus dictus van Dronghele milites, et nos Nicholaus dominus de Putte et Philippus de Liedekerke, nos quoque Willelmus, Godefridus, Walterus, Wiricus et Heinricus homines feodales predicti ad instantiam et petitionem supradicti domini Rasonis domini de Liedekerke et de Breda sigilla nostra presentibus literis apponimus in testimonium et munimen omnium premissorum. Datum anno Domini M: trecentesimo mense Julio in festo beate Marie Magdalene. —

Rijksarch 's Gravenhage — Nassau Domein f 356 no 44.[1]

1) Miraeus—Foppens zegt in zijn *Opera Dipl.* I 442, dat hij deze huwelijksgift in het Nederlandsch heeft gezien bij Adr. Rocksx, kanunnik der O. L. V. kerk te Antwerpen.

23. 1303, Juni 20. — R. v. G., h. van L. en van Breda hangt zijn zegel aan de zoen-akte tusschen den hertog van Brabant en Mechelen.

Uitgegeven: Willems, *Brabantsche Geesten* I: 709.

24. 1303, November 24. — R. v. G., h. van L. en van Breda, keurt goed de oprichting van een college van kanunnikken in de O. L. V. kerk van Breda.

Uitgegeven: van Goor, *Beschrijving van Breda* bl. 431.

25. 1304, December. — De abt-generaal der Premonstrensers verzoekt den bisschop van Luik de vestiging van St. Catharina-dal in Breda en de schenking uan het O. L. V. beneficie door R. v. G., h. van L. en van Breda goed te keuren.

Uitgegeven: v. d. Aura t a p bl 115.

26. 1306, Juni 12. — R. v. G., h. van L. en van Breda, zegelt de uitspraak van den Brabantschen hertog in de geschillen te Brussel.

Uitgegeven: de Klerk, *Brab Geesten* I: 730

HET ROOD PRIVILEGIEBOEK VAN 's HERTOGENBOSCH.

Ik beschreef vroeger een paar honderd voortbrengselen der persen van de Bossche boekdrukkers Schoeffer, later Schefferen Scheffers, welke van vader op zoon elkaâr ruim tweehonderd en vijftig jaren in dat bedrijf opvolgden. [1])

Zij waren ook boekbinders, gelijk de meesten hunner vakgenooten van vroeger en later tijd. Zij worden aldus in verschillende stukken vermeld.

1) Het geslacht Schoeffer, later Scheffer en Scheffers te 's Hertogenbosch van 1541—1796, in betrekking tot de boekdrukkunst."
Aangevuld in „Taxandria" 1908.

Bij den verkoop der boekdrukkerij op Woensdag 19 April 1797, na het afsterven van den laatsten van dat geslacht te 's Hertogenbosch, werden ook de boekbinders gereedschappen verkocht.

Zij waren de volgende:

„Vier handpersen.
Twee afsnijpersen.
Twee ploegen.
Eenige koperen rollen en stempels.
Een kolf.
Een haak om te vergulden.
Een naaibak.
Een ijzeren linieerraam.
Een groote staande pakpers.
Een partij in folio, kwarto en octavo planken.
Een slijpsteen".

Het groot aantal drukwerken der Scheffers, door hun volgens de gewoonte dier dagen in perkamenten, leder en half-leder banden in den handel gebracht, welke ik zag en in handen heb gehad, onderscheiden zich door niets van het bindwerk hunner tijdgenooten.

Men kan er in 't algemeen van zeggen, dat het sterk en stevig was. De tijd was nog niet gekomen, dat als een boek van tafel viel, boek en band los naast elkaâr op den grond lagen. Men kon dat oude bindwerk over een huis heen werpen, zonder dat de band los ging.

Als men het bindwerk der 16e, 17e en halve 18e eeuw beziet, dan staat men verbaasd over het geduld en het solied werk der binders, waaraan tijd noch arbeid bespaard is. Al dat goede en kunstige van het bindersvak mag ook worden gezegd van een belangrijk bindwerk, door Jan Scheffers in 1580 voor de regeering zijner woonplaats uitgevoerd.

De stadsrekening van 's Hertogenbosch van 1579/80 leert ons dat bindwerk nader kennen. Hij „verbond"

d. w. z. bond in een nieuwen band, het Rood Privilegieboek, aldus naar de kleur van den band genaamd. [1])

Wat hij daarvoor gebruikte en in rekening bracht, zegt ons de rekening:

„Betaelt Jan Sceffer; van dat hij het root privilegieboeck, deur beveel van den heeren Scepenen, verbonden heeft, wair toe hij zeecker onkosten gedaen heeft, als voor een steen 8 stuyvers, van in te setten 5 stuyvers, van Coninex ende stede wapen te scilderen 12 stuyvers, van hoorn 4 stuyvers, van seems (leder) 7 stuyvers, van sloten metten beslach, bynden ende arbeyt 2 gulden 10 stuyvers, saemen 4 gulden 6 stuyvers.

Hij ontving dit geld in Juli 1580.

Dit privilegieboek, nog in het gemeente-archief bewaard, stelt mij in staat een beschrijving van den band te geven.

Het is gebonden in een houten met rood zeemsleder overtrokken band, waarop figuren en ornamenten, voorzien van een koperen haaksluiting en koperen hoeken; op de voorzijde van den band is een medaljon in koperen vergulden rand, voorstellende het wapen van Philips II, Koning van Spanje, Hertog van Brabant enz., in goud en kleuren, waarboven het jaartal 1580 in vergulde cijfers, bedekt met een doorschijnend, doch beschadigd hoorn plaatje; boven dat medaljon staat in een vierkant, mede met koperen vergulden rand afgesloten en met doorschijnend hoorn bedekt: „Dit privilegieboeck genoemt het roode privilegieboeck, in de cameren der Heren Scepenen van Tshertogenbossche berusten."

Op de vier hoeken zijn ovale zilveren kastjes, waarin vroeger geslepen steenen zaten.

De achterzijde van den band was ook voorzien van een medaljon in koperen vergulden lijst, doch kleiner dan op de voorzijde, verbeeldende het stadswapen; dit medaljon ontbreekt.

1) In hetzelfde archief berust ook een Zwart Privilegieboek, naar den band vernoemd.

Deze achterband is voorzien van vier koperen schutshoeken. De rug is rijk met ornamenten in goud versierd; in het tweede bovenvak staat: „T' rood privilegie-boeck."

Het is te bejammeren, dat dit fraaie bindwerk door tijd en gebruik veel heeft geleden; de koperen haaksluiting is mede gebroken.

Voor dit kunstbindwerk en gemaakte onkosten kreeg Jan Scheffers het sommetje van vier gulden en zes stuivers betaald [1]); wat in onze dagen een bedrag van ruim vijf en twintig gulden zal uitmaken Nog een laag prijsje voor een dergelijk bindwerk.

De band bewijst, dat dit handschrift op perkament in twee deelen, bevattende afschriften van stedelijke privilegiën, door de schepenen als een kostbaar bezit werd beschouwd.

Tegenover folio 56 van het tweede deel staat een jammerlijk geschonden teekening, in goud en kleuren uitgevoerd, verbeeldende Christus aan het kruis, met Maria en Johannes naast het kruis staande.

Dit middeleeuwsch kunstwerk, dat wij tegenwoordig een eereplaats in een museum zouden geven, is moedwillig met vocht en afwrijven beschadigd, waardoor de beelden bijna geheel zijn uitgewischt; het beeld van Maria is bovendien met inkt besmeerd. Dit laatste vooral wijst ons den weg, waar men den schuldige moet zoeken.

De beschadiging zal wel na September 1629 zijn geschied.

Het zou mij wat waard zijn, den naam van dezen miniatuur-beeldstormer te kunnen noemen.

Rotterdam. Ch. C. V. Verreyt.

1) De gulden tegen twintig stuivers berekend.

ADRIAAN HAVERMANS.

(Vervolg)

1741 den 26 Meert.

Op Palmzondag is de jubilee begost en sal eynde beloken Pasen inclus.

Den tekst van de predicatie was: doet penitentie en wordt bekeerd opdat U zonden U vergeven worden, uijt de werken der Apostelen aan het 3 capt. Mijn Heer Pastoor Boeracker tot Waalwijck heeft gepreekt.

Op Beloken Paschen, het eynde van jubilé heeft Mijn Heer van der Burgt, cappelaan tot Waalwijk gepreekt, uit het Evangelie: Vrede sy met U, Joann$_s$ aan 't 20 capt.; ick wensche U al tesamen dien vrede, die Christus sijn Apostelen heeft gegeven, vrede met Godt, met onsen Naesten en met ons selven. Dit moeten wij wel in achting nemen, om gerust te leven hier en hier naarmaels het eeuwig leven Amen.

1731.

De jubilé begint den 13 mey, het sermoen begost: doet penitentie en wordt bekeert opdat U zonden U vergeven worden uijt de werken der Apostelen aan het 3 capt.

De jubilé eyndight den 27 mey, het sermoen was, die volhert tot den eynde, die sal salig weten. Math. aan het 27 capt.

1740.

Op Sondag den 16 oct. heeft Mijn Heer Biesstraten den dienst gedaan in de Nieuwe Kerck aan de Dreef, nu vast Pastoor zijnde, hebbende eerst sijn admississie gekregen als mede Mijn Heer van Ceulen van den Bos, als cappelaan. Nu sijn daar twee diensten Sondaegs en Heyligdaegs, vroeg en laat.

De Heeren komen overhant en den Heer die daar komt in den eersten dienst, blijft mede den laten dienst, tot die wijt is.

Ontrent Letare den 12 Meert 1741 is Mijn Heer Biesstraten Landeken geworden, in de plaats van overleden Lankeken Mijn Heer Franciscus Rijkevorsel. [1])

Mijn Heer Biesstraten is overleden den 23 Dec. 1741.

1740.

Den 2 dag van Juni is overleden den Eerwaarden Heer Guilelmus Lauwen, Pastoor van Waspick en Raemsdonck, bedient sijnde met alle de Rechten van onse Moeder de H. Kerck en hadde omtrent 6 jaren met een quaet been gegaan en heeft ontrent 40 jaren de pastorije bedient, is den 8 Juni in de groote kerck tot Waspeck begraven, daar wy mede op de begravfenis waren. Den Heer wil sijn Ziel d' eeuwige rust geven.

Zijnen neef, Mijn Heer Verbraken is in de Pastorije gevolgt en aldaar Pastoor geworden, en heeft aangenomen Mijn Heer van den Broek tot Cappelaan. [2])

1741.

Den 6 juni is tot Baardewijck overleden den Eerweerdigen Heer Brok, Pastoor, wesende bedint van sijn Kerckelijke Rechten door Mijn Heer van der Burgt cappelaan van van Waalwijck.

De 2 Oct. 1741 is den Pastoor van de Dussen Mijn Heer van Heel van 's Bos overleden wesende bedint van Eerw. Pastoor Mijn Heer Verbraken van Waspick. Den Eerwaardigen Heer Mijn Heer Colen van 's Bos is in de plaets gekomen. [3])

1740.

Op Dijnsdag den 15 Meert heeft Mijn Heer Franciscus

1) Vlg. Schutjes IV 750.
2) Deze kapelaan staat niet in Schutjes.
3) Vgl. Schutjes III: 530.

van Rijkevorsel, Pastoor tot Loon op Sant, en Landeken van het Destrict van Geertruydenberg naar middag een overval gekregen buyten kennis en aan de eene syde lam, en is op Sondag den 20 Meert gestorven, sonder kennis gehad te hebben of wijnig, sijnde met den H. Olie alleen bedient van Mijn Heer Biesstraten, cappelaan aldaar en is op Maandag den 28 Meert tot Loon begraven, daar wy op de uijtvaart mede waren.

1737.

Tot Loon op Sanl is op den 31 Mey eenen schrikkelyken brant geweest. 45 huysen afgebrant. Op den middag beginnende, het derde huijs van den Heer Landeken, westwaerts op, het was in den tijd van anderhalf ûr alles verbrant, soodat de luyden haar goet daar wynig van kosten uijt krijgen.

Mijn Heer Lichthart den cappelaan, [1]) *die sijn huijs oock is verbrant heeft sijn wooning komen nemen op de Hoef van den Heere Grave van Bockhove. Heere van Loon, alwaar men den kerckelijken dienst plegt te doen, den 5 juni ie Mijn Heer Lichthart daar gekomen met een geestelijke Dochter Elisabeth Schrieck, die by hem woonde.*

1736 den 26 Aug.

In de Nieuwe kerck tot Loon op Sant op de vaart in de dreef is den eersten Dienst gedaan den 26 Augusti 1736 [2])
van Mijn Heer Biesstraten assistent van Mijn Heer den Landeken Rijkevorsel, pastoor tot Loon.

Mijn Heer Biesstraten heeft gepreekt uijt het Evangelie Mathe: aant. 6 capt.: en is de ziel niet weerdiger als de spyze, en het lichaam niet weerdiger als het kleet, wy sijn in het Doopsel kinderen Godts geworden en is Godt onsen Vader, waarom sullen wy mistrouwende van sijn goetheyt, wy sijn oock Tempelen van den H. Geest geworden, laat ons desen weerdiger schat niet verlisen noch met sonden besmetten.

1) Staat niet vermeld in Schutjes IV: 752
2) Schutjes IV: 747 kent deze schuurkerk niet.

Int 2 boek der Machabeën 3 capt. staat dat Heliodorus willenden den tempel van Jerusalem begraven is van 2 Engelen gegeeseld.

1737.

Nota. Mijn Heer Lichthart heeft op St. Dominicusdag den eersten dienst smorgens ten 6 uren in de Nieuwe Kerck gedaan, den 4 Aug. 1737, soodat daar nu 2 diensten worden gedaan op de sondagen en Heylig dagen.

Nota. Desen eersten diense is eerst vast toegestaan van Mijn Heer Gijsels, en geaccordeert met den Heer Landeken den 12 November 1737. De kerckmeesters sijn als doen verandert en sijn nu Aart Brock op de Hoef en Aart van Loon.

Op den Kersdag heeft Mijn Heer Biesstraten op den Nieuwen Preekstoel den eersten keer gepreekt in de Nieuwe Kerck op de vaart tot Loon. 1736.

Nota. Mijn Heer Lichthart is den 9 dec. 1738 overleden. Sijn Eerwaarde was Cappelaan van Loon, en was bedint van Mijn Heer Verbraken, cappelaan van Waspick, is gestorven op de Hoef van Heere Grave van Bockhoven, daar hy sijn wooninge nu had, naar dat sijn huys tot Loon was afgebrant 1737 den 31 Mey is op Maandag den 15 tot Loon in de groote kerk begraven. Bid voor de ziel.

Ma mère is ghestorven den 12 juni 1653;
broer van den tryangel is ghesterven den 21 novembris 1656. [1])
broer Philips ghesterven op den 6 febrewarys 1657.

1738.

Onse oude cappel dat voor desen maar een solderken was, onder pannen dack, is opgetrocken en altemael vernieuwt.

1) Joh. Bapt. A., geb. 9 Maart 1614, lid van den Raad in Brabant 1649; huwt te B. o. Z. 27 Nov. 1640 Maria Hack, geb. 1617 uit Pieter Hack, h. van Hogerheyden en Judith Pierling overleden 21 Sept 1688.

Hebben op den feestdag van H. Cruysvindinge daar eersmaal op gaan bidden, Marie van Nuyssenborch, met mynen Broeder den Heer Theodorus van Nuyssenborch, Heere van Zuijdewijn.

Maandag naar St. Jan den 25 juni 1742 is den nieuwen autaar gekomen en daar opgestelt; Meester Verwijs van Zeeland onder Ravenstein, die heeft hem gemaekt,
kost ontrent vijf en vijftig gl. met de vragt, die was 3 gl.

1731.

Den 18 Aug. heb ick Maria van Nuysssnborch ten Bos, by van Berkel verwisselt mijn silvere drinkschroef voor een teepotje wegende 7 once 15 engelsen groote keur tegen 3 gl. d' once de schroef hebbende 58 d' once aangenome moeten voor ider once 2 st. verbetering geven.

het potje bedraegt aan zilver	*29— 5—0*
het fatsoen is	*5—10—0*
het houvasje van letterhout kost 1 gld.	*1— 0—0*

1741.

Op Kersnacht, ten half ûr vier komt men ons seggen, dat den Dijck tot Hedickhuysen was door gebroken, en dat wy soo het water moesten krijgen, tot Heusden had men sevenmaal het canon gelost, om half twalf, doen den Dijck doorbrack om de menschen te waarschouwen, welke scheuten men aan ons huijs gehoort heeft, dit binnenwater hebben wy noit by ons leven gehadt.

Den WelEdelen Heer Theodorus van Nuyssenborgh, Heere van Zuijdewijn en sijn Edele suster, Maria Anna Margaretha van Nuyssenborch, geestelijke Dochter, die dit is overkomen, wy gongen noch kersdag naar de kerck op den Ketsheuvel, maar Maandag St Steven, St. Jan en Onnoosele kinderen en St. Silvester kosten wy niet gaan, bleven op onse Capelle bidden.

1740.

Op Kersdag savonts stont hoog aan onsen cappelsen dijck buyten, en quamen al seggen dat die al door mas, en dri

gaten in waren, maar Godt lof noch niet, maar den dijck is binnen eu buyten seer afgespoelt, met het overslaan van het water. Den 2 Kersdag maandag, lieten wy ons peert met onsen knegt naar sijn vader Aart Brok op de Hoef van Mijn Heer de Grave van Bockhoven brengen uijt vreese dat onsen stal in water sou komen, het heeft al op den dorsvloer van de schuer gestaan en het water stont aan het vloerken in den Hoft. In het overlant zitten de menschen ellendig in het water, en Peeter Sprangers, die op den Hill woont, quam dijnsdag hier naarder, met sijn vrou, 5 kinderen en vrouwe suster, sy quamen met een schuijt gevaren, en gongen naar sijn vader in de Heystraat. Hij had al 28 beesten met peerden verdronken. sijn suster Adriana, die aan Kivits is getrout, hadden dri peerden 3 dagen in het water blijven staan en doen verdronken, een veulen was ten eersten verdronken. In hun huijs bleven 2 huijshoudinge op den solder sitten, het een huijs spoelt voor om veer, en het ander naar. Het is niet te beschryven de ellende die daar is, van het verdrinken van de beesten. Daar lagen wel 50 beesten doot bij den Rentmeester van den Heer van Dussen, die al gevlugt waren, en de vilders quamen de billen halen en tongen om te rooken.

Daar sullen oock wel menschen verdronken sijn, sal men sien als het water weg sal sijn. Onsen voorkelder was ontrent 3 weken water in en liep van selfs droog.

Den achtersten kelder in het washuijs is drooggekomen den 22 febr. 1741, het gat in den dijck tot Hedickhuysen is begost toe te maken op asdag den 15 feb. een cade daarom te leggen. Het gat in den dijck is in de 70 voeten diep, den dijck naar Cappel heeft mon frère laten becribben, of daar somtijds noch eens water mocht komen, want dat kan eers in den somer gemaekt worden.

Den 27 feb. 1741 is den schutter Hendriek Verhoeven naar sijn huijs getrocken, die van kersdag in ons washuijs heeft gewoont, met vrou en 5 kinders; 't sijn was altijd onder water geweest, het water heeft aan sijnen oven gestaan, het kelderken was noch niet droog, als hy daar in quam

1747.

Den 22 juli sijn tot Heusden de sluysen laten loopen, en hier alle onse landen tot den nieuwen dijck toe onder water geset.

Soo is van Heusden tot den Nieuwen Dijck al te maal onder water geloopen, en onse Vrijhoevensche straat opengegraven en den melckpat dat men niet meer kost ryden naar de Kerck als langs Sprang. Nu in julius is het pat open gedaan 1748 soodat het een jaar heeft onder water geweest, nu moeten de landen weer in staat gebracht worde,

Dit heel jaar 1748 is men by naar de hueren quyt, het heeft den Heer soo belieft.

1741.

Den 2 Meert 1741 is de cade toe gemaekt. in den dijck tot Hedickhuysen, maar moet noch volmaekt worden. Nu gaan wy het water quyt worden. Onse Labbegatsche sluys is den 5 meert 1741 weer open gegaan sedert den vloet op kersdag en het binnewater heeft allen den tijdt toe geweest.

Den 20 juni is onsen dijck gemaekt geweest, onder Cappel en was besteet voor 16 hondert guldens.

1741.

Den 29 Meert is onsen Dijck besteet voor 16 hondert gl. aan Dolck Jan Schaep om te maken.

Dordrecht W. DE BRUYN.

DE STANDPLAATS VAN DE JODEN OP DE BOSSCHE JAARMARKTEN IN VROEGERE EEUWEN

Zoo min als thans het geval is mochten oudtijds zij, die op de Bossche jaarmarkten iets te verkoopen hadden, daarmede op de markt staan zooals zij het zouden verkiezen, maar hadden zij toen ook de plaatsen in te nemen, die hun daartoe door den Marktmeester zouden worden aangewezen.

De Marktmeester had ingevolge de Instructies, die de Magistraat van den Bosch in 1773 voor hem had vastgesteld, daarbij rekening te houden niet alleen met de soort van kramen en tenten, waarmede de venters op de markt kwamen, maar ook met hunnen godsdienst, in zooverre hij daarbij eene schifting had te maken tusscden de Christenen en de Joden.

Ten aanzien van deze laatsten hield de Instructie het volgende in:

„Aan die van de Joodsche natie wordt, zooals zedert eenige jaren, tot haare standplaatsen op de Kermis- en St. Nikolaasmarkten vergund de distantie, beginnende van de wafelkraamen op de Pensmarkt (die bij de tegenwoordige Boterhal moesten staan), voorts, na mate der kraamen, op den Hoogensteenweg en terug na de Markt tot op de hoogte van de huizinge het Roode Kruis, (thans de winkel van de horlogemaker Verhagen), om dezelve na voorgaande aangeving en loting op den voet en en mitsen als voor, met een enkele rei kraamen, ruggelings naar de Hal te bezetten, voorbehoudens de open distantien voor het Logement de Zwaan (thans de R. K. Werkliedenbond) en de huizinge de Wan (thans Peek en Cloppenburg) te bezetten. Werdende aan hun vrijgelaten om kraamen te doen stellen ter lengte van 18 voeten, mits voor deze grootere kraamen, volgends derzelver eigen offerte, aan den Marktmeester betaalende dubbel standgeld tot 16 stuivers, boven en behalven het ordinaire geld voor het regt van loting, gelijk ook om deze kraamen te mogen huuren of doen opslaan van en door de geene uit het gilde der Timmerlieden, die hun wel gevalt, zonder aan iemand gebonden te zijn.

Noch aan de Joden, noch aan de Christenen was het geoorloofd om schoenwerk, op het platteland gemaakt, op de jaarmarkten te verkoopen en aan hen, die geene ingezetenen van den Bosch waren, om aldaar buiten de jaarmarkten met iets te venten.

's Hertogenbosch A. VAN SASSE VAN IJSSELT.

OORKONDEN BETREFFENDE DE HEUSDENSCHE FAMILIE VAN NOORT OF VAN OORT.

(VAN DEN OERDE, VAN DER NOIRDT, VAN DEN NOORDEN).

Appendix op de mededeelingen in den XXVII, XXVIII en XXX jaargang.

IV [1])

(Vervolg van blz. 93 van dezen jaargang).

Fol. XXVIII vo: *Smetstraet. Vijf scilling Erffelicq gelegen op een huys mitten hofstat staende bynnen Huesden aen de Smeetstraet Robbert Adriaenssen die smijt nortwaert Jan Cornelissoen zuytwaert streckende van Adriaen van Oerd Janssoon totter Smeetstraet toe.*

Op fol. LXXVI volgen de *losrenten* en *lospachten*.

Fol. LXXVIII *Huesden. III gouden k. gulden 's jaers gaende vuyt een huys metten hooffstaet staende binnen Huesden in de Smeetstraet, streckende voor van de Smitstraeten tot Adriaen van Ordtserve toe.*

Fol. CXXXII vo ... *een afgelosten croen ... op zekeren onderpande tot Herpt plach te gelden met noch een croen Jan van Oirdt tot Huesden.*

Fol. CLXXXIIII vo V k. g. 's jaers uit twee morgen in Hedichusen strekkende van de straet tot Jan van Ordts erve toe. [2])

Fol. CXCI vo is sprake van twee croonen uit tiendalf hont land in Herpt in den Bolck naest Aert Hubben Ywenss en de wetering die *teinden die coort royde* gaat, en uit een huys mit hoffstat binnen Huesden aan de Potterstraat naest de Doelestraat en Jacob Dirk Pauwelsz. en *dese eene croon is affgeleit bij Jan van Ordt* 15 April (15)34 en *dese andere croon is mede geloest by denselven Jan* 25 April 1539.

Wat was de bedoeling van den bijnaam *den ouden*,

1) Blz. 85 hiervoren is uitgevallen in regel 14 van boven: aangzien deze een zoon Direk zou hebben voornoemd.

2) Hier behoort de noot 3 op pag. 93 hiervoren.

hiervoren aan Jan Janss van Oerdt gegeven? Het kan zijn geweest ter onderscheiding van een gelijktijdig levend jonger persoon met diezelfde naam, het kon ook op zijn leeftijd duiden; want toen (1548) zijn zoon beleend werd, was het ruim 70 jaren geleden, dat zijn vader was beleend geworden Maar, of hij in 1548 nog leefde is evenmin bij de beleening van zijn zoon vermeld, als uit het aangehaalde uit bovenbedoeld Cartularium op te maken. Wel vermeldt dit, dat in 1539 eene rente door hem was afgelost, en het belasting-kohier der stad Heusden over 1543/4 bewerkt, gewaagt van een huis van Jan van Oirdt *die oude;* doch deze opgave kan wel een ouderen oorsprong hebben; daarentegen is het de vraag of hij wel voorkomt in het kohier over 1542 van Herpt, alwaar hij twee morgen en tiendalf hont land bezat en geen andere Jan van Oordt vermeld is, dan de eigenaar van zeven hont land.

Het Signaat van Geloften der Bank van Nederhemert (niet ver van Heusden, door de Hemertsche poort te bereiken), waar zijn kleinzoon Willem Adriaensz. van Oordt op 20 October 1545 compareerde, bevat o. m. het volgende:

Fol. 214: Met van Oert.

Dat Ghysbert van Tyel scholtus tot Hemert heeft geloeft Metken van Oert dat den schultbrieff, die hy Jan van... (schijnt te staan Oert) *saliger geloeft heeft, houdende rechts buuten der bancken, van date anno* (15)67 (bedoeld kan zijn (15)37) *den... Novembris, nyet bejaeren en sal. Actum den 4n Februarii anno* (15)59 *scabinis Jan van Wel, Jan Janss.*

Fol. 214vo: Jan van Ort.

Dat Ghysbert van Tyel geloeft Jan van Oert dat synen brieff, die hy Jan van Oert geloeft heeft in Hemerschen scepenenbrieven, nyet bejaeren en zal wes ter tijt hy en heeft Jannen voors. den zelven geheel ende al betaelt ende voldaen Actum den 14en Martii anno (15)59. *Schepenen Jan van Wel, Jan Janss.*

In laatstgenoemde akte is sprake van twee personen met den naam Jan van Oert, van wie de tweede genoemde overleden zal zijn, (misschien bedoeld op den Gerechtsdag te Nederhemert 13 Oct 1540: *Opt tussen Jan Gijsbertss ende Jan van Oerdt Janssoen*) — en de ander tot dezen doode in betrekking van erfgenaam kan staan. — Veronderstellende, dat het twee Heusdensche inwoners betreft, dan kan niet bedoeld zijn met den levende, de zoon van *den ouden* Jan Janss van Oerdt, want die, zooals blz. 198 e. v. van Taxandria XXVIII (jaarg. 1921) tracht aan te toonen, was omstreeks 1551 gestorven, doch een kleinzoon, hetzij die, wiens beleening in 1551, t. a pl. is vermeld, of die op fol. 103vo, 118vo, 119, 138 en verso telkens als geldbelegger op gemeld Signaat voorkomt, en fol. 180 genoemd word Jan van Oordt *tot Huesden*, bedoelende Jan Adriaensz van Oordt. Bovengenoemde Met van Oert komt nog voor in dit Signaat 8 Februari 1581, ageerende ten behoeve der kinderen van Jacop Janss (de Wild, volgens acte 30 Mei 1582). Misschien was zij eene kleindochter, in dit Signaat fol. 373 anno 1576 Jans dochter genoemd, fol. 399vo weduwe van Cornelis Aerntss.

De Sententiën van het Hof van Holland, gewezen sinds 7 September 1531 tot 29 April 1532 (Invent. no. 506 Algemeen Rijksarchief) en waaraan de Dingtalen ontbreken, zijn ten deele zeer gehavend; deze beschadiging had vermoedelijk reeds plaats gehadten tijde van het maken van den Index, want daaropontbreekt de verwijzing naar den inhoud dezer gehavende bladen.

Onderzoek van hetgeen geschreven staat op enkele daarvan — het betreft sententiën gewezen kort vóór 12 September 1531 — geeft den indruk, dat hier het vonnis staat van een proces gevoerd voor het Hof van Holland, wegens een vonnis van Schepenen van Heusden over de aflossing eener rente, geheven geworden uit zekere hofsteden met landen te Heusden. Er is daarin sprake

van Pouwels Janss en Jan Janss van Oort, aan wie hij zeker recht had opgedragen, hetwelk daarna door Jan Jans van Oort voor Schepenen van Heusden aan den verweerder in dit proces was. En nadat de verweerder van Jan van Oort *vercregen hadde vertichting van zijn recht van der scepene zegelen zoe hadde de verweeren goets tijts getroent ende bestoringe gedaen.*

Hangende dit proces was *tander proces nopende d executie begeert by den Impetrant upt vonnisse van Huesden voldingt geweest by diversche middelen. Ende hebben diezelve achtervolgende tappointement des positijff gedient van acten ende minimenten ende blijven rusten.*

De eischer had tot lossing gegeven voor het jaar (15)17 eerst 135 Rijnsgulden *teffene ende daerenboven noch hondert gulden,* noch daerenboven hadde *verweerer onder scepenen van Huesden gestelt noch* 31 gulden. Er was bepaald dat *sulcke erflicke thijns of renten soude mogen lossen met twee hondert ende zestien Rijnsgulden ende de verschenen renten. Hierna hadde de eyscher van den voirs. veertiendalve Rijnsgulden afgelost ende gequeten zes Rijnsgulden ende vijff stuvers zoe dat d eyschе vyut sake van der zelver constituie ende rentebrief den verweerer gehouden bleef tsjaers zeven Rijnsgulden vijff stuvers ende een oort.*

Vermoedelijk is ook hier dezelfde persoon bedoeld als de bovengenoemde oude Jan Jans van Oort; en de vraag kan gesteld, wie is dit?

De achtereenvolgende houders met den naam Jan Janss van Oort van het leen van eerst achttien daarna negen hont lant in den Ooster *upten Kesseric* of *Keysserrijck* te Oud-Heusden, naar den loop des tijds beziende, dan wordt aangevangen met den op 30 Juni 1477 daarmede beleenden Jan Jansz van Oort, die op 25 Juli 1480 de helft van dit leengoed overdroeg aan Willem Jansz van Oudheusden.

Waarschijnlijk — want een vroeger versterf of overdracht van het door hem behouden deel van het leen, komt niet voor — is hij nog in leven in 1507, en bedoeld in de volgende oorkonde.

G.G. *Wy Gerit Steven Blankertsz ende mester Adriaen Klincker scepen in Huesden tugen onder onse zegele Dat Adriaen Gijsbertsz des hy mechtich was hem dede richten metten recht voir synen versetenen erftijns aen suven hont lants ende vijftien scaften lants gelegen in den banne van Herpt Henrick Jacops zoons erfgenamen erve ende Jan Robberts zoons erve Rutger van der Venne Airnt Ywen Heyman Voochts zoon ende die Heylige geests erve van Herpt oostwairt ende des cloesters erve van Beern weestwairt streckende van der gemeynen wege tot Lambert Robbenszs erfgenamen erve toe | noch een geseet metter tymmeringe dair op staende met dertien hont lants dair teynden aen gelegen in denselven banne Henrick Antonis z oostwairt ende Sinte Kathalijns altairs lant westwairt streckende van der aud' Mase tot Bertouts erve van der Meer toe noch eenen mergen lants gelegen in den banne van Hedichusen Wouter Scuts erfgenamen erve weestwairt en des gasthuyslant binnen Huesden oostwairt streckende van der auder Masen tot Vranck Wouters z erfgenamen erve toe | noch een geseet metter tymmeringe dair op staende gelegen in den banne van Hedichusen Pauwels Claes zoon weestwairt ende Jan die Cortten erve oostwairt streckende van der straiten totter Kercken weert toe alsoe cleijn als elx aldair gelegen is | ende vercoeft dese erffenis metten recht Jan van Oirdt om negen penninck als een gericht guet ende enen volboden ende om dat een gericht goet was en een volboden zoe wysden die scepenen dats die Heer van den lande een wairre sal wesen alsoe verre die scepenen wysers dair aver sijn ende tgeen leen en is ten mach yemont mit recht wederzeggen behoudelick den voirgen. Adriaen Gysberts zoon sijns thijns ende eenen yegelyken sijns thijns behoudelyken Jannen van Ypeleer sijns gerufts aen eenen mergen lants gelegen in den banne van Hedichusen boven gescreven. Hiernae quam die voirsz. Jan van Oird ende gaf desen selven coep den voirgen. Adriaen Gysberts z weder over ende verteech dair op tot sijnre behoef Gegeven int jair ons Heren vijftienhondert ende seven opten dorden dach van Februaris.*

Met twee uithangende zegels in bruine was, voor-

stellende, dat van Gerit Steven Blanckerts: een St. Andrieskruis op een veld bezaaid met hermelijn staartjes. Het randschrift luidt: *Gerit Stevensz scepen in Huesden;* dat van Adriaen Klincker: een geblokt St. Andrieskruis, in de onderste driehoek van het veld bevindt zich een klein figuur op een zon gelijkende. Randschrift: *Ariaen Clincker sce... in Hues...* (De zegels zijn verkeerd aangehangen, eerst dat van Klincker, daarna dat van Blanckert).

(Archief Klooster Mariendonk; invent. no. 31. Algemeen Rijksarchief).

Het valt te veronderstellen, dat hij vóór 1513 gestorven is, vermoedelijk reeds eenigen tijd vroeger, want indien hij en zijne vrouw bedoeld zijn met Jan Janszoon van Oird en Lijsbethen, *des voirsz. Jan Janszoons van Oirdts huysvrou was*, voor wie in de oorkonde van 3 Dec. 1513 (medegedeeld sub **0** blz. 202 van Taxandria XXVIII jaarg. 1921) eene eeuwige memorie werd gesticht in de St. Katherijnenkerk te Heusden, dan was hunne nalatenschap toen reeds vereffend, zoodat zijn dood op omstreeks 1510 ware te stellen.

Daarna komt als houder van dat leen Jan Janssoen van Oirt, daarmede beleend *by brieven van graeff Henrich van Nassouw*, aldus verhaalt het medegedeelde op blz. 196 van Taxandria XXVIII — jaarg. 1921. Deze leenheer regeerde over het land van Heusden 1505—1538, doch eerst na 1509 werden de leenbrieven in zijn naam gesteld. Zij moeten dan in dien tijd 1510—38 gegeven zijn. Gezegde blz. 196 bevat ook eene beleening door graaf Henrick van Jan Jansen van Oort met ander land te Oudheusden op 13 November 1512, wat vermoedelijk niet degene kan zijn voor wie in 1513 bovengenoemde memorie werd gesticht, maar wel zijn zoon of leenvolger kan wezen, die *by brieven van graeff Henrick* het leen *upten Kesseric* in Oudheusden verkreeg; en het *is* niet onmogelijk dat dit toen ook op dien tijd is geschied.

Op dezen Jan Jansen van Oort kan de volgende oorkonde doelen, en dan zou hij in 1524 te Heusden hebben gewoond.

H.H. *Wy Hack Buys Remboutss en Rembout Godertss scepen in Huesden tugen onder onse segele dat Jan van Oirt als meester van den twelff arme mannen van den huyse van den Tempel woenachtich in der vryheyt van Huesden buyten die Outhuesdensche poort beneven die oude Mase hem dede richten metten recht voir synen versetenen erftijns aen een huys metter hofstadt liggende binnen Huesden aen die Hoochstraet tussen der stadt waterganck aen deen syde ende dat gasthuys aen dander syde, streckende voir van der Hoogerstraiten totter stadt waterganck toe, ende vercoft dese voirsz erffp. metten recht Herman Adriaenssz om negen penning als een gericht goet ende een volboden ende omme dat een gericht goet was ende een volboden soe wijsden die scepenen dats die Heer van den lande een wairre sal sijn al soe verre die scepenen wysers dair over sijn, ende tgeen leen en is, ten mach yemant met recht wederseggen Behoudelijck den voorsz Jan van Oirt sijns thijns ende eenen yegelycken sijns thijns. Hiernae quam die voorsz Herman Adriaenssz ende gaff desen selven coep den voorsz Jannen van Oirdt weder over ende verteech daerop tot sijnre behoeff. Gegeven int jaer ons Heeren vijftienhondert vier ende twijntich opten tienden dach in Merte.*

Gecollationeert jegens zynen originalen schepenen brieve besegelt met twe wythangende zegelen met dobbelen sterten in groenen wasche gans gave ende ongecanselleert / is metten selven bevonden accorderende by ons schepenen van Huesden ondergescreven den vierden Decembris XV^c tachtentich (geteekend:) *Jan Henrickxss Brouwer 1580 Hadrian. van Noort Pauwelssz.*

(Fol. XXXI vo Proth. v. d. brieven toecommende die 12 armen ... v. d. tempel binnen Huesden.)

Vervolgens komt voor als houder van dit leen Jan Jansoen van Oirt *sijn sone*, beleend door den prins

van Oraengien 25 Juli 1548. Er staat bij deze beleening dier IX hondt lants geheeten den Keijsserijck, dat zijn vader die gebruyct heeft. Deze uitdrukking, vermijdende den vader dood te noemen, doet vermoeden dat hij afstand van het leen deed ten behoeve van zijn zoon, wellicht omdat hij in 1548 een oud man was, althans moet geweest zijn. Het was ruim 70 jaar geleden, dat zijn vader werd beleend, zoodat hij zelf thans wel 70 jaren oud kon zijn. Het schijnt aannemelijk deze te beschouwen als den bovenbedoelden *ouden* Jan Janss van Oerdt. Toen bovenbeschreven Blafferd voor het kapittel van Heusden werd gemaakt, was hij reeds lang dood.

J.J. *Wy Joost Aerts soon van Lijt ende Adrioen Geritssoen van Kuick scepenen in Huesden tuighen onder onsen zegelen, dat Wouter Jacops soen van Althena geloofde den twaelf arme mannen opten Authuesdenschen dijck altijt in der tijt totter selver arme mannen behoef seven carolus guldens tot twintich stuvers stuck gerekent tsiaers erftijns erffelick ende alle jaer te gelden op den jaersdach vry van Sheren beden, van allen anderen subventien, ende van allen impositien ende opstellinghe van den thienden penninck meerder of minder penninghen ende van allen anderen oncosten ongelden ende schooten hoedanich die sijn voor deser tijt opgestelt ende overcomen sijn of opgestelt ende overcomen sullen, also dat die voorschreven arme mannen alle jaer vry ende suvers gelts opbueren ende ontfanghen sullen die voorschreven seven carolus guldens, sonder daer yet af te corten. Dats te weten op ende wyt een huys metter hofstadt liggende binnen Huesden bij die Waterpoort Adriaen Janssoon van Noort gelegen Suytwaert ende Jan Hacken soen noertwaert streckende voer van der straten ter stadt waterganck toe noch op een geseet opten Outhuesdenschen dijck opten grooten nederstam in der vryheyt van Huesden groot sijnde ontrent vierdalven mergen lants Jan Hacken erve gelegen noortwaert ende Seger Jacops soens erfgenamen erve ende die D'oud Mase Zuytwaert, streckende van d erfgenamen van Thielman Janszs erve totter Dover Maes toe. Mede geloofden die selve Wouter Jacops soon desen*

voorschreven erffenissen altoos goet ende waeldugende te maken voor desen voorschreven erftijns tsiaers te gelden als voorschreven staet. Met voorwaerden dat Wouter Jacops soon voorschreven tot alre tijt sal moghen lossen ende quyten desen voorsz erftijns met hondert der voorschreven Carolus guldens ten pryze voornoemt, metten toecomende pacht ende den v..rscenen om betaelden pachten. Gegeven int jaer ons Heeren vijftienhondert een ende vijftich den eersten dach in Januario nae stijl van Utrecht [1]) *ende was ondertekent Clootwijck.*

Gecollationeert jegens zynen originalen schepenen brieve besegelt met twe wythangende zegelen met dobbelen sterten in groenen wasche gans gave ende ongecanselleert, is metten selven bevonden accorderende by ons schepenen van Huesden ondergeschreven den vierden dach Decembris XV^c tachtentich (geteekent:) *Jan Henrickxss Brouwer 1580 Hadrian. van Noort Pauwelssz.*

(Fol. XXVIII^vo gemerkt 35 Huesden. Proth. v. d. Brieven toecomende die 12 arme ... v. d. tempel binnen Huesden.

K.K. *Wy Willem Jacopssoon van Kuyck ende Claes Buys Henricx soon scepen in Huesden tugen onder onse zegelen dat Willem Adriaenssoon van Oirdt Jan Adriaenssoon van Oirdt als executoiren van wylen Willemken Jan Terlincx soen ende mede als erfgenamen van die voorschreven Willemken Goetscalck Bueckelaer als collatoir van de arme Vraukens op den Kerchoeff tot Huesden ende Aert Cornelis soon als meester van de voorschreven Vraukens vertegen op viere pont penninghen tsiaers enen goeden grooten Connicx tornoysen gerekent voor sestien penninghen oft goet payment daerteghen erffelycken ende alle jaer te gelden tot pinxten, die geleghen zijn op eenre hofstadt also groot ende also cleyne alse gelegen is tot Huesden by die Waterpoort tuschen der monickdycke van Beern aen deen*

1) Hoewel hier bij staat *nae stijl van Utrecht*, toch was het reeds in 1355 voorgekomen, dat de stijl van Paaschdag te Heusden werd ingeruild voor die van 1 Januari, en sinds 1404 was deze dag meer geregeld als jaardag in gebruik genomen.

zyde ende Corstiaen Jans Verensoons hofstaet aen dander zyde, ende op alle brieven ende voirwaerden als daer af sijn tot behoef des arme mannen van Cronenborch opten Outhuesdenschen dijck, als hen luyden gheen recht daer aen te behouden, ende geloofden hen hadde sy ennighen commer dairop gemaeckt, met hande ofte met monde, dat sy hen dien commer af soude doen, met voirwaerden dat Willem van Oirdt ende Jan van Oirdt dese viere pont penninghen tsiaers enen goeden grooten conincx tornoyssen gerekent voor sestien penninghen of goet payment daer teghen den penninck achtien zullen moigen lossen metten toecomenden pacht ende alle verscheenen onbetaelde pachten, mede is ons scepenen voorschreven condich, dat wij gesien het testament ende wyterste wille van Willemken weduwe Jan Terlincx soon van der datum vijftienhondert ses ende veertich, den een ende tweyntichsten dach in Augusto onderteykent by meester Adriaen van Strien als notarius toegelaeten ende geadmitteert van den hove van Hollant daer onder alle clausule stonden twe clausulen die luydende waeren aldus — Item die oude mannen van Cronenborchs fundatie maict sy eenen schilt siaers liggende op Rutger Beelaerts huys, Item die Vroukens opten Kerchoeff maict sy enen schilt siaers op Adriaen Dircx soens huys aen die waterpoort / Gegeven int jaer ons Heeren vijftienhondert acht ende veertich opten seventhiensten dach in Decembri. —

Gecollationeert jegens zynen originalen schepenen brieve besegelt met twe wythangende zegelen met dobbelen sterten in groenen wasche gans gave ende ongecanselleert is metten selven bevonden accorderende by ons Schepenen van Huesden ondergescreeven den iiij^en Decembris XV^c tachtentich. (geteekent:) *Jan Hendrickxss Brouwer 1580 Hadrian. van Noort Pauwelssz.*

(Fol. XXIX^vo en XXX Proth. v. d. Brieven toecomende die 12 arme .. v. d. tempel binnen Huesden.

Uit het verband van vorenstaande mededeelingen en van het vroeger gepubliceerde, is vermoedelijk de volgende stamtafel samen te stellen:

Jan van Oirde Janssoon (zoon?) van Jan Luwe Janszoon van Oirde 22 December 1456. Beleend 30 Juni 1477 tr. Elisabeth. Hunne memorien gesticht te Heusden 3 December 1513.

Geerborch
vrouw 1513 van Claes Pouwels

Jan Janssone van Oordt de Oude.
beleend 13 November 1512
dood vóór 1559.

Jan Jansz. van Oort.
beleend 25 Juli 1548
zijne weduwe met kinderen 1551.

Jutte Jans van Ort.
dood 1564
tr. Gerrit Cornelisz.

Adriaen Jansz van Oort.
sterft na 1539.

Jan Janszl) van Oort
beleend 1551/2

Jenneken van Oort

Willem van Oort
geboren circa 1509
poorter van Heusden
is 1583 oud 74 jaar
dood 1588

Jan van Oort
geboren circa 1511 dood 1576
tr. 1537 .. Dircksdr. van der Goude. 2)
tr. na Ida Buijs, Claesd. 1552
dood 1585

Jenneken tr. 1o Matthijs van Gellicom Ewoutsz dood 1561
tr. 2o. Adriaen Joostensz. van Gemert
testeeren 7 Febr. 1585.
Jutta weduwe 1579 van Jan Adriaensz. (van Cuyck).
Ode 1576 vrouw van Baeijen Jansz.

Sophia eerste vrouw van Jor. Floris van Outheusden, haar wedr. 1585.
Jenneken 1585 vrouw v. Eustace Cornelisz.
Hendrik dood 1601 tr. vóór 1586 Anna Aerts weduwe Jacob Petersz. Vos, dood 1588.
Jan Fransz. Ketelaer voogd over de kinderen.
Anthonis tr. vóór 1592 Peterken Aerts
Jan Janszl) van Oort

1) Jan Jansz. van Noort verkoopt 3 Jan. 1603 als man van Mariken Cornelis, land te Eethen (proth. Heusden), is getuige in eene notarieele acte 27 Sept. 1607 (arch. Heusden). Zijne weduwe 1 Juli 1614 te Drongelen.
Jan Jansz. van Noort van Schagen, wonende te Babilonienbroek in het land van Heusden, verkrijgt van de Staten van Holland en West Friesland kwijtscheldingvan twee jaren pacht van 20 morgen land aldaar 26 Febr. 1598. (Fol. 497vo Rek. der Staten v. Holl. en W.-Vriesl. 1597/98 inv. Holl. 36e Alg. Rijksarch.)
Jan Jansz. van Oort van Lottem ende Met Thonis zijne vrouw tochten elkander 8 Aug. 1614 en legateeren aan hun kleinzoon Jan Jansz. van Oort. (Fol. 55 Dingsignaat van Zaltbommel 1614—19 Rijksarch. Arnhem. 2) Dingsignaat Nederhemert October 1538.

(Wordt vervolgd)

BOSSCHE TESTAMENTEN UIT DE 16e EEUW,

BERUSTENDE OP HET ARCHIEF DER GODSHUIZEN TE 'S HERTOCENBOSCH.

---

3. 1507 Maart 10. *Clausule uit het testament van Elisabeth, dochter van wijlen Lambertus van Doerne, weduwe van wijlen Goessens van den Hezeacker, in leven raadsheer der stad van 's Hertogenbosch, verleden voor notaris Johannes van Balen Johanneszn. en de getuigen: Jacob Wolffart, Johannes van Geldrop en Gerardus van der Zantvoirt.*

Zij wederroept daarbij alle vroeger gemaakte testamenten en gedane schenkingen, met uitzondering echter van het testament, dat zij met haren overleden echtgenoot ten overstaan van notaris Jacob van den Eijnde gemaakt heeft en schenkt na haar overlijden aan:

a. *de Heilige Kerken in het Bisdom van Luik tien stuivers eens;*

b. *de St. Janskerk te 's Hertogenbosch tien stuivers eens;*

c. *de Bonifanten aldaar, eene jaarlijksche en erffelijke rente van twee Rijnsgulden, gaande uit goederen buiten „de Pieckepoirte" gelegen;*

d. *het Vrouwengasthuis aldaar „staende after Willem Bloemkens in die Wyntmoelenberchstrate", een erfcijns van 2½ Rijnsgulden, en*

e. *het Heilige Geesthuis aldaar, een erfrente van 20 Rijnsgulden.*

Dit is gedaen in den jaere desselfs ons Heeren duysent vijffhondert ende seven, den thiensten dach der maent van Maert.

(Doos No. 46. Env. No. 121.)

4. 1510 April 12. *Testament van Gerrit Laureynszoon van Molle, lakenkooper en ingezetene der stad van 's Hertogenbosch, echtgenoot van Alitten, wettige dochter van wijlen Laureyns Back, verleden voor notaris Johan-*

nes Bax van Herenthals in tegenwoordigheid der getuigen: Jan Reijners en meester Bartholomeens van Merlaer, Priesters, Dirck Dirckzn. van Oirschot, klerk en Ambrosius Henrick Poynenborchszn. van Nulant, leek.

Hij wederroept daarbij alle testamenten en schenkingen, die hij voor den datum dezes heeft gedaan en vermaakt na zijn overlijden aan de Fabrieken der Kerk van St. Lambert te Luik, vier stuivers eens en aan het Heilige Geesthuis te 's Hertogenbosch:

1. *een jaarlijksche en erffelijke pacht van zes mudden rogge gaande uit goederen gelegen te Best in de parochie van Oirschot, onder voorwaarden. dat de meesters van genoemd huis deze goederen eeuwig aan de armen zullen uitdeelen op Zaterdag na Sint Margriet en zulks tot zaligheid zijner ziel en die zijner huisvrouw en hunne ouders, terwijl de meesters voornoemd verplicht zullen zijn op dien dag uit te noodigen „de twee Rectoiren van den Beneficien gefundeert in Heeren Ghijsbert Bacs choirken" om toezicht uit te oefenen op de uitdeeling, waarvoor de testator hun beiden schenkt een erfcijns van tien stuivers te betalen op den dag der uitdeeling of f 10.— eens;*
2. *vijftig gulden eens te betalen na het overlijden van den testator en diens echtgenoote.*

Dits geschiet in den huyse des testatoirs voirscreven in den jaere van den gebuerten desselfs ons Heeren duysent vijfhondert ende thiene in de dertienste indictie opten twelffsten dach der maent van Aprille des Paeusdoms ons alderheylichsten Vaders in Gode ende Heeren, Heer July by der godlycker voirsienicheyt des tweesten Paeus in syne sevensten jaire.

Met signatuur van den notaris.
(Doos No. 46. Env. No. 123.)

Berlicum H. VAN ROOY.

BRAND IN HET KLOOSTER DER ZUSTERS VAN ORTHEN TE 's-HERTOGENBOSCH IN 1629.

Onder de belangrijke kunstnalatenschap van den Heer Jacob de Vos Jacabszn, te Amsterdam, den bekenden stichter der „Galerij van Vaderlandsche Geschiedkundige voorstellingen" [1]), was een fraaie aquarel van Pieter Saenredam, betrekking hebbende op 's Hertogenbosch.

Deze aquarel geeft een gezicht in de Hinthamerstraat, genomen van de zijde der Geerlingsche brug.

Men ziet op den voorgrond rechts een groot door brand vernield gebouw, waarop geschreven staat: „Het Orter klooster in 's Hartogenbosch".

Op den achtergrond links vertoont zich de noordergevel der St. Janskerk; de vier hoektorentjes der koepel, staande op het kruis der kerk, hebben nog de doorzichtige spitsen, welke later weggenomen, bij de restauratie weêr zijn aangebracht.

De teekening werd kort na den overgang van 's Hertogenbosch aan de Vereenigde Nederlanden in 1629 gemaakt, zooals blijkt uit het opschrift: „Ao 1632 den 19 July Pr. Saenredam fecit" [2])

1) Deze verzameling bestaat uit ruim 250 uitgewerkte schetsen door jonge kunstschilders en berust thans in het Stedelijk Museum te Amsterdam.
Negen dezer voorstellingen hebben betrekking op de geschiedenis van Noord-Brabant. In deze provincie de verzameling minder bekend zijnde, laat ik een opgave der negen afbeeldingen volgen.
1. Adolf van Gelder voert zijn vader hertog Arnoud, als gevangene van het kasteel te Grave over het ijs naar het slot te Buren, 1465.
2. Parma belegert Bergen op Zoom, 1588.
3. Breda door middel van een turfschip bij verrassing ingenomen, 1590.
4. Landvoogd Albertus van Oostenrijk doet Bergen op Zoom opeischen, 1596.
5. Het gezantschap van den koning van Atjeh door Prins Maurits in het legerkamp voor Grave ontvangen, 1602.
6. De Staatsche bezetting verlaat Breda, door Ambrosius Spinola gewonnen, 1625.
7. Breda door Prins Frederik Hendrik herwonnen, 1637.
8. Grave op de Franschen veroverd zijnde, doet Prins Willem III zijn intocht binnen de stad, stapt voor de kerkdeur van het paard, om een dankdienst bij te wonen, 1674.
9. Bergen op Zoom door de Franschen bij verrassing genomen, 1747.
2) Ten Brink, Nederlandsche Kunstbode 1880, blz. 62.

Deze schilder van kerken, kasteelen en andere gebouwen, wiens werk zeer gezocht is, deed vele reizen door ons land voor het maken van schetsen en teekeningen.

Datum en jaartal op de teekening doet ons zien, dat Saenredam [1]) op 19 Juli 1632 te ' Hertogenbosch verbleef.

Zijne afbeeldingen munten uit door groote getrouwheid, waarvoor zij voor de geschiedenis van menige plaats, kerk, kasteel en ander gebouw van belang blijven.

Ik wijs op deze zaken, om beter te laten uitkomen, dat wij hier aan geen fantasie-werk van dezen schilder hebben te denken, maar aan een werkelijk feit.

Het merkwaardigste van dezen brand is zeker wel, dat geen der schrijvers, welke over dit klooster spreken, daarvan melding maakt.

Kan deze zijn ontstaan, gepaard gaande met verwoesting, door het vijandelijk geschut bij de belegering van 1629?

Want de stad had van de zijde van Hintham, niet ver van het klooster verwijderd, veel van vijands vuur te lijden.

Hoe gevaarlijk de toestand was voor een groot deel der behuizingen aan de Hinthamerstraat, bewijst voldoende het besluit der regeering, om het stadskoren opgeslagen in een paar gebouwen aan die straat, naar het midden der stad te doen overbrengen. Dit besluit werd genomen reeds op den derden dag (3 Mei) van de insluiting der vesting, toen de Staatschen hun batterijen begonnen op te werpen, voor de stad te beschieten.

„Overmits de gelegenheyt van de huysinge in den Heylighen Geest, daer het coren van de stadt leght, sulcx is, dat deselve subiet in het schieten van den vijandt, gelijck oock doet de plaetsche, daer het coren der stadt liggende is in het Groot Gasthuys.

So is by de eerste twee Leden deser stadt van 's Hertogenbosch geresolveert, dat het coren van de dry bovenste solders in de voorseyde huysinghe van den Heylighen Geest, mitgaders het coren van de solders in het Gasthuis gebrocht worden in den vloer aen de slincker zyde

1) Geboren 9 Juni 1597 te Assendelft, overleden 29 Mei 1665 te Haarlem.

van het incomen van de poorte des Collegies van de Paters der Societeyt Jesu" aan de Ververstraat.

Het klooster der Zusters van Orthen aan de Hinthamerstraat was een der grootste en meest bevolkte van 's Hertogenbosch.

Pastoor Schutjes zegt daarvan: „Weinig sporen zijn van de uitgestrekte gebouwen overgebleven, daar dezelve in burgerhuizen zijn vertimmerd, doch de naam der poort van de Zusters van Orthen herinnert nog aan de oude standplaats.

Na de inname der stad in 1629, werd het aan de Zusters toegestaan gedurende haar leven het klooster te blijven bewonen, doch na het afsterven der nonnen vervielen de gebouwen aan den Staat.

In 1629 telde het klooster 104 Zusters en 3 priesters, en den 17 Maart 1663 waren er nog 26 nonnen in leven, die bij naam bekend zijn" [1]).

Bij het beschieten der stad liepen deze uitgestrekte gebouwen dagelijks gevaar door kogels en bommen getroffen te worden. Vooral de laatsten veroorzaakten aanzienlijke schade aan gebouwen en goederen, en verspreiden schrik onder de burgerij.

Op 12 Augustus viel een bom door het dak der Kruiskerk, verbrijzelde de zitplaatsen en verpletterde zoodanig den ouden Kruisheer Antonius van Erp, dat de verspreide ledematen niet allen te vinden waren.

Verschillende verhalen der belegering van 1629 vermelden onderscheidene gevallen van de noodlottige kracht dezer oorlogstuigen.

Het klooster der Zusters van Orthen moet door zijn groote trefkans veel van deze bommen te lijden hebben gehad.

Zij brachtten door outploffing groote verwoesting aan en stichtten dikwijls brand. Een tijdgenoot beklaagt de burgerij over haar lijden door het „wreede Oorloghsbeest" in de volgende rijmen.

1) Bisdom van 's Hertogenbosch IV, blz. 480.

„Waer dat men Ten Bossche gaet,
Men hoort ende siet niet dan elend,
Gaet door de Stadt ofte by de Straet,
Waer blijft een mensch ongequeld?"

„Veel sijn berooft van goet ende bloet,
Ende menich mensch ontsinckt den moed,
Dat doet het wreede Oorloghsbeest,
't Welk nooyt iemant is nut geweest."

„Nooyt ergens iets verschoont ofte spaert,
Van 't geene met arbeyt is vergaert,
Soo hoort men steunen alle man,
Elck klaegt sijn noot, sooveel hij kan."

„Wilt gy dat uw jammerklacht,
Tot in den hemel sy gebracht,
Van Godt verhoort ende gy in strijd
Ende lyden aengemoedigt sijt."

„Heft op het hooft ende bidt den Heer,
Dat Hy u nyet beswaer te seer,
Houdt goeden moed in den strijd.
Godt helpt dan op Synen tijt."

„O Heylich Moeder Godts, reyne Maecht,
Het Kindeke Jesu in de armen draegt,
Bidt Uw Zoon voor de Bosschenaeren,
Besehermt de Stadt ende haer Legerschaeren."

De maker dezer jammerklacht, opwekking en bede, had bij het schrijven zijner verzen het oog vooral gevestigd op de zes laatste weken der belegering.

De vijand was toen meester van de voornaamste buitenwerken der vesting, bracht zijn geschut vooruit en beschoot van nabij de stad met bommen. Bij welke moordtuigen er waren van hondervijftig ponden.

Hoe helsch het in den Bosch toeging blijkt uit het verhaal van een ooggetuige, de soldaat der bezetting Sander Peeters van Alphen der compagnie van

kapitein Kerselaer, welke op 26 Augustus naar Brussel werd gezonden, om den gevaarlijken staat der stad bloot te leggen, spoedige hulp en ontzet te vragen.

De eenvoudige militair werd bij de aarts-hertogin Isabella toegelaten en deed haar in ronde woorden een levendig verhaal van den grooten nood der stad en de vrees der burgerij voor het bommenwerpen.

Hij vertelde daarvan dat men de „bommen schoot van buyten in de stadt op vijff-plaetsen, ende dat een bombe een huys oft kercke overhoop smeet, soe datter sulcke moorddadige stucken gedaen worden, datter geen stadt int christenrijck soe getracteert is geweest, ende daer de borgers den eenen daeh in vluchten, daer mosten sy den anderen dach weder uyt met degenen, daer sy by in gevlucht waeren, soe datter niet een quartier van de stadt van de bommen vry en was. [1])

Het bommen werpen hield aan tot 12 September, toen het maandenlang gedonder van het geschut aan weerszijden zweeg, teneinde van de overgave der stad te handelen.

Wanneer had nu de kloosterbrand plaats, waarvan hier wordt gesproken?

Ziedaar een vraag, gemakkelijker gedaan dan beantwoord. Ondanks mijn uitgebreid onderzoek mocht het mij niet gelukken den datum daarvan te kunnen vaststellen. Ik geloof dezen met het oog op bovengemelde te moeten plaatsen tusschen begin der maand Augustus en 12 Sept.

Bij dezen brand moet alleen het voorgebouw aan de Hinthamerstraat zijn verwoest, wat men kan opmaken uit de mededeeling van pastoor Schutjes, dat het klooster na 1629 bewoond bleef, waarvoor de ruime achtergebouwen konden dienen.

Na den overgang van 's Hertogenbosch aan de Vereenigde Nederlanden, werd aan op- of herbouw van een klooster niet meer gedacht.

---

1) Dr. C. R. Hermans, Zeldzame oorkonden beleg van 's Hertogenbosch in 1629, blz. 309.

De nieuwe meesters, welke hun bestuur begonnen met aan de katholieke bevolking hare kerken te ontnemen, de geestelijkheid te verdrijven, de nonnen in de kloosters lieten blijven, maar verboden novicen aan te nemen, zoodat zij moesten uitsterven, — zouden zeker geen opbouw ven het verbrande deel van het klooster der Zusters van Orthen geduld hebben.

Dit was de reden, dat de kunstschilder Pieter Saenredam drie jaren na de ramp het gebouw nog in zijn verwoesten toestand zag

Hij bewaarde in een fraaie aquarel de gedachtenis dezer gebeurtenis, welke wij misschien anders niet hadden leeren kennen.

Mocht iemand gelukkiger zijn dan ondergeteekende met den datum van dezen brand te vinden, dan verzoek ik hem beleefd als aanvulling op bovenstaande te willen mededeelen.

Rotterdam, Ch. C. V. Verreyt.

HET GESLACHT GOGEL (1576—1918).

Enkele jaren geleden verscheen van de hand van den onlangs overleden directeur van het gemeentearchief te Frankfort a. M. een studie over bovengenoemd geslacht. Nu dit werkje hier te lande zoo goed als onbekend gebleven is, komt het mij wenschelijk voor er een, zij het zeer beknopt, overzicht van te geven en het aan te vullen met het resultaat van eigen onderzoek.

De Frankfortsche Gogels zijn de afstammelingen van een Neurnbergsche visscher die in 1576 een zekere Barbara Müller huwde. Zijn zoon Hans, die een bijzondere persoonlijkheid schijnt te zijn geweest, vestigde zich als koopman in het toen nieuwe gedeelte van het stadje Hanau en verschafte zijn geslacht door twee huwelijken met vrouwen uit aanzienlijke families aldaar,

een voorname plaats te midden van de koopmansfamilies in Hanau en Frankfort.

Het aannemen van een wapen wijst op zijn pas verworven aanzien, maar door de keuze van dit wapen, een door een pijl doorboorde zwemmende visch, erkende hij zijn afkomst uit het visschersbedrijf. Bij zijn dood in 1626 liet hij vijf kinderen na, die met uitzondering van Hans Gogel, den stamvader van den Frankfortschen tak, vroeg gestorven zijn.

Deze Hans huwde in 1638 een rijke weduwe, Marie du Fay, geboortig uit Frankfort en verkreeg in 1643 ook zelf het burgerrecht dier stad. Drie zoons overleefden hem, die in 1673 stierf, maar slechts een hunner n. l. Johann Martin zette de familie voort.

Voor we echter met de vierde generatie kennis maken zijn hier eenige woorden over den jongste dier drie zoons niet misplaatst. Deze, Franz geheeten, was een zeer bijzondere verschijning in dit geslacht van kooplieden. In 1649 geboren en aanvankelijk voor den handel opgeleid, koos hij reeds vroeg een gansch ander levensberoep n. l. de schilderkunst. Op zijn vele kunstreizen kwam hij na een reis naar Italië in 1689 naar Holland en bezocht drie jaren later Amsterdam. Waar hij zijn onrustig leven van reizen en trekken geëindigd heeft, is onbekend, maar van alle Gogels is Franz wel de belanwekkenste persoonlijkheid geweest. Hij verhief zich boven de bekrompenheid der kleinsteedsche ideeën in een geestelijke wereld, die hem meer beloofde dan het eentoonige kantoorleven.

De zooeven genoemde Johann Martin huwde in 1673 Maria Wiertz, een koopmansdochter. Eenige jaren later maakten de beide echtgenooten een reis door Holland en Brabant, terwijl in 1696 de vader alleen naar Amsterdam ging om een zoon, die daar in den handel werkzaam was, te bezoeken. Vele kinderen werden hem geboren maar ook vele stierven, het destijds gewone verschijnsel. Toen Johann Martin in 1715 na een

langdurig zwaar lijden ten huize zijner gehuwde dochter Maria Magdalena Brevillier overleden was, volgde hem als hoofd der familie op zijn eenige hem overlevende zoon Johann Noë.

Deze was in 1705 op 16-jarigen leeftijd door zijn vader als „handelsjongen" bij den koopman Johann Teschemacher in Keulen voor den tijd van zes jaren uitbesteed. Na afloop van dien leertijd vroeg en verkreeg hij de 16-jarige dochter tot bruid, met wie hij in 1716 naar Frankfort terugkeerde. Het geluk in zaken van zijn voorvaderen is hem niet trouw gebleven. Door ongelukkige speculaties met geld van den baron von Holzbach in Hollandsche actien, kwam hij aan den rand van het bankroet. Zijn geheele verdere leven leed hij onder de daaruit voor hem ontstane verplichtingen. In 1748 nam hij zijn oudsten zoon en stamhouder Johann Noë als deelgenoot in zijn firma op. Ruzie in zaken met een anderen zoon, die in concurrentie met zijn vader een eigen wijnhandel dreef, bedierven zijn laatste levensjaren († 1753). Deze zoon, een verkwister, verdween later naar Oost-Indië en is daar gestorven.

De jonste zoon, Johann Peter, zette met den oudsten, na den dood huns vaders, de zaak gezamelijk voort.

De middelste zoon, Johann Martin (geb. 17 Aug. 1724), heeft de in de familie gebruikelijke levensloop verlaten en is sous-lieutenant bij de infanterie in Hollandschen dienst geworden. Hij huwde 22 Juni 1761 te Frankfort met Alexandrina Crull, de dochter van een wijnhandelaar te Haarlem en zuster van den bij St. Eustatius gesneuvelden Schout-bij-nacht Crull, en stichtte in Vught bij 's Hertogenbosch een Nederlandschen tak van de familie. De schrijver voegt er aan toe, dat hij over de genealogie en geschiedenis daarvan niets kan mededeelen door gebrek aan gegevens.

Ik wil daarom als aanvulling hiervan eenige bijzonderheden mededeelen, die bij de inventarisatie van het archief der gemeente Vught aan het licht zijn gekomen.

Vooreerst blijkt het dat de familie Crull omstreeks het midden de 18e eeuw reeds in Vught bezittingen en connecties had. Een broeder van genoemde Alexandrina koopt b. v. 28 April 1753 een huis aldaar voor f 2200 — en een zuster van haar, gehuwd met den luitenant Christoffel van Bornhausen, woont er in 1756 op den Steenweg.

Sinds de verovering van 's Hertogenbosch in 1629, hadden de Staten steeds garnizoenen in de vestingen rondom die stad gelegerd. Enkele daarvan waren op geringen afstand van het dorp Vught gelegen. Johann Martin Gogel nu was sous lieutenant op een gage van f 300 's jaars bij het regiment Oranje Vriesland van den „luitenant-generaal en grave van Ysenborg", welk regiment destijds enkele forten van genoemde stad bezet hield. Ook hij kon dus gemakkelijk connecties in Vught hebben, waarvan het resultaat genoemde echtverbintenis is geweest.

Na het sluiten van het huwelijk terug uit Frankfort, heeft het jonge paar in Vught zijn intrek genomen in het nog bestaande buiten „Muyserick" blijkens mutueel testament aldaar den 29 Jan. 1762 verleden. Kort daarop werd hun een kind geboren dat echter 30 Mrt. reeds stierf.

Op 13 Mei 1765 geeft Johann Martin procuratie aan Johann Noë Gogel en Johann Peter Gogel, burgers en kooplieden te Frankfort a. M. tot deeling van de nalatenschap van vrouwe Maria Magdalena, weduwe wijlen Johann Peter Brevillier, burger en koopman aldaar.

Het was deze in het protocol van allerhande acten van de schepenbank van Vught voorkomende akte, welke mij op het spoor bracht om de tot dusverre onbekende herkomst der familie Gogel in Frankfort te zoeken.

Zooals men uit het voorgaande kan zien, zijn de in procuratie genoemde personen, zijne broers en tante.

Lang is het echtpaar niet op Muyserick blijven wonen, want op 12 Aug. 1765 koopt Gogel van M. A. de

Bourghelles de la Vacquerie een huis en hof aan het Marktveld hoek Kerk- (thans Binnen-) pad, groot ongeveer 36 roeden voor f 742 —. In dit huis, dat thans, zij het ook inwendig eenigszins verbouwd, nog bestaat, werd 11 Dec. 1765 hun eenige zoon geboren, onze later onder koning Lodewijk en keizer Napoleon beroemde minister van finantien Isaac Johan Alexander Gogel († 13 Juni 1821).

Johann Martin die intusschen tot luitenant was opgeklommen, werd in 1778 ouderling bij de Gereformeerde gemeente in Vught. In 1782, hij was toen reeds „capitein", geraakte hij met zijn buurman van der Bruggen in een langdurig proces gewikkeld „wegens erfpaling of erfscheiding van zekere heg, staande langs de hof en op de erve van Gogel, langs en naast de hof en erve van van der Bruggen" welk proces door een accoord beëindigd werd.

Op den 7e Mei 1796 overleden, werd hij den 11en Mei daaropvolgende in de St. Lambertuskerk te Vught begraven, waar zijn grafsteen tegenwoordig nog verborgen moet liggen onder de later er in gelegde houten vloer.

Zijn weduwe († 29 Mei 1801 te Overveen) verkocht bij haar vertrek naar Amsterdam, alwaar haar zoon zich sinds 1791 gevestigd had, in Augustus van hetzelfde jaar 1796, het grootste deel van den inboedel, waarvan de inventaris in het Vughtsche Schepenarchief bewaard is gebleven, voor f 349.— en het huis voor f 1500.— aan W. Fettman, med. dr. oud- chirurgijn-majoor te Leerdam, die het op zijn beurt, twee jaren later, weer overdeed aan J. A. v. d. Voort, oud-gouverneur en directeur van Amboina, mitsgaders oud-schepen en raad der stad 's Hertogenbosch.

Zooals bekend is, huwde onze minister I. J. A. Gogel met Catharina van Hasselt (1782—30 Nov. 1849), die hem te 's Gravenhage een zoon, Johan Martin (30 Maart 1801—7 Dec. 1854) en twee dochters schonk.

Deze zoon huwde 9 Juni 1825 met vrouwe Maria

Henrietta van der Burcht van Lichtenbergh (1802—1892) en kreeg bij haar twee dochters. Kort voor zijn dood had hij de blauwsel en friesgroenfabrieken te Overveen, welke hij van zijn vader geërfd had, overgedaan aan de heeren C. en J. Avis te Westzaan.

Zijn dochter Catharina (geb. 30 Mrt. 1826) huwde 13 Nov. 1851 met A. J. F. Burger, cargadoor te Rotterdam en overleed aldaar na 1892.

Om nu nog even de verdere geschiedenis van de familie in het stamland na te gaan, moeten we even terugkeeren naar den straks genoemde Johann Noë, den broeder van den stichter der Nederlandsche tak.

Deze huwde in 1747 de 14 jaren oudere weduwe van een rijken handelsvriend zijns vaders. Men krijgt sterk den indruk dat hij door dit huwelijk de eenigzins precaire toestand van zijn firma heeft willen verbeteren, ofschoon hij zelf verzekert met „in vergnügter Ehe gelebt" te hebben, zooals hij bij haar dood in 1754 in het familieregister schreef.

In 1656 huwde hij met Johanna Margaretha Hoffstadt, een gefortuneerde koopmansdochter, bij wie hij drie zoons en vijf dochters kreeg. Ook hij heeft de traditie der familie door zijn liefde voor wetenschap en kunst voortgezet. Een rijke bibliotheek en een kostbare verzameling schilderijen, meubelen en porselein liet hij in 1781 aan zijn erfgenamen na. Slechts twee zoons, Johann David en Johann Noë overleefden hun vader en hebben de firma voortgezet. De eerste stierf reeds in 1793 en met de kleinkinderen van diens oudsten zoon is het geslacht in 1918 uitgestorven.

Nu ook de familie in het stamland zelf evenals de Nederlandsche tak er van schijnt te zijn uitgestorven, kwam het mij niet ondienstig voor nog eens de aandacht te vestigen op dit interessante geslacht, waarvan tot heden hier te lande weinig bekend was.

's Hertogenbosch M$_r$. W. F. H. Oldewelt.

Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant 's-HERTOGENBOSCH

DE BRAND TE VELDHOVEN.
17 Nov. 1708.

In mijn opstel „De R. K. en Protestantsche Kerken en Pastoriën te Veldhoven" geplaatst in „Taxandria jrg. 1918 blz. 183,— schreef ik: In het jaar 1708, den 17 Nov. is deze Pastorie (de R. K. n.l.) met nog 12 huizen op het gehucht „De Broek" door de Franschen in de asch gelegd. Ik vond dit feit vermeld in v. d. A a, Aardrijkskundig Woordenboek, deel XI blz. 571.

Schutjes, die in zijn „Geschiedenis van het Bisdom van den Bosch" van dezelfde gebeurtenis gewag maakt, putte wellicht uit dezelfde bron als ik.

We dwalen hier met ons drieën. Een nader onderzoek toch in de archieven van het Gemeentehuis van Veldhoven leidt tot de ontdekking, dat niet de R. K., maar de Protestantsche pastorie dat lot onderging.

Vrij uitvoerig staat deze brand in het „Resolutieboek der Schepenbank van Veldhoven" vermeld. Het voornaamste daaruit vinde hier een plaats.

Reeds kort na de snoode daad der Franschen kwamen de voornaamste ingezetenen bijeen, om te beraadslagen, wat er gedaan kon worden, om van 's Lands regeering vergoeding te erlangen voor de geleden schade, die begroot werd op niet minder dan f 25573.

Deze bijeenkomst had plaats op 7 Dec. 1708. Het verslag daarvan luidt:

Dorpsvergaderigh gehouden weegens de brant van de fransse op 17 Nov. 1708 geschiet. De comparante soo volght:

(volgen de namen van 47 comparanten).

De bovenstaende comparante hebben gesamentlijck geresolvert, geconsentert ende toegestaen, dat voor de afgebrande inwoonders van Velthooven sal jemant naer den hagh gecommittert worden om aldaar te gaen by Request te gaen versoeken rederes of remissie voor haere schay by de brant geleden ende byaldien daer niet van en comt, soo sal de gement van Velt-

hooven haer van de coste van stolliciteeren indemneeren maer sooder vergoeijig desweegens comt soo sal men de oncoste daer erst en vooral afbetaelen.

Actum Velthooven
den 7 december 1708.

De boovengenoemde regente, schepenen ende borgemeesteren ende gedelt van de comparante committeeren gelijck wij committeeren by dese de paerson van remissius sledsen [1] *president alhier om op de 12 december 1708 te vertrecken naer de hagh om te stollisiteeren over de brant ende te doen soo als te raede.*

Actum als booven.

De zending van Remissius Sledsen schijnt geen voldoend resultaat te hebben gehad, want in de vergadering van Schepenen en Afgebrande gehouden op 24 Nov. 1709 wordt hij afgevaardigd naar Brussel.

Vergaderigh gehouden met de Afgebrande van Velthooven; de comparante soo volght . . . .

De boovenstaende comparante committeeren gelijck sy committeeren by dese remissius sledsen president alhier om te vertrecken nae brussel om met de pessers te spreken tot vortsettigh van de stollicitati van de laetce brant excekucie geleden in 't jaer 1708 door de vijant.

Actom Velthooven de 24 november 1709.

ende hebben geresolvert de heer pessers te doen belooven vier paersente van het hondert.

Ook hier schijnt de afgevaardigde niet te zijn geslaagd. In de vergadering toch van den 12^{en} October 1710 wordt hij nogmaals gemachtigd zich opnieuw naar den Haag te begeven:

Wy Regente en Afgebrande committeeren de president Remijs Sledsen uit onse name te vertrecken naar den haegh om te stollisiteeren om vergoedigh van schade over ende ge-

1) Sledsen, zie Kwartierstaten van Ned. Katholieken, 1e serie, staat No. 5 en 89 (Uitgevers dezes)

leden door de brant excekucie van de 17 november waertoe de boovengenoemde comparanten neffens de regente hem eenpaerlijck hebben gequalificert ende sijn daghgelt op eigen verterigh ende vortvers twee gul: tien stuyvers daghs buyten en behalve verigghe verschotte ende extra ordinaire depansche.

Actum Velthooven den 12 Octoober 1710 In 't volle coolesi geackordeert.

(volgen de handteekeningen en de „mercken gestelt" door hen, „die verclaeren niet anders te conne schrijven).

Ook deze zending heeft niet tot een direct resultaat geleid.

Bij de aanzienlijke schade, hun door den brand veroorzaakt, waren de „Afgebrande" nog verplicht, op straffe van „paerate excekucie" hunne „reyeele en persooneele" lasten te betalen. Men kan gemakkelijk inzien,, dat zy daartoe niet in staat waren; daarom werd besloten „oover en ter saeke een request te prysenteeren by haer Ed: Mog: Raeden van Staeten der Vereenighde Nederlanden, om onsse verpondigh geredressert of remissie te erlangen".

Ook op dit verzoekschrift werd afwijzend beschikt; doch men schijnt in 't vooruitzicht te zijn gesteld schadevergoeding te ontvangen *„naer proporti van overgegeven schade onder die condisie dat sy haere verloopen verpondigh als gemeene middelen aen den Rentmeester In den bosch sullen betaelen."*

Teneinde aan die „condisie" te voldoen, wordt besloten de som van f 600.— te „negotieeren", ten einde hiermede de achterstallige lasten aan te zuiveren.

Dorpsvergaderigh gehouden op den 3 december 1710 mette grotce geerfde en principaelste ingeseetenen van Velthooven en sijn soo volght (volgen 33 namen).

De boovenstaande comparanten geven volcomme last en autoriteijt aen de regenten om te negosieeren tot laste van ons dorp ses hondert gul: tot betaligh der verschulde dorpslasten die de afgebrande verschult sijn soo verpondigh conterbutie reyel persoonel ende dat de gement daer van sal betalen vier

jaer de intrest soo der geen vegoedigh en volght soo sal de gement den intrest betaelen vier jaer ende de afgebrande het kapitael voor haer eighen rekeningh ieder sijn contigent.

Actom Velthoven
den 3 december 1710.

(volgen de namen der onderteekenaars).

In Teyken der waerheijt soo hebben wy grotce geerfde en ingeseetenen in de volle vergaderigh eygenhandigh onderteykent op de 3 december 1710.

Deze f 600.— worden den 21 Februari 1711 aan de daartoe gerechtigden uitbetaald.

Wy Afgebrande gereuwinerde ingeseetenen van Velthooven door den partyganger de moolien geschit op den 17 noovember 1708, wy ondergeteykende becenne wel ende dughdelijck ontfange te hebben ieder voor de syne sijn contigent in de ses hondert gul: die de Regenten tot laste van het dorp hebben opgenoomen met consent van de grotce gerfden ende nootabelce ingeseetenen van de vergaderigh van den 3 december 1710. Ende wy Afgebrande verbinden ende gelooven de pennige die wy ieder voor het seyne hier van ontfanghe wederom te restitueeren ende te hoeve van te tellen al wast datter geen vergoedigh en quamp waer onder ieder in de syne ende voor sooveel als hy van dito penninge ontfanght en toecommende nu hebbende ende naemaels vercrygende. Als nae Keght mits dat de gemente de intrest van de ses hondert gul: sal betaelen voor de tijt van vier naervolgende jaeren ende niet langer.

Actom Velthooven
de 21 februwari 1711.

Ick ondergeschreven becenne ontfanghen te hebben seven en vijftich gul: vertien stuyvers twalf pennin uyt handen van de Regenten van Velthoven op den 21 februwari 1711 welcke pennige Ick oover vier jaer wederom sal geven.

Jan Heuvelmans.

Hierna volgen nog 10 namen van belanghebbenden. Den naam van den Predikant missen we in deze lijst.

Had hij steeds zijn lasten betaald of was hij daarvan vrijgesteld ? [1])

Het herhaald rekwestreeren, — „menichvuldich solliciteeren" heet het hier — om schadevergoeding voor de geleden brandschade is ten slotte toch met een gunstigen uitslag bekroond geworden. Want in een verslag van ... Augustus 1711 lezen we de:

Repartitie van de ontfanck der penningen goet gedaen by Ed: Mogende raeden van Staeten der vereenigde nederlanden, wegens de brant executie gedaen door den Heere Luytenant collonel dumolien op den 17 november 1708.

Alsoo wy ondergeschr. inwoonderen in den dorpe van Velthoven afgebrant door den luytenant collonel Dumoulien op den 17 november 1708 hebben geconstitueert ende volmachtich gemaeckt de heeren Godefridus bedber predicant van Velthoven en Blaerthem, ende Remisius Sledsen president deser dinchbancke, omme uyt den naeme ende van onsent weegen te innen beuren ende ontfangen uit handen van de heer rentmeester substituyt herman kreemers binnen 's Hertogenbosch, volgens procuratie door ons ondergeschr. op haer verleent, gepasseert voor schepenen en secretaris der dorpe van velthoven van dato den 3 september soodanige somme van penningen als sy ondergeschr. eijssende waeren in vergoedinge van de selve brant soo als ider in den synen heeft orde gebract ende met eede geverifieert hierby nevens den ontfanck gestelt menterende int geheel te samen, volgens de lijste daer van sijnde eene somme van vijff en twintich duysent vijff hondert drie en tseventich gulden dartich stuyvers. Op welcke somme het haer Ed: mogende heeren Raden van Staten gelieft heeft aen de selve afgebrande voor haer geledene schade te verleenen ende toe te voegen eene somme van twaelff duysent en negen en

1) De Pastoor schijnt vóór 1708 daarvan te zijn vrijgesteld geweest; want in de verg dering van 22 April 1708 werd door „de principaelste ingeseetenen geresolvert ende geordinert dat de pastoor moet betaelen sijn reyeele en persooneele lasten beneffens andere inwonders en naeburen, alsoo sy seggen, dat hy beter can betaelen als ander erme en ander ingeseetenen." Den 25 Sept. 1711 wordt „een rekwest gepreysentert om penningen vant lant te crygen om predicant een bequame woonigh te conne besorgen." De tegenwoordige pastorie is gebouwd in 1770 en kostte by inschrijving de som van f 3319.—

twintich gulden en vier stuyvers volgens resolutie van den 3 augusty 1711, by welcke procuratie wy ondergeschr. hebben gelooft de heeren geconstitueerden naer gedaene reeckeninge costeloos ende schadeloos te indemneeren.

Alsoo sy Heeren gecontitueerden de voorengenoemde somme van twaelff duysent en negen en twintich gulden vier stuyvers aen ons hebben over gebracht, ende volgens haer Ed: Mo: resolutie pont ponts gewyse uytgedeijlt volgens de daer van gemaeckte repartitie soo van oncosten als andersints bekennen wy alle int generael ende ider voor het syne int pavticulier van de Heeren onse gecommiteerden volgens de gerepartieerden posten monterende te samen de generale somme van volcoomentlijck voldaen ende betaelt te weesen tot bekrachtinge vant gene voors. is hebben my ider synen post eygenhandich onderteeckent binnen velthooven op den . . . .

Eerstelijck sijn van de voors. somme penningen afgetelt alle oncosten van solicitatie, recognitien als andere ancosten te samen ter somme van etc. 1158 — 13 blijft suyver tot de verdeelinge over de somme van, 10870 — 11 — 0, van welcke somme ider kompt voor sijn particulier van idere gulden ach ende eenen halven stuyver is vant hondert 42 — 10 — 0 beloopt ider het syne soo als volcht.

Eerstelijck

De heer predicant Bedber bedraegt sijnen opgeeff . . . . . 5308—12—0

Is synen ontfanck tegens 42 1/2 guldens . 2256— 3—0 bekenne van dese bovengenoemde voldaen te sijn. G. Bedber Eccl^s in Velthoven en etc.

(volgen nog 26 [1]) onderteekenaars).

Veldhoven, C. Rijken.

1) Dat Velthoven en aangrenzende plaatsen „rijkelijk" hebben gedeeld in de verwoestingen, aangericht door de doortrekkende legers, blijkt nog uit het verslag der vergadering van 7 Aug. 1704 „sterck 57 Int getal noopende om een request te prysenteeren aen den Staet dat men onse quijtslach vergunt weegens de Ruwinie der leegers van de Coninck van vranckrijck ende Spanien 14 dagen geleegen tot rijthooven Ende Gestel op 10 Aug. tot 23 à 24 dito d'anno 1702. Ende hebben velthooven beschadicht volgens beedichde overgegeven lijst ende behalve onse Clock ende twee lantshoeven omtrent ne somme van 52150 gul: Daerop door de menichvuldich solicitteeren vereregen over onse dorpsremis eene somme van seeven duysent vijf hondert guldens", mits zij vooraf de achterstallige verponding en gemeene middelen aanzuiverden

ACHTERSTELLING VAN NOORDBRABANT'S KATHOLIEKEN IN DE TWEEDE HELFT DER 18e EEUW.

Toen ingevolge het traktaat van den Vrede van Munster van 1648 het Brabantsch deel van Noordbrabant voorgoed aan de Souvereiniteit der Staten Generaal van de Republiek der Vereenigde Nederlanden was onderworpen geworden, was het daar gedaan met de bevoegdheid der Katholieken om eenig openbaar ambt te bekleeden of daartoe te worden benoemd, voor zooverre althans Hervormden daarvoor beschikbaar waren.

Dit werd door de genoemde Staten Generaal gesanctioneerd bij hun berucht Reglement op de politycque reformatie in de Meyerye van 's Hertogenbosch en andere Quartieren van gelycke nature, onder de Generaliteyt behoorende, van 1 April 1660, waarvan de aanhef luidde als volgt:

„De Staaten Generaal der Vereenighde Nederlanden, allen den geenen die deesen sullen sien of hooren leesen, salut. Doen te weeten, alsoo tot de kerckelycke reformatie noodtsaackelijck van nooden is de politycque maght om te meer Christelycke Gereformeerde Religie voort te setten, de Dienaars des Goddelycken Woordts, Rectooren en Schoolmeesters, elcks in haare ampten en functiën de handt te bieden ende contraventien en contraventeurs na den inhouden van deesen te straffen. Soo ordineeren en statueeren Wy by deesen, dat alle salutaire Resolutien en Decreeten by Ons hier bevoorens genoomen op de invoeringe, bevorderinge en voortsettinge van de Politycque reformatie in de Meyerye van 's Hertogenbosch en de andere Quartieren van gelycke nature in alle haare poincten en articulen voor altijdts sullen plaatse grypen en effective werden geexecuteert, voor soo veel deselve deesen niet en contrarieeren."

Mitsdien werd door de Staten Generaal bepaald, dat alle ambtenaren en beambten in Staatsbrabant moesten zijn: „van de waare Christelycke Gereformeerde Religie", zelfs moesten dit zijn de armenvoogden, regenten van wees-, gast- en pesthuizen; en wanneer in eenig oude mannen- of vrouwenhuis een verpleegde stierf, moest die vervangen worden door een persoon, „van de Gereformeerde Religie," ten ware dat kennelijk zoude blijken, dat de nood van personen van andere gezindten grooter was.

Aan deze onverdraagzame bepalingen hielden de Staten Generaal nog in het jaar 1775 streng de hand, ofschoon toen reeds bij menig Hervormde hier te lande verdraagzamer opvattingen hadden post gevat jegens hunne Katholieke landgenooten. Dit bleek onder anderen toen op den 11e April van dat jaar de in meerderheid Katholiek zijnde ingelanden van den bij 's Hertogenbosch gelegen polder het Boschveld en de May in de plaats van den overleden penningmeester Isaacq van Cleeff, „welke een litmaet van de Gereformeerde religie was" voor den tijd van vier jaren hadden benoemd Theodorus Luyckx,[1]) „sijnde een persoon van de Roomsche religie," niettegenstaande door den Rentmeester der Geestelijke goederen Abraham Verster „tegens die aenstelling voor vier jaeren uitdrukkelijk was geprotesteert en dat ook door den Ontfanger der verpondingen, C. A. Lormier, als welke by diverse Resolutien van den Raad van Staate gelast was om de goede directie in den voornoemden Polder te bevorderen, aen den gecommitteerde van denselven Polder Jan Heeren. voor het houden der vergadering was aengesegt sig te wagten van de aenstelling van eenen Roomschgezinden Penningmeester, en integendeel tot die bediening was voorge-

1) Hij was Theodorus Henricus Luyckx, die te 's Hertogenbosch 11 Juni 1796 in den ouderdom van 70 jaren en ruim 4 maanden overleed en van zijne vrouw Wilhelmina Olislagers een zoon Simon Antonius Luyckx had, overleden aldaar 2 December 1815, die de vader was van Johannes Theodorus Luyckx, in leven wethouder van die stad, alwaar de familie van dien naam thans niet meer bestaat.

draegen en als een kundig en bequaem subject aengewezen den persoon van Johannes van den Oever, woonagtig te 's Bosch voornoemt."

Bedoelde snoode benoeming, waaraan wel niet meer dan eenige tientallen van guldens zal zijn vast geweest, werd blijkbaar gerapporteerd aan den Hoogschout der stad en Meierij van den Bosch, R. B. R. Graaf van Rechteren, (die niet daar maar te Gramsbergen zijn verblijf hield), want hij beklaagde zich daarover bij de Staten Generaal, op de navolgende wijze:

dat dewijl de voornoemde handelwyse der gemelde Geërfdens en Gecommitteerdens, welke voor het meerendeel van de Roomsche Religie waeren, strydig was met het welsijn van den gemelden Polder en direct inliep niet alleen tegens het Reglement van Haer Hoogmogenden op de politique Reformatie in de Myerye van 's Bosch in dato den 1^en^ April 1660, welke ten desen opsigte by het 3e articul statueerde „dat alle Schepenen, Tien-, agtoff vijfmannen, Burgemeisters van Plattenlande, penningmeesters en alle die eenige politique ampten, kleyn off groot, onder Eede off profijt dienen souden, daer bequame stoffe was, genomen en gestelt souden worden uyt Luyden van de Gereformeerde Religie; maer ook dat hetselve niet te compasseeren was met haer Hoog mogende Resolutie van den 20e September 1756, by welke het Officie Fiskael van Braband wierd geauthoriseert om aen die van de naburige Polders van den Ham en van Empel uyt naem van Haer Hoog Mogende aen te schryven, dat by hun geen Roomsche Penningmeesters, soo lange er eenigsints bequaeme stoffe van personen van de Gereformeerde Religie was, souden mogen worden aengestelt, hy Hoogschout in syne qualiteyt sig verpligt geagt hadde die verkeerde handelwyse van voornoemde Geërfdens en Gecommitteerdens van den Polder, genaemt het Bossche veld en Maey, onder het oog en ter kennisse van Haer Hoog Mogende te moeten brengen en verders aen haer Hoog Mogende in consideratie te geven off

niet zouden kunnen goedvinden om op den voet en soo als Haer Hoog Mogende by derselver Resolutie van den 30e Juny 1756 hem hadden gelieven aen te schryven en te authoriseeren om den Roomschen Penningmeester van den Polder, genaemt de Pepers, Koedijk en Vliert [1]), te amoveeren en in desselfs plaets een persoon van de Gereformeerde Religie aen te stellen, hem wederom op gelycke wijze te gelasten om den voor den tijd van vier jaeren aengestelden Roomschen Theodorus Luyks van het Penningmeestersampt van den Polder, genaemt het Bossche Velt en Maey, te removeeren en in de plaetse van denselven Johannes van den Oever, sijnde Litmaet van de Gereformeerde Religie en tot de voorsyde bedieninge seer geschikt en bequaem, voor sijn leven aen en in te stellen, met recommandatie aen die voors. polder om sig in het vervolg met meerdere soigneusheid conform 's Lands ordres en Reglementen te gedraegen.

Hierop namen de Staten Generaal de volgende resolutie:

Waerop gedelibereert sijnde is goedgevonden en verstaen, dat gemelde Hoogschout der Stad en Meyerye van 's Bosch, Grave van Rechteren, sal worden aengeschreven en geauthoriseert, soo als geauthoriseert word mits deesen, om den voornoemde voor den tijd van vier jaeren aengestelden Roomschen Theodorus Luyks van het Penningmeestersambt van den Polder, genaemt het Bossche Veld en Maey, de facto te removeeren en in de plaats van denselven den gemelde Johannes van den Oever, sijnde litmaet van de Gereformeerde Religie, voor sijn leeven aen en in te stellen met recommandatie aen die van den voors. Polder om sig in het vervolg met meerder soigneusheyd conform 's Lands ordres en Reglementen te gedragen.

Lunae den 24 April 1775.

1) Thans genaamd het Ertveld en de Vliert, een polder, die ook vlak bij den Bosch gelegen is.

De Hoogschout handelde daarop zooals hij gemachtigd was en de Polder kreeg deswege nog te betalen fl 9.17.0.

Te verwonderen is het niet, als men dergelijke kleinzieligheden leest, dat het Noordbrabantsche volk, toen het daartoe in 1798 den kans schoon zag, als één man tegen zijne onderdrukkers opstond en die van de raadhuizen en andere regeeringsgebouwen wegjoeg.

's Hertogenbosch A. VAN SASSE VAN IJSSELT.

BOSSCHE TESTAMENTEN UIT DE 16e EEUW.

5. 1515 Augustus 9. *Extract uit het testament van Henrick, zoon van Matheeus van Zoemeren, priester en beneficiaat der kerk van St. Jan Evangelist te 's Hertogenbosch, waarbij hij wederroept alle vroeger door hem gemaakte testamenten en gedane schenkingen en vermaakt aan de Fabriek van de kerk van St. Lambert te Luik drie stuivers eens en aan het Groot Gasthuis te 's Hertogenbosch, een erfpacht van drie mudden en drie loopense rogge 's jaars, gaande uit goederen liggende te Gerwen.*

Het testament is verleden voor notaris Johannes Wilhelmus van Geldrop in tegenwoordigheid der getuigen: Amelius Laureynszn. van Gemart en Theodorus van Oirschot, priesters.

(Doos No. 47. Env. No. 128.)

6. 1515 September 20. *Testament van Yda, dochter van wijlen Johannes Wyers van Oss, begijn in den Begijnhof te 's Hertogenbosch, verleden voor notaris Nicolaas Hoijberchs van Bladel in tegenwoordigheid der getuigen: Amisius van Bladel, priester en kapelaan der kerk te Schijndel en Walter Egidiuszoon, beneficiaat.*

Zij schenkt daarbij na haar overlijden:

1e. *aan de Fabrieken van St. Lambert te Luik en St. Jan Evangelist te 's Hertogenbosch, ieder 3½ stuiver eens;*

2e. *aan Meester Jansoen Melis Broessen, zijn leven*

lang, een erfcijns van 14 ponden payements, gaande uit een huis met erf en hof, te 's Hertogenbosch, in de St. Jorisstraat, bewoond door Goijart Strick, onder voorwaarde, dat hij na haar overlijden elke week zal celebreeren of doen celebreeren ter plaatse en dage als hem belieft, een Mis voor haar en heur ouders zielen terwijl na zijn dood deze erfchijns onmiddellijk moet komen, voor de helft aan het „Groot-Gasthuis" te 's Hertogenbosch, „om „daervan jaerlicks den armen aldaer te bekeren in rijns- „schen wijn oft anderen gelycken dranck ende dien aen „hen alst noot vuyt te reycken" en voor de andere helft aan: „de arme Fraters der voirscreven stadt, omme hen „daermede twee ofte drie reysen des jaers vorsch vleesch „te coepen ende onder hen gelijck te hebbene."

Aldus gedaan te 's-Hertogenbosch in het woonhuis van den notaris voornoemd liggende in de Hinthamerstraat.

Oorspr. Met signatuur van den notaris.
Doos no. 47; Env. no. 128.

Berlicum. H. van Rooy.

SPROKKELS.

Francois Egon d' Auvergne († 1710) begraven in de kerk van Huybergen.

Nos infrascripti prior et conventuales monasterii beatae Mariae virginis, ordinis sancti Guilielmi in Huybergen siti in confinio marchionatus Bergensis attestamur cadaver illustrissimi principis d' Auvergne marchionis Bergarum ad Zomam in ecclesia nostri conventus pro tempore esse repositum, quod promittimus reddituri celsissimae princips ejus conjugi aut aliis illustrissimis proximis, quando ipsis placuerit praedictum cadaver alibi sepelire.

Datum in conventu nostro Huybergensi quarta Augusti 1710.

Afschrift van een klein stukje papier, in het kloosterarchief te Huybergen.

W. G. J.

HET RIDDERLIJK GESLACHT VAN DEN HOUTE.

Germans heeft in zijn oudste tijdschrift enkele bladzijden geschreven over dit geslacht, dat beleend is geweest met de lage heerlijkheid der vrijheid van Etten.

Tachtig jaren zijn voorbij, maar nog is het waar; „het geslachtregister der Uten Houte's is ons nergens volledig voorgekomen." [1])

Latere publicatiën en eenige aanteekeningen uit het Nassau-Domein en de Commissie van Breda stellen ons in staat een beter overzicht te geven van de geschiedenis dezer ridderlijke familie.

Met eere spreekt Jan van Heelu over Jan Uten Houte, met wien wij de geslachtslijst kunnen beginnen. Na den dood van Limburgs hertog ontbrandde eene langdurige oorlog tusschen Brabant en Gelre. Vooral het land tusschen Maas en Waal was het tooneel van den strijd. De stad Tiel was een bezit van den Brabantschen hertog, die in 1274 daar als kastelein had aangesteld Jan de Coc. [2]) Hier had de bevelhebber van het Brabantsche legerkorps, Jan van Kuyk, zijn hoofdkwartier gevestigd voor zijne invallen in Gelderland, waarom Reinoud van Gelder besloot zich van die stad meester te maken. Daar Tiel niet voldoende was versterkt, trok Jan van Kuyk de Gelderschen tegemoet, terwijl hij per renbode bijstand verzocht. En

uten land van Breda
brachte her Jan uten Houte
ene sterke scare ende een stoute
den heere van Kuyck na toe.
Daermede soe wert doe
eerlike die sege ghewonnen.

1) *Geschiedkundig Mengelwerk* II (1841) bl. 248—255.
2) L. Sloet, *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen* II: 927.

De Gelderschen konden zich herstellen en na de geleden verliezen te hebben aangevuld, drongen zij de zwakkere legermacht van Jan van Kuyk terug binnen Tiel. Wel rukte de hertog van Brabant met versche troepen aan, doch te vergeefs:

Want hine hadde niet mogen landen
om dwater, dat te diep
tusschen hen ende Tielle liep.
Alsoo geschiede scade groot
te Tielle, want gevaen oft doot
bliven si alle sonder sparen,
die te Tielle binnen waren.
Daer bleven oec sonderlinghe
ghevaen riddere vive:
die drie betaelden metten live,
want si waren soe lange
ghevaen, dat her Vranke van Wanghe,
her Jan die Coc, ende her Jan
uten Houte, drie vromeghe man,
int gevancnesse bedorven,
ende alle drie daer in storven.[1])

Ook Fr. v. Dongelbergen heeft in een zestal versregels van zijn *Proelium Woeringanum* deze episode, welke voorviel in 1286, verhaald.

Hermans noemt als zoon en opvolger een tweeden Jan, die zou gehuwd zijn met Catharina van Brecht en gestorven moet zijn 4 Juni 1360. Hierbij wordt door hem van Goor wel niet aangehaald, maar deze bewering kan enkel van dien schrijver afkomstig zijn. Ik geloof, dat deze tweede Jan hier niet op zijn plaats is.

Jan I, overleden in den Gelderschen kerker, heeft zeker twee zonen heeft nagelaten, Arnoud (II) en Wouter (II bis), die bij den dood huns vaders nog minderjarig waren.

II Arnoud volgde zijn vader op in het goed te Etten. Met zijn leenheer had hij eenige moeilijkheden

1 Willems, Rijmkroniek bl. 110 en 115.

over dat leen, waarvan wellicht de juiste grens niet was afgebakend. Op bevel van Raso III van Gaveren stellen de leenmannen Jan Zebrechtszoon, Jan Everghеer en Gielis van der Boeverien een onderzoek in. Zij brengen hiervan verslag uit *int jaer duysent drie hondert ende thiene des Maendages na sente Luciendach*, en maken daarin *een witachtich bescheet tusschen ons heeren vroente van Breda ende Aernouds leen van den Houte als van der wildert, die gelegen es by den Houte.* Als grenslijn werd aangewezen: *van Effene neffens den kerckdijc tote op die Bye, ende van der ouder molen voirt streckende tote fennen van Boeymeer toe, behoudelic, dat dair sal bliven gaende een mogelijc wech over die oude vaert ende over den Valckberch toter heyden toe ende van fennen neffens den nedersten wech over die heide ten Stopenberghe toe.* [1]) Dit is de eenige maal, dat ik dezen Arnoud vermeld vind, maar waar hij in het bezit van het familiegoed was, zal hij de oudste zoon zijn geweest.

II[bis] Wouter van den Houte, of zooals hij in de oorkonden heet: *Walterus dictus van den Houte*, wordt in 1291 genoemd onder de mannen van Breda. [2]) Met een Zebrecht van Ulvenhout bezegelt Walterus van Houte „als der mannen tsheeren van Breda" de akte, waarbij Jacob, landdeken van Hilvarenbeek, 26 Oct. 1297 goederen onder Gilze schenkt aan de abdij van Thorn. — Habets beschrijft het wapen in dit zegel: 3 vuurhaken, 2—1 met randschrift; **S. Walteri de Houte**. [3]) Tot mijn spijt is de afbeelding van dat zegel te klein, om de juistheid der beschrijving te controleeren: van den Houten in Etten voert in hermelijn 3 palen.

In 1300 vraagt Raso I van Gaveren naast andere leenmannen ook *Walterus dictus uten Houte* als getuige bij de vaststelling der huwelijksvoorwaarden met Hadewij van Strijen. [4])

1) R. A. 's Gravenhage Nassau-Domein f 334 vo n IX.
2) Miraeus-Foppens *Opera Diplom.* II: 877; Gramaye, *Antiquitates* bl. 46.
3) *De archieven der abdij Thorn* I: 74.
4) *Taxandria* XXXII: 124.

Dezen Wouter van den Houte meen ik te mogen terugvinden in Wouter, den zoon van Agnes van Sottengem, met wie Raso van Gaveren als heer van Breda, eene overeenkomst sluit over de heerlijke rechten van het goed „Hoelten". [1]) Habets heeft deze akte doen afdrukken naar eene vertaling uit de 16e eeuw en duidt in de regest der akte dit leengoed aan als: Hulten onder Ginneken, maar in het alphabetisch register noemt hij dit goed „Houte onder Ginneken". Deze nadere aanduiding „onder Ginneken" is afkomstig van Habets en staat in de akte zelve niet te lezen. Bijna zeker is het, dat de vertaler of zijn voorganger-copiïst den naam verkeerdelijk heeft gespeld, en dat hier sprake is van het goed van den Houte te Etten. Bij eene andere gelegenheid heb ik ook gewezen op den verkeerden datum: deze kan niet zijn 1284. — Is mijne gissing juist, dan zal deze Agnes van Sottengem de echtgenoote zijn van Jan van den Houte, die te Tiel is gestorven.

Van dezen Wouter is mij slechts één zoon bekend, Jan genaamd. In 1349 hangt „heer Janne, sone Wouters uuten Houte, ridder," met zijn neef (III) zijn zegel aan de oorkonde, waarbij Maria van Liedekercke aan Willem van Duivenvoorde overdraagt alle rechten, welke zij nog had op Breda. [2]) Dit zegel is ons beschreven door Mr. P. v. d. Brandeler: in hermelijn drie palen en in den rechter-schildhoek drie liggende kruisjes, 2—1. [3]) Volgens denzelfden schrijver was deze Jan van den Houte drossaard van het land van Breda, en hierom zal hij zijn familie-wapen beladen hebben met het wapen der heerlijkheid.

Van dezen tak is mij verder niets bekend.

III Jan van den Houte, zoon van Arnoud (II)

1) *De archieven van Thorn* I: 56

2) E. van Goor, *Beschrijving Breda* bl. 458; v. Mieris *Groot Charterboek* II:704; vlg. J Cuvelier, *Les origines de la fortune de la maison d' Orange-Nassau*, bl. 69.

3) *De Nederlandsche Heraut* IV (1887) bl. 108.

hangt in 1349 als eerste getuige zijn zegel aan de overdracht van Maria van Liedekercke. Bij het opmaken in Augustus 1356 der verordening „hoet dlant van Breda heervaert trecken sal" wordt aan „heeren Jans waghen van den Houte, heeren Aerntssoen was, ende sijnre nacomelinghen" een plaats aangewezen „naest der scepenen waghen van Breda." [1]) In 1357 kocht heer Jan van den Houte, ridder, een partij moergrond onder Rukven van den heer van Bergen op Zoom. Bij die gelegenheid schonk deze aan de inwoners der gronden tusschen den Langen Dijk en Sprundel eigen bestuur en eigen rechtspraak, waarmede het dorp Rukven gevormd werd.

Gramaye schijnt het testament gelezen te hebben, waarin deze Jan met zijne echtgenoote Catharina inkomsten heeft vastgesteld voor een gasthuis te Etten. Daarvan moesten onderhouden worden 5 arme lieden en elken nacht twee anderen worden geherbergd. [2]) Aan dit gasthuis was ook een kerkelijk beneficie verbonden ter eere van Onze Lieve Vrouw. Gramaye dagteekent dit testament op 17 Maart 1454, maar dit is zonder twijfel eene vergissing, want dit gastenhuis wordt reeds vermeld in het aartsdiaconale register van 1400 [3]) en Pieter Nuyts spreekt over de bekrachtiging van dit testament door Jan van Polanen, heer van Breda 1350—1377. Met Hermans meen ik dan ook als stichtingsjaar 1354 te moeten aannemen.

Volgens mijne aanteekeningen uit het Nassau-Domein hangt aan de akte van 25 April 1357 (f. 335 n. XII) het weinig beschadigde zegel van heer Jan van den Houte, ridder.

Jan van den Houte sterft 4 Juni 1360 en had bij zijne echtgenoote Catharina van Brecht, zooals zij door van Goor en Nuyts wordt genoemd, vijf zonen. [4])

1) W. Bezemer: *Oude Rechtsbronnen der stad Breda* bl. 41.
2) *Antiquitatis Bredanae* bl. 22.
3) *Taxandria* XXVII: 122.
4) R. A. 's Gravenhage: Nassau-Domein f. 223 vo n. XXXII.

1. Jan, de oudste. Voor de eerste maal vind ik hem vermeld in eene akte *in sente Michielsdaghe* 1356,[1]) hij was toen nog geen ridder. Het zegel aan eene akte van 1364, door Mr. v. d. Brandeler t. a. p. beschreven, zal door dezen Jan zijn gebruikt en niet door den vader. Het randschrift luidt: **Sigillum : Johannis : ex : ligno** (uten Houte),[2]) doch later, in 1375, noemt hij zich: **Jan va de Hovte ridder**. In den noodlottigen slag bij Baesweiler, 22 Augustus 1371, werd hij gevangen genomen In 1375 teekende hij de kwitantie voor het losgeld, dat de hertog van Brabant voor hem had betaald.[3]) Kort te voren had hij *om sijn scade te verhalen, die hi van sijnre gevengninc te Baiswilre hadde leden ende om onse vyande te crenken, eenen coman van Doornic doen gevangen nemen, die hi waende, dat een Guilker geweest hadde. Als hi wist, dat hi onrechten pande hadde, schalt hi dat coman quyt, gaf hem al tsijn weder ende dede hem dertoe so guetlic, dat hi hem bedancte.*

Dien koopman had Jan van den Houte doen aanhouden binnen het gebied van den Bergschen heer. De schennis zijner hooge heerlijkheidsrechten werd door Hendrik van Boutershem zeer euvel opgenomen. *Die here van Bergen quam gewapenderhant met vele luden ende vinc heren Jan van den Houte te Steenbergen in der stad ende vuerdene mit gewelt en wech in den lande van Bergen.* Bij deze gelegenheid zal *die here van Bergen heeren Jan van den Houte afgedrongen* hebben van *sijn gerichte bi Sprundel.* De heer van Breda nam de partij op voor zijn leenman, en bracht dit geschil met nog eenige andere voor den hertogenlijken raad. Wenceslaus, de hertog van Brabant, deed hierin uitspraak 11 April 1382.[4]) Eenige jaren te voren had Jan van den Houte ten gunste van Hendrik van Boutershem afstand

1) A. p. f. 1110 n. XIV.

2) *De Nederlandsche Heraut*, IV: 110.

3) *Annales de la Société d'archéol. de Bruxelles* XII: 348; de Raadt: *Sceaux Armoriés*

4) R A. 's Hage: C v Br. doos 1068.

gedaan van de leenen, welke hij bezat onder diens heerlijkheid en ook van de rechten onder Rukven. [1]) Denkelijk is dit gebeurd onder den dwang, waarvan ik zoo juist heb gesproken.

In 1375, *des Sondaechs* naer *Sint Jacobsdach*, schonk Jan van den Houte onderscheidene voorrechten aan de inwoners van het dorp Etten. [2])

In 1383 legt hij met zijn twee broeders eene verklaring af over de grenzen tusschen Brabant en Holland. [3]) Hij leeft nog 8 Maart 1405, toen hij Godevaart van den Houte verlof geeft aan Hendrik van de Water te verkoopen *een hoeve geleghen int Houts voert hof, gheliker wiis als Godevaert die hoeve deylde in broeder sceydinghe na dode her Jans van den Houte siins vaders.* Aan deze akte hangen nog twee goed bewaarde zegels. [4])

Hij stierf, wellicht ongehuwd, zeker zonder wettige kinderen na te laten. Wel had hij een natuurlijke dochter, Zoete genaamd, welke de echtgenoote werd van genoemden v. d. Water. De inventaris van het Nassau-Domein vermeldt: *sententie arbitrael tusschen d' erffgenamen joffr. Zouten, natuerlicke dochter heer Jans van den Houte, huysvrouw des voirseiden van de Watere, nopende hare huwelijcx voorwaerde, in date 22 Meert 1418.* De akte zelve is verdwenen. [5])

Krachtens deze uitspraak wordt de erfenis verdeeld: de eene helft komt aan de erfgenamen van den man, terwijl de andere helft wordt verdeeld tusschen Aernt met Hendrik van den Houte voor een vierde van het geheel en Gijsbrecht Piggen voor het overige vierde. [6]) De moeder van Zoete kan dus eene Piggen zijn geweest.

Hendrik van de Water, die vele malen in de Bredasche Schepenbank zat, overleed 10 Sept. 1416, en

1) Bijlagen
2) E. v. Goor bl. 311.
3) Van Mieris *Groot Charterboek* III : 403, 4.
4) R. A. 's Gravenhage: Nassau-Domein f. 333 n. 1
5) A. p. no. II.
6) A. p. n. IV.

zijne echtgenoote, Avezoete van de Water, 9 Maart 1417.[1])

2. Aert van den Houte is in 1383 onder de getuigen over de grensscheiding Holland-Brabant. In 1415 sluit hij zich aan bij de Brabantsche edelen tot verdediging der belangen van den jeugdigen Jan van Brabant;[2]) hij zal toen de oudste van zijn geslacht zijn geweest.

In het Nassau-Domein is bewaard eene Antwerpsche schepenacte van 14 Sept. 1422, waaruit blijkt, dat Aert gehuwd was met Lijsbet van Wesele,[3]) welke 10 Juli 1428 weduwe is.[4])

3. Godevaert was in 1383 ook getuige bij de grensscheiding. In 1422 was hij overleden.

Hij liet na eene dochter Sophie, in 1422 gehuwd met *Gielys, sone wilen Jan Sanders.* Bij huwelijksvoorwaarden, 14 September van dat jaar te Antwerpen opgemaakt, krijgt zij van haar oom *thof ten Houte in den lande van Breda.*[5]) Een zoon uit dit huwelijk zal zijn Cornelis Sanders, die in Augustus 1447 in het bezit van het Ettensche kasteel is.[6]) Hierop had hij geen recht, daar 30 Januari d. a. v. het leenhof van Brabant over dit landgoed uitspraak doet ten voordeele van Catharina van den Houte,[7]) over wie onder 4.

Godevaert heeft nog een zoon Jan gehad, die in 1448 genoemd wordt onder de erven van Aert.[8])

4. Hendrik leefde nog in 1426 Aan zijne dochter Katharina wees het Brabantsche leenhof bij besluit van 31 Jan. 1448 toe het hof van den Houte.[9]) Zij huwt voor de eerste maal met Wouter van der Meer en later met eenen Steenwech, van wien zij had een zoon Hendrik; en eene dochter Isabella, later gehuwd met Jan van Wezenbeke.

1) Hoyneck van Papendrecht *Analecta Belgica* V ; 350 ; 396
2) Miraeus—Foppens, *Opera Dipl.* I ; 325.
3) f. 333 n III. 4) A. p. n V. 5) A. p n III.
6) A. p. f 335 n. XIV. 7) f 333 no. VI.
8) Habets, *De archieven van Thorn* I
9) f. 333 n VI en f. 335 n. XIV.

Katharina zal gestorven zijn kort vóór October 1450, daar 6 October haar zoon Hendrik Steenwech de goederen onder Etten verheft voor het leenhof.

5. Peter van den Houte was de jongste der vijf zonen. In de verklaring, 1467 7 April, in de Schepenkamer te Antwerpen afgelegd, verschijnt, behalve *Jan Ansems die men heet van den Houte outcleercoepere, ingeseten poertere* van Antwerpen *ende Jan Gielyszone, meyere tot Wuystmeerbeke,* ook *Godevaert Peterszone van den Houte, wonende 'ts Gravenwezele,* misschien wel een zoon van dezen Peter van den Houte.

Van geen enkelen dezer vijf zonen schijnt de nakomelingschap in eenig aanzien te hebben gestaan. Als in een enkel oogenblik schijnt dit ridderlijk geslacht te zijn ondergegaan.

Hendrik Steenwech verkocht 22 December 1457 geheel de heerlijkheid onder Etten aan den heer van Breda, en wel *om sunderlingen sinen noot.* Uit de verkoopakte blijkt, dat daaronder was begrepen: *sinen hof ende goede int Hout metten gerichten, manschappen, chijnsen ende allen anderen hueren rechten ende toebehoirten; item metter Hoeshoeven, metter hoeven opte Bye, metter hoefen geheiten die Ditforsche hoeve ende metter hoeve geheiten die Stuyfhoeve, met alle huisingen, gronden, landen, beemden, bosschen, wilderde, heyden ende weyden; oic mede eenen chijns van acht ouden groten; zeven capuynen; eenen sester havene; viere cop botere ende 200 eyeren tsjaers.* [1])

Bij gelegenheid van dezen verkoop zou de heer van Breda verlangd hebben, dat *Janne van den Houte Godevaertsone mede de hant aen den halmen soude slaen, mids dat hy deselve heerlicheyt voertyden beseten hade, ende dat doen deselve Jan van den Houte antwoerde ende seyde: dat soude hy geerne doen, alsoe verre als mijn joncker voirs. hem bekennen woude de ghifte van der capelryen ende van den gasthuyse tot Etten voirseid. Ende dat mijn joncker doen*

1) A. p. f. 333 vo n. XXV.— Hermans op gezag van P Nuyts dagteekent den verkoop: 6 October 1450.

seyde tot denselven Janne van den Houte Godevaertssone: bewordt daermede ende doet daer uwen wille mede; wy en begeren die niet.

De geschiedenis van het roemruchtige geslacht is hier mede ten einde.

Het kasteel van den Houte schijnt later door den heer van Breda weer te zijn verkocht.

Op het laatst der 16e eeuw was dit het eigendom der familie van Straeten. Deze beweerde verwant te zijn met de oorspronkelijke eigenaars, zooals blijkt uit het opschrift van den grafkelder, dien zij zich had gebouwd in het koor der parochiekerk van Etten. Pieter Nuyts heeft ons dit bewaard:

1316 **1488**

1588

H. I. V. **Straeten**

dat is, zegt hij: heer Jan van Straeten.

Op een andere zerk, welke lag „voor de koor nevens de pilaar aan de noordzijde

V. C. V.
Straeten
1556

beduidende: vrouwe Catharina van Straeten. Gramaye noemt de familie van Straeten als eigenaresse van dit kasteel.

Een latere Catharina zal gehuwd zijn geweest met Charles Hinckaerts, waarvan twee kinderen: Charles, die ongehuwd is gebleven en Joanna, welke de echtgenoote werd van Peter d'Assignies. Een Anna d'Assignies was meter bij een doop te Etten in 1657 toegediend. Uit een rapport in 1652 uitgebracht door de classis van Breda over de paapsche stoutigheden in de baronie, weten wij, dat de paters Jezuieten van tijd tot tijd dienst deden op het kasteel. [1]) Joanna Hinckart

1) Habets, *De archieven van Thorn* II: 490.

beschikte 19 October 1651 over hare goederen ten voordeele van hare nicht Elisabeth Hinckart, echtgenoote van Jan Guilliam van der Schuuren.[1]) Toen Peter Nuyts zijne geschiedenis van Etten opstelde, was, „over deszelfs eygendom veel gedinge tusschen verscheyde oude adellyke huizen, et adhuc sub judice lis." Hij zelf heeft tot aen zijn dood dit kasteel bewoond: de opdracht van de Bredasche Klio aan het bestuur van Breda dagteekent hij: op het kasteel van den Houte tot Etten den 14 van Wintermaand 1696.

Ook zijn opvolger in het Ettensche Schout-ambt, Cornelis Koornkoper woonde op deze adellijke huizing. Deze was geboren 14 April 1693 op de Leur en zoon van Johan Corencoper en Johanna Vereyck. Zijn oudste broeder, Adriaan, geboren 1 Maart 1676, was president der beide Ettensche Schepenbanken. De schout huwde in 1717 met Francoise Tilly, geboren op het kasteel Humbeeck. Hij teekent: Cornkoper van den Houte. Hij overleed 31 October 1732.[2])

Daarna kwam het kasteel in het bezit van Elisabeth Snels, welke zich gaarne noemt „vrouw van den Houte." Zij huwt te Etten 29 October 1727 met Cornelis van der Mee, een Bredanaar van geboorte.

Latere eigenaars of bewoners zijn mij niet met naam bekend.

Tot slot de beschrijving van het kasteel, zooals deze door Pieter Nuyts bewaard is geworden.

Het kasteel van den Houte staat in het Zuidoosten achter de kerk in 't midden van een zeer wijde burggracht, uit het water opgemetseld, bezet met vier aanzienlijke torens, waarvan de vierkanten voorste wel de hoogte van de kerktoren voormaals bereikt heeft. Dan in de voorgaande oorlogen, toen de opgevlugte ingezetenen zich tegens de aannaderende krijgsvolkeren ende loopende benden met het afbreken der bovenste steenen ende

1) *Tazandria* IX: 313 uit *De Navorscher* XLIV 342.
De Navorscher 1916: bl. 45: Bloys van Treslong Prins.

muragien verwerende en alzoo de vyanden daar af houdende zeer verleegd. Voor het jaar 1639 heeft tusschen genoemden toren en 't huis nog eene breede gracht gelegen, in voegen men alstoen over twee ophalende bruggen op 't slot moest komen. Dan den ed. heer Pieter d' Assignies, uit den hoofde van vrouwe Johanna Hincart en vrouwe Charlotte van Straeten, bezitter van tzelve, heeft in den voors. jaren 1639 de voorn. binnenste gracht gedempd, zoodat daardoor nu een genoegelijk groot pleyn in den binnenhoff gemaakt is, bequaem om met koetsen met zes paarden te kunnen keeren, omtogen met een stevigen muur rontomme met schietgaten en op ieder hoek met een gemetzeld schilderhuis voorzien. — Dit kasteel ligt ten oosten, zuiden en westen in zijne hoven, boom- en wijngaarden, met vermakelijke wandelingen, door nette geschoren heggen gesierd, ten noorden ende straatwaarts beslooten met het neer- ofte voorhof, omzet met een hoogen steenen muur, paardenstallingen, koetshuis en andere gebouwen na den eisch van zoodanig aanzienlijk slot.

Tentijde van Ern. van Goor, in 1740, werd het kasteel „weder prachtig opgebouwd," door Cornelis Kornkoper.

Volgens v. d. Aa werd het kasteel in 1819 gesloopt.

Willemstad. G. C. A. Juten, pastoor.

BIJLAGEN.

A. 1397, September 7. — Jan van den Houte draagt aan den heer van Bergen op Zoom op alle leenen, welke hij van dezen had ontvangen.

Ic Jan van Houte, ridder, make cont allen denghenen, die desen brief zullen zien of hooren, dat ic met goeden, vryen eygenen wille opgedragen ende vertegen hebbe met monde ende met halme in jegenwoirdicheyd

goeder ende eersamen luden Daniel Willemszoons, Daniel Clauszoons, Jan Hermanszoons, Jans van den Berge ende Claus van Woude, mannen van leenen van den oppersten rechte mijns liefs geminds heeren van Bergen op den Zoom, alzoe zulcke heerlichede ende goede, als ic te leene van hem ontfaen hebbe ende houdende was, in oirbore ende toets behoefs mijns liefs geminds heren van Bergen voers. ende zynen oiren ende nacomelingen toet euwelyken dagen te hebbene ende te gebruykene.

Ende in kennesse dies tot eenre waerheyt so hebbe ic Jan van Houte, ridder voerseid, aen desen brief mynen zegele doen hangen, ende hebben gebeden mynen goeden vrienden, den mannen voerseid, dat zij, als mannen, desen op my ende met my besegelen willen om te meerder zekerheyt daeraf.

Ende wy Daniel Willemszone, Daniel Clauszone, Jan Hermanszone, Jan van den Berge, ende Claus van Woude, mannen van leene ons liefs heeren van Bergen voers., want zy over ende aen geweest zijn als mannen van leene dair deze zake gesciet zijn, die al mit rechte ende vonnesse geschiet zijn, een geen pointen van rechte achtergelaten, die dairtoe van rechte sculdich waren te geschiene, zo hebben wy om beden wille ende versoecx ons geminds heren ende vriends, heren Jan van Houte ridder voergenoemt, desen brief op hem ende met hem als manne van leene voirseid beseghelt in ghetuygenissen der waerheden dairaf.

Ghegeven int jair ons Heeren duusent drie hondert tseventich ende negene, des Wonsdaechs op onser Vrouwenavont Nativitas.

R. A. 's Gravenhage: Commissie van Breda n. 327 f. 127. — Boven de akte als opschrift: van den zelven, hoe dat Jan van Hout alle zijn rechte van zijn heerlicheyt opgedragen heeft den heer van Bergen.

B. 1379, October 31. — Jan van den Houte draagt op aan den heer van Bergen op Zoom de lage heerlijkheidsrechten onder diens gebied.

Ic Jan van Houte, ridder, make cond allen denghenen, die desen brief zullen zien of hooren, dat ic alle heerlicheyden, rechten ende boeten, die ic hebben mach of van mynen voorsaten aencomen zijn moegen in eeniger manieren onder mynen lieven ende geminden heere van Bergen op den Zoom ende in ziinen lande voir my, voir myne erven ende nacomelingen hem mynen voirs. lieven heere van Bergen, zynen oiren ende nacomelingen die opdrage, quitte scelde ende vertye ten eeuwelyken dagen ende gelove by mijnder trauwe, eere ende zekerheyt voir my, myne hoiren ende nacomelingen mynen voirs heere van Bergen, sinen oiren ende nacomelingen, lande noch ondersate dairaf te engeenen tyden yet te heyschen oft hem eenich aensproken oft moyesel daerom te doene, ende omme te meerder stedicheyt ende zekernissen der voirs zake, so hebbe ic Jan van Houte, ridder voers. aen desen brief mynen zegel doen hangen in kennesse der waerheyt.

Gegeven int jaer ons Heeren duusent driehondert tseventich ende negene, opten Alreheligen avont.

A. p. — als opschrift : van den quytsceldinge, die heere Jan van Houte gedaen heeft den heere van Bergen van allen rechten, heerlicheden ende boeten, etc.

MANS KLOOSTEREN BINNEN BREDA.

„De Heeren van Breda"," zoo schrijft van Goor (pag. 98), „hebben nooijt eenige Manskloosteren binnen hunne stadt willen toelaten"; en bij Krüger (Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom van Breda, 3e dl. pag. 269) leest men: „Opmerkelijk is het, dat de vorige Heeren van Breda nimmer eenige Monniken-kloosters in de stad hebben willen dulden, hoezeer ook meer dan eens daartoe aangezocht". Maar wat de reden daarvan was, vermelden zij niet; zij doen zelfs geen poging om iets zoo opvallends te verklaren en toch moeten de voormalige heeren de eene of andere drijfveer hebben gehad, om zoo te handelen. Afkeer of vooringenomenheid tegen ordesgeestelijken was het niet. Immers in de „Acten magistraal" (N. 6. pag. 212—213) staat: „dat men den predicant minnebroer van Dordrecht, die nu sijn statie hier is houdende, gheven sal van der stadtweghen een half vat bijers ende noch 30 stuijvers". Dit was in het jaar 1566. In 1572 (6,301^{v}) werd „geordineert van der stadts weghen te geven den Carmelijt van Mechelen twintich stuijvers eens ter saecken dat deselve Carmelijt voirleden weecken boven sijn ordinarise weecken, die hy te voiren gepredict hadde, de statie van predicken gehouden heeft". In hetzelfde jaar, den 7en Maart „is Geerit van den Brouck, borgemeester deser stadt, belast ende geordineert van der stadts wegen te betalen Henricken van Zundert, voerman, de somme van vijff carolus gulden eens ter saecke, dat deselve met sijnen wagen nu onlancx van Breda tot Huesden heeft gevuert den minister oft generael van den minnebroeders, met noch twee andere minnebroeders by hem wesende". (6,301^{v}). Voorts vindt men (6,391) de volgende ordonnantie: „Is Jannen Peeterssen van Baerl, buijtenborgemeester belast ende geordineert van der voerscreven Stads wegen te geven ende leveren aen Pater Wischaven, minnebroeder,

dese vasten alhyer de statie van het woordt Goidts te preecken houdende, alle weecken eenen daelder van dertich stuvers ende een halff vat biers".

Dus het ging niet tegen de paters als zoodanig. Wanneer men echter overweegt, dat de Kerk van Breda sinds 1303 was eene Collegiale kerk, waarin een kapittel was gesticht van acht kanunniken, welk getal later tot twaalf aangroeide, dan zal men begrijpen, dat de finantieele questie verhinderde aan geestelijke orden, vooral aan bedelorden, vergunning te verleenen binnen Breda zich te vestigen en een klooster te stichten. En wanneer men nu de verschillende stukken, welke ik achtereenvolgend zal publiceeren, aandachtig leest, dan zal men gereedelijk inzien, dat niets anders dan de finantiën de toelating van Paters, in kloosters vereenigd, hebben tegengehouden, totdat de Magistraat er half gedwongen toe overging. En dit gebeurde in het jaar 1625.

Daar staat (13,1^{v}) te lezen:

Naer dijen dese Stadt Breda opten 5e Juny deses jaers 1625 onder de gehoorsaemheyt van Syne Ma^{t} was gereduceert, soo hebben de Patres Societatis Jesu hen gepresenteert voor de heeren Borgemeesteren, Schepenen ende thien Raatsmannen, collegialiter vergadert zijnde, ende versocht van weghen de Jonckv. Infante Isabella Clara Eugenia binnen dese stadt ontfangen te moghen worden ende een clooster oft collegie te moghen stichten ende fonderen, d welck heure E. *nyettegenstaende den sobren staet der stadt* (die men verhoopt, dat door het faveur van haere hoogheyt in eenen beteren sal veranderen) om den Godtsdienst te voorderen, haere hoogheyt te believen, ende om andere seer goede consideratien, by de voorscr. borgemeesteren, Schepenen ende thien Raetsmannen naer lange en rype deliberatie van raede meer reysen daerop gehouden eyntelycken op huyden date deser is toegestaen ende geaccordeert.

Actum den 20^{en} Juny 1625. Praesent Montens ende van der Locht, Borgemeesteren; van den Broeck, doctor

in de Medicijnen, Mr Melis Janssen Put, Ceters, P. v. d. Broeck, Hulshout ende Arendonck, Schepenen; Wils, de Bruijn, Mr Gerard v. d. Broeck, van Loon, Wijssens, Sprong, Gelcom, Janssen ende van Ghilse, tienraetsmannen.

Onmiddellijk hierop volgt in N° 6,1^v^:

Naerdyen dese Stadt Breda op den vijffden Juny 1625 onder de gehoorsaemheyt van zijne Ma^t^ was gereduceert, soo hebben de *Patres Capucini* versocht etc. in omnibus ut supra. Actum ut supra.

Zoo dan waren de paters Jezuieten én de Capucijnen binnen Breda toegelaten en konden zij naar behooren hun kloosters stichten. De Jezuieten vestigden zich in de St. Jans- of Veterstraat, in twee adellijke huizen, in de huizing „van Hersbeecke" A 576 (thans N° 16) en in het huis „van Ocrum, A. 477 (thans 18); tegenwoordig Pastorie der St. Antonius-Parochie en Weeshuis. Naar Herman Hugo in zijn Obsidio Bredana, pag. 122, vermeldt, werd den paters Jezuieten door de Infante f 5000 geschonken, als bijdrage in de kosten.

De paters Capucijnen bouwden hun klooster in de Catharina-straat en kochten daarvoor de 5 panden, D 78 — D 82 (thans 87 — 95); de Infante schonk hen f 4000.

Vijf dagen later schreef Isabella den volgenden brief aan den Magistraat van Breda. (6,5^v^).

Isabel Clara Eugenia, par la grace
de Dieu Infante d' Espaigne. etc.

Comme nous voyons par experience journaliere le bien, que font en l'eglise de Dieu les peres de la Compagnie de Jesus a l'advancement du salut du peuple et conversion des for... les ramenant au vray chemin de la saincte foy et religion par predications, administrations des saincts Sacraments et bonne instruction de la jeunesse, tant en la doctrine crestiene que es bonnes moeurs et lettres, et que les dits peres nous ayent faire representer le zele qu'ils ont destablir les dites exercices en la ville de Breda nouvellement reduicte a l'obeissance du Roy, mon Seigneur et nepveu, nous suppliants tres

humbles d' a l' effect susdit leur accorder et permettre d' y prendre domicile, achapter ou fonder maisons, eglise et escoles, comme ils font es toutes autres villes de l' obeissance de sa majeste, nous ce que dessus considere, voulans, tant qu' en nous est, ayder et cooperer la bonne intention des dits peres, leur avons consenty et permis, consentons et permectons par cestes qu' ils puissent et pourront prendre en la dite ville de Breda domicile, y achapter ou fonder maisons, eglise et escoles, comme ils font en toutes aultres villes de la dite obeissance de sa majeste pour exercer les ministeres de leur profession, mandons et commandons aux Gouverneur, Bourgmaistre, Eschevins et conseil de la dite ville de Breda et tous aultres qu' il appartiendra, de leur donner a toutes occasions toute l' ayde, adresse et assistence requise. Faict a Breda le 25 de Juing 1625. Signe Isabel; plus bas: par ordonnance de son Altesse. Signe Verreyken.

Joh. Cools.

Dat deze brief den 25^{en} Juni door de Infante aan den Magistraat is verzonden, is wellicht aldus te verklaren. De paters Jezuieten wisten waarschijnlijk nog niet, dat den 20^{en} Juni hun verlof was gegeven zich binnen Breda te vestigen. En nu de Infante zich binnen Breda bevond — den 26^{en} Juni zoude zij met haar gevolg plechtig op 't stadhuis worden ontvangen — meenden de paters een schoone gelegenheid te hebben bij Hare hoogheid er nog eens op aan te dringen, dat Zij zoude bewerken en al Haren invloed aanwenden, dat de toelating binnen Breda voor hen verkregen werd. Of, mogelijk is het ook, dat wij het bovenvermelde stuk hebben te houden voor eene goedkeuring en bekrachtiging van het besluit, door de magistraten den 20^{en} Juni genomen.

Hoe het ook zij, de Infante schijnt de paters bij het stadsbestuur ten zeerste en gebruik makende van al haar invloed te hebben aanbevolen. Dit blijkt o. a. uit het volgende stuk (13,6).

Alsoo de Patres der Societeyt Jesu aen Borgemeesters

ende Schepenen der Stadt Breda hadden versocht heur Eerw. vergunt te worden de regence van de publicke schole deser stadt op te gagie oft tractament dwe ck den lestvoorgaende Rector ende Conrector jaerlijcx hebben genoten ende geproffiteert gehadt, te samen bedragen hebbende in diversche partyen de somme van 960 Carolus gulden; soo is, naer dyen 't voorsch. versoeck mette thien raedtsmannen deser stadt in deliberatie is geleght geweest, uyt verscheyden goede consideratien ende insonderheyt mede ten regarde der voorschr. patres, by *acte van heure doorluchtichste hoocheyt* Dona Isabella Clara Eugenia, Infante van Spaignien ende gouvernante van dese landen binnen dese stadt Breda *op den 25^en^ Juny deses jaers 1625 verleent, ten hoochsten aen Borgemeesteren ende Schepenen waeren gerecommandeert* de voorschr. regence aen heure Eerw. geaccordeert ende deselve voor een jaerlijcx tractement toegevuecht als volght, te weten voor het ierste jaer ingaende op huyder date deses, de somme van zes hondert Carolus gulden, voor het tweede de somme van acht hondert R. gul. ende voor het derde jaer ter somme van thien hondert Car. guld. ende soo voorts van jaere tot jaere gelycke thien hondert R. gl. te betalen van ses maenden tot ses maenden, ende dit alles in soo verre des stadts middelen tselve connen verdraghen. Ende sullen de voors. patres totte voors. schole gebruycken de huysinghe, die tot nog by den voors. rector ende conrector bewoont ende gebruyct is geweest, mette pleyne ende hoff daertoe behoorende, sonder dat heure E. in toecomenden tyde boven tgene voorscreven is yet meer tot laste van de stadt sullen moghen pretenderen, uyt wat oorsaecke het soude moghen wesen.

Actum in collegio ter presentie van Mr Henrick Montens, doctor Godefroy van den Broeck, Jan van den Broeck, Jan van Putten, Arendonck, Mr Melis Janssen, Peeter van den Broeck, Van Ceters ende ulshouts, Schepenen, desen 5^en^ July 1625.

De paters, wien de magistraten zoo ter wille waren,

wilden ook van hun kant zich niet onbetuigd laten en boden in de moeilijke en hoogst ernstige omstandigheden, waarin de burgerij door 't voortdurend woeden van de pest verkeerde, vrijwillig zich aan de hoognoodige geestelijke hulp te verleenen. — Wij lezen dan in de acten magistrael 13,11 : Naerdyen mijn Eerw. heere Nicolaes van Asbroeck, vice-deken ende Canonick van Onze lieve Vrouwe kercke der Stadt Breda met heer Jaspar de Witte, tegenwoordich sijnde in de deserviture van de pastorye der selver kercke, ende Borgemeesteren ende Schepenen den selven stadt in hun Collegie tsamen ververgagert zijnde, swaricheijt hebben bevonden op het stellen van eenen priester, die de siecken van de peste soude moghen visiteren ende heurlieden aendienen de H. Sacramenten der kercke, ende besunder wijen de last van dijen soude incomberen ende gagie daertoe staende soude behooren te betalen, ende dat daerop voor als noch egheene vaste resolutie en heeft connen worden genomen, ende dat evenwel de saecke geen vuytstel en vermach te lijden, overmits de sieckte der peste noch dagelijcx meer ende meer is voortgaende, soo hebben myne voors. heeren goetgevonden de heeren Patres der Societeyt Jusu, *volgende heure E. goetwillighe presentatie* te versoecken den voors. last te willen aenveerden mits hebbende eerlijck ende redelijck onderhout voor degenen, die sy daertoe sullen stellen ende dat by provisie tot wederseggens toe ; welk onderhout sal gedraghen ende betaelt worden by 't voors. E. Capittel oft by den heere Pastor oft by de Stadt die men bevinden sal daer inne gehouden te sijn, gelijck de voors. E. Heeren patres tsamen gesproken hebbende hebben verclaert aen den voors. heere Vice-deken den voors. last te aenveerden.

Actum in Collegio van Borgemeesteren ende Schepenen der Stadt Breda, den 23^{en} July 1625.

Nicolaes van Asbroeck, vise-deken en Can.
Breda, nomine Capituli.
Gaspar de Witte ; deservitor.

Toen den 20^{en} Juni 1625 tot de toelating der paters Jezuïeten en der paters Capucijnen was besloten, werd in dezelfde vergadering ook nog een verzoekschrift der paters Minderbroeders en der Augustijnen behandeld, doch de gevraagde vergunning werd den eerst genoemden voorloopig geweigerd, terwijl de Augustijnen geheel werden afgewezen.

Men leze de besluiten te vinden 13,2.

Naer dyen dese stadt Breda op den 5^{en} Juny deses jaers 1625 onder de gehoorsaemheyt van Syne Ma^{t} was gereduceert, soo hebben de Patres Minoritae hen voor de Heeren Borgemeesteren, Schepenen ende thien raetsmannen Collegialiter vergadert zijnde gepresenteert ende versocht binnen deser stadt ontfangen te moghen worden ende een clooster te moghen fonderen ende stichten dwelck haer by Borgemeesteren, Schepenen ende thienraetsmannen, naer lange ende rype deliberatie van raede daerop gehouden, *mits den sobren staet der stadt* gecauseert door het affsterven ende verloopen van meer als de helfft van de borgeren ende ingesetenen, de totale desolatie van den platten lande ende meer andere inconvenienten op huyden date deser eyndelijck is affgeslaghen ende geseght, dat se over een jaer hen wederomme mochten comen presenteren ende versoeck doen, als wanneer naer gelegentheyt des tijts en staet deser stadt op heure E. versueck gelet ende gedisponeert sal worden, sonder dat eenige andere ordre voor hon̄e E. sal worden geadmitteert. Actum 20 Juny 1625.

De Patres Augustiniani kregen hetzelfde antwoord, behoudens de clausule, welke aan de akte, voor de Patres Minoritae bestemd, was toegevoegd. Met andere woorden op hun verzoek werd vlakaf afwijzend beschikt.

De paters Minderbroeders dan mochten over een jaar hun verzoek herhalen; na een jaar waren de toestanden wellicht anders en zou men verder zien.

In Maart 1626 kwamen zij bij de Magistraten weer aankloppen, doch zij verkregen geen beter resultaat.

Wij lezen 13,33 :

Naer dyen d' Eerw. heer ende pater F^r Jacobus Pinchart, provinciael van het ordre der minnebroeders door synen secretaris op den 3^en deser in het Collegie van myne heeren Borgemeesteren ende Schepenen in Breda gecompareert ende audientie versocht hebbende, eerst mondelinge ende daernaer by opene missive van den voors. Eerw. heere pater provinciael aen de voors. heeren petitie hadde gedaen om alhier binnen dese stadt ten hooghsten drye van haere E. patres te mogen seynden, die alhier souden blyven resideren sonder cost oft last van de stadt ende gemeente om de selve te moghen dienen sonder 't voors. getal te moghen vermeerderen oft een clooster te moghen bouwen sonder consent van de voors. heeren, hun fonderende op seker acte henne E. by de voors. heeren op den 20^en Juny in den verleden jaere 1625 verleent, soo ist dat myne heeren Borgemeesteren ende Schepenen der Stadt Breda by hen in haer Collegie de thienraedtsmannen der selver stadt hebben doen roepen, gelijck men altijts van outs gewoonlijck is geweest te doen in saecken, die souden comen te vallen ende te redonderen tot beswaernisse van de gemeente, ende de voors. petitie metten anderen in deliberatie gestelt ende de saecke ter wederzyden wel geexamineert ende gebalanceert zijnde is naer lange ende rype deliberatie daerop gehouden ende gesien de voors. acte van den 20^en Juni eyndelijck by deselve heeren Borgemeesteren, Schepenen ende thienraedtsmannen geresolveert ende gesloten den voors. E. Heeren Patres by dese acte te doen verstaen, dat de staet deser stadt ende lande sedert het geven der voors. acte nyet en is verbetert, maer verargert, ende alnoch egheene apparentie en is te verbeteren ende oversulcx haere E. Patres in hunne voors. petitie nyet en connen noch en mogen believen, onder wat presentatie het oyck soude mogen wesen, insunderheyt naerdemael hunne E. by de voors. heeren alnoch nyet en sijn geaccepteert ende onseker is wanneer die

oft eenighe andre ordre soude mogen geaccepteert worden, te meer oyck overmits alhier binnen dese stadt corts naer de reductie derselver sijn geaccepteert ende honne residentie alhier genomen hebben d' Eerw. heeren patres der Societeyt Jesu, mitsgaders d' Eerw. heeren patres Capucini daerby dese stadt genoegh *ende genoechsaem sijn belast met d' onderhoudt der selver Capucinen.* Aldus gedaen ende geresolveert by myne heeren Borgemeesteren, Schepenen ende thienraetsmannen der Stadt Breda den 6^{en} Meert 1626. Present Montens ende van de Locht, borgemeesteren ende van den Broeck, Putte, Arendonck, P. van den Broeck, Ceters ende Hulshouts, Schepenen ende Mr Gerard van den Broeck, Gelcom, Mr Aert van Loon, Marten Gijsbrecht Stickers, Augustijn Henrick Wils, Henrick Anthonis Wissens en Jan Joosten de Bruijn, thienraetsmannen.

De Minderbroeders hadden derhalve weer een vergeefsche poging gedaan om zich binnen Breda te vestigen. Tegen hun verwachting waren zij nu nog even ver of misschien nog veel verder van huis, doch zij volgden het voorbeeld der paters Jezuïeten en zochten hulp bij personen, die door hun macht en invloed hen konden brengen waar ze wilden zijn.

In de eerste plaats wendde zij zich tot de Infante. Deze werd bereid gevonden de paters te steunen en zond het volgende schrijven aan de Magistraten. (13,43^{v}).

Isabel Clara Eugenia, par la grace de Dieu
Infante d' Espagne, etc.

Chers et bien aimés.

Comme nous n' avons rien tant a coeur que le salut des ames de nos bons subiects, nous avons accordé aux freres mineurs de ceste province de Brabant la residence en la ville de Breda. Et bien qu' ayons pleine confiance, que vous les recevrez avec toute bienveuillance, en consideration qu' ils vous seront a peu de charge, a cause que leur profession porte de chercher leur ausmosnes

non pas seulement dans la ville, mais ausy aux lieux et villages d'alentour, et qu'ils ne pretendent d'y estre du commencement qu'a fort peu de personnes, tant que par experience ils auront trouve y en pouvoir nourrir d'avantage, sans surcharger vos bons bourgeois, sy est ce que vous avons bien voulu tesmoigner par cestes, que nous aurons a singulier plaisir et service tout le bien et advancement, que par vous tant en general qu'en particulier leur sera faict; et Dieu vous ait, chers et bien aimés en sa saincte et digne garde.

De Bruxelles le 15 Jullet 1626. Signe Isabel; subsigne de la Faille. La supercription estoit: Nos chers et bien aimes, les Bourgmaistres et Eschevins de la ville de Breda.

Verder wendde de Paters zich nog tot Spinola om hulp, welke deze dan ook verleende door 't volgend schrijven aan het bestuur van Breda. (13,44).

Messieurs. Comme son Altesse Ser^me^ at accordé a l'ordre des freres mineurs de ceste province de Brabant la residence en vostre ville, je vous prie, comme je fais affectueusement par ceste, leur vouloir prester toutte faveur et assistence, tant en l'achapt du fond pour bastir leur couvent, qu'en l'ulterieure execution de leur pieux desseing et oultre que j'ez recepvray particuliere obligation (vous) ferez ung oevre meritoire et aggreable a Dieu, et sur ce je prie Dieu, messieurs, vous tenir en sa saincte garde. De Bruxelles le 15e de Jullet 1626; votre bien affertionné a vous complaire, Ambrosio Spinola. La superscription estoit: A messieurs les Bourgmaistres, Eschevins et conseil de la ville de Breda.

De Minderbroeders, door deze hulp zich sterk gevoelend, herhaalden nogmaals hun verzoek bij het Stadsbestuur. Het volgende schrijven werd verzonden. (13,44).

Frater Joannes de Cranendonck, minderbroeder, custos custodum der provincie Brabant, in den name ende uyt last van den seer Eerw. pater Fr. Jacobus Pinchart, provinciael, versoect seer oitmoedelijck, dat U. E. E. haer

conformerende metter wille van haere doorluchtichste hoocheyt believe de voors. ordre alhier ter residentie te ontfanghen, waertoe als motiven dienen moghen de redenen naervolgende. In den eersten dat sy lieden boven de diensten van prediken, bichthooren ende andersints, die de Eerw. patres van de Societeyt Jesu, ende de Capucinen doen in competenten getale wesende, oyck sullen doen goddelycken dienst als te weten, hooghmissen, vesperen, loff etc. naer haere institutie ende gewoonte solemnelijck singhen, het welck grootelijck dient om de herten der menschen tot devocie te verwecken. Dat sy sullen wesen tot seer weynich last der stadt; want hunne intentie is alhier met gelegentheyt een huys te becomen sonder tot dyen eynde deselve moyelijck te vallen van daertoe eenich geld te contribueren, in welck huys sy lieden sullen woonen met seer weynighe persoonen, die meer hun onderhout sullen becomen van het garnisoen ende omliggende dorpen, als ten laste van de goede borgerye, ende soo bevonden wort de borgerye te lastich te sijn die luttel broeders onderhout te geven, sullen tselve ontfanghen van Antwerpen, Brussel oft elders.

Dat sy 't voors. getal nyet en sullen vermeerderen, ten sy met experientie bevonden wort, dat sy sonder eenighe voordere beswaeringhe der borgerye nyet meer broeders souden connen onderhouden; dat sy nyet en pretenderen hun convent te bouwen dan binnen eenighe jaeren, mogelijck 10 oft 20, als Godt sal believen dese stadt ende lant in meerder voorspoet te stellen; dat sy nyet alleen tot cleynen last en sullen wesen, maar oyck tot minderen als tot noch toe, het welck wel te noteren staet, want door hunne residentie verhoet sal worden, dat de mindrebroeders van Herenthals oft andere plaetsen voortaen geene aelmoessen alhier en sullen comen vorderen, gelijck sy oyck ten tyde van de rebellie gedaen hebben ende van de goede Catholycken notable aelmoessen, soo in gelde als andersints vercreghen, die meer hebben bedraghen als 't gene sy aen de residerende

mindrebroeders sullen contribueren ende minder gevoelt sullen worden door dyen deselve sullen geschieden met cleyne parcheelen.

Oversulcx bidt de voors. Supp^{t} in den name als voor, anderwerff, dat U. E. E. believe op sijn oytmoedich versoeck favorabele resolutie te verlenen, ende soo U. E. E. sorghden voor eenighe consequentie, sullen in haere brieven soo aen haere hoocheyt als aen Syne Excellentie Marquis Spinola daervan mentie moghen maecken soo hun best geraden duncken sal, ende sullen soo den Suppliant als den voors. Seer Eerw. pater provinciael ende oyck den Eerw. bichtvader van haere hoocheyt alle haere beste doen om 't selve voorstel ende versoeck van U E. E. te vervoorderen ende alle voordere last van ontfanhgen van eenighe andere religien te beletten.

Op dit verzoek werd den 21^{en} Juli 1626 „ter volle vergadering" de volgende beschikking genomen. (13,44^{v}).

Alsoo den Eerw. Pater Fr. Joannes de Cranendonck, minrebroeder custos custodum der Provincie van Brabant in den name ende uyt last van den Seer Eerw. Pater, Frater Jacobus Pinchart, provinciael der selver ordre van de mindrebroeders in Brabant voors. aen myne heeren Borgemeesteren ende Schepenen in Breda op den 20^{en} deser loopende maendt July heeft overlegdt twee beslotene missiven, beyde van date den 15^{en} der selver maent, d' eene van haere doorluchtichste hoocheyt ende d' andere van syne Eycellentie mijnheer de Marquis des Balbastes etc. tenderende beyde ten eynde de voors. mindrebroeders hunne residentie binnen dese stadt in cleynen getale souden moghen nemen ende metter tijt 't selve getal vermeerderen ende een convent stichten ende fonderen, gelijck oyck de voors. Eerw. Pater, Frater Joannes de Cranendonck conform de voors. missiven, soo mondeling als schriftelijck versoeck aen myne Heeren Borgemeesteren ende Schepenen voors. op den selven daghe, 20 July, heeft gedaen, soo ist dat deselve Borgemeesteren ende Schepenen mette thien Raetsmannen deser

stadt representerende de geheele gemeente der selver Collegialiter vergadert sijnde die voors. twee missiven voor hen hebben doen oplesen ende op het inhouden derselver ende 't voors. versoeck int langhe te rade ende deliberatie geweest sijnde, soo is by deselve verclaert, dat hunne E. nyet liever en souden doen dan de versoecken van haer doorluchtichste hoocheyt ende Excellentie voorgemelt te obedieren ende in alle manieren naer te comen; dan alsoo de staet der Stadt Breda soo miserabel is als hy oyt te voren is geweest, soo ist dat de voors. Borgemeesteren, Schepenen en Thien Raetsmannen gedwonghen sijn eyntelijck alnoch te persisteren by de twee acten van den 20en Juny 1625 ende 6 Meert deses jaers 1625 aen de voors. Eerw. Heeren Patres gegeven, de welcke heure E. soo billijck ende redelijck achten, dat de Eerw. Pater Provinciael voors. daer mede sich voor dese tijt behoort te contenteren. Sijnde de voors. Borgemeesteren, Schepenen ende thien Raetsmannen geresolveert de voors. twee acten aen haere doorluchtichste hoocheyt over te seynden ende in alder oytmoet te bidden dat deselve haere hoocheyt (dewijle binnen het E. capittel der Canonicken binnen de Stadt Breda sijn ontfanghen d'ordres van de E. Patres der Societeyt Jesu ende van de E. Patres Capucini daermede de gemeente voor dese tijt ten overvloet is gedient) genadelijck gelieve te verstaen ende te verclaeren, dat de voers. E. heer Provinciael sich mette voors. twee acten oyck behoore te vreden te houden, verclarende, dat sy anderssints ganschlijck sijn geneghen ende geaffectionneert totter voors. E. Pater Provinciael ende sijn ordre.

Aldus gedaen ter volle vergaderinghe van myne voors. Heeren. Paesent de eerste Borgemeester ende President Montens, de Borgemeester ende Tresorier van der Locht, Doctor Godefroy van den Brouck, Johan van Putte, Mr. Jan van Ceters, Avocaet; Adriaen van Gelcom, Gerard van Arendonck, Peeter van den Broeck ende Cornelis Hulshouts, Schepenen; Mr. Gerard van den Broeck,

Augustijn Henrick Wils, Henrick Anthonis Wissems, Mr. Arnout van Loon, Marten Gijsbrecht Stickers, Huybrecht Corn. Sprong, Jan Joosten de Bruijn, Mr. Gijsbrecht Eeltens, Jan van der Biestraten, Jan Cornelis Hulshouts, thien Raetsmannen, du 21e July 1626.

Deze ongunstige beschikking hadden de Minderbroeders zeker niet verwacht; doch zij geven het niet op en de Infante bleef hen trouw ter zijde staan.

Een 26en Augustus 1626 verscheen weer in 't College van Burgemeesters en Schepenen de Eerw. Pater Adrianus Gisberti en overhandigde de Heeren „sekere beslotene missive van haere doorluchtichste hoogheyt van dato den 8en Augusti 1626". (13,50).

In de akten is deze brief niet ingelascht, doch ik vond hem in een portefeuille No. 342 van den inventaris. Hij luidt als volgt:

Isabel Clara Eugenie, par la grace de Dieu, Infante d' Espagne etc.

Chers et bien aimes. Nous avons veu les difficultes par vous reputées au faict de la reception des freres mineurs en votre ville. Et bien que votre intention ne soit pas d'incommoder nos supposts, et de les charger plus que la raison ne veult, si est ce qu' estans bien informes que la residence de ces bons relligieux sera de tout petite charge a la dicte ville, attendu que pour l'achapt de leur maison il ne vous demanderont rien, et que d' ailleurs ils seront a peu de personnes, qui resevront leur entertien pas tant de vos bourgeois que de la garnison et des villages d'alentour, et que quand ces moyens ne seroient bestans pour les nourrir, ils seront secourus par ceux de leurs couvents de Bruxelles, Anvers et autres, nous ne scaurions si non vous exhorter derechef de les vouleur admectre sans aucun ulterieur delay ou difficulté, leur faisant aux occasions ressentir les effects de votre bienveuillance et affection, comme nous esperons

que ferez. Et Dieu vous ait, Chers et bien aimes, en sa saincte garde. De Bruxelles le 8 d' toust 1626.

Isabel
de la Faille.

Deze brief werd in 't college, in tegenwoordigheid der Tienmannen geopend en gelezen. Over het verzoek daarin vervat en van dezelfde strekking als dat van den 15^en^ Juli werd beraadslaagd. De magistraten verwezen naar de akten van den 20^en^ Juni 1625, van den 6^en^ Maart en den 21^en^ Juli 1626 aan de Eerw. Paters Minderbroeders gegeven, en verklaarden, dat zij zich daaraan bleven houden „verhopende dat haere doorluchtichste hoocheyt, mits de redenen inde voors. drije voorgenoemde acten vermelt, genadichlijck sal gelieven dese resolutie ten bester te duyden."

Al weer mis. Maar er werd niet gerust. Over dezen boeg ging het niet, dus moest het over eenen anderen worden gewend. Waren de Paters maar eerst binnen Breda, dan zou zeer waarschijnlijk de rest wel volgen.

In de „akten Magistrael" 13,52 vind ik:

Mijne Heeren Borgemeesteren ende Schepenen der stadt Breda op gysteren in hunne E. collegis gehoort hebbende de propositie van den Eerw. pater F. Adrianus Ghisberti, Vicaris der mindrebroeders binnen Brussel, ten eynde syne Eerw. in den name ende tot behoeff van d' ordre van de mindrebroeders soude moghen worden gevest ende geérft ende daernaer ter presentie van voors Eerw pater gelesen hebbende d' Apostille op sekere requeste, by henne Eerw. gepresenteert aen haere doorluchtichste hoocheyt ende de E. heeren van de financien, daerby aen de voors. Borgemeesteren ende Schepenen schenen belast te sijn den vercooper van de huysinghe genaemt van Assendelft binnen dese stadt daervan 't onterven ende daerinne de voors, Eerw. Paters als coopers te erven, soo hebben deselve Heeren Borgemeesteren ende schepenen op huyden de voors. petitie in delibe-

ratie geleght ende geresolveert op te selve geene antwoort te connen geven voor ende aleer sy en hebben gesien de origenele requeste oft copye autentijck van de selve, daerop de voors. appostille is verleent, om de selve te communiceren aen den raedt van thienmannen en daerop eyntelijck te resolveren. Actum in Collegio van myne voors. Heeren den 24^{en} September 1626.

Present Montens ende van der Locht, burgemeesteren ende Doctor van den Brouck, van Putte, P. van den Brouck, van Ceters, licentiaet in de rechten, Arendonck, Hulshouts ende Gelcom, Schepenen.

Van Goor schrijft pag. 99: „Waarop zij echter niet rustende, *met kennis der Overheid,* hebben gekocht 't Huys van Assendelft etc". Deze woorden kunnen aanleiding geven tot misvarstand, aangezien de tusschengeschiedenis door van Goor onvermeld is gelaten. Zij moeten niet zóó worden opgevat, als zou de overheid in deze zaak een dubbelzinnige houding hebben aangenomen en officëel zich tegen de bedoelde toelating hebben verzet, doch achterbaks, door den Paters een loozen zet aan de hand te doen, hun zaak hebben gesteund. De genoemde woorden, beschouwd in het verband der geschiedenis, zooals deze zich heeft toegedragen, beteekenen niets anders dan dat de Paters het huis kochten en aan het stadsbestuur daarvan kennis gaven. Krüger, die (pag 270, 3e deel) hetzelfde vermeldt als van Goor, voegt daar nog bij, dat de Paters het huis den 21^{en} Aug. kochten. Onmogelijk is zulks niet, doch ik heb er geen bevestiging van kunnen vinden en deze bijzonderheid doet hier ook niets ter zake.

Het duurde lang, ongeveer acht maanden, vóórdat de magistraten in deze zaak tot een beslissing kwamen. Het is echter niet waarschijnlijk, dat de Paters al dien tijd hebben stil gezeten, doch ik vind hieromtrent niets vermeld In de akten (13,59^{v}) staat opgeteekend: „Mijne heeren Borgemeesteren ende Schepenen der Stadt Breda op huyden in hunne E. Collegio gehoort hebbende de iterative propositie ende ernstelijck versoeck van den

Eerw. Pater, frater Gregorius Dancquo Guardiaen van den Convente der mindrebroeders tot Antwerpen, geassisteert met Mr. Cornelis de Brouwer, procureur ende notaris te Antwerpen resideerende, ten eynde de Eerw. paters-minderbroeders souden mogen worden gevest ende geerft in de huysinge ende erve met haere toebehooren van Assendelft, gestaen ende gelegen binnen dese Stadt van Breda, soo hebben deselve heeren Borgemeesteren en Schepenen tvoorschreven syne E. versoeck toegestaen ende geconsenteert onder expresse conditie ende merckelycke protestatie, dat uyt deselve veste ende goedinge der voors. huysinge ende erve int minste geene consequentie getrocken en sal wordden van eenige admissie oft acceptatie van tvoors. ordre binnen dese stadt, oft dat henne E. daer mede hun in geene manieren naermaels en sullen mogen behelpen als nyet voorder te staen, sijnde dan gelijck andere particulieren in huysen ende erffven worden gevest, alles om redenen verhaelt in verscheyden acten aen de voors. E. Heeren paters gegeven, welcke de voors. Heeren verclaren hier mede nyet te willen prejudicieren, maer daerby alnoch te persisteren.

Actum in collegio van Borgemeesteren ende Schepenen der stadt Breda, den 11^{en} May 1627, present de buyten Borgemeester van der Locht, doctor van den Brouek, Johan van Putte, P. van den Broeck, Ceters, Arendonck, Hulshouts ende Gelcom, Schepenen.

Nu zou men denken : ziezoo, dat is alvast zoover klaar, de rest zal weldra volgen. Ja, de rest zou volgen, maar lang niet aanstonds. De Paters werden eerst ongeveer vier jaar later, de 17^{en} Januari 1631, toegelaten en dat nog wel voorwaardelijk. Dat zij al dien tijd geen moeite hebben gedaan, om hun toelating los te krijgen, is niet waarschijnlijk ; maar, wat ik ook zocht, ik vond nergens, noch in de „acten Magistrael" noch ondsr de missiven, iets hieromtrent. Evenmin vond ik bevestiging van hetgeen van Goor zoo categorisch beweert (pag. 99) en

Krüger (3e al. 271) hem nazegt: „Eyndelijk is de Magistraat, op de sterke aanhoudingen van Claude de Rije, vrijheer van Balançon, stadvoogd van Breda, genootzaakt geworden de Paters Minderbroeders... in te nemen. Onmogelijk is het natuurlijk niet, maar ik vind het zeer bevreemdend, dat daarvan nergens gewaagd wordt, terwijl in andere stukken, betreffende zaken, waarbij hij zijn invloed deed gelden, zijn naam wel degelijk vermeld wordt. Zoo b. v. in 1631, toen de Paters een request presenteerden „om te mogen incorporeren een passagieken het welcke is loopende tusschen haeren hoff ende haer convent", voegden zij daarbij copye authenticque van die gratie, die haer hoocheden verleendt heeft op het advis van mijn Heer den Baron Balançon, Gouverneur deser stadt etc. (Zie 342).

Hoe het dan ook zij, als een vast staand feit kan de bewering van van Goor niet gelden.

Den 17en Januari dan 1631 werd het volgende besluit genomen (13,152).

Alsoo de Eerw. Paters van de Minnebroeders ordre binnen dece stadt tot diversche reysen versocht hebben aen myne Heeren Borgemeesteren ende Schepenen, mitsgaders aen de tien Raetsmannen derselven, ten eynde sy lieden alhier souden worden geadmitteert ende ontfangen, soo is by myne voors. heeren ende thienmannen geresolveert de voors. paters ter admitteren ende te ontfangen, gelijck sy lieden deselve ontfangen ende admitteren by desen onder de naervolgende conditien:

Ierstelijck dat deselve paters acte sullen leveren van haere doorluchtighe hoogheyd van dat egeene andere oorders oft religieusen in dese stadt en sullen worden gesonden oft ontfangen, dan die daer jegenwoordich inne gesonden ende ontfangen sijn, te weten de Eerw. paters Capucinen ende Societatis Jesu, andersints datte admissie sal gehouden worden voor nul ende ongedaen,

dat de voors. Paters egeene andere oft voordere erven binnen dese stadt aen de gene haere Eerw. jegenwoordich

sijn hebbende en sullen mogen aencoopen oft andersints vercrygen, te weten aen de oistsyde, als de gene sy lieden alnu sijn besittende,

dat de voors. paters nyet en sullen vermogen om te gaen om vlees, bier oft brouwcoren gedurende desen tijt van oorloge,

dat de voors. paters maer eens sjaers en sullen vermogen omme te gaen om kerssen,

dat de voors paters nyet sterker in getal en sullen mogen wesen binnen de voors. stadt als achthien,

dat de voors. Paters de stadt gedivideert ende gerepartieert hebbende in acht quartieren en deselve sullen mogen omgaen gelijck ende alsoo de noot sal vereysschen.

Denzelfden dag, gelijk blijkt, behalve uit hetgeen onmiddellijk op deze akte volgt, uit het officieele stuk door de Paters geteekend en thans nog ter Archive alhier berustend, werden de gestelde voorwaarden aangenomen. Bedoeld stuk is eene copie van de akte boven vermeld, waaronder de volgende clausule volgt:

Alle welke conditien van admissie de Eerweirdighe Paters van de minnebroeders, daertoe gecommitteert by acte ende procuratie van den seer Eerw. pater Provinciael hebben gelooft te achtervolgen ende te onderhouden, ende dese jegenwoordige geteeckent ende gesegelt met het groot segel van 't convent binnen dese stadt. Actum den 17^{en} January 1631 ende was onderteekent Fr. Judocus de Rave, guardiaen; Fr. Franciscus van den Dael, commissarius van het heylich lant ende J. de Bruyn, haeren gekoren vooght in desen; ende gesegelt met het groot segel van het convent binnen dese stadt Breda.

Bij van Goor pag. 99 lees ik: „Zoo sijn dezelve dien volgens oock binnen Breda ingelaten, alwaar zy in 't Huys van Assendelft hunne wooning genomen, en dat tot een klooster of konvent gesticht hebben". Krüger, Dl. 3, 271, voegt daar nog bij: in 1633.

Dat alles is onnauwkeurig. Den 11^{en} Mei 1627 werden de Paters *gevest* in het huis v. Assendelft, dat zij reeds

gekocht hadden; den 17en Januari 1631 werden zij officieel erkend en toegelaten als kloosterorde, doch voorwaardelijk. Een klooster hadden zij reeds gedeeltelijk ingericht vóór 1631; dat blijkt uit het voorgaande: „ gesegelt met het groot segel *van het Convent binnen dese stadt Breda*", als ook uit hun verzoek: „om te mogen incorporeren een passagieken het welcke is loopende tusschen *haeren hoff ende haer Convent*". Dit verzoek deden zij in 1631.

Doch al teekenden de lasthebbers der Paters den 17en Januari 1631 de conditiën, waarop zij werden toegelaten, de hoofdvoorwaarde, in de eerste plaats vermeld, moest vervuld worden, op straffe, dat anders de admissie voor nul en waardeloos zou worden gehouden. Die hoofdvoorwaarde was de vereischte verklaring van Hare doorluchtige Hoogheid, en die verklaring liet nog op zich wachten. In een request van Burgemeesteren en Schepenen aan de Infante, gedaan den 7 Juni 2631 (zie 13,158) schreven zij dan ook: „Hoewel 't voors. versoeck van de patres te premature wort gedaen, als hunne admissie tot noch toe insuspens sijnde".

De meergenoemde verklaring is door Isabella gegeven den 27en Februari 1632, en staat in de „acten Magistrael" tusschen 22 April en 29 April van genoemd jaar (13,965) en luidt als volgt:

Sur la remonstation faicte a la Serenissime Infante de la part du Pere Gardien des Freres mineurs de la ville Breda, qu'il auroit pleu a Son Altesse de fonder en icelle ville un couvent des dictes Religieux, lequel on auroit pieça commence de bastir, et comme le Magistrat de la dicte ville en accordant leur consentement touchant l'admission des dictes Religieux aurait oblige le remonstrant de procurer acte de Son Altesse, par lequel Icelle declareroit, que doresnavant ne serons admis aucunes Religieux en la dicte ville que ceux qui sont a present, asscavoir les peres Capucins, Jesuites et les dictes freres mineurs, et qu'a faulte d'obtenir la dicte declaration la dicte admission seroit nulle, il se seroit advise de

prendre son recours vers Son Altesse avec Supplication bien humble qu' Icelle soit servie le lui accorder le dict acte declaratoir. Sa dicte Altesse ce que dessus considere, inclinant favorablement a la requeste et supplication du dict here Gardien des freres mineurs en la dicte ville de Breda, a declare et declare par ceste que son intention est qu' a l' advenir ne serat accorde permission a aucuns religieux de quel ordre ils soyent pour fonder un convent en la dicte ville de Breda, outre ceux cy dessus nomines, ordonnant a tans ce. Faict a Bruxelles le vingt septiesme de Feburier 1632.

Estoit paraphe St V^ts^ A. Signe Isabel, plus bas par ordonnance de Son Altesse Signe de la Faille ; au marge estoit mis la cachet de Son Altesse en cire rouche.

Sedert dien waren de Minderbroeders officieel op gelijken voet als de Capucijnen en de Jezuïten binnen Breda toegelaten en als zoodanig erkend.

Van Goor schrijft pag. 99 :

Als nae de verovering van 's Hertogenbosch, in 't jaer 1629, alle de Geestelycke ordens moesten vertrecken, zoo zijn de Dominicanen of Preeckheeren, die aldaer een zeer voortreffelijck klooster hadden, mede genootzaakt geweest die stadt te verlaten, wanneer zy hen eerst nedergezet hebben te Boxtel, naderhant te Eyndhoven, en vervolgens te Breda, alwaar zy, in het laast van het jaar 1636, ten getale van vijf en twintig Monnicken zijn ingelaten, en in de huyzinge genaamt 's Hertogenbosch, staande in de Tolbrugstraat, eenen korten tijd vertoefd hebben.

Van Goor en Pastoor Krüger III 272 b hebben deze mededeeling ontleend aan De Jonghe, desol. Bat. Dominic. pag. 103

Omtrent deze quaestie vind ik in de „acten Magistrael" niets vermeld, dan een request, 't welk ik hier laat volgen :

A son Altesse.

Remonstrent tres humblement les pouvres Religieux

de la ville de Breda, qu'il a pleu a la Seremissime Infante de glorieuse memoire, apres la reduction de la mesme ville, y mectre les peres de la Societe de Jesus, les Capucins et freres mineurs, avec les Soeurs de l'hospital de Turnhoudt, oultre l'ancien cloistre des Religieuses de Premonstre, et les Bagines, au moyen de quoy la dicte ville de Breda est plus que suffisement pourveu des Religieux et Religieuses, considere le petit nombre de Bourgeois d'une part, et d'aultre le grand nombre de pauvres soldats Ce non obstant pretendent les peres Dominicains y ouvrir encore leur cloistre, auquel effect ils ont desja appreste une chapelle, chose directement contraire aux Bulles Apostoliques et ordonnances de sa May.e par les quelles expressement est defendu l'entree des nouveaux cloistres sans consentement du Magistrat du lieu et les couvents y estans. Lequel consentement, par les dicts peres Dominicains n'at este requis, moins obtenu, ce qu'aussy ne se pourroit accorder sans grandement charger la bourgeoisie et interresser les remonstrans, nommement en ceste constitution des affaires du plat pays. Si supplient tres humblement que le bon plaisir de votre Altesse soit de donner ordre afin que la dicte entree des peres Dominicanes soit empeschee, et qu'ils ayent a se retirer hors la mesme ville sans y pouvoir tenir maison, soit par louage ou par achapt. Ce faisans etc. Embas estoit l'insinuation soubsignee A. van Loon. Ceste requeste avecq l'appostille la dessus aye je moy A. van Loon, Notaire publicq en presence des temoings cy embas nommes au jourdhuy de ceste monstre et leu aux peres Dominicains, a scavoir le prieur Rigmaldus Leonardus avecq ung aultre pere, aus quelles j'ay donne d'icelle Requeste et appostille ensemble copie de l'ordonnance et l'acte declaratoir de Son Altesse du vingt septiesme du feburier 1632 en la dicte appostille mentionne. Les quelles peres Dominicains m'ont respondu, qu'ils ne scavoient rien dire la dessus, et qu'ils demandoient les susdictes coupies, les quelles comme dessus je leur

ay baille. Faict a Breda le XIX du Feburier 1637. Present Jan Sgrauwen et Jan Beens comme tesmoinge a ces requis.

(w. g.) A. van Loon, Joannes Beens, Joannes Sgrauwen.

L' Apostille marginael portait : Soit monstre aux Prieur et Religieux des peres precheurs cy mentiones pour advis et advertir de ce qu'est du contenu et en vertu de quoy ils pretendroyent loger en la ville de Breda, et en exhiber l'acte c'il y en a le tout endecurs huict jours de l'insinuation peremptoirement leur interdisant cependant de se placer en la dicte ville en conformite de l'ordonnance de feue la Serenissime infante du 27 du Febvrier 1632 a telle peine que sera trouve y escheoir. Faict a Bruxelles le 29 de Janvier 1637 et estoit Soubssigne.

Gottignies.

Breda † Dr. Corstens.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

III.

De Haze.

In Tax. XXX blz. 202 e. v. worden gegevens verschaft omtrent de Bergen op Zoomsche familie de Haze.

Het derde huwelijk van Margaretha de H. met Jacobus Dumont gaf o. a. twee dochters. Marie en Margreta.

Marie trouwt als j. d. met Hendrik de Beere j. m. geboortig van Puch in Guienne, kapitein en drossaart van Halsteren en later Raadsheer van den Markies van Bergen op Zoom. Zij wordt begraven in de Groote kerk aldaar 1 Juli 1709. Zie ook Tax. XIV blz. 44.

Margaretha, die op 4 Jan. 1725 in de Groote kerk begraven wordt, trouwt met Pieter de Costris, schepen van Bergen op Zoom, welke op ... Januari 1758 in de Groote kerk begraven wordt.

Ir. J.

DE KAART VAN HET ST. JORISGILDE TE HELMOND.

In het onlangs verschenen boekje: *De Oude Schutgilden van Helmond, door A. N. Frenken, Pr.*, zegt de Eerw. schrijver pag. 94: „Nog ten tijde van Sassen was een kaart of reglement der St. Jorisschutterij in het gemeente-archief der stad aanwezig. Thans schijnt dit document verdwenen." Blijkbaar heeft de schrijver naar dit, evenals zoovele andere documenten, te vergeefs gezocht. Dat zal den lezer niet verwonderen, als hij weet, dat sinds enkele jaren het archief niet volledig te raadplegen is geweest, omdat men bezig was een nieuwen inventaris daarvan samen te stellen. Nu deze voor eenigen tijd gereed kwam, is ook bovengenoemde kaart (nr. 1199) voor den dag gekomen, evenals de andere, door den schrijver verloren gewaande, documenten.

Ter aanvulling van het, overigens zeer rijk gedocumenteerde werkje, verzoeken wij plaatsruimte voor genoemde kaart. die in 1618 werd vernieuwd.

Wie de moeite wil doen deze te vergelijken met de kaart van het kolveniersgilde van Helmont, die 1 maand later (3 Juni 1618) werd vernieuwd, [1]) zal opmerken, dat de laatste in hoofdzaak een afschrift is van deze kaart, met uitzondering van art. 35, dat niet in het reglement der kolveniers voorkomt.

Blijkens de onderteekeningen telde toentertijd het gilde van St. Joris 26 leden.

Deze kaart is geschreven op een stuk perkament 63×57, waarvan de zijkanten, door het herhaaldelijk in de hand houden bij het voorlezen (Art. 40, veel geleden hebben en waardoor het geschrevene is uitgewischt. Aan de hand van het reglement van het kolveniersgilde hebben we getracht die plaatsen te herstellen.

De beide zegels van het stuk zijn verdwenen.

1) Aug Sassen, Geschiedenis van de Schutterij der Kolveniers of Lieve Vrouwegilde te Helmond (1882) blz. 6—19

KAART VAN DE OUDE SCHUTTERYE DER STAD HELMONT.

Op huyden, den XII dach der maendt van Mey, int jaer ons Heeren, duysent seshondert ende achttien, is eendrachtelijck ende met gemeyn consent byden coninck, deeckens ende goede mannen vande guldebroeders der ouder schutten onder den ridder St. Joris deser stadt van Helmondt, geordineert, geraempt ende onder hen gesloten, ende dat met raet, wille ende consent van onssen Edelen Welgeboren Heere J° Alexander van Cortenbach, heere tot Helmondt, [burchgraeff] van der Vueren, Duysburch etc., dese naebeschreven articulen, hoe ende in wat manieren deselve guldebroeders hun voirthaen sullen hebben te reguleren, soe in 't schieten [van] den papegay oft vogel, als mede op de [. . . .]oirlycke teerdaghen ende andere daghen als wanneer de voors. guldebroeders in henne vergaderinghe by malkanderen sullen wesen. Willende, ende daer beneffens accorderende, dat alle poincten ende articulen hier naer beschreven in allen [. . . .] leden ende restrictien, egeen van dyen uytgescheyden, naergevolcht ende onderhouden sullen worden ende dat onder [poenen] ende breucken naerder in elck van de selve articulen gementioneert.

Tot welcken eynde soe heeft die voirschreven Heere van Helmondt den voirschreven guldebroederen oft oude schutten der voirschreven stadt gegeven, gelijck hy geeft mits desen, alle die civile bruecken, die deselve [schutten] tegen malcanderen souden moghen misbruycken, 't sy op openbaere teerdaghen als wel andere daghen, wanneer de oude schutten by malcanderen vergadert sullen sijn.

Welcke voirschreven bruecken ende misusen den coninck, deeckens met de oudste der voirschreven schutterye sullen [moeghen] disponeren naer der gelegentheyt van der saecken ende van gelycke hun reguleren volgens die poenen [in] slot van elcken articule gementioneert; sijnde deselve soe ende als hiernaer volcht:

1. In den iersten: Oft saecke ware, dat tusschen de oude schutten enich verschil, twist [ofte] kijffelycke woorden quamen te rijssen op de behoirlycke teerdaghen oft andere daghen, als

wanneer deselve vergadert sullen wesen, tsy met onbehoirlycke woerden oft injurien, sal die geene, die oirsaecke daer van is, datelijck ende sonder vertreck bruecken ende terstont betaelen [aen handen] van de deeckens, ten tyde sijnde, twintich stuyvers brabants ten behoeve ende profijt van de gemeyne oude schutten.

2. Item, soe wie een van de oude schutten onder malcanderen heet lieghen, sal gebreuckt hebben twee Carolus guldens, twintich stuyvers voir ieder gulden [gereekenct], ende 't selve te betaelen aen de voirschreven deeckens terstont ende ten behoeve als voir.

3. Item, soe wie van de voirschreven oude schutten deen den anderen eenighe injuriën naer seyt, ofte wel andersints sijn leet verwijt inder vueghen, dat daer by iemant [mochte] geschandaliseert oft geinteresseert wesen, oft andersints, dat sijn eere, naeme ende goede fame te naer soude moghen gaen, sal breucken ende terstont betaelen, soe dick ende menichwerve tselve geschiet, viertich stuyvers eens, in handen van de deeckens, ende tot profijt als voir.

4. Item, soe wie van de oude schutten d'een den anderen slaet oft met een gelas oft kanne naer malcanderen werpt, oft uyt eenen grammen moede malcanderen stoot oft slaet, soe dick ende menichwerve tselve geschiet, sal gebreuckt hebben een tonne [biers] oft wel seven Carolus guldens daer voir, te betaelen als voir.

5. Item, oft saecke waer, dat tusschen de voirschreven oude schutten ofte guldebroeders enighe onmin geschiede ende alsoo op malcanderen een mes oft poingaert quamen te trecken, sullen deselve die ['t voors.] mes oft poingaert bloot in de handt sullen hebben, terstont gebreuckt hebben een tonne biers oft seven guldens daervoir, ende dat tot proffijt ende behoeve als voir.

6. Item, oft saecke waer datter noch meerder swaricheyt (daer Godt voir wil behoeden) onder de voirschreven guldebroeders oft oude schutten quaemen te rijssen op de daeghen

van de voirschreven vergaderinghe, tsy met malcanderen te quetsen, steecken, bloet laeten oft dergelycke ongeregelde brootdronckenheyt, sal 't selve gestelt worden in handen des heeren van Helmont voors. als hooft van de voorschreven schutterye, mitsgaders den coninck, deeckens oft wel eens deels van der ouder schutten, ende wes by de selve sal worden gedetermineert ende uytgesproecken, sullen de voirschreven moetwilligers oft vechters schuldich ende gehouden wesen datelijck naer te gaen ende te volgen, ende wat breucken oft peenen daer van worden geordineert sulleu wesen, tot behoeff als voir.

7. Item, als wanneer die voirschreven guldebroeders ofte oude schutten vergaderen oft by malcanderen sullen wesen, soe sullen die deeckens, ten tyde sijnde, schuldich ende verbonden wesen altijt in de camer ter plaetse der vergaderinge te stellen een karsse op eenen kandelaer oft blaecker, ende soe haest eenighe van de voirschreven guldebroeders eenigh twistighe woorde tegens malcanderen quamen te crieghen, in der vueghen dat die karsse van iemande van de voirschreven guldebroeders met consent nochtans van drie oft vier derselver worden aengestooct, tsy secretelijck oft publyckelijck, sal een van beyden die ierst oirsaecke van den twist is, oft wel beygader naer gelegentheyt van der saecke gebreuckt hebben twintich stuyvers eens ende te bekeeren, ende tot behoeff als voir.

8. Item, of iemant van de voirschreven schutterye hen seer onverlatich aenstelde, also dat die [gansche schutten] oft wel den meestendeel van de voirschreven schutterye niet daer mede te vreden en waer, die sullen die schutten voirschreven eendrachtelijck moghen oirloff geven, ende verlaeten, ende nyettemin sal hy gehouden wesen te betaelen synen geheelen achterstel ten daege toe verteert; ende daer beneffens sal (hy) alnoch gehouden wesen te betaelen twee guldens, gelijck die genen doen, die uyt de schutterye gaen.

9. Item, soe wie in dese schutterye is ende daer uyt wil gaen, die sal selver in persoen moeten compareren op St. Joris dach, ende sal met deselve schutten teren ende alsdan betaelen alle voirgeschreven ende andere lasten tot dyen daghe toe

geresen, indyen hy enighe schuldich is, ende doen alsdan sijn uytgaengelt (twe guldens), waermede hy alsdan verdraghen sal wesen.

10. Item, soe wie van de voirschreven schutten den vogel oft papegay driemael achtermalcanderen afschiet, tot drie verscheyden jaren, die en sal nyet meer met de voirschreven schutten ofte guldebroeders opwaerts moghen schieten. Ende als denselven by de vergaderinghe van de voirschreven schutten compareert, sal dieselve wesen los ende vry van alle verteerde costen, die in het derde jaer gedaen sijn, ende namaels gedaen sullen worden, synen leven lanck gedurende, nochtans blyvende altijts een van de oude schutten, sijn leven lanck gedurende.

11 Item, een iegelijck van de voirschreven oude schutten sal gehouden ende verbonden wesen met syne medeschutten des Maendaegs naer Pinxtdach te gaen oft ryden met synen voetboghe, hebbende den silveren voetboghe op synen arm, naer den muelen oft schutboom om aldaer den papegay oft voghel te helpen schieten. Ende wederom alsoe mette voirschreven schutten ende synen voirschreven boghe incomen tot in den choor van deser kercken van Helmondt, alwaer ieder van de selve schutten sullen doen hen offerhande, gelijck sy oyck sullen doen des Dynsxdaegs voir het beelt van onsser Liever Vrouwen, een oirt stuyvers. Ende soe verre hier inne iemants gebreeckelijck viele, sal verbeurt hebben twintich stuyvers eens, ende deselve te bekeeren als voir.

12. Item, die voirschreven oude schutten sullen altijt by den anderen vergaderen op St. Jorisdach, op den heiligen Pincxdach ende des Maendaechs ende Dyncxdaechs daer naer, oft min oft meer, als dat geordineert sal worden metten Conninck, deeckens ende eensdeels derselver oude schutten.

13. Item, alle de geene, die in de voirschreven schutterye sijn, sullen gehouden en verbonden wesen elck in sijn eygen persoen met den voetboghe sonder roer te schieten naer den voghel oft papegay, op den behoirlycken dach, als men ge-

woenlijck is te schieten, te weten sanderdaechs naer den Heilighen Pincxdach, op de verbeurte van twintich stuyvers, soe dickwils contrarie geschiet ende tselve te appliceeren als voir.

14. Item, insgelijcx sullen die oude schutten des anderen daechs naer den Heiligen Sacramentsdach vergaderen by den anderen ter plaetsen daer men teert, 's morgens vroech als men die trommel slaet om te gaen visschen, hebbende op hunnen arm eenen silveren voetboghe, ende ter contrarie doende, sal oyck van dien verbeuren twintich stuyvers, te bekeeren als voir, ende sal des nyettemin gehouden sijn soe veel als die andere schutten te verteeren.

15. Item, een ieder van de voirschreven guldebroeders oft schutten sullen die deeckens int stellen van de ordonantien, soe int trecken oft marcheren met de processie als oyck naer den muelen oft schutboem, gehoersaem ende onderdanich wesen, opte verbeurte van XX stuyvers, te betaelen als voir.

16. Item, die voirschreven oude schutten en sullen niet moghen visschen in enighe wateren, toebehoorende die voirschreven Heere van Helmondt, dan met consent ende wille des voirschreven Heere van Helmondt; ende dat ter plaetsen van de wateren, die die Heere van Helmondt, die voirschreven guldebroeders bewysen sal.

17. Item, soe wie van de voirschreven oude schutten eenen anderen in het geselschap brocht, egeen oude schut sijnde, sal die voirschreven oude schut gehouden wesen voir den selven te betalen twintich stuyvers eens, te bekeren als voir.

18. Item, niemant van de voirschreven guldebroeders en sal tot den halsbant der schutteryen toebehoirende meer rechts pretenderen, d'een alst d'ander, al waert oyck soo dat hy den vogel tot verscheyden reysen af hadde geschoten, dan alleenlijck den Conninck, die den papegay oft vogel lest afgeschoten sal hebben, die denselven halsbant sal draghen op de behoirlycke gestateerde daegen, ende sal dat jaer vry sijn van sijnder

teeringhe, mits betaelende een half tonne biers, oft wel drie gulden thien stuyvers daer voir ; ende sal daerenboven alnoch gehouden wesen aen den voirschreven halsbant (binnen jaers) te hanghen eenen silveren schilt, ten minsten weert sijnde twee gulden thien stuyvers, opte verbeurte van vier guldens tot behoeff ende proffijt als voir.

19. Item, oft gebeurden, dat iemand vanode [1]) *waer, met bewijsselycke nootsaecke, op enighe van de voirschreven teêrdaghen nyet te compareren, die sal moeghen senden eenen anderen notabelen man in sijn plaetse, want hem gelieft dewelcke ten selven daghe sal staen totten rechten van de schutten min oft meer gelyckerwijs oft die selve daer present waer.*

20. Item, op den gestateerden teerdach, als men maeltijt teert, en sal nyemants ter tafelen moghen sitten ten sy dat ierst ende voir al de Coninck geseten is, ten ware die Heeren van Helmondt, ende dat opte verbeurte van twintich stuyvers, ten behoeve als voir

21. Item, den Coninck mach met hem ter tafelen brenghen ende aen sijn syde setten drie oft vier personen, die hem gelieven sal, ombecroent van iemanden. In verstande nochtans, dat elck voir sijn selven sal betalen soe veel hy dyen dach verteert sal hebben, oft den voirschreven Coninck sal voir hunluiders moeten betaelen. Ende de deeckens sullen voirtaen gehouden wesen altijt voir den Coninck ierst aen te dienen, oft by aldyen sy ter contrarien deden, sullen deselve deeckens verbeuren twintich stuyvers.

22. Item, een iegelijck van de oude schutten sal gehouden sijn op alle teerdaghen oft andere vergaderinghen oft alsmen met de processie gaet oft andersints in geleynen marcheert, altijt op synen mouwe oft mantel te draghen eenen silveren voetboghe, op de verbeurte van twintich stuyvers, soe dick ende menichmael hy in foute bevonden sal worden, ende 't selve te betaelen als voir.

1) van node.

23. Item, den Coninck sal schuldich sijn, als die processien oft omgangen gedaen sullen sijn, den halsbant te leveren in handen der deeckenen van de voirschreven oude schutten, op de verbeurte van twe guldens, te betalen als voir. Des sullen die deeckenen, ten tyde sijnde, voir den halsbant altijt moeten responderen.

24. Item, soe dicwils als de voirschreven guldebroeders vergaderen, sullen die deeckens uytlanghen[1] *die twe schilden met de aenhangende voetboegskens aen den cnecht ende tamborin van den gulde, om op hennen arm oft borste te hanghen. Ende wederom gescheden sijnde, sullen sy gehouden wesen dieselve wederom aen de deeckens over te leveren, om alsoe [te saemen] metten halsbant bewaert te worden, op den pene van XX stuyvers, te betalen als voir.*

25. Item, een iegelijck van de oude schutten sal gehouden wesen in de processie te gaen, hebbende de silveren voetboghe op synen arm, dragende een roer ende sydegeweer, uytgenomen de twe nieuwe ende twe oude deeckens, die sullen den Coninck accompagneren met hen mantels, daerop hebbende den silveren voetboghe, ende elck in sijn hant hebbende eenen deeckens stock, op de verbeurte van XX stuyvers, te betaelen als voir.

26. Item, die afgegaen deeckens sullen gehouden wesen de nieuwe deeckens over te leveren op St. Joris dach dese voirschreven charte, als wanneer die gecoren worden, op de verbeurte van XX stuyvers te betalen als voir.

27. Item, als iemant van de schutten aflyvich wort, soo sullen die andere schutten schuldich ende gehouden wesen te komen met henluden mantel, daerop hebbende den silveren voetboghe, of wel een ander in die plaetse, die absent is, ende helpen denselven doode ter aerde begraven ende draghen, ende offeren op den dach van sijnder uytvaert een oort stuyvers. Des sullen de erfgenamen gehouden wesen op het baercleet te leggen den silveren voetboghe. Ende die voirschreven guldebroeders, d' uytvaert alsoo gedaen hebbende, sullen die naeste

1) Uitreiken.

vrienden oft maeghen van den aflyvighen schuldich ende gehouden wesen voir die voirschreven uytvaert ten selven daghe te leveren ende te besorghen, in handen van de deeckenen, acht Carolus guldens. Ende wie ten daghe van de uytvaert nyet geofferd en heeft of doen offeren, sal gebreuckt hebben XX stuyvers, te betalen als voir.

28. Item, oft iemant van de voirschreven guldebroeders bruydegom worde ende een huysvrouwe trout, die sal der schutterye vervallen wesen vier guldens, te betalen als voir.

29. Item, ten daghe als wanneer men die processie houdt oft houden sal, sullen alle die guldebroeders vergaderen ter plaetsen daer men teert, als men die trommel slaet, op de verbeurte van twintich stuyvers te betalen, gereet als voir.

30. Item, den dach der processien, smorgens als men die trommel geslaghen heeft, sal men den Coninck met vliegende vendel ende trommel gelyckelijck uythalen; ende wie daer absent bevonden wort, sal verbeurt hebben XX stuyvers, te betaelen gereet als voir.

31. Item, die deeckens sullen schuldich ende gehouden wesen, te doen behoirlycke reeckeninghe, bewijs et reliqua binnen de drie daghen naer den heylighen Sacramentsdach, in presentie van den Coninck ende deeckens ende twe oft drie van de oudste schutten, op de verbeurte van XX stuyvers, te betalen als voir. Des sullen die auditeurs gehouden wesen de selve te onderteeckenen.

32. Item, een iegelijck van de voirschr. oude schutten sullen gehouden wesen, elck in sijn respect, binnen drie daeghen ten lancxen naer de gepasseerde reeckeninghe te betalen syne verteerde costen aen de deeckens, op de verbeurte van twe guldens, te betalen als voir.

33. Item, soe wie in de processie nyet en is, van den beginnen tot den eynde als het omganck is, ende van gelycke op den Huysschen[1]*) dijck nyet bevonden en wort, sal soe dick*

1) Mogelijk is hier den *Houtschen* dijk bedoeld.

ende menichmaet hy in gebreecke is, verbeuren twintich stuyvers eens, ende de selve betaelen als voir.

34. Item, die oude deeckens sullen terstont, als sy verdraghen sijn, elck betaelen eenen Carolus gulden oft twintich stuyvers daer voir, waermede deselve deeckens van henne verteerde costen het geheel jaer sullen los ende vry wesen.

35. Item soo wanneer die Heere van Helmondt, Coninck, deeckens ende eensdeels van de oude schutten gelieven te hebben, enighe goede mannen uyt enighe andere schutteryen in de oude schut[terye oft St. Jorisgulde) soe verre dieselve versocht worden, sullen alsdan mogen volgen los ende vry uyt die andere schutterye, [mits] de selve betaelende syne voirgaende verteerde costen; can hier s . . . pt ende vry wesen die oude schutten, die welcke in gheen ander schutterye ende sall moghen gehaelt worden.

36. Item, men sal nyemant in de voirschreven schutterey oft gulde moghen halen tensy ierst met wil ende consent van alle de generale schutten, die hier inne gelyckelijk sullen moeten consenteren.

37. Item, oft gebeurde dat iemant, nyet wesende in de oude schuts, den vogel voir een ander afschoot, sal denselven daer voir hy schiet, verbeuren vier guldens, ende en sal daerenboven voir egeenen coninck gehouden worden, ende den selven daer voir hy geschoten heeft, sal gehouden ende verbonden wesen eenen nieuwen vogel ofte papegay tot synen cost ende last daetelijck wederom op te richten, op de verbeurte van een pont vlaems, te betalen als voir.

38. Item, nyemant en sal naer den opgerichten vogel moghen schieten voirdat die Heer van Helmont, indyen hy daer tegenwoirdich is, ende den Coninck ierst elck eens naer den opgerichten vogel hebben geschoten, op de verbeurte van XX stuyvers, te betalen als voir.

39. Item, soe yemant vreemds, van wat qualiteyt hy oyck sy (die van dese gulde oft schutterye nyet en is) naer

den vogel schiet sonder consent van den Coninck ende deeckens, sal verbeurt hebben synen hoet oft opperste cleet, die de deeckens hem sullen doen afnemen ende bewaren, totdat hijt sal hebben gereduceert met XX stuyvers.

40. Item, soe wanneer die Heere van Helmondt den guldenbroeders consenteert den papegay te schieten, sullen die deeckens gehouden wesen de kaerte ontrent den schutboom af te lesen, ende by aldyen sy in foute blyven, sullen dieselve deeckens verbeuren twintich stuyvers eens; ende de voirschreven caerte aldaer gelesen sijnde, sal den schutboom gevrijt wesen; ende oft saecke waer datter enich ongemack (daer Godt voir behoede) geschieden, tsy doer schieten, vallen van bouten, breecken oft losspringhen van boghen of andersints, sal alsulcken guldebroeder, doer wyen het ongemack geschiet, daervan wesen los ende vry, sonder enighe molestatie van iemanden te hebben, daer naer een iegelijck van de omstanders hen sal moeten reguleren.

41. Item oft saecke waer, dat iemant van de voirschreven guldebroeders, syne behoirlycke verteringhe op den gestatieerden dach, nyet en voldede of betaelde als voirschreven staet, mitsgaders de peenen ende breucken nyet en voldede oft observeerde als de raminge der voirschreven kaerte breeder is inhoudende, oft dat iemant ter contrarie deser ordonantie (eendrachtelijck als voirschreven stont geaccordeert) ware doende, die sal men terstont met vliegende vendelen mogen uytpanden sonder enich voirder vonnis [ofte] recht daer over te nemen; des sal een iegelijck van de voirschreven schutterye gehouden ende verbonden wesen, als sy met den cnecht, op den arm oft borst hebbende den voetboghe, insinuatie gehadt hebben van te compareren, terstont veerdich te wesen ter plaetse hender aenwysinghe, om alsoo den faelgeant oft faelgeanten met vliegende vendelen te executeren; ende wie nyet en compareert, sal gebreuckt hebben twe guldens, te betalen als voir; of sullen die deeckens de falgeanten alleenlycken met hennen cnecht ofte den voiser soe hen dat gelieven sal, mogen executeren.

Welcke voirschreven conditiën, poincten, ende articulen by den Coninck, deeckens ende de samentlycke guldebroeders aldus ingewillicht sijnde, ende met raet, wille ende consent van onssen Eedelen Welgeboren Heere J° Alexander van Cortenbach, Heere van Helmondt voirschreven, geconfirmeert ende geapprobeert heeft tot desen eynde die voirschreven heere van Helmondt tot voirderinghe van dusdanighe goede policyen en tot observantien van alle respectieve poincten ende articulen, hier vorens breeder genarreert, synen eygen segel beneffens den segel der stadt van Helmondt, hier aen doen hanghen.

Ende die voirschreven Coninck, deeckens ende guldebroeders, tegenwoirdich in de voirschreven schutterye sijnde, elck in sijn respect geloeft, soe voir hen als henne naecomelinghen alle tselve als voirschreven staet, altijt van cracht, macht ende weerde te houden, onverbreeckelijck ten ewighen daghen, sonder argelist; ende tot noch meerdere seeckerheyt elck met heure name, beneffens d' onderteeckeningh van onssen heere van Helmont onderteeckent ten daghe, maende, jare als boven.—

(Volgen de onderteekeningen)

Alexander van Cortenbach.
Dit is d'merck X van Matthijs Ariaens, Coninck.
Franck van den Heuvel } *Dekens*
Wouter (?) Lauwrynse 1618 $\frac{5}{2}$ }
Hendrik Herincx
Bertram van Hetsroy
Antonius Huybertssen
Cornelis van der . . . . } *Schepenen*
Peter van Hemselroy
Henrick Jan
Hendrick Janssen van Vucht
Marcelis Herincx
Willem van de Kerckhoff
. . . . . onleesbaar
. . . . . onleesbaar
Hendrick Brauwers (?)
Aert Ariaen Portters, kerkm^r

Henryck Franssen van Couwenberch
Hendrick Antony Willems (?)
. . . . . *onleesbaar*
Jan Becx
. . . *Janssen*
D. Tempelaers
Thomas Jansen van den Berghe
Jan Michielssen Hove (?) (Stuve ?)
Aert van Hooff
Laurens Lenders
Jan Joosten Custers
Aert Jansen
Ariaen Haenrickx
Wouter Jansen van den Bergh
Dit is 't merck (A) van Gijsbert Huyberts
Dit is 't merck P van Aerdt Hanrycx
Petr. Jansen
Goert Jan Mattheussen (Borgemeester)
Lennart Wylbert van Hout.

Aarle-Rixtel. Jacq. J. M. Heeren.

INVENTARIS VAN HENDRIK ALBERT SMEERLING
Pastoor te Oploo 1747. [1])

Staat en inventaris van alle soodanige meubilaire goederen die gevonden sijn ten huyse van Albert Hendrik Smeerling, Roomsch Priester tot Oploo, beschreven bij my Hendrik van Ryssen, Deurwaarder van den Ed^e^ Mog^e^ Souveraine Raede en Leenhove van Brabant ende landen van Overmaze uyt cragte van maand^t^ crimineel op den 6 September 1747 van Hooggedagte Raede geimpetreert by sijn Hoog Ed^e^ Gestr^e^ den Proc^r^ Generaal van Brabant op ende jegens gen^n^ Smeerling gearresteerde en geapprehendeerde als volgt:

1) Schutjes V: 419.

In de voorkamer

Een eyke cabinet, daer in seve paer laekens, seve kusse sloopen, nege taeffellaekens, vier en twintig servetten, twaelf mans hemden, eenige moutjes en dassen; een ledicant met groen caschiant behangen, een bed, een peuluwe, twee kussens, een catoene deeken, ses spaens-leere stoelen, een oude pers, een neerslaande taaffel, een spiegeltje met een nooteboome lijst, een stillètje, twaelf postelyne copjes en schoteltjes voor den schoorsteen, een spoelcom, drie taeffelringen, twaelf soo groote als clyne schilderyen, meest familiestukken.

In de agtercamer.

Een mooi ebbenhouten cabinetje, daerin bevonden eenige rommelerye, een mooi crucifix, een ledikant met blauw casiant behangen, een bed, een peuluwe, twee kussens, een catoene deeken, een witte wolle dito, een groote taeffel, een taeffelkleet, nog een kussen, een coopere stielp, twee groote vueryzers, veertien schilderyen, een spiegel met een zwarte lijst, ses aerde borden, twee bocaelen, vijff wijnromers, een bierglas, twee glaes flesjes, twee blompotjes.

Op de kelder- off studeercamer.

Twee boeken cassten daer in twee hondert boeken 10 folianten als andere, een kist, groot circa drie voet in 't viercant volgepakt met boeken soo groote als klyne saemen uytmaekende een ordentelijke bibliotheek, veertien klyne schilderyen, een ledicant met groen casiant behangen, een bed en peuluwe, een kussen, een deeken, een viercante taeffel, een klyne dito, twee sael pistolen, een snaphaen, een kaggel, een mans rok, een camisool, een staende horologie, een kist met eyke beslag daer in een beursje met circa soo bekende als onbekende silvere penn$^{en.}$, twaelf gulden, eene stoel, een stoelkussen, eenige rommelarij.

In de keuken

Een bed, een peuluwe, een kussen, een witte wole deeken, twee oude taeffels, drie stoelen, een eetenskasje, drie schilderyen, tien tinne schotels, vijftien tinne borden, een braedspits met sijn toebehoren, twee roosters, een hael, een ketting, blaespijp en twee tangen, een vuerschup, twee vuer eysers, een copere bedpan, een coffymoolen, een chocolaat kannetje, twee copere coffy keetels, een copere convoirtje, een copere duurslag, een tinne kan, nog een dito, twee tinne commen, twee tinne theereckjes, twee tinne treckpotjes, een tinne mostaertpot, een tinne peeperbus, ses postelyne schoteltjes en copjes, nog eenige rommelerye

Op de goot

Vier eysere potten, koekpan en hangeyser, nog eenig desselfs aardewerk en wat rommelarye.

In de kelder

Een oxhooft met bier, nog eenig leeg vaetwerk, eenige boeteltjes met wijn maer de meeste ledig, seven ledige booterpotten.

Op de plaets

Eenige hoffgereedschap en wat rommelarye.

Aldus geïnventariseert en gearresteert ter presentie en overstaen van ons ondergeteekenden Pieter Aerts en Jacobus Buss, schepenen binnen de Heerlijkheyt Oploo den 10 September 1747 ; waeronder

Pieter Aerts, Jacobus Buss en Hendrik van Rijssen, Deurwaard[r]

Veldhoven Medegedeeld door C. Rijken.

HISTOIRE GENEALOGIQUE DE LA FAMILLE SCHELLEKENS.

Bibliographie; Geslachtsboom der familie Schellekens met zestich wapenschilden, getrokken uit het Guldenboeck van Dendermonde door A. de Vlaminck, stads-archivist [1]), Dendermonde, 1872, in 8° (25 pp.)

Genealogie de la familie Schellekens (la Noblesse-Belge-Annuaire de 1891, 1e partie, Bruxelles, 1891 (14 pp.)

I. Jean Schellekens. Son existence est connue par le fait que son fils qui suit est qualifié „fils de Jean".

II. Jean Schellekens, le Vieux, bourgeois de Breda et marchand de draps, habitait en cette ville au Haechdijck, avec sa ville Marguerite et son gendre Gérard s'Grauwen, également drapier, dans la maison dite „den Vrachtwagen" (le Chariot).

Il avait épousé Antoinette Mattheusz, fille de Nicolas, d'une famile échevinale de Breda. [2])

Le 4 février 1633, se trouvant au lit, gravement malade, il fit appeler chez lui le notaire A. Borremans, admis au Conseil de Brabant, ainsi que quelques voisins: Pierre Claessen, le brasseur van Overleet et Gauthier van Berckhoven, boulanger.

Il leur déclare qu'ayant réfléchi que rien n'étant plus certain que la mort, mais rien de plus incertain que l'heure de celle-ci, il les avait convoqués à l'effet de leur dicter ses dernières volontés.

Tout d'abord il déclare vouloir être enterré en cette ville, dans l'église de Merckendaele. prés de l'autel de St. Antoine, avec service convenable, selon son état et condition, et légue à cette église la somme de 12 florins du Rhin, d'une valeur de 40 gros de Flandre, à l'effet

1) Le véritable auteur de cette généalogie est le Baron Napoléon de Pauw, de Vlaminck n'en a été que l'éditeur.

2) Corneille-Antoine Mattheusz fut échevin de Breda en 1530, 1536, 1540. Mathieu „in den Siekorf" dizenier en 1574 (van Goor, *Beschrijving der stadt ende lande van Breda* 1744).

d' acheter deux chandeliers de cuivre pour l'autel de St. Antoine.

A maître Gisbert Eeltkens, échevin de cette ville, il lègue deux cuillers d' argent d'une valeur de 7 florins du Rhin.

A sa fille Marguerite Schellekens, épouse de Gérard s' Grauwen, il légue sa maison du Haghdyck avec dépendances et jardins, estimée à 2.200 florins du Rhin, où il habite avec elle, avec accès et droit de pendre les draps dans la blanchisserie dont il sera question plus loin.

Ledit Gérard s' Grauwen recevra une bourse contenant 100 florins du Rhin en or [1]), et jouira, ainsi que sa femme, d' une rente annuelle de 4 florins grevant certains biens hypothéqués sis à Hage lez Breda et dont Pierre Willemsen est débiteur.

Son autre fille Anne Schellekens, épouse de Jacques Sprongh, recevra quatre mesures, tant de terres labourables, que de prairies, et les marais sis sous Hage, hors de la porte de Haechdyck de cette ville, d' une valeur de 1200 florins du Rhin ; une somme de 500 florins du Rhin, qui lui sera payée par ledit Gérard 's Grauwen, actuellement débiteur de cette somme envers le testateur ; une somme de 400 florins du Rhin ; une créance de 100 florins sur Martin N..... domicilié au Meulengracht ; 100 florins à prélever sur la bourse d'or susdite.

Ses deux filles sudites recevront également tout son mobilier à charge de payer une somme de 200 florins du Rhin à ses petits enfants, Jean et Antoinette Schellekens.

Lesdits Jean et Antoinette Schellekens, enfants de son fils Jean Schellekens et d' Adrienne van Sorgen, tous deux décédés, recevront la moitié de

1) Il faut probablement lire 1.000 florins au lieu de 100, car le testateur ordonne de prélever sur cette bourse 100 florins pour sa fille Marguerite et 700 florins pour ses petits enfants.

la blanchisserie, dont déja ils possédent l'autre moitié, sise à Breda, au Haechdyck, derrière la maison et héritage dits „den Vrachtwagen", avec tous ses accessoires, chaudrons et ustensiles, estimée à 1300 florins du Rhin, y compris le loyer annuel de 30 florins, prenant cours à la Noël 1632.

Le testateur déclare expressément que son gendre Gérard s' Grauwen pourra continuer à pendre ses draps dans ladite blanchisserie toute sa vie durant, et qu'après sa mort ou celle de ses enfants, ceux qui continueront le métier de leur pére, et dans le cas où aucun enfant ne professe ce métier, ladite servitude et rente annuelle ci dessous spécifiée, viendront à cesser ; et cela à charge d'une rente annuelle de 4 florins du Rhin, que ledit Gérard s' Grauwen ou ses descendants seront tenus de payer auxdits orphelins à partir du jour du décès du testateur, et pour laquelle ledit s' Grauwen devra fournir des garanties sérieuses et de donner un titre nouvel chaque fois qu'il en sera requis.

Les susdits orphelins recevront encore une pièce de terre, d'environ 3 mesures, sise sous les „hoevens" au Moons block, d'une valeur de 700 florins du Rhin, ; 700 florins de la susdite bourse d'or ; une rente annuelle de 5 florins du Rhin sur la maison „den Vrachtwagen", sise Gasthuys-eynde à Breda ; une rente annuelle de 4 florins du Rhin 15 deniers, sur certains biens sis à Bavel, et appartenant à Denis Ophoek ou à ses héritiers.

A sa servante Gertrude, il lègue une somme de 14 florins du Rhin, à payer par ses filles Marguerite et Anne.

Il choisit pour exécuteurs testamentairs, ses gendres s' Grauwen et Sprongh, et pour tuteur de ses enfants, leur oncle maternel Jean de Bruyn [1]), avec clause expresse que leurs biens ne seront pas administrés par la chambre pupillaire de Breda, mais que les comptes de

1) Heer Jean de Bruyn, échevin de Breda et plus tard maire de Thor, avait épousé leur tante Beatrice van Sorgen

tutelle seront examinés par les oncles avec le tuteur [1])

Jean Schellekens mourut à Breda et y fut enterré le 20 février 1633. [2]) Jean de Bruyn rend compte de son administration à partir du 31 août suivant. [3])

Jan Schellekens portait: d'argent à trois trèfles de sinople, tigés et feuillés du même, ainsi qu'il est établi par la carte généalogique des XIV quartiers de Marguerite de Wassenaer, enregistrée en 1778, à la Chambre Héraldique à Bruxelles, et sur laquelle figurent sa filli Marguerite Schellekens et son mari Gérard s' Grauwen avec leurs armes respectives. [4])

De son mariage avec Antoinette Mattheusz, il eut:

1. Jean qui suit (III);

2. Marguerite Schellekens, décédée à Breda le 9 février 1670, y enterrée le 13 en l'eglise de Merckendaele. [5]) Elle habitait en 1633 avec son mari, au Haechdyck à Breda, chez son pére, qui lui laissa cette maison par son testament du 4 février de cette année. Elle reçut encore différents autres legs, notamment tous les effets mobiliers à partager avec sa soeur, tels que lits, couvertures, matelas, linge, cuivres, étains, argenterie, bijoux, tableaux etc., les meubles meublants, l'argent comtant etc.

Vers 1620, elle avait épousé à Gestel Gérard s' Grauwen [6]) drapier à Breda au Haechdyck, décédé le 28 juillet

---

1) Copie du 22 octobre 1652, faite à Breda, par J. van Loon, notaire en cette ville (Archives du Chevalier O. Schellekens à Gand).

2) L. J. Kuyck, *Begraafregisters te Breda* Taxandria, T. XVIII Bergen op Zoom 1911, p. 144.

3) Compte de Jean de Bruyn, rendu le 6 février 1642 et comprenant 102 feuillets (*Archives de Breda*).

4) *Ministere des affaires etrangeres de Belgique*, Archives Héraldiques, Ms No 97; T. II, p. 467—468.

5) *Begraafregisters* o. cit p. 144; *Archives de la famille Montens au chauteau de Massenhoven*, Livre de raison de Marie s' Grauwen (sa fille).

6) *s' Grauwen*: d'azur à 3 fleurs de lis d'or, accompagnées en abîme d'une étoile à six rais du même (*Carte genealogique des XVI quartiers de Marguerite de Wassenaer*; Baron L. de Herckenrode, *Genealogie de la famille Proost* dans le T. III des Annales de l' Académie d' Archéologie de Belgique, Anvers 1846, p 396, note 2; *Genealogie de la famille Proost* dans Taxandria, T. XII, 1905, p. 146. La famille s' Grauwen a pour devise: *Il n'y a rien au Monde, car tout en Dieu.* (*Arch fam Montens*, feuille ancienne avec armoiries dessinées).

1663, y enterré le 1 août suivant, en l'église de Merckendael,[1]) fils d' Adrien s' Grauwen, doyen de la Corporation des drapiers de Breda.

Gérard 's Grauwen et Marguerite Schellekens eurent:

A. Marie 's Grauwen, née à Breda le 22 mai 1635, au Haeghdyck, dans la maison de son pére. (Parrain: Pierre; fils de Corneille van Meir; Marraine: Jeanne, fille de Gauthier Segers[1]), [2]) décédée en cette ville, rue des Poissonniers, dans l'ancienne demeure des Montens[3]) Son livre de raison est conservé au château de Massenhoven, aux archives de la famille Montens.

Elle épousa en 1es noces, Léonard van Lingen, avocat,[4]) religieusement le 24 Novembre 1654, à Breda, civilement à Sevenbergen, dans le maison de Léonard van Lingen, le 7 décembre, en présence du bourgmestre Corneille Floren et du secrétaire van Hulst. Les fiancailles avaient été célébrées à Breda, le 20 Novembre précédent, en présence du secrétaire van Alphen et des échevins Thomas van Oirschot et van der Noot.[5]) Il mourut le 19 novembre 1662 et fut enterré sous la pierre de son grand pére Otto Scheers.[6])

Marie 's Grauwen épousa en 2es noces, Pierre Montens, licencié en droit de l' Université de Louvain, avocat postulant à Breda. Les fiancailles avaint été célebrées le 15 janvier 1667 en l' Hôtel de ville de Breda, en présence du secrétaire van Alphen, des échevins Vingerhouts et van der Noot. Le mariage religieux fut célébré le 2 février suivant en la même ville et le mariage civil eut lieu en la maison de Pierre Montens, sise au Haegdyck et nommée „De vier hemskinderen", le 6 fevrier, en présence du secrétaire van Alphen, et des échevins Snellen et Damen le jeune.[7])

1) *Livre de raison de Marie s' Grauwen* 2) Ibid.
3) *Genealogie de famille Montens*, dressée en 1785, par Hubert-Jacques-Joseph Montens, licencié ès lois, avocat au Conseil de Brabant (Ms gr. in-8o avec armoiries coloriées, aux archives de famille Montens au château de Massenhoven.)
4) ibid.
5) *Livre de Raison de Marie s' Grauwen.* 6) Ibid. 7) Ibid.

Pierre Montens, né à Breda le 7 septembre 1639, baptisé en l'église des Minimes, mourut en la même ville, dans l'ancienne demeure des Montens, rue des Poissonniers. [1]) Il était fils de Jean Montens, licencié ès lois, échevin de Breda en 1634, 1636, 1637 et de sa première femme Jeanne Wils, fille d'Augustin, bourgmestre de Breda. [2])

Le 17 novembre 1668, devant Laurent Joosten van de Goudelaer et Pierre Wytman Vlamincx, échevins en Ginneken et Bavel, Pierre Montens, déclare avoir acheté pour sa belle-mère, Marguerite Schellekens, une parcelle de terre dite „Het Heyvelt" sise à Notsel, près du Pierbergh. [3])

De Marie s' Grauwen et de Léonard van Lingen naquirent :

a. Aldegonde-Marie van Lingen, née le 27 juin 1656 (Parrain : Gérard s' Grauwen, grand-père ; Marraine : Anne Scheers „moetken" du père, représentée par Marguerite Schellekens, grand-mère).

Elle fut confirmée le 4 septembre 1664 à Meer et eut pour parrain : Messire Barthélémy Loymans.

b. Jean van Lingen, né le 9 mai 1658 (Parrain : Jean Helman, seigneur de Muylkercken, [4]) représenté par

1) *Genealogie de la famille Montens.* Ms cité.

2) *Montens*: d'or à la fasce de gueules, chargée de deux pals d'argent, accompagnée en chef d'un fer de moulin de gueules. Heaume : non couronné. Cimier : un tourteau d'azur hersé de 5 pièces d'or, fichées en chef, entre un vol coupé d'or et de sable. Devise : *Monte Leges.* (*Annuaire de la noblesse de Belgique* pour 1854. p. 157, gén. Montens.

3) *Archives de la fam. Montens au chat. de Massenhoven*, Registre intitulé : Contrats de vente anciens, in medio (non paginé).

4) Jean Helman, fils de Pierre, seigneur de Muylkercke et Herlaer et de Marie Vermeeren, seigneur des dits lieux, fut crée chevalier en 1660 et baron de Willebroeck et Ruysbroeck en 1661. Il épousa Elisabeth Stalpert van der Wiele, fille de Guillaume, seigneur de Werve et Delfland et d'Elisabeth Poppe. Son bisaieul avait épousé Catherine de Cordes, laquelle épousa en secondes noces, à Utrecht, vers 1572. le célèbre Jean van *Gorop* dit *goropius becanus*, né à Hilvarenbeek le 23 juin 1518, décédée à Maestricht le 28 juin 1574, où il est enterré avec épitahpe, médicin de la reine Marie de Hongrie et de sa soeur Eleonore, reine de France. (Baron de Herckenrede, *Nobiliaire des Pays Bas*, T. I., p. 994, art. Helman : *Annuaire de la noblesse de Belgique* 1854, p. 126, gén. Helman).

Goropius Becanus portait : d'or à trois trèfles de sable (*Ministere des affaires etrangeres de Belgique* Archives Héraldiques. Ms No. 48, fol. 94, gén. de Cordes).

Otto van Lingen, oncle, Marraine; Anne s' Grauwen, représentée par Marguerite Schellekens, grand-mère). Il fut confirmé le 4 Septembre à Meer et eut pour Marraine Anne s' Grauwen, remplacée par Jacqueline van Beergen.

c. Adrien van Lingen, né le 30 janvier 1650, décédé le 1er février suivant (Parrain: Messire Jean-Ferdinand Helman, représenté par Guillaume Kimp „neef" du père; Marraine: Catherine Beckers, belle-soeur du père, représentée par Huberte Scheers „nicht" du père.

d. Eléonore van Lingen, né le 31 décembre 1662 (Parrain: Guillaume, fille de Corneille Kimp; Marraine: Catherine Beckers).

De Marie s' Grauwen et de Pierre Montens, naquirent:

e. Jean Montens, né le 31 mai 1668, décédé le 1er août 1673 (Parrain: Jean Montens, grand père; Marraine: Marguerite Schellekens grand-mère).

f. Gérard-François Montens, né 1 Breda le 13 juin 1670; (Parrain: Jan van Loon, notaire, cousin;[1]) Marraine: Marie Wils, veuve de Guillaume Domies). Sa descendance est encore actuellement représentée en Belgique par les écuyers Montens d'Oosterwyck.

g. Henri-François Montens, né le 1 janvier 1672, décédé le 3 août 1673 (Parrain: Jean Domies, beau-père du père;[2]) Marraine: Antoinette s' Grauwen, cousine, représentée par Marie s' Grauwen, belle-soeur du père).

Octave le Maire,
Docteur en Droit,
Candidat en Sciences Morales et Historiques.

(Wordt vervolgd)

1) Il vait épousé Antoinette Schellekens, fille de Jean et d' Antoinette van Sorgen.
2) Jean Montens, aieul de l' enfant avait épousé en secondes noces Anne Domies, veuve de N.... s' Grauwen, selon la généalogie manuscrite Montens, ou de N.... van Lingen, selon la généalogie Montens publiée dans l' *Annuaire de la noblesse de Belgique*

BOSSCHE TESTAMENTEN UIT DE 16e EEUW.

BERUSTENDE OP HET ARCHIEF DER GODSHUIZEN TE 'S HERTOGENBOSCH.

7. 1515, September 20. Testament van Yda, dochter van wijlen Johannes Wyer van Oss, begijn in den Begijnhof te 's Hertogenbosch, verleden voor notaris Nicolaas Hoyberchs van Bladel in tegenwoordigheid der getuigen: Amisius van Bladel, priester en kapelaan der kerk te Schijndel en Walter Egidiuszoon, beneficiaat.

Zij legateert daarbij o. a. na haar overlijden:

1. Aan de Fabrieken van Sint Lambert te Luik en Sint Jan Evangelist te 's Hertogenbosch, ieder 8½ stuiver eens;
2. aan de arme Begijnen te 's Hertogenbosch, een erffelijke pacht van een mud rogge, gaande uit goederen gelegen te Dinther op „Vorstenbosch", onder voorwaarde, dat deze rogge op elk jaargetijde van haar zuster Aleid, tot zaligheid hunner zielen, in „broede gespynt" moet worden aan de begijnen voornoemd;
3. aan de meesteressen van den Begijnhof voorschreven, een erfcijns van zes pond payements, uit goederen liggende te Erp, eertijds toebehoorende aan den Heer Andries van Broeckhoven, pastoor aldaar, nu eigendom van Wouter van Beeck, onder conditie, dat zij deze 6 pond elk jaar op het jaargetijde harer zuster Aleid, moeten uitreiken als volgt;

a. aan den „persoen ende beneficiaten der kercken van den Beghynhoff" te 's Hertogenbosch, een pond, om haar zusters jaargetijde daarmede te doen:

b. aan de Fabrieken van genoemde kerken, een half pond, om „te luchten" bij voornoemd jaargetijde, en vier pond, „om daermede te luchten voir dat Eerwerdige Heilige Sacrament met eenre wessen kersse";

c. aan de meesteressen van den Begijnhof voor hunnen arbeid, een half pond;

4. aan de meesteressen van den Begijnhof voornoemd, acht hont land, liggende in de parochie van Oss, ter plaatse genaamd „Huysmansbeempt", jaarlijks gewoonlijk opbrende 3 Rijnsgulden, waarbij zij de bepaling maakte, dat:

a. „die meesteressen opten beghynhoff ten tyde we „sende, alle jaer op Onser Liever Vrouwendach presen„tacionis, des smorgens metten van drie lesen ende „naeder metten, een sermoen van Onse Liever Vrouwen „doen preken. Ende statelicken op Onser Liever Vrouwen„altaer in derselver kercken misse doen singen met „Evangeliair ende epistolair ende met twee dienaren „met cappen solemlick, voir welcken dienst ter eere „Goids alsoe te geschiene, die meesteresse ten tyde we„sende geven sullen in den yersten den persoen van „der kercken voirscreven om sgeens des voirscreven is „ende die misse van den Heiligen Cruysdach exaltacionis „te consenteren, een half pond pavements; den cappel„laen der kercken voirscreven die mette, sermoen ende „missen te singen voir synen arbeyt vier stüvers; den „Epistolaer ende Dyaken om epistole, evangelie ende „metten te helpen singen, elck twee stuvers ende elck „van de andere vijf priesteren metten coster, die mettene „ende misse te helpen singen, elck van hen anderhalven „stuver";

b. ... men op dat Heilichs Cruysdach exaltacionis „oick een statelicke misse singen sal, van welcker misse „die meesteresse voirscreven geven sullen aan den Cappel„laen voir synen sallerys twee stuvers ende de andere „vijf priesters ende coster elck enen stuver ende begeer, „dat die priester, die de voirseide misse singen sall, als „Offertorium gesongen is hem in beyde die missen om„keren sal ten volckewaerts ende begeren, een pater „noster ende een Ave Maria voir de sielen van Jan „Wyert, Katherynen zijnre huysvrouwe ende voir my „Yken Wyers voirscreven".

Van den opbrengst van het geschonken land moest verder worden uitgekeerd, aan den organist op elken „Hoichtijd" voornoemd, een stuiver en aan de „huys-susteren" waar de testatrice mede woonde, alsmede aan de „meeghden die onser Vrouwenloff" zingen, ieder jaarlijks een pond payements

Voorts verlangde zij nog, dat de meesteressen van den Begijnhof haar en heur ouders zullen doen „scriven int erffmemorieboeck ende dat loeven als men gewoen lycken is".

Aldus gedaan te 's-Hertogenbosch, in den woonhuize van den notaris voornoemd, staande in de Hinthamerstraat.

Oorsp. Met signatuur van den notaris.

(Doos No. 47; Env. No. 128.)

Berlicum. H. van Rooy.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

IV.

Van Overhof.

Meester Aert van O, had bij Adriana van Lyer (dochter van jhr. Anthonis v. L. en Barbara Coelgeenenzoon) twee dochters: Catharina en Barbara, beiden in 1499 ongehuwd. Cath. huwt Adriaan Rockx, wiens oudste zoon Nicolaas R. ongehuwd blijft, 9 Dec. 1577 te Antwerpen sterft en te Roosendaal begraven wordt bij het altaar der H. Drievuldigheid.

Cornelis v. Overhof was gehuwd na 1492, met Digne, een der natuurlijke kinderen van Jan mette Lippen. Cornelis is in 1507 reeds overleden; als zijne erfgenamen treden op: h. Jan v. Overhof, kanunnik te B. o. Z., Anthonis v. Oeybrugge (in 1517 buitenburgemeester te B. o. Z.), Jan v. d. Leck, Frans van Liedekercke, Cornelis van Overhof en Marcelis van O., nog minderjarig. G. J.

OIRKONDEN BETREFFENDE HET GESLACHT IMMERSELLE IN VERBAND MET DE STAD LIER EN DE HEERLIJKHEDEN BOKHOVEN EN LOON-OP-ZAND. 1350—±1750.

In het heerlijk archief van Loon-op-Zand, toebehoorende Jhr. Mr. E. Verheyen, berusten een aanzienlijk getal oirkonden — origineele en afschriften — betreffende het doorluchtig Zuid-Nederlandsche geslacht *Immerselle*. De reden daarvan is eenvoudig deze, dat in den loop der 16de eeuw leden van gemeld geslacht heeren of vrouwen dier heerlijkheid geworden zijn. Het huwelijk van Engelbrecht van Immerselle, zoon van Philips van Immerselle en Maria van den Dale, met Josyne van Grevenbroeck, dochter van Floris van Grevenbroeck en Cornelia van Herff, in 1570 voltrokken, leidde er toe, dat de heerlijkheid Loon-op-Zand of Venloon voor meer dan 100 jaren in die familie kwam. Immers in 1573 was Dirck van Grevenbroeck, heer van Loon-op-Zand, overleden, en toen werd zijne weduwe Philiberta van Immerselle met dat heerlijk geed beleend. Nu was deze Philiberta van Immerselle de vaderlijke grootmoeder van bovengenoemde Josyne van Grevenbroeck en deze was erfgename dier grootmoeder. Uit het huwelijk van evengemelde Josyne van Grevenbroeck met bovengenoemden Engelbrecht van Immerselle sproot o. a. een zoon, Dirck van Immerselle, in 1572 te Antwerpen geboren, en deze Dirck was door zijne moeder erfgenaam zijner *overgrootmoeder* [1]) Philiberta van Immerselle, die vrouwe van Loon-op-Zand was. Zoo kwam Venloon aan Dirck van Immerselle, in 1599 gehuwd met Maria

1) Strick geeft *grootmoeder*, dat moet zijn *overgrootmoeder*.

van Renesse, kleindochter van den Bredaschen drossaard Jan van Renesse.

Omtrent de beleeningen of verheffen van de heerlijkheid Loon-op-Zand, geeft het bekende leenregister „Bosch Strick Grefier", berustende ten Rijksarchieve, — dat echter niet overal even juist is — o. a. de volgende aanteekeningen:

a. 4 September 1610. Heer Engelbert van Immersele, heer van Woemelegem, by doode van heer Dierck van Immersele, zynen vader.

b. 5 Augustus 1603. Heer Dierick van Immersele by doode van Philiberta van Immersele, zyne grootmoeder [1].

c. 4 November 1573. Joffrouw Philiberta van Immersele, weduwe wylen Diercx van Grevenbroeck, by doode van haren man.

d. 2 April 1535. Dirck van Grevenbroeck, by doode van zyne moeder Maria van Haestrecht, enz.

Wanneer de aan het hoofd van dit artikeltje vermelde oirkonden een plaats in dit tijdschrift mogen vinden en hebben gevonden, zal ik beproeven achteraan een fragment-stamboom te geven van de familie van Immersele. loopende van $\pm 1300 - \pm 1750$.

Moge het blijken, dat bijgaande stukken eene bevestiging en op sommige punten eene aanvulling geven van het uitstekende opstel van J. Th. De Raadt: „Itegem et ses Seigneurs", opgenomen in „Bulletin du Cercle Archéologique littéraire et artistique de Malines". (1893).

Waalwijk J. van der Hammen Nicz.

I

1350, November 4. — Huwelijksche voorwaarden tusschen Jan van Immersele, zoon van ridder Jan van Immersele en Elisabeth van Ouden, dochter van ridder Jan van Ouden.

Wy, Jan van Lyre, ridder, Aert van den Broecke van Emken ende Giellys vanden Broecke van Halle, mannen ons heren tsertoghen van Brabant, maken kont allen den ghenen die dese letteren zien zelen ende horen lesen, dat quam voer ons mijn here Jan van Immersele, ridder, gheloefde ende heeft bekent dat hi heeft gheloeft op terdendeel van allen sinen goede dat hem bleven is van sinen voersaten, waer dat si gheleghen sijn, in harden ende in weken, in lene, in erve ende in eighenen, Janne, sinen zone. twintech pont ouder groeter tornoyse goet ende custbaer van tsconinchs muunte van Vranckerike ofte de werde daer ane erfelekere ende jaerlikere reinten in gherechten witteleker huweleke, dat dese Jan met juffrouwe Lijsbetten, dochter wilen mijns heren Jans van Ouden ridders, heeft wille te doene, also alse wy verstaen hebben, den voerseghden Janne in der maniren ende vormen, die hier na bescreven sijn, alle jair erfeleke te ghildene ende te gevene, dats te verstane vijf pont groete vander voerseghder summen ghelts also langhe alse die voerseghde mijn here heer Jan van Immersele leeft, te kersavonde te betaelene, ende dander vijftien pont ouder groete sal de voerseghde Jan heffen ende hebben alle jare na de doot des voerseghden mijns heren Jans sijns vader. Ende waer dat zake dat dit voerseghde derdendeel niet goet genoch en ware voer de voerseghde twintech pont ouder groete te ghildene also alse hier bescreven is, zo heeft gheloeft de voerseghde mijn here heer Jan van Immersele op hom ende op alle sijn gecreghen goet ende op dat hi ghecrighen zal in leene, in erve, in eighene ende in haven, dat ghebreck te voldoene wittelike ende wale. Voert zo heeft ghewillecoert de voerseghde mijn here heer Jan ende gheloeft dat na sijn doet staen zal in Jans wille zijns zoens ende in sinen core weder, hi dan liever heeft te behoudene de voerseghde goe-

dinghe ofte sijn lantrecht te kisene. Ende wy, Jan van Immersele, ridder, kennen ende bekennen dat alle dese dinghen ghsciet sijn ghelijc dat si hier voer bescreven sijn; ende omme dat wy willen dat si altoes vast ende ghestade ghehouden bliven, hebben onsen seghel ane dese letteren ghehangen ende bidden de voerseghde mannen dat sy dese letteren beseghelen met ons; daer omme wy Jan van Lyre, ridder, Aert ende Giellys voerseght, mannen ons heren tsertoghen voerseght, hebben onse seghele ane dese letteren ghehanghen met mijns heren Jans seghel voerseght, in kennissen der wareit van allen desen voerseghden dinghen. Dit was ghedaen in(t) jaer ons heren doen men screef MCCC ende vijftech tdonderdags na alresilen dach.

Perkament Met de zegels van Jan van Lyre, Giellys vanden Broecke en Jan van Immersele, ridder; dat van Aert vanden Broecke is afgevallen.

II

1389, December 25. — Huwelijksche voorwaarden tusschen Aernout van Ymmersele, zoon van Godevaert, en Lysbeth, dochter van Claes van Kets.

Wy Willem de Moelner ende Jan de Pape, scepenen in Antwerpen, maken cond dat voren ons quam Aernout van Ymmersele, mijns heren Godevaerds sone van Ymmersele, ridders, here van Wommelghem, bekende, verlide ende gheloefde in huweliker vorwaerden eest dat thuwelec volcomt met oerlove der heyligher kerken tusschen hem ende joncvrouwe Lijsbetten heren Claus dochter van Kets ridders, ende het dan alsoe gheviele biden wille Gods dat hi Aernout van live ter doet quame eer joncvrouwe Lijsbeth vorseght sonder wettich oeyr te latene comende van haerre beider live, dat dan de vorseghde joncvrouwe Lijsbeth te haren live durende ende niet langher hebben soude ende behouden te haerre duwarien elcs jaers vijftiene ponde ouder grote tornoeyse van monten tsconnincs van Vrankerike goet ende custbaer, twintich guldene hallinghe van Florencher goet ende custbaer vore elc pond ouder grote gherekent ofte de weerde daer na in anderen goeden ghelde

jaerlicker ende lijftocht renten, ende dat zy die elcs jaers heffen soude deene helft daer af op sente Baven dach ende dander helft op onser Vrouwen dacht lichtmisse, op alsulke goede ende renten alse hier na ghescreven staen: Dats te wetene op alle den chijs die hi Aernout heeft ende houdende es op huyse ende erve te Zundert ane den heertganc, die wilen was heren Jans van Ymmersele sijns broeders ende die elcs jaers ghedraghen mach omtrent twee ende twintich Hollantsche guldene, alsoe hi seide, ende op eene hoeve daer hi Aernout nu woent, die wilen was Jans van den Lare, met huysinghen, hove, gronde, lande, beemde, aerde ende met al datter toe hoert, gheleghen te Zuyndert ane tLaer, met alle den anderen goede, dat hi tot dier hoeven ghecreghen heeft, die elcs jaers renten mach omtrent anderhalfhondert Hollantsche guldene, alsoe wy verstaen. Item op eene hoeve gheleghen te Zuyndert ane tvelt met huysinghen, hove, gronde, lande, beemden ende aerde met alle datter toe hoert, die hem ende heren Janne sinen broeder voermaels versterf ende bleef van joncvrouwe Marien haerre moeder ende daer af hi heren Jans ghedeel vorseght voermaels jeghen den selven heren Janne sinen broeder cochte ende ghecreech, ende die elcs jaers renten mach, alsoe hi seide, omtrent achte ende twintich zisteren roghs ende vijftich Hollantsche guldene, ende daer toe op alle dandere goede ende renten, welkerhande dat se siin moghen, die hi heeft ende houdende es binnen Zuyndert; de welke vorseghde goede ende renten gheheellec ende al te male, ghelijc datse voerscreven siin, de voerscreven Aernout al nu verbonden heeft ende te pande gheset over dese vorscreven vijftiene ponde ouder groten tsiaers lijftocht renten. Ende waert dat der vorscreven joncvrouwe Lijsbetten hier af alse van desen vorscreven vijftiene ponden ouder groten tsiaers lijftocht renten ane dese vorschreven goede ende renten yet ghebrake, soe heeft de vorscreven Aernout omme de meerre zekerheit daer toe mede verbonden ende tonderpande gheset alle dander goede ende renten, welkerhande dat se siin moghen, die hi namaels sal moghen ghecrighen ende die hem oec versterven ende toe selen moghen comen; ende dat voert de vorscreven joncvrouwe

Lijsbeth alle dandere goede jeghen sine erfghenamen oft jeghen de ghene, dien siin goed sculdich sal siin te volghene ende te blivene, deelen sal alsoe zy sculdich sal sijn te deelene na der stat rechte van Antwerpen. Behoudelec altoes dien waert dat de vorscreven Aernout, alse hi van live ter doet quame, wettich oeyr van sinen live ende vander vorscreven joncvrouwe Lijsbetten live comende achter hem levende liete, dat dan dese duwarie vanden vorscreven vijftien ouder groten tsiaers lijftocht renten quite ende te nieute wesen soude ende dat de vorscreven joncvrouwe Lijsbeth dan die niet hebben noch heffen en soude; maer waert dat dat oeyr waerre een ofte meer alle van live ter doet quamen eer joncvrouwe Lijsbeth vorscreven, dat dan de vorscreven joncvrouwe Lijsbeth alsoe schiere alse alle die wettighe oeyr van haerre beider live comende van live ter doet comen waren, de vorscreven vijftiene ponde ouder grote tsiaers weder hebben ende heffen soude alle jaren alsoe langhe alse zy leven soude op alle de goede ende renten die boven benoemt staen. In kennessen van desen letteren bezeghelt met onsen zeghelen. Ende omme de meerre zekerheit van allen desen vorscreven dinghen, soe hebbe ic Aernout van Ymmersele vorscreven minen zeghel metter vorscreven scepenen zeghelen ane dese letteren ghehanghen in kennessen der waerheit, ende hebbe voert ghebeden ende bidde minen lieven broederen heren Janne van Ymmersele, ridder, ende Daneele van Ymmersele, dat zy hare zeghelen metter vorscreven scepenen zeghelen ende metten minen in meerre vesticheden van alle desen vorscreven dinghen ane dese letteren hanghen willen. Ende wy Jan van Immersele, ridder, ende Daneel van Ymmersele, gebroederen, hebben ter bede van Aernoude onsen broeder vorscreven onsen zeghel metter vorschreven scepenen zeghelen ende metten sinen ane dese letteren ghehanghen in ghetuychenisse der wairheit, ende gheloven alle de dinghen die in dese letteren gescreven sijn vast ende ghestade te houdene tallen daghen. Dit was ghedaen int juer ons heren als men screef MCCC tachtentich ende negene opden heilighen kerstdach.

Perkament Met zegels van Willem de Moelner en Arnoud van Immersele.

III

1420, Maart 25 — Jan van Bouterssem verbindt al zijne goederen voor hetgeen hij en zijne vrouw Lijsbeth van Ymmersele schuldig zijn aan het sterfhuis van hun ouders

Wy Gheldolf vander Zennen, ridder, ende Claus vander Elst, scepenen in Antwerpen, maken cond dat voir ons quam Jan van Bouterssem voir hem selven ende voert voir joffrouwen Lijsbetten van Immersele sijn wijf, die hi hier in geloefde te vervane, ende geloefde dat hi ende joffrouwe Lijsbeth sijn wijf voirscreven comen ende deylen ende ghelden selen int sterfhuys van vrouwen Lijsbetten van Kets, der voirscreven joffrouwen Lijsbetten moeder wilen ende heren Arnds van Ymmersele haers vaders wilen geselline, alle tgoent dat hi ende joffrouwe Lijsbeth sijn wijf voirscreven sculdich sijn te deylene ende te gheldene na der stadrecht van Antwerpen, ende hier voir so heeft de selve Jan van Bouterssem verbonden ende te pande geset hem selven ende al sijn goede, die hi nu heeft ende namails vercrigen mach. In kennessen van desen letteren bezegelt mit onsen zegelen. Gegeven int jair ons heren alsmen screef MCCCC ende neghentiene opten viventwintichsten dach in Merte.

Perkament. Met de zegels van Gheldolf van Zennen en Claus van der Elst

IV

1429, October 15 – Schepenbrief van Antwerpen, waarbij Aert van Immersele schenkt aan het Altaar van het H. Kruis in de kerk van Lier eene jaarlijksche en erfelijke rente van twaalf gouden Fransche kronen, benevens eene jaarlijksche en erfelijke rente van vier „zister rogs".

Wy Costen van Coelput ende Jan vander List, scepenen in Antwerpen, maken condt dat voor ons quaem heer Aert van Immersele, ridder, bekende ende verlyde alsoo tanderen tyden zijn ouders saliger gedachten, uut goeder devotien ende omme goedtsdienst te meerderen, ter hulpen van

eenre missen ende dienst gedaen te worden inder kercken van Lyer voor den autaer vanden heyligen cruyse, gegeven hebben ende beset achte cronen tsiaers erffliker renten, ende hy selven totter meerderingen des selffs goedtsdienst ende na de fundatie die gemaeckt sal woorden bider capittelen van Lyer, geneycht is omme de salicheyt van sijnre zielen te bat te versien, soo eest omme dat te besorgen vander voorscreven ghiften van achte cronen erffelijck ende oock vanden selven dat hy daer toe wille doen gegeven heeft ende bewijst gaff ende bewijsde in gerechter gestadiger giften ende sonder eenich wederroepen voor hem, synen oeyre ende naecomelingen den genen die nu oft by tyden hebben sal ende gebruycken de cappelrye van den voorscreven heyligen cruce inder kercken van Lyer altijt daermede ingerekent de voorscreven achte croonen erfflijck, twaelff goude vranxe cronen, goet ende custbaer van goude ende van gewichte voor datum deser letteren gemunt ende geslegen, ende oock vyer zister goets custbaers rogs jaerliker ende erffliker renten, te geldene ende te betalene vanden voorscreven heere Aerde van Immerseele ende van synen naecomelingen den ghenen die de voorscreven cappelrye by tyde besitten sal ende gebruycken erffiijck ende eeuwelijck dirende alle jaer opten heyligen kersavondt, ende den voorscreven rogge te leveren binnen der stadt van Lyer metter Lyerscher maten ter steden ende plaetsen daer zyt lieffste zullen hebben sonder haeren cost. Ende is te weten dat nu ter tijt de voorscreven cappelrye ende autaer besit ende gebruyckt heer Bernaert van Immerseele, priester, natuerlijck sone des voorscreven heeren Aerts van Immersele ridders, ende hier voor soo heeft den voorscreven heer Aert verbonden ende te pande geset hem selven ende alle zijn goet, ruerende ende onruerende, welkerhande die wesen moegen, die hy nu heeft ende naemaels vercrygen mach, behoudelijck omme dien, dat de voorscreven heer Aert oft sijn oeyr ende naecomelingen altijt seker goede pande binnen den mercgraefschape gelegen sullen mogen bewysen goet genoch zijnde voor de voorscreven rente by goetduncken ende kennisse der burgemeesteren ende scepenen der stadt van Antwerpen ofte by

scepenen van Lyere, ende als dat alsoo gedaen sal zijn, soo sullen alle de andere goeden van den voorscreven heere Aerde hier aff ongehouden wesen ende blyven tallen dagen Sonder argelist in kennissen van desen letteren besegelt met onsen zegele gegeven int jaer ons heeren alsmen schreeff anno MCCCC ende negenentwintich vijffthien dagen in October.

Copie op papier.

V

1444, Juni 10. — De erfgenamen van Lijsbeth van Ymmerseele geven over aan Jan van Witham, heer van Boutershem, al hun recht, dat zij hadden aan de nagelaten goederen van voorncemde Lijsbeth.

Wy Jan vander Rijt ende Claus de Herde, scepenen in Antwerpen, maken cond dat vore ons quamen Henric van Ymmerseele vore hem selven ende vore sijnre zuster, die hy hier inne vervinc ende geloefde te vervane, Jan van Rode heer tot Wynantsrode, vore hem selven ende vore sine medeplichteren, die hy hier inne vervinc ende geloefde te vervane, als gerecht oeyr ende erfgenamen van wilen joffrouwe Lijsbetten van Ymmerseele heren Aerts dochter wilen van Ymmerseele ridders ende die wittige gesellynne was joncker Jans van Witham heer tot Boutershem etc. Bekenden ende verliden dat sy overgegeven hebben ende bewijst, gaven terstont over ende bewijsden joncker Janne van Witham heer tot Boutershem voirgenoemt allen hoer recht ende gedeel, het zy van haven ende van erven, in hoeghen, in leeghen, in naten ende in droeghen, reurende ende onruerende, welkerhande dat dat wesen mach, als hen tanderen tiden toecomen ende bleven is vander doot van wilen der voirgenoemte joffrouwe Lijsbetten van Ymmerseele, waer ende te wat steden ende plaetsen dat de voirscreven goede gelegen sijn ende bevonden sullen mogen worden, als wy verstonden, alsoe dat de voirscreven Henric van Ymmerseele ende Jan van Rode inden name als boven allen hoer recht ende gedeel inde voirscreven goede het zy van haven ende van erven in hoeghen,

in leeghen, in naten ende in droeghen, ruerende ende onruerende, gelijc voirscreven is, opdroegen met vertyene ende schouden dat claerlic quite tallen dagen tot behoef vanden voirscreven joncker Janne van Witham ende sinen nacomelingen met alle den rechte dat sy daer aen hadden ende houdende waren, ende bekenden voert dat sy inden name als boven gheen recht noch gesach meer daer aen en behielden, ende dat geloefden sy hem inden name als boven te waerne jaer ende dach jegens alle de ghene die te rechte comen willen ende te claerne los, vry ende quite van allen commere ende calaengien die sy oft yemant van hoeren wegen zijnt der doot vander voirscreven joffrouwen Lijsbetten van Immerseele daer op gemaect mochten hebben; behoudelic des voirscreven wilen heeren Aerts kynderen van Ymmerseele hier inne altijt in hoeren goiden rechte te blivene ende dat de voirscreven Henric van Ymmerseele ende Jan van Rode die hier inne niet (of: met) *vervangen en hebben noch en vervane ende behoudelic den selven joncker Janne van Witham jegens den selven kynderen van Ymmerseele oic in sinen goiden rechte. Vordane soe geloefden de voirscreven Henric van Ymmerseele ende Jan van Rode den selven joncker Janne van Witham tusschen dit ende halfoeghst naest comende inde voirscreven goide tallen steden ende plaetsen, daer de selve goide gelegen sijn ende daer dat behoert oft daer de selve joncker dat aen hen begerende sal sijn, te goiden ende te vestigen inder bester vuegen, alsoe als dat behoeren sal altijt optes selfs jonckers cost. Mede quamen vore ons Daneel van Ranst, here te Tielen ende te Houtaing, Jan van Ranst sinen neve, here tot Mortsele ende Teedighem, inden name van hen ende van Gielyse vander Tommen, die sy hier inne vervingen ende geloefden te vervane, Willem van Sompeken inden name van Joffrouwen Agneesen van Ymmerseele sijnre wittiger gesellynnen, ende Jan van Mechelen vore hem selven ende vore sinen wittigen brueder ende zuster, die hy hier inne vevvinc ende geloefde te vervane, ende geloefden alle gader inden name als boven, vore*

hen ende vore hoere nacomelinge, dese voirscreven overgevinge tallen dagen goet, vast ende van weerden te houdene sonder daer jegens te comene ofte doene in eniger manieren, ende bekenden voert dat sy daer gheen recht aen en hadden noch en behielden, behoudelic den heere sinen rechte, sonder argelist. In kennissen van dese letteren besegelt met onsen segelen. Gegeven int jaer ons heeren alsmen screef MCCCC ende vierenviertich, thien[?] *dage in Junio.*

Perkament. Met de zegels van Jan van der Rijt en Claus de Herde.

(Wordt vervolgd).

Waalwijk J. VAN DER HAMMEN NICZ.

SPROKKELS.

EINDHOVEN MET AANHORIGE HEERLIJKHEDEN IN 1434.

Van Jacob, heer van Gaesbeke etc., die opten XXII dach van Mey XIIII^{C}XXXIIII jaer, dairby waeren als mannen van leenen mijnheer die cancellier, meester Jan Bont, mijnheer den drossaert, heer Jan van Hoerne, Jan, heer van Wesemale ende meer ander, ontfinck by doode Jans van Schoenvorst, borchgrave van Montjow, die stad van Eyndhoven met hoiren toebehoirten, dat lant ende slot van Cranendonc, Maereheze, Sorendonc ende Budel; voir thergewade: XX cronen. Niet ontfaen.

(Cour féodale de Brabant n. 488).

W. G. J.

HISTOIRE GENEALOGIQUE DE LA FAMILLE SCHELLEKENS.

II

B. Antoinette s'Grauwen, née à Breda, épousa Henri-Jacques Proost, écuyer,[1]) baptisé à Gastel le 1 mai 1653, drossard de Diest, Sichem, Montaigu, fils d'Antoine-Pierre Proost, écuyer, et d'Anne Brouwers native de Rosendaal. Ils eurent 18 enfants, parmi lesquels :

Julie Madeleine Proost, née à Gastel, baptisée le 7 september 1637, épousa à Diest, en 1711, Mathias-Victor de Cannart d'Hamale,[2]) écuyer, né à Haelen, le 21 mai 1688, baptisé le 30 à St. Pierre aux Liens, décédé près de Leide, écoutête de Diest, chef-mayeur des ville et pays de Sichem, fils de Lambert, écuyer, seigneur de Landtwyck, mayeur de Haelen, et de Livine-Josine van Mechelen de Berthout. Ils eurent deux enfants, notamment :

Marie-Alexandrine-Jacqueline de Cannart d'Hamale, baptisée à Diest, à St. Sulpice le 6 mai 1712. Elle épousa Jacques-Albert, baron de Wassenaer,[3]) seigneur de Warmondt, baptisé dans la chapelle de Grunsvoort ou Grontsoort (Gueldre) le 20 octobre 1709, décédé à Anvers le 26 juillet 1774, colonel de cavalerie au service des Provinces-Unies, fils de Thomas-Walrave, baron de Wassenaer, seigneur d'Alckemaede et de Vryen-

1) Proost: d'azur à la fasce bretessée et contre bretessée d'or, accompagnée de 3 étoiles à 8 rais du même. Heaume: non couronné. Cimier: un cerf naissant au naturel. Supports. deux vautours également au naturel.

Sur cette famille voyez: J. F. A F. de Azevedo Coutino y Bernal, *Genealogie de la famille de van der Noot*, 1 vol in-fol. s. l 1771, p. 22 col. 4 et p. 118, col 2; de Herekenrode, *gen. de la fam. Proost* op cit.; *Taxandria*, T. XII, 1905; p 145, gén. Proost.

2) De Cannart d'Hamale: d'argent à 5 fusées de gueules, accolées en fasce, le 2e à dextre surmontée d'une merlette de sable. Heaume: couronné. Cimier; une tête et col de boue accornée et barbée d'or, colletée et clarinée du même. Devise: *per aspera ad astra*

Annuaire de la nobl. de Belgique pour 1866, p. 114; Baron de Herekenrode, *Nobiliaire des Pays Bas*, Complément, T. II, p 125.

3) De Wassenaar Ecartelé, aux 1 er et 4e de gueules à 3 croissants d'argent; aux 2e et 3e: d'azur à la fasce d'or. Heaume: couronné. Cimier: un panache composé de cinq plumes d'autruche de sable.

hoeck, et de Marguerite-Alexandrine de Lynden de Croonenburg, dont:

Marguerite-Jacqueline de Wassenaer, baptisée á Gastel le 11 avril 1755. Ses XVI quartiers furent enregistrés le 28 février 1778 à la Chambre Héraldique à Bruxelles, à la demande de son frére le baron de Wassenaer, capitaine des Byland dragons à Breda, qui sollicitait une prébende pour elle, [1]) Ces quartiers sont:

Wassenaer-Buytenwegh-Raesvelt-Bronckhorst.

Lynden-van Stepraet-van Isendoorn-Wassenaer.

Cannart-Arnhem-van Mechelen-de La Faille.

Proost-Brouwers-s' Grauwen-Schellekens.

Elle épousa à Gastel, le 5 juin 1779, Théodore-Jean, baron de Roest d' Alkemade, [2]) né à Dordrecht le 15 janvier 1752, chambellan de Guillaume 1 er, roi des Pays Bas, fils de Jacques-Théodore, écuyer, et d' Elisabeth-Cornélie Oem, dame de Moesenbroeck.

C. Anne s' Grauwen.

D. Jean s' Grauwen.

Le 3 janvier 1664, Jean s' Grauwen, habitant à Breda, agissant en qualité de procureur de son pére Gérard s' Grauwen, marchand de draps (coopman van laeckenen) à Breda, comparait à Gand, devant le notaire Mathieu de Puydt, et vend à Nicolas du Jardin, chevalier, seigneur de Duifrode, paroisse d' Hauseghem, Nieuwenhove, une ferme avec écuries et dépendances dans la paroisse de Ginneken. [3])

1) *Ministère des affaires étrangères de Belgique*, Archives Héraldiques, Ms No. 97, T. II, pp. 467—468.

2) De Roest d' Alkemade: de sinople au lion d'argent, armé, et lampassé de gueules, accompagné en pointe de 3 cannettes d'argent. Supports: deus lions léopardes d'or, armés et lampassés de gueules.

Annuaire de la noblesse de Belgique pour 1871, p. 251.

3) *Archives du Chat. de Massenhoven*, Reg.: Contrats de vente anciens, folio ultimo.

E. Adrienne s'Grauwen.

Née à Breda, baptisée en l'église de Brugstraat le 30 juin 1627 (Parrains: Jean, fils de Jean Schellekens le vieux, Adrien Dirven, secrétaire; Marainne: Adrienne, fille de Jean van Sorgen). [1])

3. Anne Schellekens. Elle épousa. Jacques Sprongh [2]) fiils de Jacques, dont:

A. Antoine Sprongh.

B. Gérard Sprongh.

III. Jean Schellekens le jeune, né à Breda vers 1590, marchand de draps à Breda [3]) où il habitait la maison „den Vrachtwagen" sise au Haechdyck, Gasthuys-eynde, [4]) à coté du Petit-Pont, dit Pont de St. Martin, au bout de la Longue rue du Pont. [5]) Il mourut dans cette maison le 15 septembre 1630 [6]) et fut enterré le 18. [7])

Il avait épousé à Breda Adrienne van Sorgen [8])

1) Elle avait épouse Jean Schellekens, fils de Jean et d' Antoinette Mattheusz.

2) On trouve à Breda: Pierre Spronck, dizenier 1554—1557; Hubert, dizenier en 1531, échevin de 1626 à 1634, maitre des orphelins en 1636 (van Goor, op cit.)

„De familie Sprongh of Sprong is een zeer oude Bredasche, waaruit eenige leden aldaar in de regeering zaten en die zeer goede huwelijken sloten". (W. J. F. Juten. *Het geslacht van Mattenburgh*, dans la revue Taxandria T. X. Bergen op Zoom, 1903, p. 202) D'après cet auteur les Sprongh portent; d'argent au fer de moulin de sable; au chef d'or à la tour de gueules. D'autre part une ancienne généalogie manuscrite de la famille van Riethoven, conservée aux archives de la famille Montens au chateau de Massenhoven, dit que cette famille porte; Coupé, au 1er: d'or à la tour de gueules; au 2d: d'azur au fer de moulin d'argent.

3) Compte liquidatif de la tutelle de ses enfants, rendu le 5 janvier 1612 par Jean de Bruyn (*Archives de Breda*). 4) Ibid.

5) Derrière cette maison se trouvait une blanchisserie, qui appartenait pour moitié à ses enfants et pour moitié à son père en 1633. Ce dernier lègue sa part à ses petits enfants par son testament, ainsi qu'une rente de 5 florins du Rhin sur ladite maison.

6) Compte liquidatif de sa succession, cloturée en 1633, comprenant 160 feuillets (*Archives de Breda*).

7) *Begraafregisterr te Breda* op. cit.

8) Adrienne van Sorgen avait pour frères et soeurs:

a. Marcel van Sorgen, qui ép. Anne van Gendt, dont postérité

b. Gertrude van Sorgen qui ép. Jacques Schoenmackers, dont descendance.

c. Marie van Sorgen mariée à Jean Jorissen, fils de Corneille, sans enfants.

d. Beatrice van Sorgen épouse de Jean de Bruyn, fils de Joosten, échevin de Breda, receveur, puis maire de Thor.

(Généalogie van Sorgen dressée en mai 1674. *Archives de chevalier Oscar Schellekens à Gand*).

décédée à Breda le 11 novembre 1630, dans la maison „den Vrachtwagen" enterée le 20,[1]) fille de Jean van Sorgen, échevin de la ville de Breda de 1578 à 1598, bourgmester de 1596 à 1600, dizenier en 1594, maitre des orphelins en 1599 et 1605, et de Cornélie Roovers; petit fille de Marcel van Sorgen.

Jean Schellekens et Beatrice van Sorgen eurent:

1. Jean Baptiste qui suit (IV);
2. Antoinette Schellekens
   Elle épousa Jean van Loon, notaire à Breda fils de Arnold van Loon, dizenier de la ville de 1625 à 1654 et de Gertrude Janssen, native de Poppel.
   De ce mariage naquirent:

A. Arnold van Loon, procureur et notaire à Tilbourg décédé en célebat le 16 juin 1716.
B. Gertrude van Loon. décédée à Tilbourg.
C. Robert-Gérard van Loon, vicaire à Bar le Duc.
D. Adrienne van Loon.
E Jean van Loon.
F. Catherine van Loon.

IV. Jean Baptiste Schellekens, né vers 1617[2]) à Breda.[3]) Pendant un certain temps il résida chez Corneille, fils de Jacques Sweebrugge à Haghe (lez Breda?) et fit ensuite des études chez les Jésuites. Après il passa l'épreuve pour être admis à exercer son métier, et paye de ce chef 21 florins du Rhin.[4])

Plus tard il voyage et séjourne à Tournai, Bruxelles et Douai. Ayant atteint sa majorité, les comptes de sa tutelle sont cloturés et produits le 6 février 1642, par Jean de Bruyn, son tuteur. Ils s'étendent du 31 août 1633 au 5 janvier 1642.

1) *Begraafregisters te Breda.*
2) Il est dit agé d'environ 25 ans, dans le compte liquidatif de sa tutelle, rendu en 1642.
3) Dans l'acte de naissance de son fils Jean-Baptiste, né à Termonde le 30 septembre 1661, il est qualifié „bredani", et son épitaphe le dit „geboortigh van Breda".
4) Compte liquidatif précité.

Vers 1649 il va se fixer à Termonde. Lorsqu'en août 1667, Louis XIV vint assieger cette ville, il rendit d'éminents services comme volontaire en contribuant à la défense. [1])

Le 24 mars 1668, le magistrat le nomma fourier de la ville [2]) et le 18 septembre 1669, le gouvernement lui accorda la charge de receveur des tonlieux et droite d'entrée et de sortie au quartier de Termonde: „pour le bon rapport fait de ses sons et capacité et considéré spécialement let bons et louables services qu'il a rendus au siège de la ville de Tenremonde, l'année 1667, en suite des attestations sur ce rendues, tant par le maître de camp Altuna, lors commandant de Tenremonde, le maître de camp Louvigni, que bourgmestre et échevins de Tenremonde, et se confiant à plain de ses léautés, preud'homie et bonne diligence". [3])

Il mourut à Termonde le 26 janvier 1685, agé de 81 ans et fut enterré avec ses trois femmes à Notre Dame à Termonde sous une pierre portant son épitaphe. [4])

Sa descendance est encore représentée actuellement en Belgique par les Chevaliers Schellekens. [5])

Malines Octave le Maire
Docteur en Droit
Candidat en Sciences Morales et Historiques.

---

1) Sur le siège de Termonde de 1667 voir: A. de Vlaminck, archiviste de la ville de Termonde, *Le siege de Termonde en* 1667 dans les Annales de l'Académie Royale d'Archéologie de Belgique T LII, 5e série, T. II, Anvers 1900, pp. 351—380: Pr. van Duyse, *Le siege de Termonde par Louis XIV*, dans le Messager des Sciences Historiques, Gand 1840. p 169; *Biographie nationale de Belgique*, verbo Schellekens, notice par le baron Napoléon de Pauw.

Certains auteurs ont qualifié Jean-Baptiste Schellekens d'échevin de la ville de Termonde, de capitaine d'artillerie et de diplomate. Ces qualifications sont erronées.

2) *Archives de la ville de Termonde*. Comptes communaux, 1667—1670, fo. 73, vo, No 47

3) *Archives generales du royaume de Belgique à Bruxelles*, Reg. des commissions des officiers comptables en la Chambre des Comptes du Roi en Bruges Années 1667 et suivantes, fo. 78.

4) J. Broeckaert, *Inscript. funer. et monum de la ville de Termonde* Termonde, 1896, p, 89, No 144.

5) Voyes la suite dans *l'Annuaire de la noblesse Belge* pour 1891, part. I

DE HERVORMING TE BERGEN OP ZOOM IN 1566 en 67.

Enkele jaren geleden, in het 29e deel van ons tijdschrift, heb ik tal van berichten bijeengegaard over de opkomst der nieuwe leer te Bergen op Zoom.

Ter inleiding eener tweede reeks berichten moet ik de aandacht nogmaals vestigen op enkele gebeurtenissen, reeds verhaald, nu nader toegelicht met eenige gegevens, welke mij toen niet ten dienste stonden.

Zonder twijfel brachten de tijdingen, welke te Bergen op Zoom binnenkwamen over de plundering en de gruweldaden in de Antwerpsche kerken en kloosters op 20 en 21 Augustus 1566, hier groote verslagenheid. Elke dag bracht een nieuw bericht over het oproer, dat van dorp tot dorp steeds nader kwam. Met recht was de Bergsche overheid beducht voor de aanhangers der nieuwe leer onder hare inwoners, doch evenals in de meeste steden liet ook zij zich in hare maatregelen leiden door vrees. Haar plicht was het geweest de plakkaten der landsregeering tegen de nieuwe secten stipt uit te voeren, — en in plaats daarvan verdaagde zij de gewone zittingen der rechtbank. Kerken en kloosters kregen geen militaire bewaking, maar werden uit angst gesloten, zelfs de gewone godsdienstoefeningen werden stil gelegd. Feitelijk was het een uit den weg gaan voor de overtreders der wet.

Was het enkel vrees, welke haar tot die halfslachtige maatregelen deed besluiten? of misschien meer onmacht, daar zij de beschikking niet had over een voldoende militaire macht en zij de leden der gilden en ambachten niet onder de wapenen durfde roepen?

Wij weten het niet, doch zonder twijfel heeft de weifelende houding van den magistraat de hervormde partij stoutmoediger gemaakt. Daarbij kwam een groote fout van de markiezin zelve.

In haar angst over een gewelddadig optreden der sectarissen had zij raad en voorlichting gevraagd bij Lodewijk van Nassau, broeder van Willem van Oranje. Zonder uitstel spoedde deze zich naar Bergen op Zoom, en wat hij elders deed, zien wij van hem ook hier. Hij onderhandelde in het geheim met de hoofden der Bergsche Calvinisten, stelde aan de markiezin en hare ambtenaren het voor, alsof toegeven de eenige veilige weg was, en dwong haar aldus tot inwilliging hunner eischen. De regeering trad in onderhandeling met de sectarissen en op voorstel van Lodewijk van Nassau werd de volgende overeenkomst gesloten. Ik laat hier het belangrijke stuk in zijn geheel volgen; voor de duidelijkheid worden de punten der overeenkomst door mij genummerd.

Aengaende dien van der ouder ende nyeuwer religie.

Articulen en poincten by de edelheyt van grave Lodewijck van Nassauw, als bynner deser stadt gecompareert wesende ter begeerten van onse Gen. vrouwe de marquise van Berghen, om midts der absentie van onsen gen. heere den marcquis, tegenwoirdycken in Spaengnien, te versien opte groote beroerte alhier geresen — aengegeven den regeerders en gemeyne ingesetene deser stadt, mitsgaders der ministers en allen anderen personen der nyeuwer religie derzelver, naer dewelcke yegelijck in tleyt van der ouder ende nyeuwer religie — om alle verdere turbatien, questien ende partyschappen onderlinghe te verhoeden — schuldicg zal zijn hem te reguleeren; al by forme van provicien ende totter tijt, dat dyenaengaende anders by der Co. Ma., by advyse van de generale staten van den landen, voorsien sal wesen.

1. In den yersten, dat nyemant, het zy van der ouder of nyeuwer religie, malcanderen en sal moghen injurieuse, afdragende oft sedicieuse woorden naergeven

oft naerroepen, noch in eenigher manieren misdoen met woorden oft met wercken, maer dat men een yegelijck sijn religie sal laten volghen sonder eenighe contradictie, gelijck hy in syne conscientie zal geraden vinden, en in gevalle van oploop oft overlast deen den anderen by te staen ende als goede burgers malcanderen te beschouwen sonder differentie van eenigher religie.

2. Item, dat men alle gheestelijcken ende andere waerlycke persoonen der ouder religie peyselick ende vredelijck sal laten celebreren ende gebruycken die gewoonlycke diensten in den kercken ende cloosteren alhier, zonder eenich belet oft stooringhe van yemanden.

3. Item, dat een yegelijck in allen saecken der justitien ende politien aengaende gehoorzaam zal wesen hare Genade, der overheyt ende justitie.

4. Item, dat egheene geestelycke persoonen oft ministers der ouder oft nyeuwer religie in haere predicatien oft daer buyten den heere, der magistraet, noch oick der eendre oft der andere parthye en zullen mooghen te naer spreken oft injurieren in heure persoonen, maer eenen yegelycken laeten doen zijn officie; ende indyen yemanden te cort gedaen, injurie, schandalizatie oft leet aengedaen worde met woorden oft met wercken, zal elckerlijck ghehouden worden tselve den heere te kennen te gheven, om bij middel van justitie daerop te vonnissen ende zulcker persoonen te doen corrigeren naer gelegentheyt derselve.

5. Item, dat die van der nyeuwer religie nyet en zullen presumeren oft hen eenichsins vervorderen haere predicatien oft dexercitie van heurder religie te doen in eenige kercken buyten oft bynnen deser stadt, noch oick op eenighe andere plaetsen buyten deser stadt, dan die henluiden by mijn ge. vrouwe de marcquise en den regeerders derzelver zal gewesen ende gecon senteert worden, gelijck zy tot noch toe gedaen hebben.

6. Item, dat zyluyden in tfrequenteren van haere predicatien ende nyeuwer religie noch daer buyten nyet en zullen gebruycken eenighe wapenen.

7. Item, dat zyluyden dezelve predicatien ende dexercitie haerder religie zullen doen ten tyde als men gewoonlick is die predicatien te doene in den kercken deser stadt, zoowel nae der noenen als voir der noenen, indien zy eenighe begheeren te doene, om malcanderen nyet te turberen.

8. Item, dat die van der nyeuwer religie by dage oft by nachte opter straten noch elders in eenighe vergaderinghen en zullen moogen singen eenige salmen, dan alleenlijck in haere predicatiën oft in hare huysen.

9. Item dat alle acten, seditieuse oploop ofte van beroerte gecorrigeert sullen worden by haere genade ende der justitie naer gelegentheyt van der saecken, opdat een yegelijck naer ouder gewoonte pryselick ende vredelick zyne handteringe ende negotien mach voirderen, alle gheestelycke persoonen ende plaetsen, mitsgaders alle ingesetene deser stadt beschermpt en in peyse ende vrede gehonden mogen wordeu.

Ende alsoo die voirscreven articulen by onse voorn. gen. vrouwe marcquise, drossaert, schouteth, borgemeesters ende schepenen deser stadt als regeerders derzelve ter eenre, den minister, gedeputeerde ende andere der voirs. nyeuwer religie ter andere zyde, voor den tegenwoirdighen loopenden tijt naer diversche communicatien ende deliberatien daerop tsamen gehouden, goetgevonden ende gearresteert zijn ende belooft die ter beyder zyden by een yegelycken te doen onderhouden, emmers al by provisien ende totter tijt. dat de voirz. relfgie aengaende anders zal wesen gestatueert; is eyntelycken geordonneert deselve van stonden aen van weghen onsen Gen. heere te doen publiceren, opdat elckerlijck hem daer naer regulere op poene uytgeseyt te syne uit den zelve ende den

marquisaet van Berghen mitsgaders der heerlicheyt van Borgvliet, oft andersins van andere arbitrale correctie naer gelegentheyt der saecken. Gedaen den lesten Augusti XV^{C} zessentzestig.

Ter bevele ende ontheete van voirz. onse gen. vrouwe de marcquise, drossaert, schouteth, borgemeesteren ende schepenen publickelick ter puyen afgelesen opten eersten dach Septemb. in den jaere XV^{C}LXVI.

Dat deze artikelen slechts noodgedwongen aan de hervormde partij werden ingewilligd, blijkt uit de verklaring, welke in het notulen-register onmiddellijk dan volgt.

Den eersten Septembris LXVI zijn de voirs. articulen om veel consideratien ende meerder quaet te verhoeden ter puyen van den stadhuyse af ghepubliceert, hebbende des nyettemin myne gen. vrouwe de marcquise met die van haeren raedt, borgemeesters ende schepenen deser stadt voir deselve publicatie geprotesteert, dat zy die voirs. articulen van consente, als daertoe gedwongen wesende om die van der nyeuwer religie van den loopenden tijt eenichsins te contenteren ende oproer onder die ghemeyne borgeren te verhoeden, in egheender manieren en approbeerden noch metten wille daerinne consenteerden, dat zyluyden daerom alle dezelve, ten eerste hen mogelijk, zouden wederroepen. Mitsgaders geordonneert den secretaris tvoirs. protest t' stellen onder de voirs. articulen van consente oft accoorde, maer deselve articulen nyet te registreren.— Actum als voiren by haere gen. ende die andere genomineerde protestanten respective, yerst in thoff ende wederomme op tstadthuys.

Met nadruk wordt in dit protest nogmaals gewezen op het tijdelijke dezer toestemming. En om dit goed te doen uitkomen, wordt het den secretaris verboden de overeenkomst te registreren in het officieele boek der ordon-

nantiën. Het notulenregister van den markgravelijken raad bewaart geen enkel woord over de gehouden vergaderingen.

De hervormde partij triomfeerde: zij had vrijheid van godsdienst verkregen voor hare aanhangers en straffeloos kon zij hare propaganda voorzetten. Aan de voorwaarden der overeenkomst stoorde zij zich weinig; schimp- en spotliederen werden kwistig verspreid en ijverig aangeleerd en gezongen door de straatjeugd Bij het naderen van den feestdag van Allerheiligen en den gedachtenisdag van de Geloovige Zielen in het vagevuur, beide dagen dierbaar voor elken Katholiek, maar ook het vinnigst door de nieuwgezinden begekt, waren de smaadliederen niet van de lucht. De magistraat was op Allerzielen-dag in vergadering bijeen en formuleerde nu deze verordening.

> Dat die van der oude oft nyeuwe religie egheene liedekens oft fameuse gedichten, deene tegens den anderen en moegen maecken, singen, strooyen, uyt geven etc.
>
> Alsoo by onse genadighe vrouwe de marcquise, drossaet, schouteth, borgemeesters ende schepenen deser stadt geordonneert ende op der eersten dach Septembris lestleden gepubliceert ende ten aenhooren van eenen yegelycken ter poyen afgelesen is: dat nyemant het waere van der ouder oft nyeuwer religie deene den anderen en soude moogen injurieuse, afdragende oft seditieuse woorden naegeven oft naeroepen, noch in eenigher manieren misdoen met woorden noch met wercken, alles op die penen ende straffen daertoe staende, — ende dyen al nyettegenstaende men gehoort heeft ende vastelijck weet, dat quade, onwillighe ende ongehoorsame persoonen alhier hen vervoirdert hebben zekere famuleuse, afdragende, schimpelycke ende schandaleuse liedekens te maecken oft dichten zoowel op ende tegens die van der ouder als oick die

van der nieuwer religie, daermede zy dezelve uyt quaden opsette diffameren ende brenghen, onder andere, luyden in bespottinghe, verachtinghe ende derisie, welcke liedekens oft andere gedichten zyluyden niet alleene strooyen in tghemeyne, maer (dat erger is) leeren die ende doen die singhen by avonde ende ontyde op de straten ende elders by andere jongen, zoowel meyskens als knechtkens, daerdoor de ghemeynte zoo wel van der eender als van der ander religie zeer ongesticht ende tot alder boosheyt beweegt ende opgeruyt wordt, de onnutte jongens tot ergeren ende booseren worden opgeruyt ende der goede luyden goede ende deuchdelycke kinderen, zoowel maegdekens als knechtkens, worden verleyt tot schimpende ondeucht, als deene den anderen dieselve voorts leerende, dwelck, ingevalle het toegelaten oft langer getollereert ende verdraghen werde, soude causeren zeer vele quaets, als twist, vechterye oft andere diergelycke quade accidenten oft inconvenienten,— om al twelck te verhoeden ende daerinne tijttelijck te versiene ende inconvenienten te obvieren, is by den heere voirs. geordonneert ende gestatueert, tghene des hierna volght:

1. In den yersten, soo wie bevonden sal worden eenighe liedekens oft andere gedichten, die fameus oft schandaleus zijn, — het waere tegens die van der ouder oft tegens die van der nyeuwer religie, oft yemande van dyen in tgenerale oft particuliere gedicht, gemaect, gesonghen oft onder tvolck gestroyt —, oft den kinderen oft anderen geleert te hebben oft doen singhen; dat alsulcke voor deerste reyse zal gevallen zijn in de pene van twintich carolusgulden, te bekeeren in dryen, deene den heere, het tweede der stadt, en het derde den aenbrenghere; ende indyen zy tgelt van der penen nyet en connen gefurneren, selen openbaerlijck gegeeselt worden op een schavot, sulcx datter tbloet naer volght, en worden geseegt uyter stadt, marcquisaet van Berghen ende der heerlicheyt van Borchvlyet

ende daer nyet bynnen moeghen comen binnen een jaer; ende dieghene, die de macht hebben de voirs. twintig karolusguldens te betalen, selen nyettemin uytgeseegt worden een jaer ende binnen middelen tyde nyet inne moeghen comen op pene van openbaerlijck gegeeselt te worden als vooren.— Item voor de tweede reyse dertich karolusgulden ende uytgeseegt te werdene voor drye jaeren ende nyet wederomme inne te moeghen comen binnen denselven tyde, opte pene van criminelijck gecorrigeert te worden ter arbitrasie der justicie.

2. Item, indyen eenighe jonghers, kinderen oft andere, het zy knechtkens of meyskens, bevonden worden de voors. liedekens oft dichten gedicht, gesongen, voorts geleert oft oick onder tvolck gestroyt te hebben, selen deselve daer ane verbeuren thien karolusgulden, voor deerste reyse te bekeren als vooren. Ende want de fautte meestendeel gebeurt doir de ouders die hunne kinderen laten opwassen in alle quaet ende ondeucht, sonder die te straffen ofte te corrigeren, is geordonneerd: dat men de ouders voor dezelve pene zal realich executeren sonder verdrach, ende indyen zy tgelt niet en hadden, selen dezelve kinderen openbaerlijck worden gegeeselt op een schavot; ende voor de tweede reyse selen daerane verbeuren twintig karolusgulden, te verhalen ende bekeeren als als vooren. Ende in gevalle de pene aen den ouders nyet te verhaelen en is, selen deselve kinders gegeeselt oft anders gecorrigeert worden naer recht ende gelegentheyt der zaken, zoo de justitie tselve sal bevinden te behooren.

Actum II Novembris anno LXVI, ende des daegs daerna, te wetene III Novembris, ter poyen aff gepubliceert; present drossaet, schoutets, borgemeester van binnen ende schepenen.

Tusschen de regels door voelt men, tegen wie eigenlijk de bepalingen zijn gericht. Maar nog wordt niet recht-

streeks stelling genomen tegen de nieuwgezinden, omdat, zooals uit de gebeurtenissen in het voorjaar mag worden opgemaakt, de markiezin zich te zwak gevoelde.

De hervormden van hun kant trachtten door een aanmatigend optreden het gewonnen terrein te behouden.

Art. 5 der overeenkomst van 31 Augustus had hen verboden, vergadering te houden buiten de stad. zij stoorden er zich niet aan.

Het meenemen van wapenen was in art. 6 eveneens verboden, en zij „hebben hen verstout in zeer grooten getaele te vergaederen met geweer in velden ende bosschen".

Ieder voor zich mocht vrij den nieuwen godsdienst aanhangen en belijden, doch zij organiseerden zich tot een kerkelijke gemeente, riepen vreemde predikanten binnen, kozen zich een consistorie en een kerkraad.

Met den dag werd hun optreden dreigender, totdat ten laatste de markiezin eene uitbarsting vreesde en vreemde soldaten in dienst nam „pour le garde du dict lieu, églises, monastères et catholicques". Toestemming had zij gekregen van de landvoogdes op 2 Januari 1567. De soldaten, omstreeks 200 in getal, werden voor het meerendeel in 't graafschap Walhain aangeworven, doch er verliepen nog eenige maanden, eer zij binnen de stad waren aangekomen. Dit maak ik op uit de dagteekening van een nieuw besluit, dat tegen de aanhangers der nieuwe leer werd uitgevaardigd en heel wat krachtiger van toon was, dan de beide vorige. Zoaals het opschrift in het notulen-register aangeeft, werd nu bepaald:

„dat niemant eenige predicatien oft nieuwe leeringe
„binnen deser stadt oft daer buyten doen noch egheen-
„derhande nieuwe religie gebruycken en mach.

De vergadering was gehouden „int groot hoff" in het bijzijn der markiezin zelve. Aanwezig waren alle leden van haren raad en ook de burgemeesters en de schepenen der stad.

Voordat ik den tekst van het toen genomen besluit laat volgen, willen wij eerst kennis maken met de raadsleden.

Bij afwezigheid van Jan IV van Glimes, was het het bestuur van het markiezaat Bergen op Zoom in handen zijner gemalin Maria de Lannoy. Zij was het eenige kind van Jan van Lannoy, heer van Molenbeek, en van Johanna van Ligne, en 9 Juli 1550 te Turnhout gehuwd met den markies van Bergen op Zoom.

Het beeld, dat Nuyens ons schetst van Jan van Glimes, is niet erg vleiend, o. a. noemt hij hem „geen volijverig katholiek". De goede zorgen voor de geestelijke belangen zijner onderhoorigen, zooals deze uit de notulen van den zgn. domeinraad bewezen kunnen worden, zeggen veeleer het tegendeel. Reeds in 1559 pleegde hij overleg met de stedelijke magistraat van Bergen op Zoom, op welke wijze „de wake in der kerken" dier stad georganiseerd zou kunnen worden. Om een juist oordeel over dezen invloedrijken edelman te kunnen vormen, ontbreken ons tot nu toe voldoende bescheiden.

Overbekend is zijne reis naar Spanje, om daar den koning in te lichten over den toestand zijner nederlandsche gewesten. Te Brussel had hij onder dagteekening van 27 April 1566 „seker speciael ende generael procuratie op mijn gen. vrouwe de marquise" onderteekend, „om in zijnder gen. absentie by assistentie van die van zijnder rade te handelen".

De raad, waarvan hier sprake is, was officieel ingesteld geworden door Jan mette Lippen in eene bijeenkomst gehouden 29 Januari 1493. De leden van dit college waren: de stadhouder, de drossaart, de schout in Bergen op Zoom, de griffier van de rekenkamer en de algemeene rentmeester, en in den regel ook een afgetreden ambtenaar, die zich in zijne betrekking verdienstelijk had gemaakt.

Het hoofd van den raad was de stadhouder of de plaatsvervanger van den markies. In den regel werd tot dit ambt geroepen iemand, die doorkneed was in de rechtswetenschappen. In het tijdperk, dat hier besproken

wordt, was stadhouder jonkheer Pieter van Halmale, gesproten uit eene adellijke familie, welke sinds vele jaren reeds in dienst was der Bergsche heeren. In 1558 was hij aangesteld geworden tot schout van de stad Bergen op Zoom en na den dood van Mr Cornelis van Andel geplaatst aan het hoofd van dezen raad bij brieven van 1 Sept. 1561. Zijne echtgenoote was Maria van der Eecke.

Als tweede lid genoemd Mr. Jacob van der Beke. Deze was jaren lang griffier geweest en had in 1560, vermoedelijk wegens hoogen leeftijd, zijn ontslag gevraagd en gekregen. Om zijne groote verdiensten bleef hij zitting houden. Hij overleed 26 November 1573.

Drossaard van het markiezaat was sinds 30 December 1564 jonkheer Simon van de Werve, de opvolger van Jhr. Michiel van der Hulst, die „om merckelycke redenen" was afgezet. De van de Werve's waren van ouds trouwe dienaren van het Bergsche huis.

Jaspar van der Meyen, die van 1557 af rentmeester was geweest, werd 29 Maart 1560 bevorderd tot griffier. Zijne vrouw was Jaqueline van Cleve, eene dochter van den rentmeester Merten van Cleve. Toen de Staten-Generaal in 1581 het markiezaat verbeurd verklaarden en aan den prins van Oranje overdroegen, ging van der Meyen in diens dienst over.

Deze raadsleden nu waren 10 April in vergadering bijeen onder voorzitterschap der markiezin zelve. Om het gewicht van de te behandelen onderwerpen waren ook de burgemeesters en de schepenen der stad genoodigd. Jammer dat hunne namen niet in de presentie-lijst opgenomen zijn.

Uit den toon van het genomen besluit kunnen wij met zekerheid bijna zeggen, dat de soldaten binnen de stad waren gekomen en de overheid nu zich krachtig genoeg voelde om haar weifelende houding te laten varen.

„Alsoo men bevindt zeer groote tweedracht, ongegehoorsaemheyt ende zeer sorchelyke beroerten opge-

resen en gesproten te zijn onder die ghemeyne borgheren ende ingesetene deser stad deur die schandaleuse, schadelycke ende seer bedriechelycke nieuwe secten ende leeringhen onlancx als sedert acht oft negen maenden herwaerts opgestaen, tenderende, als men opentlijck heeft mogen mercken, nyet alleenlijck tot seditiën, oploop ende beroerte van der gemeynte tegens elkanderen, maer oick tot versmaedinghe, geheele exterpatie ofte vernielen van onse seer loffelycke ende oud-catholycke Christen geloove, van den eerwaerdighen heyligen sacramenten, het oude gebruyck ende administratien desselven mitsgaeders van alle overheyt, soo geestelijck als weerlijck, ende ten leste tot ganscher bederffenissen van den geheelen lande en van het gemeyn welvaren. Zoo is by onse ge. vrouwe ende marquise van Berghen, gravinne van Waelhain enz. ende dyen van haren raide, in den naeme, van wegen, ende deur expres bevel ons. ge. heeren de marquis, als begeerende hierinne binner deser stadt ende den marquisaet van Berghen voirsien te worden by drossaet, schouteth, burgemeesters, schepenen ende raedt derselver stadt, eyntelycken desen aengaende geordonneert ende gestatueert, als hiernaer is volghende:

De woorden, waarmede de considerans van het hiervolgende besluit wordt omschreven, zijn dezelfde, waarin de besprekingen van den domeinraad zijn genotuleerd, alleen in de officieele tekst, zooals deze van de pui werd afgekondigd, zijn enkele synonieme woorden meer gebruikt. Wij mogen daaruit opmaken, dat de tekst geredigeerd is door griffier van der Meyen.

„Te wetene, dat van nu voirdaen nyemant van wat staete oft qualiteyt hy zy, geestelijck oft weerlijck, poorter, ingesetene oft oock yemant anders van buyten oft van binnen deser stadt oft lande van Berghen, hem en vervoirdere eenige predicatiën oft nieuwe leeringe binnen deser stadt oft daer buyten te doene

oft te houden, te doen doen oft te doen houden, te frequenteren of te gaen hooren, noch oock eenige excercitie oft gebruyck van eenigerhande religie te exerceeren, te ghebruycken oft voor te stellen int heymelick noch openbaer, in huysen, velden oft bosschen, waer dat soude mogen wesen, by dage, by avonde, oft by nachte,

noch te houden eenige vergaderinghe oft conventiculen, disputeeren oft arguatien van eenigen nieuwen leeringhe, contrarierende onse voirs. oudt loffelijck christengeloove ende der Roomscher Catholyxer kercke, oft het oude gebruyck ende observantien derselve,

noch insgelijcx hem en vervoirdere eenige liedekens, refereynen oft salmen te singhen int latijn, duytsch oft walsch, tot verwijt, lasteringhe, schandalizatie oft blasphemie van onser voors. ouder catholyxer religie ende kercke contrarie sijnde oft by derselver verboden in eenigher manieren;

al ende yegelick der voirs. poincten telcker reyse op de pene van uytgeseyt te wordene uyter voirs. stadt, den marquisaet ende den geheelen lande van Berghen, midtsgaders der heerlicheyt van Borchfliet met haeren aencleven, ende nimmermeer daerinne te moghen comen opte verbeurte van lijff ende goet.

Nog denzelfden dag werd het besluit afgekondigd van de pui van het stadhuis in tegenwoordigheid van den drossaard v. d. Werve, den schout van Halmale en de burgemeesters met het college der schepenen.

De tijdelijke toestemming van 31 Augustus van het vorige jaar werd hiermede herroepen. Maar niet aanstonds bogen de hervormden het hoofd, en met dreigementen schijnen zij hun vrijheid te hebben willen behouden. Ik meen dit te mogen afleiden uit eene aanteekening der stads-resolutiën van 7 Mei, waar gesproken wordt over eene reis der markiezin zelve naar Antwerpen. Het doel ervan was de landvoogdes over te halen een

vendel geregelde troepen te zenden naar Bergen op Zoom. De markiezin voelde zich dus blijkbaar niet sterk genoeg om de genomen besluiten desnoods met geweld ten uitvoer te brengen. Met spoed werd aan het verzoek voldaan en een afdeeling soldaten, ongeveer 50 man sterk, onder bevel van kapitein Mandeville, kreeg bevel zich naar Bergen op Zoom te begeven. Nauwelijks kan de markiezin in haar stad zijn weergekeerd, of zij roept haren raad weer bijeen op het hof. Twee dagen achtereen wordt beraadslaagd, nl. 16 en 17 Mei en den volgenden dag wordt het besluit weer van de pui aan de ingezetenen voorgelezen. Bij eene vergelijking van deze publicatie met die van 10 April valt aanstonds op de meer besliste toon, welke heel het gewichtige stuk door ons tegenklinkt. In de eerste verordening, om ons bij den slotzin slechts te bepalen, werd gedreigd met verbanning, maar den 18 Mei worden de sectarissen zonder eenigen vorm van proces eenvoudig vogelvrij verklaard in het gebied der markiezin. Boven de resolutie staat toch als de korte inhoud opgegeven:

> dat binnen den derden daeghe naer de publicatie van deser ordonnantie uyter stadt ende marquisate van Berghen moeten vertreckken alle ministers, leeraars, predicanten ende meer andere persoonen van der nieuwer ende valscher religie.

Ook hier vestig ik de aandacht op de gelijkvormigheid met den tekst uit de notulen van den domeinraad, dien ik in mijn vorig opstel voor een groot deel heb doen afdrukken.

> Alsoo diversche persoonen, soo poorters ende ingesetene deser stadt als oock andere van buyten, sedert den vertrecke van onsen heere ende seer lieven manne, den marquis van Bergen enz. uyt desen lande naer de Co. Ma^t^ in Spaengien, dwelck was in deerste van der maent van Julio XVcLXVI lestleden, henluden vervorderd hebben seer corts daernae alhier zoo binnen

als buyten deser stadt by eene zeer groote ende noyt diergelycke gehoorde vermetenheyt, opsette, quadewilligheyt, stoutigheyt ende uytnemende boosheyts op te stellen ende onder die goede, simpele, gemeyne ingesetenen te leeren ende sayen seer quaede ende afgryselycke dwalingen, secten ende nieuwe leeringhen, tot dien eynde hier doende tot heuren coste van buyten commen diversche quaede, valsche leeraars (by henluden doctoren, predicanten oft ministers genaempt), om by sulcken middele meer volcx tot haer te treckene ende te verleiden, als oock geschiet is, hebbende daerdore vermenichfuldicht als dat syluden onder hen hebben gestelt gehadt eene gemeente; makende voorts zoo grooten vergaederingen, als dat zy hen hebben verstout gehadt in zeer grooten getaele te vergaederen met geweer in velden ende bosschen buyten ende omtrent deser stadt, ende aldaer openbaerlijck heure valsche ende seditieuse leerringhen by haere predicanten ofte ministers te sayen ende onder die gemeynte te stroyen; hebbende tgemeyne volck alsoo overleyt tegens Godt almachtich, der heyliger Roomscher Catolyxer kercke, ende tegens alle waerlycke overheyt, die van Godt Almachtich ingestelt is ende sonder dewelcke egeene landen, steden ofte gemeynten in eendrachticheyt ende welvaeren en connen gehouden worden;

dat wy, vreesende meerder quaet, als oploop, seditie ende bloetstortinghe, deen tegen den anderen, ende besundere overlastigheyt van der overheyt van de regeerders deser stadt, ende bovenal verjaginge ende spoliatie van der geestelijckheyt, als priesters ende religieusen, destructie, vernielinghe ende afworpinghe van der kerken, cloosteren en de geestelycke plaetsen ende van den eerwaerdigen heylighen sacramente daerinne berustende,— gedwonghen sijn gheweest eeniger tijt die gewone justitie opter stadthuys alhier te doen cerseren, alle geestelycke persoonen der dienst Goids in der kercken ende cloosteren ende geestelycke

plaetsen gesloten te houden ende neerstelijck wachten mids der dreygementen van den voors. quaetwillighen ende seditieusen sectarissen en van haeren adherenten, tenderende meer (emmers der meestendeel van henluden) tot gemeynen oploop ende plunderinghe van der ganscher stadt onder het dexel van haerder nieuwer religie dan anderssins, als dicwils ende besundere nu zeer onlancx overal genoch gebleken is, sulx dat wy ten lesten daerenboven om alle de voors. overlastinge te verhoeden, (dewelcke, indyen eenich derselver gebeurt hadde, nyet soude geweest hebben om te verghelden oft te repareren) nootelijck gedwongen zijn gheweest metten voirs sectarissen, heure gecommitteerden ende adherenten opten lesten dach van Augusto lestleden te maecken sekere accoordt, ende by denselven henluden te consenteren sekere poincten beroerende dadmissie ende exercitie van den voirs. haere nieuwe gevonden ende seditieuse religie, als by derselver ordonnantie blycken mach, met groot leetwezen van ons ende van de regeerders deser stadt, midts dien voirs. ghedwongen ordonnantie was tegens Godt ende tgemeyn welvaeren; hoewel nochtans dat die voirs. nieuwe sectarissen met haeren adherenten daermede noch nyet tevreden wesende hebbende sedert deur tingeven ende oproyen van eenighe haere principale hoofden uyt haer selfs auctoriteyt, sonder aensien van ons oft van onsen officieren, hen seer vermetelijck vervoordert onder henluden overheyt te stellen ende onder hen op te rechten eene consistorie, in dewelcke syluden alle saecken haerder valscher ende seditieuser religie betreffende, mitsgaders van allen saecken hen overcomende hebben getracteert ende gehandelt; voorts meer onder henluden opgestelt eene gemeente ende nieuwe kercken, daertoe gecommitteert sekere gedeputeerde, tresoriers, kerckmeester ende boden mit diverschen anderen officieren, naer haer goetduncken; ende dyen volgende ingestelt een nieuwe ende schandaleuse

manieren van doopen, een valsche ende afgrijsselycke cene oft nachtmael, als zy t noemen, van houwelijck ende van de begravinghe der doode menschen, tot grooten lachter ende blasphemie van God Almachtich, van de eerwaerdigen heyligen sacramenten, van ons oudt loffelijck christelijck catholijck geloove, ende der Roomscher kercke, verleydinge ende eeuwiger verdoemenisse van alle overheyt soo geestelijck als weerlijck, stoornisse van goeder eendrachtigheyt ende verderffenisse van het gemeynbeste, in der voegen, dat wy tgene des voirs. is aenmerckende sijn genootsaeckt geweest tot conservatie ende bescherminge van ons, dien van onsen rade, den regeerders ende die resterende goede borgheren ende gemeyne ingesetenen deser stadt ende sunderlinghe van der geestelicheyt, midts de uytnemende boosheyt ende quaet opset der voirs. sectarissen ende van haeren adherenten, hebbende verstandt gehat — tot volcomingen van haerder boosheyt — mit diversche anderen sectarissen van buyten deser stadt, alhier tot grooten coste ende laste te doen commen sekere compaignie oft guarnisoen van soldaten ende knechten ende by dyen middelen hen quaet voirnemen te beletten, als wy by der hulpe van God Almachtich, neersticheyt ende getrouwicheyt van dye van onsen raede, den regeerders ende borgeren deser onser stadt tot noch toe gedaen hebben ende alnoch hopen te doene. Alle welcke uytnemende boosheyt, quaede opsetten ende te seer groote stouticheyt nyet willende noch oock vermoghende van Goids ende rechts wegen ongestraft te laeten, tot straffinge van den boosen, bescherminge ende gerusticheyt van den goeden; oock opdat in toecomente tyden andere hen daeraen spiegelen ende wachten dyergelycke te beginnen, ende sunderlinge om voir soo vele als t mogelijck ende in ons is, alle quaede secten ende nieuwe leeringen uyt deser onser stadt ende den geheelen marquisaet van Berghen te verdryven, die eere Goids ende onse heylich, oudt

catolijck christen geloove ende der Roomscher kercke voir te staen ende tonderhouden, soo hebben wy volgende der auctoriteyt ons gelaeten ende gegeven by onsen seer lieven heer ende man, die voirs. marquis enz., op zijn voirs. vertreck naer Spaengien, met die van onsen raide, drossaet, schouteth, borgemeesters, schepenen ende raidt deser onser stadt van Bergen met goeder deliberatie desen aengaende geordonneert ende gestatueert, statueren ende ordonneren als hiernaer is volgende, houdende nyettemin altijts van weerden die ordonnantie van onsen ende der stadt wegen nu onlanx alhier op tstuk van der nieuwer religie ende predicatien gepubliceert den tienden Aprilsi lestleden.

Te wetene

1 *a.* dat alle leeraars, ministers, predicanten ende alle dieghene, die eenich bewindt, administratie oft regiment in oft beroerende den saecken der voirs. nieuwer religie, leeringhe ende sectarissen ofte van wegen der consistorie gehadt hebben oft die van derzelver consistorie geweest zijn ;

b. item die welcke die voirs. nieuwe ende valsche religie oft leeringhen voirgestaen, hier in der stadt oft elders met eenighen practycken hen gevoordert hebben te verspreyen ofte brenghen ;

c. item eenige conspiratien, tractaten oft verbonden by gescrifte oft mondelinghe, by heymelycken verstandt, onder eed ende oock sonder eedt, tot versterckingen ende vermeerderinghe der voirs. nieuwer ende valscher religie, tot versmadinghe, achterdeel ende verminderinghe van onse voirn. oudt catholijck christen geloove ende van den Roomscher kercke int generael oft int heymelijck met yemanden aengegaen, gemaect ende gesloten ;

d. item die eenige kercken, cloosteren oft andere gheestelycke plaetsen oft persoonen gepoocht ende gedreycht hebben te verderfven, te fortseren, berooven ofte verjaegen ;

e. item tegen ons, der overheyt, der justitie ende regeerders deser stadt met dreygementen ofte andersins met seditieuse woorden te rebelleren ;

f. item eenighe goede, simpele menschen met ghiften, gaven ofte beloften tot haere nieuwe ende valsche leeringhen te verleyden, te trecken oft brenghen ;

g. voorts meer alle dieghene, die haere kinderen naer volghende haere voirs. nieuwe ende valsche leeringhen oft religie hebben laeten doopen ende kersten doen oft oock die selfs dien volgende eenich ander doopsel aenvaerd hebben ;

h. item het schandaleus nachtmael oft cene gehouden ende gebruyckt hebben, houwelycken volgende de voirs. religie hebben aengegaen ende gecelebreert ;

i. item die doode lichaemen der christenmenschen dyen volgende hebben doen begraeven ;

dat sy ende elcken van den persoon oft persoonen, die eenich van der voirs. feycten, delicten oft punten bedreven, gedaen, gebruyct ende voortgestelt heeft, oft in eenich van dien hem schuldich kendt, het sy poorter oft ingesetene deser stadt oft oock andere van buyten hier gecommen wesende, geestelijck oft weerlijck, mans ofte vrouwenpersonen ;

sal gehouden wesen van stonde aene — emmers ten lanxten binnen den derden daeghe naer de publicatie van deser ordonnantie — hem te vertrecken buyten derselver stadt ende den geheelen marquisaet oft lande van Berghen, mitsgaders de heerlicheyt van Borchfliet met haeren aencleven, ende nemmermeer daer wederom in te mogen comen opte verbeurte van lijff ende goet, uytgenomen die naer behoorlijck ende sufficient leetwesen, revocatie ende voldoeninge daeraff van ons sullen mogen vercrygen consent ende gratie.

2. Dat voorts alle dieghene, die welcke eenighe nieuwe dwalingen, secten, religien ofte leeringe by seductie, verleydinge oft andersins aengenomen hebbende, contrarie sijnde onse voirs. seer oudt loffelijck ende catho-

lijck christen geloove ende van der Roomsche Kercke, ende in dezelve dwalinghen, nieuwe religien oft secten by grooter obstinaetheyt blijft oft blyven perseverende ende verhert, nyettegenstaende deser ordonnantie ende verboden mitsgaders der voirs. lestvoirgaende ordonnantie alhier gepubliceert den thienden der maendt van April lestleden,

dat sulcke obstinate ende verherde sectarissen ende persoonen gehouden worden hen te vertrecken buytèn der voirn. stadt ende lande van Berghen ende der heerlicheyt van Borchfliet binnen den derden daeghe als voiren, op pene van uyten selve geseyt te wordene ende nummermeer daer wederom inne te mogen comen opte verbeurte van lijff ende goeden als voiren

Deze inleiding tot de nu volgende mededeelingen is met de opname der resolutien van de stedelijke magistraat aanzienlijk uitgedijd, maar de kennisneming dezer officieele stukken was noodig om verband te leggen tusschen de weinig samenhangende berichten op blz. 212 en 213 van mijn vorig opstel.

Met zekerheid weten wij nu, dat de algemeene beeldenstorm van Augustus 1516 Bergen op Zoom is voorbijgegaan; dat aan de hervormden vrijheid van godsdienst is toegestaan in een plechtige overeenkomst, maar dat daarin uitdrukkelijk was vastgelegd, dat deze erkenning door de omstandigheden was afgedwongen en daarom een slechts tijdelijk karakter had. Nog eene andere bijzonderheid, welke van meer dan plaatselijk belang is, kwam hierbij aan het licht: dat Lodewijk van Nassau bij het verkrijgen dezer vrijheid goede diensten heeft bewezen aan de hervormden.

Nu komt de vraag te beantwoorden, of deze wel zoo sterk waren in tal of in aanzien, als hun aanmatigende houding doet veronderstellen.

Hierover nu in een volgende bijdrage.

Willemstad G. C. A. Juten, Pastoor.

DE HASE.

In aansluiting aan het in den 30sten jaargang van Taxandria nopens dit Bergen op Zoomsch geslacht medegedeelde, kan nog het volgende dienen, ontleend aan het rechterlijk archief der stad, berustend in 's Rijksarchief te 's Hertogenbosch.

De in Taxandria 1923, blz. 202, onder I genoemde Chrysostomus de Hase[1]) had eene brouwerij te Bergen op Zoom en was in 1576 geboren uit het huwelijk van Jan de Hase en Janneken Braem. Zijn vader was geboren in 1546 en oefende in „den Gulden Helm" het beroep van wijntavernier uit; op 15 Juni 1594 kocht hij het huis „den Moriaen" aan de Groote Markt, dat hij 16 Dec. van hetzelfde jaar overdroeg aan zijn broeder Hans van der Claeren, die daarin herberg hield en een zoon was van wijlen Anthoenis van der Claeren.[2]) Jan de Hase leefde nog in Dec. 1597, doch moet spoedig daarop overleden zijn. Zijne weduwe, ook vermeld als Juffrouw Johanna Braem, wordt in 1601 nog als wijntapster vermeld Zij testeerde, ziek te bed liggende, 11 April 1611 (R. Bergen op Zoom 624) en bedacht bij dat testament ook haren broeder Jacques Braem, den stamvader van het in 1816 geadelde geslacht van Braam; zij leefde nog 18 Febr. 1615.

Zij had behalve Chrisostomus nog twee zoons:

1. Guillaume de Hase, vermeld in het testament van 1611.

2. Baptista de Hase, gehuwd met Aechtgen dochter van Gillis Jansz. Hembrecht. Na zijn

1) Zijn schoonvader Jacqus de Vriese was regent van het St. Elisabets godshuis en wethouder te Bergen op Zoom. Hij vérliet in 1582 de stad om te ontkomen aan den overlast van het garnizoen, doch schijnt later te zijn teruggekomen.

2) Antheunis van der Cleeren en zijne vrouw Barbara Poorters waren in 1568 waard en waardin in de herberg „de Galeye" (R. B. o. Z. 398).

vroegtijdigen dood hertrouwde zij met Govert Adriaensz. die in 1600 haar weduwnaar was. Uit het eerste huwelijk twee kinderen:

a. Jenne de Hase, die in 1619 gehuwd was met Servaes Servaesz.

b. Jan Baptista de Hase, die in 1619 zich aan de voogdij van zijn oom Chrisostomus onttrok door als soldaat dienst te nemen bij de compagnie van kapitein La Case. Uit Tax. 1923, blz. 205 blijkt, dat hij in 1626 als adelborst huwde met Anneken Eymans.

Het is mij niet bekend of Jan de Hase bovengenoemd uit Bergen op Zoom afkomstig was. Zijne vrouw kwam, indien de opgave in Nederland's Adelboek omtrent de geboorteplaats van Jacques juist is, vermoedelijk uit Gent. Mogelijk kwam Jan ook van daar, maar uit het volgende blijkt, dat hij niet de eerste de Hase te Bergen op Zoom was:

Hubrecht en Catlijne de Hase worden, evenals Janneken Alexanders, weduwe wijlen Geerdts de Hase, vermeld 23 Oct. 1567 (R. B. o. Z. 398).

Petronella de Hase, laatstelijk weduwe van Thomas de Respaille, zuster van Jacobmijne, Cornelia en Mayken de Hase en van wijlen Aechtken de Hase, gehuwd met Jacques van Gastele, 1576 (R. B. o. Z. 226).

Heer Peter de Hase, kanunnik der collegiale kerk van St. Geertruid 1576, overdeken van het St. Michielsgilde in die kerk 1580 (R. B. o. Z. 226 en 228).

Heyndrick de Hase, schout van Halsteren 1601. In Sept. 1606 wordt zijne weduwe Catelijne Heyndrick vermeld (R B. o. Z. 624). B. v. B.

Het huwelijk van Baptista de Hase staat ingeschreven: 9 Jan. — 16 Febr. 1599: Jan Baptist de Hase j. g., ruiter, met Agtken Gilles, de dochter van Gilles Jansen. Uit het doopboek teekende ik alleen aan: 3 Aug. 1601: v. Jan de Hase, m. Janneke Hembregt, k. Cornelia. Ir. J.

REGLEMENTEERING VAN DE RECHTEN EN VERPLICHTINGEN DER DIENSTBODEN IN DEN OUDEN TIJD.

In de tweede helft der 18e eeuw heeft te 's Hertogenbosch niet, zooals thans, een dienstbodennood bestaan, want de magistraat van die stad vaardigde in 1764 eene ordonnantie op de dienstboden uit, waaruit duidelijk blijkt, dat toen aldaar het aanbod van meiden en knechts veel grooter was dan de vraag daarnaar. Deze ordonnantie, welke tot titel had: „Ordonnantie en Reglement voor de dienstboden binnen de Hoofdstadt 's Hertogenbosch" had blijkens hare Inleiding haar ontstaan te danken aan de navolgende beweegredenen, die aantoonen, dat op het gedrag der toenmalige dienstboden nog al wat viel aan te merken:

„Alzo eenige tijd herwaarts veele en diverse klagten zijn gekomen en nog dagelijks komen over de groote licentie, ongeregeltheid en quaad comportement, die by veele dienstboden ontrent hunnen dienst wordt gepleegd, met zig daar in zodanig te gedragen en aan te stellen, dat de heeren, meesters en vrouwen daar van niet konnen hebben zodanig genot, hulp of dienst, als de rede, eerbaarheid en goede ordre wel zijn vereischende. En dat ook de voorgaande Ordonnantiën dienen verandert en geamplieert te worden. Zo hebben Schepenen, Gezworens en Raaden der Hoofdstadt 's Hertogenbosch, omme daar inne te remedieeren, na rype deliberatie en voorgaande communicatie met Mijnheere den Hoogschout, de oude Ordonnantiën vernieuwt en de volgende op nieuws geordonneert en gekeurt, ordonneeren en keuren mits deze de hier navolgende poincten en articulen."

Deze Ordonnantie, die bestemd was om voor de stad den Bosch te zijn wat men thans de wet op het arbeidscontract noemt, doch waarbij veel meer de verplichtingen

dan de rechten der dienstboden geregeld werden dan bij die wet het geval is, vangt aan met de bepaling, dat daarbij onder dienstboden werden verstaan koetsiers, knechts, tuinlieden, kameniers, meiden, minnen, bakers en al diegenen, welke in iemands particulieren lijf-, huis- of anderen dienst zijn verhuurd, onverschillig of zij al dan niet inwonende zijn, waarna daarin voorgeschreven werd, dat niemand dienstboden zou mogen uitbesteden zonder daartoe door Schepenen te zijn aangesteld, op verbeurte eener boete van fl 12.

Aan de uitbesteders werd daarbij voorts de verplichting opgelegd van voor hunne deur een bord te hebben, waarop geschilderd stond, dat aldaar woonde een geadmitteerde besteder of besteedster van dienstboden.

Tevens hadden die uitbesteders de verplichting om, alvorens een dienstbode te verhuren, zooveel mogelijk te informeeren naar zijn gedrag, zoomede of hij zijnen tijd in zijnen vorigen dienst behoorlijk had uitgediend dan wel met toestemming van zijnen vorigen meester diens dienst had verlaten of zou verlaten, alles op boete van fl 12 voor iedere overtreding en bovendien met de noodige correctie. Gaven de uitbesteders van de door hen ingenomen informatiën geene juiste mededeeling aan den nieuwen meester, dan beliepen zij dezelfde straf. Zij mochten verder door het voorspiegelen van hooger loon de dienstboden niet onderhuren en liepen de dienstboden vóór hunnen tijd bij hunnen meester weg, of gaven zij hem den huurpenning terug, dan mochten de uitbesteders hen niet aan een anderen meester verhuren of in tusschentijd bij zich huisvesten, ook op straffe als voormeld.

Dan was bij de Ordonnantie bepaald, dat niemand een dienstbode mocht hebben, die nog zijnen tijd bij een anderen meester had uit te dienen, op boete van fl 6 en zou het blijken, dat hij hem had onderhuurd, dan verbeurde hij nog eene boete van fl 12 en was het door hem gesloten dienstcontract nietig.

Wanneer een dienstbode zich had verhuurd tegen den

gebruikelijken verhuistijd, zijnde 1 Mei of 1 November, dan was deze gehouden op 3 Mei of 3 November, in dienst te treden op verbeurte ten behoeve van zijnen nieuwen meester van fl 1 voor elken dag, dat hij later kwam, wat tevens gold als hij zich had verhuurd tegen eenen anderen verhuisdag. Daarentegen werd aan de meesters de verplichting opgelegd om hunne dienstboden te laten vertrekken op den derden dag na het eindigen van hunnen dienst op verbeurte van fl 1 voor elken lateren dag ten bate van hunne dienstboden.

Zouden de dienstboden hunnen dienst zonder wettige redenen verlaten of opzeggen of wel den huurpenning teruggeven, of wel zich vóór het verstrijken van hunnen diensttijd in den dienst van eenen anderen meester begeven, dan verbeurden zij eene boete van fl 6 en was tevens hun nieuw dienstverband nietig en moesten zij bovendien, desgevorderd, „hunnen vorigen dienst praesteren op poene, dat zy door Heeren Officier en Schepenen ten hunnen kosten datelijk uit den huize gehaald en tot hunnen vorige of eerst aangenome dienst geconstringeert zullen worden, zonder dat zy zig in deze hunnen dienst daarover onbetamelijk, wederspannig, baldadig, veel min ontrouw, met woorden of daaden tegens hunne heeren, meesters of vrouwen of iemand van het huisgezin zullen mogen gedragen, op arbitraire correctie. En by aldien zodanige dienstboden clandestien uyt de stadt naar elders mogten zijn vertrokken zonder alhier in derzelver dienst te gaan, zal het aan hun binnen drie eerstkomende jaaren niet gepermitteert zijn zig binnen deze stadt of deszels vrijdom te verhuuren op verbeurte van fl 6 en arbitraire correctie, boven de nulliteit van de huur".

Daarentegen werd bepaald, dat de meesters nict bevoegd waren aan de dienstboden, als zij hen gehuurd hadden of den huurpenning van hen hadden aangenomen, zonder wettige redenen den dienst op te zeggen binnen de zes weken vóór 1 Mei of 1 November, maar

waren zij verplicht dezen op den bepaalden tijd in dienst te nemen of wel hun behalve den huurpenning een half vierendeel jaars loon uit te betalen.

Een loon van zes weken hadden de meesters ook aan hunne dienstboden uit te betalen als zij dezen, nadat dezen eenige dagen bij hen in dienst waren geweest, wilden laten vertrekken, ten ware de dienstboden gegronde reden tot ontevredenheid hadden gegeven als wanneer hunne meesters konden volstaan met zooveel dagen loon uit te keeren als zij bij hen gediend hadden.

De dienstboden waren na hunne indiensttreding gehouden hunnen meesters, „alle behoorlijk respect, gehoorzaamheid en trouwe te bewyzen", waar tegenover de meesters verplicht waren hen naar billijkheid en met humaniteit te behandelen.

De dienstboden mochten binnentijds niet zonder wettige redenen hunnen dienst verlaten op straffe van verval van de helft van het door hen verdiend loon en onder bepaling, dat zij gedurende het eerste half jaar niet in de stad of haren vrijdom mochten dienen op boete van fl 6 en arbitraire correctie, terwijl hunne nieuwe huur nietig zoude zijn.

Van gelijke mochten de meesters binnentijds aan hunne dienstboden de huur niet opzeggen en ze laten vertrekken ten ware zij over hun gedrag en de vervulling van hunne taak ontevreden zouden zijn, in welk geval zij hun aanstonds den dienst zouden mogen opzeggen en hen daaruit laten gaan zonder verplicht te zijn daarvan de reden op te geven, mits hun betalende zes weken van het door hen verdiend loon.

Hadden de dienstboden hunne meesters beleedigd, dan waren dezen bevoegd hen op staanden voet te ontslaan met uitbetaling van het tot zoolang verdiend loon. „En zullen alsdan de dienstboden, zonder eenig geraas of gewelt daar tegen te maken, aanstonds moeten vertrekken, of, ingevalle van quaadaardigheid of onwilligheid, zal den heeren, meesters of vrouwen gepermitteert zijn zo-

danige dienstboden door een van stads Groeneroedens ten huyze te doen uytzetten; zullende zelfs de weder-spannige dienstboden na gelegentheid van zaake daar over worden gestraft".

Huisdiefstallen, door de dienstboden gepleegd, zouden streng worden gestraft, terwijl de meesters het recht hadden, als zij in hun huis eenig goed vermisten, om in het bijzijn van den dienstbode en van geloofwaardige getuigen, de koffers, kisten, manden of doozen van hunnen dienstbode te openen.

Gaf een dienstbode zich aan ontucht over met eenig persoon van het huisgezin, waarbij hij inwoonde, dan zou hij in de stad niet meer mogen dienen en zou zijn meester hem niet langer mogen in dienst houden als het half jaar, waarin het voorviel, alles onverminderd de straf bij het Echtreglement daartegen bepaald.

De dienstbode was niet bevoegd bij het Gerecht tegen zijnen meester in te stellen eene rechtsvervolging wegens beleediging, hem aangedaan door bestraffing, verdenking of betichting van slecht gedrag, ontrouw of iets dergelijks.

De dienstboden waren verplicht op Nieuwjaars- en Kermisdagen aan hunne meesters met behoorlijk respect te verklaren of zij al dan niet in hunnen dienst wilden blijven, evenals de meesters alsdan gehouden waren aan hunne dienstboden den dienst op te zeggen, wanneer zij hen niet meer willen houden, zoodat, als dit niet gebeurde, de dienst geacht moest worden op den bestaanden voet met een half jaar te zijn verlengd.

Namen de dienstboden de Nieuwjaars- of Kermisfooi aan, dan moesten zij hunnen verderen diensttijd vervullen, dat was te zeggen, die de Nieuwjaarsfooi aannamen, tot 1 November e. k. en die de Kermisfooi aannamen, tot 1 Mei van het volgend jaar, zonder dat het hun, zonder wettige redenen, vrij zoude staan, door die fooien terug te geven, de verlenging van hunnen diensttijd op te zeggen, op verbeurte van een half jaar loon ten behoeve van hunne meesters en op straffe van een half jaar lang buiten dienst te moeten blijven.

Zoude de meester na het geven der Nieuwjaars- of Kermisfooi om wettige redenen genoodzaakt zijn zijnen dienstbode te ontslaan, dan was hij gerechtigd de fooi op de alsdan verschuldigde huur te korten, doch hij kon dit niet doen wanneer hij het ontslag gaf zonder wettige redenen te kunnen aanvoeren.

Werd tengevolge van sterfgeval of ander onvoorzien toeval de huishouding opgebroken, dan was aan den dienstbode niet meer verschuldigd dan de verschenen huur plus zes weken daarboven ten ware anders bij contract mocht bepaald zijn.

Vertrok een dienstbode uit den dienst dan kon hij geene aanspraak maken op de kleederen, die zijn meester hem gegeven had om in diens dienst te worden gedragen, in het bijzonder niet de rouwkleederen, maar moest hij die aan hem teruggeven.

De meesters, wier dienstboden op tijd vertrokken of binnentijds waren ontslagen, waren gehouden aan hen, die naar zoodanige dienstbode informeerden, mondeling te verklaren of dezen al dan niet naar hun genoegen bij hen in dienst waren geweest; en waren zij daarin niet naar hun genoegen geweest, welke dan de reden daarvan was. Weigering om zoodanige verklaring af te geven werd gestraft met eene boete van fl 20. De dienstboden, die hunne meesters over de verklaring of wat ook door woorden of werken eenigzins kwalijk bejegenden of anderen overlast aandeden, zouden daarentegen naar bevind van zaken gestraft worden.

Vóór het vertrek der dienstboden waren hunne meesters bevoegd hunne kisten, koffers, manden of doozen te openen en na te zien of daarin ook iets was wat hun of iemand van hunnen huize toebehoorde; weigering daarvan of verzet daartegen werd gestraft met eene geldboete van fl 12.

Voor zooverre niet anders was bepaald waren de boeten voor $^1/_3$ voor den Officier, $^1/_3$ voor den aangever of klager en $^1/_3$ voor de Armenbus op het Stadhuis.

Zoo waren dan oudtijds de bepalingen van het Bossche dienstbodenrecht.

Wanneer een dienstbode van thans het bovenstaande zal gelezen hebben, dan betwijfel ik het of hij zijne tegenwoordige positie slechter zal vinden dan die van zijne collega's in den goeden ouden tijd.

's Hertogenbosch A. VAN SASSE VAN IJSSELT.

BOSSCHE TESTAMENTEN UIT DE 16e EEUW.

8. 1520, Juni 27. *Testament van Geertruide, dochter van wijlen Wilhelmus Dirik van der Straten, Gielisszoon, echtgenoote van wijlen Willem van Zittart, ingezetene der stad van 's Hertogenbosch, verleden voor notaris Johannes van Balen in tegenwoordigheid der getuigen: Meester Philips Zweers en Antonius Belarts Rutgerszoon, ingezetenen der stad voornoemd.*

Zij wederroept daarbij alle voor den datum dezes gemaakte testamenten en gedane schenkingen, maar „approbeerende het testament by Willemen van Zittart, hueren man gemaict ende oick alsulcke ordinentie ende dispositie van vijff missen by hoer geordineert celebreert te woerden opten altaer onser Liever Vrouwe beneden in Sint Janskerck, alsou dat gestatueert is voer notaris Johannis Bac," en verlangd verder „huer sepultuur te hebben in onse Liever Vrouwe choere voer den altaer onser Lieve Vrouwe beneden, daer men die vijff missen celebreeren sall, ende beset voer die sepeltuer aen onser Lieve Vrouwe ter fabrycken behoeff derselver kercke eenen vergulden ryem, diese ewech heeft ende eenen silveren Agnus Dei diese oick ewech heeft ende noch eenen coralen pater noster metten Agnus Dei daeraan hangende, welck coralen pater noster langer is dan eenen rosen hoet ende noch een root webbe met vergulden eynden.

Voorts schenkt zij :

a. *Aan de kerk van St. Lambert te Luik en St Janskerk te 's Hertogenbosch „tot hoerder beyder tymmeringe ende reparatien" zamen 7 stuivers eens ;*

b. *aan „de Incluseneerssen totter incluse behoeff opten grooten Beghynhoff in den Bosch voir deen helft ende den armen begynen opten hoff woenende voer dander helft," een erfmud rogge gaande uit goederen gelegen te Haren, vergelder Jan van Haren, op voorwaarde, dat men jaarlijks op haar jaargetijde „lesen sall een seven salm tot hoerne sielen ende allen gelovige sielen salicheyt ende haer deelechtich te doen sijn in de gebeden der Incluseneerssen ende armen voirscreven :*

c. *aan de uitvoerders van haar testement : de Prior der Carthuizers, Arnden Pauweter en Henricken Osmans burger der stad van 's Hertogenbosch, ieder een silveren kroes en een van hare beste „teen scotelen", terwijl de twee laatstgenoemde executoren daarenboven zullen ontvangen respectievelijk „dat cantour voer int huis staende en dat groote tresour voirstaende."*

Dits gedaen inder woeninge Geertrutde voirscreven in Sint Jorisstraet in den jaire Ons Heeren gebourtenisse duysent vijfhondert ende twintich inde achtste indictie der maent Juny opte zeven ende twintichsten dach inden paeusdomme ons alderheyligste Vaders in Gode ende Heeren, Heeren Leonis byder voersinnicheyt Goidts die thienste paeus van dien name in zynen achsten jaere der coronatien.

Met signatuur van den notaris.
Doos no. 47 ; Env. no. 132.

Berlicum H. van Rooy.

TONGERLOO EN 's HERTOGENBOSCH.

De dotatie der Nieuwe Bisdommen in Brabant. 1559—1596.

Onder dezen titel verscheen dezen zomer op de drukkerij der abdij Tongerloo een boek van ruim 350 bladzijden. Het is de dissertatie, waarmee de Praemonstratenser Ambr. Erens, de archivaris dier abdij, aan de hoogeschool van Leuven den titel verwierf van doctor in zede- en geschiedkundige wetenschappen.

Voor de nieuwe bisdommen, welke Rome op aandringen van Philips II in Nederland oprichtte, moest een passend inkomen verzekerd worden. Voor die in Brabant inzonderheid zou dat gezocht worden uit de inkomsten van sommige abdijen. Zoo zou Tongerloo worden ingelijfd bij het nieuwe bisdom 's Hertogenbosch.

Dat de leden der bedreigde abdijen die plannen niet goed gezind waren, met alle middelen zich er tegen verzetten en door dien tegenstand krachtdadige hulp verleenden in den strijd der Nederlanders tegen Spanje, was bekend. Een voorbeeld van dien strijd, in alle onderdeelen toegelicht, schetst hier de archivaris van Tongerloo. En zoo spreekt het van zelf, dat hij ons plaatst in het midden van den opstand.

„Midden de vele redenen welke als oorzaak van het ontstaan van den strijd tegen Spanje aangebracht worden, ligt de inrichting der nieuwe bisdommen als een der voornaamste. De dotatiekwestie immers welke daaraan verbonden was, zou een jarenlangen tegenstand ontketenen en de oproerige elementen warm houden. De geest van strijd zal voortleven na de inrichting der bisdommen door Alva. Hij vertoont zich heel kenschetsend onder de leden van de hoogere geestelijkheid en voert deze mee in den opstand; ze maken hem door in al zijne schakeeringen; het tijdelijk verzet der weigering van de „beden" en het samen-vergaderen in de oproerige

Staten-Generaal, tot op het oogenblik dat ze staan voor de keus tusschen hun geloof of de aansluiting met het vrije Noord-Nederland. Dan gaan ze rouwmoedig hun onderwerping aan Spanje beloven."

Het werk zelf is een zeer voorname bijdrage voor de katholieke synthese van de geschiedenis der Nederlandsche Beroerten.

Dr. Erens kon dit doen, omdat hem, behalve de zeer uitgebreide bronnen-publicaties en afzonderlijke studiën in Duitschland, België, Spanje en Nederland der laatste twintig jaren, ter beschikking waren de zeer voorname en rijke archieven van Tongerloo, Park en Averboden. De zeer uitvoerige annotatie en het geheele samenstel der door hem geraadpleegde litteratuur zal ook voor meer gedetailleerde studie dit werk onmisbaar doen zijn.

* * *

Het oud katholiek geloof der Nederlanden werd door het Calvinisme en het Lutherianisme bedreigd. Om het beter te verdedigen, besloot Philips II te Rome een nieuwe kerkelijke organisatie voor onze provinciën aan te vragen,

Franciscus Sonnius werd daartoe naar Rome gestuurd. Hij vroeg daar o. m. het volgende:

Utrecht zou ingericht worden als metropool van Deventer, Haarlem, Leeuwarden, Middelburg en Groningen en afgescheiden zijn van Keulen.

Brabant, Vlaanderen, Henegouwen, Artois en Namen moeten ingedeeld worden volgens taal- en rechtsgebied: Mechelen wordt de metropool van Antwerpen, 's Hertogenbosch, Roermond, Gent en Brugge; Kamerijk wordt de metropool van Atrecht, Doornik, Sint-Omer en Namen.

Mechelen zou de primaatzetel worden.

De moeilijkste vraag was die der dotatie van de nieuwe bisdommen. *Zij zou hare vreedzame oplossing vinden in een overdracht van zekere kloostergoederen op de kathedraalkerk.*

Na lange en moeizame onderhandelingen gelukte Sonnius in zijne zending. Op 12 Mei 1558 had te Rome de afkondiging plaats: 14 nieuwe bisdommen worden in de Nederlanden opgericht, en aan Philips en dezes opvolgers is het recht geschonken de kerkvoogden te benoemen, die van Kamerijk, Mechelen en Antwerpen uitgezonderd.

De dotatie-vraag werd echter door de pauselijke bulle niet opgelost. Alleen werd er voorgeschreven dat ieder bisschop eene bezoldiging zou ontvangen van 3000 dukaten en de aartsbisschop 5000, en dat deze sommen zouden geïnd worden op de tienden en goederen der kloosters, welke door de daartoe gecommitteerden zouden aangeduid worden.

Daarom ging nu de uitvoeringscommissie eene oplossing trachten te bereiken in de richting van het oud misbruik der Commende. Het werd de bron van groote moeilijkheden.

De Koning benoemde in 1561 tot titularis voor 's Hertogenbosch Sonnius en voor Mechelen Granvelle. Weinig later werden te Rome ook de stichtingsbullen der afzonderlijke bisdommen uitgevaardigd en hunne kerkvoogden benoemd. Zekere abdijen werden bij de respectieve bisdommen als commende-goederen ingelijfd: zoo kreeg de Norbertijner abdij Tongerloo haar bestemming voor 's Hertogenbosch; de Benediktijner abdij Affligem werd aan het aartsbisdom verbonden.

Doch de Brabantsche abdijen waren tuk op vrijheid. De Commende, vroeger een bescherming, was ontaard en had als gevolg de inmenging van leeken of niet-religieuzen in het tijdelijk en geestelijk beheer der kloosters, die er zeer onder leden Het was eene plaag geworden. Dat wist Tongerloo goed, hoewel deze abdij zich reeds lang van de Commende had weten vrij te maken.

Daarom stonden de abten der groote abdijen, die in de Staten zetelden, op ter verdediging van de abdijen,

die als slachtoffers vielen en met de grieven door de overige leden der Staten aangebracht, ontstond er in deze hooge vergadering een gezamenlijke beweging, waarin kleine oorzaken een groote beweging op touw zetten.

Het verzet kreeg langzamerhand vasten vorm; het groote brandpunt van den strijd was de dotatiekwestie.

Granvelle, de groote raadsman van Philips II, de benoemde aartsbisschop van Mechelen, die tuk was op de groote inkomsten zijner toegewezen Commende abdij, bleef Philips stijven in zijn strijd tegen de abdijen, waardoor de verbittering meer en meer aangewakkerd werd.

En de Staten grepen in, want te midden van hen zetelden de abten; zij richtten zich tot Margaretha en Philips: tevergeefs. Een tusschenkomst bij den Paus durfde niemand op zich nemen. De Hoogeschool van Leuven had gunstige adviezen afgegeven voor de ontworpen dotatie-kwestie en de abdijen gingen nu de adviezen verzamelen van verschillende buitenlandsche universiteiten die er tegen waren. De Koning bleef bij zijn weigering de dotatie anders te regelen.

Intusschen waren Philips en Granvelle in verlegenheid door het lang uitblijven der bescheiden uit Rome. Eindelijk, op 6 October 1562, waren de bullen in de Nederlanden aangekomen, maar voor de drie Brabantsche bisdommen waren al de bescheiden er nog niet. Granvelle was gemachtigd geworden tot inbezitname van zijn primaatzetel. Sonnius was ook reeds gemachtigd geworden de wijding te ontvangen en zijne installatie te 's Hertogenbosch te laten geschieden, al waren de benoemings brieven daartoe nog niet aangekomen.

Granvelle had reeds, bij prokuratie, bezit genomen van zijn aartsbisschoppelijken zetel te Mechelen, einde December, en hij maakte aanstalten om zich persoonlijk aldaar te laten huldigen, wat gebeurde in Januari 1563, „met veel genegenheid en tevredenheid", volgens Granvelle zelf, „midden het blijk der grootste onverschilligheid" volgens anderen.

Sonnius werd te 's Hertogenbosch geïnstalleerd op 16 November 1562.

De abdijen bleven echter standvastig in hun verzet; nogmaals een deputatie naar Spanje. Oranje en Jan van Glymes steunen krachtig.

De prelaat Streyters van Tongerloo overlijdt en de kloosterlingen kiezen een nieuwen abt: Veltacker. Philips gaat er toe over — „concordaat" 30 Juli 1564 — de regeling uit te stellen, hij keurt de keuze van Veltacker tot abt goed en geeft nu de beslissing van de kwestie in handen van Rome. Daar begint nu het politiek gekonkel van Philips om de vroegere decisie te handhaven en noch de abdijen noch de Staten kunnen te Rome iets bereiken.

* * *

Hoe duidelijk en scherp treden te midden van deze schets naar voren de omstandigheden waaronder èn de reformatie èn de anti-Spaansche beweging gedurende dien tijd groeien moesten. Alva met zijn tiranniek bestuur en zijn politiek gekonkel te Rome namens Philips verdween al gauw van het tooneel, nadat hij eerst de inlijving o. a. van Tongerloo bij 's Hertogenbosch had doorgevoerd.

Sonnius wordt goed ontvangen te Tongerloo. Veltacker treedt terug in de positie van administrateur, en ziet met weedom zijn geldelijke schatten naar den Bosch verhuizen. De politieke toestand na Requesens is gekend: de Pacificatie van Gent, de unie van Brussel, zij vermogen niet de anti-Spaansche en vrijheidsbeweging te houden uit de handen der Calvinisten. Duidelijker trad de plicht naar voren dat de geestelijke autoriteiten zich dienden terug te trekken. Veltacker is een van de laatsten; hij verzoent zich met den Koning en met Rome — 1581 —. Kort daarop sterft hij (1583).

* * *

Daarna wordt de toestand der abdij Tongerloo geschetst te midden der oorlogsgebeurtenissen : geplunderd en gebrandschat door alle partijen : een deel der kloosterlingen was naar de kloos ergemeente te 's Bosch gevlucht. Eerst tegen Veltacker, daarna tegen zijn opvolger als administrator : Walter Corsworm (Corswaren) ontstaat een kloosterlijk gekonkel. Sonnius was in 1569 al tot bisschop van Antwerpen benoemd ; hij was opgevolgd door Laurent Mets (Metsius) voor wie verschillende kloosterlingen in 't krijt traden. En nadat deze in 1580 overleden is, blijkt pas uit een aangegaan proces met Metsius' erfgenamen, op welke ruineuse wijze de bisschop-abt Tongerloo had bestuurd.

Farnese eindelijk is het, die tot de eindelijke scheiding meewerkt, en het is Metsius' opvolger, bisschop Crabeels, die ze het sterkst bevordert. Na zeer vele en telkens onderbroken onderhandelingen, komt in 1590 eindelijk de scheiding tot stand. Voortaan zou Tongerloo zijn eigen kloosterling-abt hebben, terwijl aan het bisdom een groot aantal landbezittingen worden afgestaan.

* * *

Over de drie eerste bisschoppen van 's Hertogenbosch, Franciscus Sonnius (1560--69), Laurentius Mets (1570--81), Clemens Crabeels (1584--92), lezen wij hier heel wat nieuws, al is het feiten-materiaal begrijpelijkerwijze aangewend meer tot ontleding van het bestuur der Tongerloosche abten. Vooral het proces Tongerloo--Mets geeft een eigenaardige kijk op de zich ontwikkelende bisschoppelijke administratie.

* * *

Belangrijk was het aandeel, dat de Brabantsch grooten hadden in den strijd tegen Spanje. Onder hen komt op de eerste plaats de markies van Bergen op Zoom, Jan VI

van Glimes, die in deze studie niet altijd even duidelijk wordt aangewezen: Jan van Bergen, Jean de Berghes, Jan van Berghe. Even moet hier herinnerend worden aan diens levensgeschiedenis, uit het heerlijkheidsarchief bijeengegaard in deel XXXI van Taxandria.

Uit meerdere plaatsen van dit boek bemerken wij het zelfstandig optreden van dezen Brabantschen heer.

En verder loopt heel het betoog rondom het brandpunt van den strijd: de Staten van Brabant.

Hebben wij geen enkel desideraat?

Gaarne had men een opheldering gelezen over de maatregelen, welke Lindanus nam tegen Veltacker: Taxandria XXX: 31.

REDACTIE.

GENEALOGISCHE SPROKKELS.

V.

a. VAN LIEDEKERCKE.

Anna van Leydekercke, weduwe van Mr. Martin Moreau, rentmeester van B. o. Z.; haar broer Jhr. Johan van Leydekercke, was burgemeester te Leuven; Loys v. L., haar neef, gevangene te B. o. Z.— 1589. S. A. B. o. Z. Rentbrieven en Recognitiën

b. DE RUYTER.

In een verzoekschrift aan den Raad van Brabant om als Brabanter erkent te worden noemt David de Ruyter zich een zoon van Johan de R. geb. te Antwerpen en bloedverwant van Herman de R. (Loevestein) en van Elisabeth Montens geb. van Breda. Deze had Antwerpen verlaten, had zich gevestigd te Gorinchem, daarna te 's Gravenbage, waar zij overleed. David had zijn studiën gedaan te Dordrecht en te Leiden, waar hij in de rechten promoveerde.

G. J.

c. UIT DE HUWELIJKSREGISTERS VAN BERGEN OP ZOOM.

18 Febr. — 2 Maart, 1589. Antheunis Pauwels van Arnemuiden j.g. met Adriaentke Hendrix dr. van Henric Corneliss. *van Altena* van B. o. Z.

8 — 28 April, 1595. Geeraert Melss. *Croonenburgh* j.g. van Dordrecht met Tanneke Jaques, de dr. van Jaques de Makelaar van B. o. Z.

16 Maart, 1622. Jhr. Wernaert *van der Wel* j.m. van B. o. Z. met juffr. Constantia Cochelle j.d. van Delft.

26 Nov. — 17 Dec. 1625. Jhr. Willem *de Pisset*, luitenant, met juffr. Constantia *Bax*, wed. van Cap. Robert *Couttis*.

31 December, 1625. Wouter *Bruce*, vendrigh van Cap. Godrick met Lucretia van der Hamme, wed. van Jan *van Goorle*, sergeant

15 Aug. — 9 Dec. 1638. Gelaude *Pateyn*, j.m. uit Vrankryck met Catelyne Jacobs w.d van Antw.

2 Dec. 1639. Jacob Dirixen *van Tol* j.m. uit den Haag, soldaet en Mayke Carels, wed. van *Caspar Everts*, wonende alhier.

14 Oct. 1640. Alexander *Hochepied*, j.m. van fienne, soldaet, en Mayke *Jonas* j.d. van Axel.

27 Mrt. 1657. *Jhr. Marcellis van de Pol*, drossaert tot Hedel met juffr. Anna Maria *van Peinen*, wonende tot Bergen.

Eenige getuigen wederzijds present. Is oock geproduceert een attest geschreven van den predikant tot Arle en Beeck. Deze ondertrouw is op 't verzoek van mevrouw de Marquise op 't Hof geschiedt met kennisse en door order van den Kerkenraad, doch zonder consequenties.

Ir J.

OIRKONDEN BETREFFENDE HET GESLACHT IMMERSELLE IN VERBAND MET DE STAD LIER EN DE HEERLIJKHEDEN BOKHOVEN EN LOON-OP-ZAND. 1350—±1750.

VI

1477, October 30. - Huwelijksche voorwaarden tusschen Jan van Immersele en Josyna Tollins, dochter van Jan Tollins en Lijsbeth Sloofs.

Inden name onss heeren amen. By desen jegenwoirdegen openbaren instrumente sy cond eenen iegenlike die dat sal sien oft hoeren lesen, dat inden jare desselfs onss heeren duysent vierhondert seven ende tseventich inde elfste indictie na stile shoofs van Camerijc den lesten dach sonder eenen van Octobri, des paeusdoms onss alderheilichste Vaders in Gode heeren Sixti byder godliker voersienicheit des vierden paeus inden sevensten jare, comparerende inde jegenwoirdicheit vanden getugen ende van my notaris nagenoempt, edele ende gebuertege persone her Jan van Ymmerssele, ridder, voer hem selven, met sekeren sinen magen ende vrienden ter eenre, ende her Jan Tollin, borchgreve van Aelst, oec ridder, voer hem ende voer vrouwe Lijsbetten Sloofs sine wettege gesellinne, die hy daer inne vervinc, ter ander syden, seggende ende opdoende hoe dat sy tractaet ende sprake gehadt hadden van eenen toecomenden huwelike byden wille Gods te geschiene tusschen den voerscreven heer Janne van Ymmerssele ter eenre ende joffrouw Josinen Tollins, wettege dochter des voerscreven heeren sborchgreven, ter andere syde, ende dat sy entelic overcomen waren dat tselve huwelic voertganc hebben ende volschien soude op de condicien ende vorwaerden hier na volgende: Inden yersten was tusschen hen ondersproken ende bevorwerdt dat de voerscreven heer de borchgreve ende syne wettege geselline, op dat tvoerscreven huwelic na staet der heileger kerken volcompt, den voerscreven

her Janne van Ymmerssele met hueren voerscreven dochter terstont overgeven selen huer goet gelegen te Boudriessche inde prochie van Dickelvenne inden lande van Aelst met sinen toe behoirten, gelijc dat nu ter tijt een geheeten Gheerem de Witte te pachte houdende is, jaerlix weert ende geldende driendertich ponde groote Vleemsch ghelts; des selen de selve heer Jan van Immerssele ende sine toecomende gesellinne jaerlix vanden voerscreven goede moeten gelden eene erfrente van viventwintich ponden pariss van twintich Vleemschen grooten tstuc, jaerlix daer vut gaende, ende anders niet, ende de vier en twintich ponden pariss ende andere cheinse oft laste ende oec lijftocht vten selven goeden gaende selen de voerscreven heer de borchgreve ende sine gesellinne jaerlix betalen sonder cost oft last heeren Jans van Ymmerssele ende sijnre toecomender gesellinnen voerscreven. Item is bevorwerdt dat lanxtlevende vanden voerscreven heere den borchgreve ende sijnre gesellinnen in sijns selfs ende elc in des anders goede gerecht sal wesen, gelijc dat na den rechte der stad van Ghend behoert ende sculdich sal sijn te geschiene. Desgelijcx sal oec de lestlevende van heeren Janne van Ymmerssele ende sijnre toecomender gesellinnen voerscreven in sijns selfs ende des anders goede oec gerecht wesen, gelijc dat na der voerscreven stad rechte van Ghend behoert ende sculdich is te geschiene, niet jegenstaende dat huer goede te allen siden elder gelegen sijn ende resorteren ende den rechten ende costumen vanden plaetsen ter contrarien wesende. Behoudelic dat de lestlevende vanden voerscreven toecomenden manne ende wive alleene voer vut hebben ende behouden sal, sonder hem afgedeilt te mogen worden, tghene des tsynen lichame ende gebruke behoert, te weten elc sine habite, ende de voerscreven heer Jan van Ymmerssele opdat hem gebueert de lestlevende te blyven sine peerde, hernasch ende andere juweelen ende dinghen tsynen live behoerende, ende de voerscreven joffrouw Josine opdat sy de lestlevende ware huere juwelen, halsbande, ringhe ende andere cleynoden ende chierheyden thueren live behoerende. Item selen de voerscreven heer de borchgreve ende sine gesellinne

huerer voerscreven dochter vutstel doen van cleedingen ende anderssins, so hen dat na staet ende eerbaerheit gelieven ende goetdunken sal; selen oic der selver huerer dochter ende heeren Janne van Ymmerssele voerscreven houden binnen hueren huyse met hueren familien den tijt van eenen ehegelen jare ten minsten. Alle welke poenten, voerweerden ende condicien voirscreven ende elc van dien de voerscreven partyen inde namen als voer ende elc huerer, so verre als hem aenghinc, geloofden by solemneelder stipulacien inde hant van my notaris nagenoempt vast, gestade ende onverbrekelic te onderhoudene ende daer tegen in oft in deele niet te comene oft te doene by hem selven oft yemende anders in enneger manieren, op de peyne van hondert marken gouts, tderdendeel daer af te appliceeren mynen genedegen heere den hertoge van Brabant, greve van Vlaenderen etc., dander derdendeel mynen heere den bisscop van Camerijc ende tderde der partyen die de selve voerweerden onderhielde. Op alle welke dingen de voerscreven partyen begheerden van my notaris voerscreven gemaect te worden een oft meer openbaer instrument oft instrumenten. Dit geschiede te Bruessel des bisdoms van Camerijc inde plaetse vanden capittele des godshuys vanden Minderbruederen, daer by ende over waren edele ende gebuertege manne heer Jan van Berchghem, ridder, ende Costen van Berchem, gebruederen, heer Raes van Liekerke, oec ridder, ende meester Gielis Stecke, secretaris der stad van Lire, als getuygen daer toe geroepen ande gebeden.

Ic Adriaen van der Blict acolyt des bisdoms van Camerijc, van paeuseliker ende keiserliker auctoriteyt ende oec des hoofs van Camerijc openbaer notaris, want ic metten getugen voirgenoemt daer by ende aen geweest hebbe, daer de huwelicsche vorwaerden ende geloften inder formen ende manieren voerscreven gesciet sijn, so hebbic dit jegenwordich instrument (dwelc met eens anders hant trouwelic gescreven is) daerop gemaect, ende dat met minen gewoenliken name ende teekene geteekent, my alhier mette mijnre eygender hant onderscrevene, in orconden alle der dingen voerscreven.

Perkament met het teeken van den notaris.

VII

1493. – Extract vuyten autentycken capelrye boeck, sijnde oft berustende onder den capellen van Lier ende onder andere folio XLI staet aldus.

Crucis in capella de Ymmersele. [1])

Heer Caerle van Ymersele, ridder, heeft in sijn testamente by hem anno MCCCXCVI ghemaeckt ende gheordineert ende by sijnder doot geconfirmeert, begheert ghefondeert te werden een capelrie vanden heylighen Cruce, opten last van drie ghelesen missen allen weken, met eender ghesonghender missen over ander weke: Tot dotatien van welcker capelrie hy begheerde ghedesigneert te worden XXV gulden oft hellinghe Hollants, te heffen op seker goede inden selven testamente verclaert. Na dien, te weten inden jaere MCCCCXLIX, XVI daeghe May, voor deken ende capittele van Lier, hebben joncheer Henrick van Ymmersele, sone wylen heeren Henrick van Immersele riddere was heere tot Ieteghem ende Meys, ende joncheer Aert van Immersele heeren Aerts van Immersele oic ridders sone was, alse erfghenamen ende successeurs des voerscreven heeren Carels van Immersele, ghedesigneert by expresse ende bewesen tot dotatien der voerschreven capelrye de goeden, chijnsen ende renten na verclaert

Inden iersten — viere sisteren rogghe verschinende te kersmisse, die voortijts heer Aert van Imersele ridder was bewesen hadde jaerlicx te heffen ende binnen der stadt van Lier te leveren op allen synen thienden, die hy hadde ende heffende was inde prochie van Liere.

Item noch sijn bewesen dese capelrye — XII gouden croonen, kersmisse, der muynten tsconincx van Vranckrijck, waer af men heeft nae ghewoenlycker betaelinghe V stuvers III duyten grooten brabants van elcke, voertijts bewesen by heeren Aerde van Imersele voergenoempt op alle syne thienden, dio hy hadde inde prochie van Lier voerghenoempt.

Item noch bewesen — IIII Hollantsche gulden, op des

1) In een ander afschrift staat hier: Crucis in capella de Y. et beate Marie de Coolhem.

voerschreven joncheeren Aerts hoeve gheheeten tot Campdonck, gheleghen inde prochie van Wommelghem.

Item noch bewesen — IIII Hollantsche gulden by joncheeren Henricke van Imersele op VII½ Antwerpsche schilden, die de selve joncheere Henrick jaerlicx erffelijck heffende is op eenen beempt, gheheeten den driehoeck, die ter selver tijt toe behoerde der weduwe Godevaerts van Diemen, gheleghen in de prochie van Duffle.

Ende allen de voerschreven renten moghen de voerschreven joncheeren Henrick ende Aert van Imersele oft heure naecomers, alse hen dat ghelieft, transporteren ende oversetten by wete ende wille nochthans der heeren deken ende capittele op ander goede panden, daer voer goet ghenoech sijnde.

Om af te stellen de voorschreven renten van vier sisteren rogghe, ende XII gouden croonen die heer Aert van Imersele ridder bewesen hadde op allen syne thienden die hy hadde inder prochie van Liere, ende de vier Hollantsche gulden op te hoeve gheheeten tot Campdonck inder prochie van Wommelghem, ende de selve thiende ende hoeven daer af te claerne, heeft vrouwe Elisabeth van Imersele, weduwe heeren Goedevaerts van Vilain ridders, getransporteert ende bewesen op de molen tot Zundert

IIII zisteren rogghe.

Ende noch op eenen beemdt aldaer gelegen

IIII £ grooter brabants.

Dit extract overlesen sijnde metten principalen autenticque capelryeboeck inden voorschreven capittele tot Lier berustende, die is vander date anno MCCCCXCVIII Johannis Baptiste, is daermede concorderende by my openbaer ghecontinueert inden raede van Brabant ende der eerwaerde heeren deken ende capittele tot Lier notaris naergenoempt, onderteeckent J. de Haze.

Afschrift uit de 17e eeuw op papier. Een ander ongemerkt afschrift heet te zijn uit een „oudt register beginnende Joannis Baptiste anno MCCCXCVIII."

VIII

1507.— Godtvruchtighe fundatie van het edel huys van Immerseel gefundeert inde collegiale kercke van Ste Gommaers binnen Lyer.

Ierst is daer aff gefundeert een capellerye ter eeren van Ste Joris, waer aff vier ierste collatie(n) inde fundatie sijn gereserveert voer den fundateur ende syne erfghenaemen, waer aff de ierste collatie is gedaen aen heer ende meester Wouter de Leeuw; de tweede int jaer 1488, 18 April, aen Heer Hendrik van Immerseel soen van heer Jan van Immerseel ende dat vande edele mevrouwe Elisabeth van Immerseel, weduwe wylen heer Godefroy genampt Vileyn; de derde 1492, XI Marty van de vorscreven mevrouwe Elisabeth; de vierde int jaer 1510, 28 Augusti, voer de laetste reyse heft den edelen heer Jan van Immerseel, scoutet van Antwerpen ende marckgraeff van het lant van Ryen, de selvige gegheven aen heer Jacob van Immerseel.

Ten tweede is door het vorscreven huys gefundeert een capellerye van het hoechwerdich Heylich Sacrament. Deese capellerye heft het vorscreven edel huys altijt te geven ende is deselve gegeven int jaer 1488, 6 Mey, van heer Jan van Immerseel aen heer Geraert van Immerseel ende soe vorts tot den lesten possesseur toe.

De derde fundatie gedaen in vorscreven kercke van het vorscreven edel huys is een capellerye vau het Heylich Cruys inden choere van onse Lieve Vrouwe, waer aff de collatie is gedaen aen heer Jan Beysier ende daer naer int jaer 1502, 13 Augusti, vande edele vrouwe Elisabeth van Immerseel, weduwe wylen heer Godefroy genaempt Vileyn, gegheven aen heer Jacob Amocque.[1]) *Item int jaer 1514, 13 Juny, met manghelinghe, wordt de selvighe met consent van heer Jan van Immerseel, marcgraef van Antwerpen, als patronen, gegheven aen heer François*

1) Of: Annoqué.

de Sint...[1]) *Item int jaer 1567, 3ª Marty, soe heeft de edele vrouwe Maria vanden Dael, moeder van heer Engelbert van Immersel, de selvighe capellerye gegheven. Item int jaer 1594, 29 July, geft heer Engelbert van Immerselle de selvighe capellerye aen heer Hendrick Luyten. Item soe geeft heer Engelbert van Immersel de selvighe capellerye int jaer 1605, 18 Juny, aen heer Benedictus van Kessel. Item den 20 Juny 1608 wordt de selvighe capellerye doer den heer van Bochoeven, Rameyen etc. gegheven aen heer Matthijs Jansens van Tilborch.*

Item soe heft mevrouwe Elisabeth van Immerseel, weduwe wylen heeren Godevarts Vileyn, ridder, vrouwe van Immerseel en van Wommelgem, Ameyen ende tot Iteghem, in de vorschreven kercke van Sinte Gommaers gefundeert eene daghelijcxe misse, dewelcke oeck daghelijx gelesen wort, ende staet de betaelinghe daer aff ten laste vanden heylighen geest alhier, ende dat int jaer 1507, 26 January.

(Simpele copie, begin 17e eeuw).

IX

L'an 1394[2]) *messire Charles de Immersele, chevalier, et dame Caterine de Meldert conjoincts ont par leur commun testament déclairé de fonder chacun une chapellanie à l'honneur de la sainte Croix dans l'église collegialle à Lier. comme appert par ledict testament.*

(Geschreven 17e eeuw).

L'an 1449 messire Henry de Immersele, fils de Henry et nepveu de Charles, a fondé une chapellanie soubs l'invocation de la sainte Croix, à condition qu'elle feroit juris patronatus layci et que la collation appertiendrait à tousiours à luy, ses héritiers et descendents, comme il conste par les lettres de fondation.

1) Niet leesbaar.
2) Dat zal moeten zijn *1396*.

L'on ne peut bonnement comprendre si ce font deux différentes chapellanies, ou bien si la fondation et dotation de la chapellanie faict par messire Henry de Immersele serroit la mesme qui avoit esté fondé et ordonné par messire Charles de Immersele.

Tant il y at qu' on trouve deux chapellanies, dont la collation tousiours a esté faict par l' illustre famille de Immersele, dont l'une présentement est possedé par le sieur Valucken et l' autre par Ignace de Biscop, qui font à toutte apparence les deux chapellanies cydevant mentionneés.

On trouve encores une troiziesme cantuarie ou chapellanie appelé la chapellanie de Coolhem, dont la fondation n'est pas trouvable, neantmoins ceux du chapittre confessent que la collation de ce benefice ne leur compète, mais ils disent de croire que le marquis de Mérode pretendroit le droict de la conferer.

Pour avoir de l'esclarcissement cy dessus il se faut addresser à monsieur Fabri, presbitre, demeurant à Hilverenbeke proche la ville de Boisleduc, qui est à present possesseur dudict benefice, et luy demander par qui la collation luy à esté faict et s'il n'a point la fondation ou copie d'icelle, ou autres papiers appertenants audict benefice.

L'an 1444 messire Gerard d'Immerselle et sieur Otto vanden Wijngarden, comme executeurs du testament de monsieur Wautier de Keysere et damoiselle Elisabeth de Paeschene(r), ont fondé une chapellanie soubs l'invocation des saintes Caterine et Barbe, à condition que les quattre premieres collations appertiendroient aux héritiers desdits fondateurs, et que par apres ceux du chapittre demeureront les collateurs.

L'an 1478 dame Catarine Tznekens, [1] *compagne à messire Gerard de Immersele, a fondé une chapellanie soubs l'invocation de trois roys, aux mesmes conditions comme la precedente.* [2])

1) Deze naam staat er duidelijk.

2) Hierbij deze kantteekening: „de ceste chapellanie le dernier possesseur a esté monsieur Belligambe."

X

1507, Januari 26 – Testament van Elisabeth van Immersele, weduwe van Godevaert Vilayn.

Wy scepenen ende raidt vander stadt van Lyere gheмeynlick doen condt allen den ghenen die diesen letteren sullen sijn oft hooren lesen, dat op den dach van heden vor ons ghecomen sijn in propren personen die edele welgeborne ende vorsininghe vrouwe Elisabeth van Immersele, weduwe wylen heeren Godevaerts Vilayn, ridders, vrouwe van Immersele ende van Wommelghem, vander Ameynen ende tot Yeteghem, wettighe dochter wylen heeren Aerts van Immersele,, ridders, daer moeder af was vrouwe Katline van Sompeken, in deen zyde; Jan Baeck, Hendrick van Dornoven ende Willem van den Perre, meesters ende reghierders nu ter tijt vander tafelen des heyligegheest inder stadt van Lyere, met Jorise Colibrant, scepen der selver stadt, hunnen momboir, ende van desselfs heylighest weghen in dandere, segghende ende verclerende in beyden zyden, hoe dat de vorgenoempte vrouwe Elisabeth van Immersele inden jaer duysen(t) vierhondert dryentachtentich opden tweesten dach van Aprille, ter eeren Godts Almachtich ende tot zalicheden van hunner zielen ende der zielen wylen joncheeren Aerts van Immersele heurs broders ende anderen heuren vorderen, overmits sekeren redenen heur daer toe moverende, der vorscreven tafelen vanden heyligegeest totter armen behoef wettelijck ghetransporteert ende erflijck overgegheven hadde vyere thienden, te weeten de groote thienden, die Alliersche, die Stobbarsche ende de Lechense thienden, insghelijx heur huysinghen geheeten Thof van Immerseele, gestaen ende gheleghen by de kercke van sinte Gommars te Lyre tusschen sinte Peeters capelle aen deen zyde ende Adaems van Laer erve aen dandere, comende achter an der stadt binnevesten aldaer, meiten heerlikheeden vander zwaneryen ende manschapen, metten chyse van Boechout ende Lyre etc., naer utwysen van zekeren openen brieven ons ghenedighen heeren daer af ghemackt, diemen al

te leene houdende es van onsen vorscreven ghenedichste heere den hertoghe van Brabant, om daer mede terstondt naer heur doot eeuwelijck ende erflijck durende tot zalicheeden ende lafenissen der zielen vorscreven byde vorscreven heylighegheestmesteren in tyde wesende inder kercke van sinte Gommaers te Lyre trouwelijck te doen doen zeeckere goidtsdiensten van missen ende oock ghedistribuiert te werdene diversche andere caritaten ende almosen van deylinghen by heur bezedt ende ghefondiert, allet naer wtwysen van sekeren anderen openen brieven daer door ghesteken ende ghezeghelt vander daten XIIIIᶜXCVII, XVIII dagen in Junio, die dat in langhe inhouden ende verclaren. Ende om der vorscreven tafelen des heyligegheest noch volcomelycker te besorghen ende te versekeren van den getransporteerden goeden vorscreven, ende oick om heur meyninghe van sommighen ghefonderden almosen naerder te verclaren ende desghelijx om zekere andere almosen daer toe te vueghen, soo heft de vorgenombde vrouwe Elisabeth van Immerseele met goede deliberatien ende vorsienighen raede ghewillicort ende gheconsentiert dat de mesters ende regierders vander tafelen des heyligegheest vorscreven totter selver tafelen ende der armen behof van nu vortaen seelen aenverden, hebben ende erfelijck behouden de vorscreven viere thienden, metten hove van Immerseele, metten heerlicheeden vanden zwaneryen ende manscapen, metten chysen van Bochout ende Lyre, ende dat sy deselve thienden met alle hunnen toebehoorten vorscreven van desselfs heyligegest weghen van nu vortane selen aenverden, vutgheven, verpacten ende ghebruycken, den chijs jarlijx ontfanghen, vierschaer maken, daghen van ghenechten houden, alle rechtvorderinghen tusschen partyen van des vorscreven heyligegest weghen doen ende administreren, die mannen totten vorscreven hove behoerende eeden, die profyten vanden leenen daer onder resorterende opbeuren, aenden stadthouder, meyer ende mannen vanden zelven hove inden name ende tot behoef vanden heyligegest vorscreven hulde ende eeden ontfanghen, ende vort meer alle andere bewijnden, hanteringhen ende rechtvorderinghen diemen met rechte off andersints der ghetransportierden goeden verscreven

aengaende, het zy int generale oft particulier eenichsins behoort te doen ofte hebben ende men daer af tot noch toe in den name van vrouwe Elisabetten van Immersele vorscreven ghedaen, ghehadt ende ghehantiert heft, vortanen ewelijck ende erfelijck durende inden name ende tot behoef vanden heyligegest vorscreven doen, hebben, houden, hantieren ende gebruycken sal tot ewighen daghen, sonder aensijn oft wederseggheu van yemanden, sonder aerghelist; behoudelijck oftans (nochtans?) *der zelver vrouwe Elisabetten also langhe als sy leven sal ende niet langer hueren rechte aengaende der bladingen ende bylevigen van den profyten daeraf comende ende anders niet; ende dit al op den last vanden erfnissen, almoesen, caritaten ende deylinghen boven verhaelt ende inde vorscreven brieven begrepen; ende oock op meer andere almoesen ende vorwerden by heur alnu noch naerder verclert ende daertoe gheveucht, in der manieren hier nae verclert: Te weeten inden eersten dat de vorscreven heyligegestmesters, nu zijnde ende naemaels wesende, selen gehouden sijn totter daghelicscher missen by haer ghefondiert inder kercken van Lyere, nae wtwysen vande vorscreven twee brieven, te ghecryghen, om de zelve missen ghecelebriert te worden, twee arme priesters van goeden eerbaren leven, alsoo verre als dat in hunnen vermoghen es, ende den selven priesters van elcker missen te gheven zesse grooten brabants; item de selvighe heyligegest mesters in tyden weesende sullen noch ter eeren Godts Almachtich tot zalicheeden vanden zielen vorscreven ende tot eewigher memorien van vrouwe Elisabetten vorscreven jarlijx tot ewighen daghen ghehouden sijn opden dach van hueren overlyden inde vorscreven kercken van Lyre te doen begaen ende celebreren een eerlijck jairghetyde met vigilien, commendatien ende zielmissen met dyaken ende subdyaken ende daertoe jarlijx te betalen twelve scellinghen ende zesse penninge brabants, om die alsdaen ghedistribuiert te werden den canonicken, capellanen ende vicarissen naervolghende der dispositien ende ordinantien van wylen heren Willeme vanden Spykere, deken was vander kecken vorscreven, noch tot dyen der fabryken vander selver kercken vor heur*

pellen, ornamenten, waslicht ende gheluyden totten selven vigilien, commendatien ende sielmissen behoerende vive scellinghen grooten brabants tsiaers, ende den costers vander vorscreven kercken voor dluyen met twee groote clocken des achternons totten vigilien ende des andere daigs totten commendatien ende zielmissen vorscreven, vanden pellene vor den autaer van onser vrouwen opte sepulture van joncheeren Aerde van Immerseel heuren broder ende heeren Carel van Immerseel hueren ouden oom te leggene, ende vanden kerssen aldaer te onsteken ende vut te doen, tsamen tsiaers rfelijck twee scellenghen ende zesse penninghen groote Brabants. Ende selen noch tot al diesen de zelve heylighemesters in in tyden wesende ghehouden sijn ten zelve daghe elcken arme mensche ter deylinghe comende ende oock den armen godtshuysen binnen Lire, soo dat van outs costumelijck is gewest, ewelijck ende erfelijck durende te deylene oft te doen deylene broot van eenen halven groten brabants. Item de vorscreven heylighestmesters in tyden wesende selve noch ghehouden zijn alle sondaghe inder vorscreven kercke byden parochiaen aldaar opten stoel openbaerlijck te doen biddene voor de ziele van vrouwe Elisabetten van Immersele ende van joncheeren Aerde hueren broder vorscreven. Item de vorscreven vrouwe Elisabeth van Immercele heft noch vorts ghewilt, gheordoniert ende beghert, dat alle de baten, proffyten ende emolumenten vanden vorscreven viere thienden, vanden hove van Immersele metten heerlicheden vanden zwaneryen, chysen ende manschapen vorscreven der vorscreven tafelen vanden heyligegest byder zelver vrouwen Elisabetten wettelijck, zoe vorscreven es, overgegeven ende ghetransportiert, jarlijx comende, by de heyligeestmesters in tyden wesende tot ewighen daghen jarlijx by hueren eeden ende consciencie trouwelijck worden ghedistribueert ende bekert totter dagelicscher missen, deylingen van broode, laken , gelde ende torven by huer als vor gefondiert, sonder tot eenige toecomende tyden oft daghe yt daer af te vermindere, af te treckene ofte verandere, met declaratien dat de zelve heyligestmesters altgene des der vorscreven tafelen daerenboven jarlijx soude mogen

overen ende overscieten selen gehouden sijn, dat den armen huysarmen binnen der stadt ende parochien van Lyre gezeten jarlijx te deylinge in lijnwate, schonen ende anderen hunnen behoeften ende nootdorften, besonder den armen, ouden off ziecken persoonen, armen kinderbedden oft andere huysarmen grooten last van kinderen hebbende, daer zy selen meenen dat meest van noode es, sonder eenige gunste daer inne te dragen oft daer mede eenichsins te dissimulieren ende sonder oock daer af yt lange onder off achterwerts te houden om enige andere erve off goeden daer mede totter vorscreven tafelen behoef te copen off te vercrygen. Item vorts zoe heft vrouwe Elisabet van Immersiele vorscreven begert, ghewilt ende gheordoniert dat de heyligegestmesters in tyden wesende selen gehouden zijn der stadt van Lyre jarlix naerder ouder cosmumen te presenterene ende te geven eenen zwane, ende desgelijx oock den stadthouder vander vorscreven leenen in tyden weesende eenen zwane, zoe verre onse Heer Godt die verleent ende anders niet. Item want den dinst vanden vorscreven heyligestmesters met deser vorscreven fundatien grotelijck sal worden beswaert, soe heft vrouwe Elisabeth van Immersele vorscreven, willende egheenen arbeyt onvergouden laten, gewilt ende geordiniert datmen elcken vanden zelven heyligestmesteren vanden vorscreven profyten jaerlijx sal geven boven den gewonlicken salaris daer toe staende, thiene scellinge grote brabants: Behoudelijck dat de selve heyligestmeesteren jarlijx, als zy vander vorscreven stadt weghen tot den dienste vanden heyligestmesterschappe selen worden geordineert ende gestelt, zelen zweren boven den ouden ende gecostumeerden eedt, dat zy alle den dinst, caritaten ende almosen byder vorscreven vrouwe Elisabetten van Immersel als vor gefondiert, in allen hueren pointen ende leden selen volcomelijck onderhouden, achtervolgen ende voldoen, sonder yet ter contraryen van dien eenichsins te laten inbreken, te verminderen, af te treckene oft te verandere in eniger manieren, sonder fraude off aergelist. Ende des torconden ende in sterckenissen van al des vorscreven staet, soo hebben wy scepenen ende raidt vander stadt van Lyre vorscreven ter

eernsteger beden ende begerten van vrouwe Elisabetten van Immersele ende oock vanden heyligengestmeesteren vorscreven by raide, consente ende goetdunckene vanden vorscreven Jorise Colibrant, scepen der selver stadt, hueren momboir, der selver stadt zegel ten zaken byden zegel van vrouwe Elisabetten van Immersele vorscreven hier onder aen dese letteren doen hangen int jaer ons Heeren duysent vijfhondert ende seven opden zessentwintichsten dach van Januario.

Ende onder op de plycke was gescreven Y. Roetayn, ende vuythangende twee zegelen, den eenen in groenen ende den anderen in rooden wasse, den groenen wesende des stadts zegel van Lyer ende den rooden den zegel van vrouwe Elizabeth van Immerseel.

Dese copye overlesen sijnde metten principalen testamente gescreven in franchijn, geteeckent ende besegelt als boven, is daermede bevonden t' accorderen by my

(Get.) *J. van Bortel, nots.*

(Afschrift uit het midden der 17e eeuw op papier)

Waalwijk J. v. d. Hammen Nicz.

MARKENDAAL.

Aan den westeroever van de Mark, schuin tegenover de Tolbrug te Breda, stond tot in het eerste vierendeel der 19e eeuw de Markendaalsche kerk.

Met geheel de omgeving ten westen dier rivier behoorde deze kerk tot het rechtsgebied van den pastoor van Prinsenhage. Door dezen werden de beneficianten in deze kerk ter benoeming voorgedragen, en nog in 1582 noemt Hendrik 's Graeuwen zich „pastoor van de Haege ende den Haechdijk."

Wanneer de Markendaalsche kerk is gebouwd, is onbekend. Uit de aartsdiaconale registers van het Kempenland, meen ik haar ontstaan tot een ver verleden te mogen terugvoeren.

In het register van 1400, het oudste dat volledig bewaard is gebleven, wordt de capella van Merkendaal reeds vermeld, en wel onder Breda, niet onder Prinsenhage. Waar nu in deze registers de verhouding van bijkapel tot hoofdkerk nauwgezet in het oog wordt gehouden, zoodat het beneficie eener bijkerk trouw wordt ingeschreven achter de hoofdkerk, ook jaren lang nadat het daarvan is losgemaakt, — meen ik, dat die verplaatsing van de Markendaalsche kapel onder het hoofd Breda, reeds vele jaren vóór 1400 geschied is.

De ambtenaar, belast met de inning der verschuldigde gelden, heeft dat gedaan, omdat het hem gemakkelijker was die van de Markendaalsche beneficiën te ontvangen bij gelegenheid van zijn bezoek aan Breda.

Dat Markendaal aanvankelijk onder Prinsenhage ingeschreven stond, wordt bewezen uit reg. n. 153, dat klaarblijkelijk van een heel oud register was gecopiëerd.

Waarschijnlijk heeft de kapel haar ontstaan te danken aan eene Broederschap ter eere van O. L. V. Uit het kerk-archief van Breda schreef nu Kleyn eene akte over, gedagteekend 1344 „in sente Peters ende sente Pauwelsdaghe binnen Wedemaent." Voor schepenen van Breda werd een overeenkomst gesloten tusschen de grondeigenaars rondom de kapel van Markendaal „en onsen vrouwen broeders van Markendale, dats te weten Jan van den Houte, Jan Haec, Laurens van der Brugghe, Hein Brugghen, Arnoud Bellartssone ende ander broder van Markendale." [1])

Eene notarieele acte van 5 Sept. 1377 in het archief van St Catharina-dal vermeldt een legaat aan deze kapel.

Nog vond ik daar eene andere akte, belangrijk voor de geschiedenis dezer kapel. Het is een afschrift op papier, geschreven door dezelfde hand, welke het meerendeel der oorkonden heeft gecopiëerd, samengebonden in

1) R. A. 's-Hertogenbosch; Collectie Kleyn n. 61, — Hoogst waarschijnlijk zinspeelt mr. Kleyn in zijne *Gesch. van het land en de heeren van Breda* bl. 91 n 4 op dit stuk, maar zijne g volgtrekking over een „klooster" is dan waardeloos.

één band en in den inventaris van het Bredasche stadsarchief vermeld als n. 2212

Op verzoek van Anselmus Fabri[1]) wiens ouders in de Markendaalsche kapel waren begraven, keurt paus Martinus V het goed, dat deze kapel verheven zou worden tot eene parochiekerk. Het motief voor deze verheffing was de verre afstand voor de geloovigen naar de kerk te Prinsenhage. Doch de paus stelde als voor waarde, dat aan den pastoor aldaar eeen schadeloosstelling zou worden gegeven.

Van deze pauselijke machtiging is nooit gebruik gemaakt en de Markendaalsche kerk bleef de eenvoudige buurtkapel.

Nog een tweede verzoek had deken Fabri voorgedragen: de oprichting van een nieuw beneficie ter eere van Onze Lieve Vrouw.

1419 Mei 12.

Martinus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Anselmo Fabri de Breda, decano ecclesie beate Marie Antverpiensis, Cameracensis diocesis, licentiato in decretis, salutem et apostolicam benedictionem.

Ad apostolice dignitatis apicem insufficientibus quanquam meritis divina dispositione vocati ad ea ex suscepte servitutis officio nostre propensius dirigimus solertie curas per quem locorum ecclesiasticorum statui et indemnitatibus fidelium quoque animarum saluti consulitur et laudum debitarum Domino resertis preconiis divinorum cultus continuum suscipere possit incrementum.

Cum itaque sicuti pro parte tua nobis nuper exhibita petitio continebat, dilecti filii parochiani parochialis ecclesie sancti Martini in Dumo, Leodiensis diocesis, super Aggerem Dumi et in locis illi vicinis infra immunitatem sive districtum oppidi de Breda dicte diocesis commorantes tanto versus eandem tendendo ecclesiam itineris

1) Over Anselmus Fabri kan men nalezen de uitvoerige berichten, verzameld door pastoor Goetschalckx in zijn laatste publicatie: *Het jaargetijdenboek der kapelanen van O. L. V. te Antwerpen* op 2 Febr. in *Bijdragen tot de Geschiedenis* XV.

ducantur spatio, quod ipsis hyemali presertim tempore pro audiendis divinis, baptizandis eorum infantibus et decedentium inibi tumulandis corporibus et aliis ecclesiasticis suscipiendis sacramentis dictam adire ecclesiam plerisque redditur onustum, in ipso quoque aggere sive intra immunitatem vel districtum hujusmodi quedam sit capella in Merckendael vulgariter vocitata et gloriose Dei genetrici dedicata Marie virgini, ad quam pro predictis audiendis divinis confluere consueverunt nonnumquam parochiani memorati, et sicut eadem petitio subjungebat, tu, cujus parentes in dicta capella ecclesiastica traditi fuere sepulture, de quibusdam tuis propriis et aliis ecclesiasticis obtentu per te acquisitis bonis in honorem et sub vocabulo Gloriose Virginis predicte unum altare sine cura de novo pro una persona idonea juxta modum et ordinem per te super hoc exquirendos missas inibi et alia divina officia celebratura fundare et dotare in capella desideres antedicta, et si cum fonte videlicet baptismali et cemiterio ipsa in parochialem, cujus omnes et singula sexus utriusque super Aggerem et in locis ac infra immunitatem sive districtum hujusmodi commorantes pro tempore parochiani censendi forent, erigeretur ecclesiam, parochianis non mediocriter consuleretur eisdem nihilominus ad alias parochiales partium illarum ecclesias destinato reflexu rectori ecclesie sancti Martini prefate pro tempore existenti, unde juxta presbiteralis dignitatis exigentiam congrue sustentari oneraque sibi incumbentia supportare posset, sufficientes extarent redditus pariter et facultates, pro parte tua nobis fuit humiliter supplicatum ut tibi fundandi dotandique altare ipsum, ut prefertur, licentiam concedere et capellam predictam in parochialem ecclesiam, cujus omnes et singuli super aggerem ipsum et in locis ei vicinis immunitatis sive districtus hujusmodi infra certos supra hoc decernendos limites pro tempore commorantes sive residentes deinceps parochiani censeri et reputari debeant exigere quodque in illa fontes pro baptizandis infra eosdem limites

nascituris infantibus et apud ipsam coemiterium pro decedentium ex commorantibus sive residentibus eisdem sepeliendis corporibus constitui et haberi valeant, indulgere ac alias in premissis opportune consulere de benignitate apostolica dignaremur.

Nos igitur, qui fidelium quorumlibet salutem animarum et ejusdem cultus augmentum studiis gessimus indefessis premissum tuum desiderium plurimum in Domino commendantes hujusmodi quoque supplicationibus inclinati tibi, qui literarum apostolicarum abbreviator existis, altare predictum de bonis eisdem fundandi et pro hujusmodi persona dotandi, ut prefertur, necnon pro redditibus et proventibus, quos pro hujusmodi dote hac prima vice assignaveris procedente tempore si et prout tibi ac dilectis filiis abbati monasterii sancti Michaelis Antverpiensis, Premonstratensis ordinis, Cameracensis diocesis necnon decano ecclesie beate Marie dicti oppidi, quorum ac tuam super hoc conscientias oneramus congruere videbitur alios equivalentes et ipsi altari magis commodos etiam de similibus bonis redditus et proventus in excambium ac permutationis titulo assignandi et deputandi auctoritate apostolica licentiam elargimur. Et insuper tibi postquam juxta tuam necnon abbatis ac decani predictorum vel alterius ipsorum discretam ad quam faciendum aliaque exequenda singula erectionem et alia premissa contingentia quemlibet eorumdem vel illum ex ipsis quem ad hoc elegeris auctoritate presentium teneri volumus moderationem congrua ipsi rectori compensatio facta fuerit, predictam cappellam diocesani loci et alterius cujusvis super hoc licentia sive conniventia minime requisita in parrochialem ecclesiam cum quibusvis aliis partium earumdem ecclesiis de jure vel consuetidine debitis parrochialibus insigniis auctoritate predicta erigendi ac parochianis eisdem presentibus et futuris, ut in illa, postquam ut premittitur erecta fuerit, fontes pro hujusmodi baptizandis infantibus construi ac erigi facere ac apud eam cemiterium ipsum etiam prout tibi videbitur a quocumque

catholico antistite gratiam et communionem apostolica sedis habente consecrandum sive dedicandum pro tumulandis in eo ac dicta erecta ecclesia corporibus hujusmodi habere et observare necnon ipsi ac eadem erecta ecclesia omnibus predictis insigniis uti libere ac licite valeant eadem auctoritate concedendi altare vero predictum hac prima vice et etiam, quamdiu in humanis egeris quosiens illud vacare contigerit cuicumque persone idonee ad id per te eligendi etiam si duo, tria seu plura alia ecclesiastica beneficia similia vel dissimilia cum cura vel sine cura obtineat et expectet cum omnibus suis juribus et pertinentiis auctoritate prefata conferendi et de illo etiam providendi ac personam ipsam, quotiens tibi videbitur, rationabili tamen suadente causa a dicto altari removendi et ejus loco aliam personam idoneam inibi surrogandi atque ponendi omnia preterita et singula in premissis et circa ea quomodolibet necessaria seu opportuna auctoritate predicta faciendi, statuendi et exequendi plenam et liberam tenore presentium facultatem concedimus pariter et potestatem. Et nihilominus jus patronatus ac presentandi loci ordinario personam idoneam, quam ille instituere habeat in rectorem dicti altaris, quotiens te ab hac luce subtracto vacaverit tuis vel illius quem ad hoc elegeris sive nominandis successoribus et heredibus perpetuo reservamus decernentes ea omnia, que feceris, statueris, ordinaveris et executus fueris alias rite quomodolibet in premissis perpetue firmitatis robore subsistere debere ac irritum et inane quicquid in contrarium a quoque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari, jure tamen alterius cujuslibet in omnibus alias semper salvo, non obstantibus constitutionibus apostolisis ceterisque contrariis quibuscumque.

Datum Florentie IIII Idibus Maii pontificatus nostri anno secundo.

Supra plicam sic erat scriptum: Requesta gratis.

Et denuo sic: Jo de Arimino.

R. A. 's Hertogenbosch: Collectie Kleyn n. 51.

Willemstad G. C. A. Juten, Pastoor.

PENNING DE SCHILDERE.

In het jaar 1688 werd een penning geslagen, toen Pieter de Schildere 50 jaar raadsheer in het Hof van Noord-Brabant te 's Gravenhage was geweest, waarvan de laatste 8 jaar als President : v. Loon III p. 341.

In het resolutieboek van dien Raad, berustende ten Rijksarchieve te 's Hertogenbosch, wordt omtrent de herdenking van dit feest het navolgende gerelateerd.

Lunae 13 September 1688.— Heer en Mr Pieter de Schilder eerst president in den Raadt geseten hebbende als Raadt, heeft op heden zijn jubilé doen celebreeren als volgt:

Denselven Heer President hadde genoodight den geheelen Raede van Brabant en corps, daaronder gerekent oock die Heeren die uit desen Raedt in andere Collegien waren overgegaan, oock alle de Heeren Presidenten, die permanent waren van de andere hier resideerende collegien. Wijders desselfs vrienden en bloedverwanten. Dewelcke tot drye en dertigh in getale aen een ovale tafel door d' Heer President aen wedersyde van hem met de voirsr. confraters volgens ordre van haer inkomen in desen raedt aan d'eene syde geseten sijnde en daer reght tegenover d'andere presidenten geplaetst met een heerlijk festijn mitsgaders met een groot silveren Medailje sijn geregaleert geworden. Waarop stont aen d'eene syde aen de kant dese inscriptie:

D. PETRUS DE SCHILDERE / SUPR.
SENATUS ET CURIÆ BRABANTIÆ
PRAESES / ET LOCUM TENENS.

ende in het midden desselfs wapen sijnde drye schilden ende daaronder de woorden:

SUB FIDEI SPEI ET CHARITATIS SCUTIS

Ende aen d'andre kant sonder iets anders de volgende:

POST PERACTA VITÆ XV / SENATORIÆ
DIGNITATIS X LUSTRA / EIUS DEM OR-

DINIS QUOT QUOT SUPERSUNT / CONSORTIBUS / UT ET CURIÆ UTRIUSQ HOLL^{AE} ZE^{AE} / FRISIAEQ. PRAESIDIBUS CAETERISQ QUI ADSUNT / TAM AMICITIA QUAM JUNCTIS SANGUINE / AMPLISSI MIS VIRIS / HOC QUALECUNQ. MEMORIÆ ERGO DAT / DEDICAT PARILEMQ. AETATEM ET AQUILÆ SENECTUM EXOPTAT XIII SEPT CI ↃI ↃCLXXXVIII.

Des andren daegs sijnde 14 deser sijn alle de respt. Procureurs, Clerquen en Camerbew^{rs} van desen Raedt door denselven President getracteerd.

In margine naast de beschrijving van dezen penning staat: N. B. dese respectieve inscripties sijn gemaekt door den Heer en Mr. Roeland van Kinsgot heer van Kinsgot, raadsheer in den Hoogen Raad van Holland en bevorens Raed in desen Raedt.

Bij den doop van Pieter Brabantinus Schenk, een zoon van een dochter van gemelden Mr. Pieter de Schildere, geboren 22 Juni 1686, werd een penning geslagen afgebeeld bij van Loon III p. 340.

De wapens op de keerzijde van dien penning zijn zooals bekend is, die van leden van dien Raad. Boven de Schildere, Kan, in 't midden Persijn en Tuningh (of Tuyning), daaronder Vrijberge en van Strijen, terwijl het wapen van den secretaris van den Raad Nicolaas van der Haar onder staat.

Volgens het notulenboek van den Raad, ook ten Rijksarchieve te 's Hertogenbosch, waren in 1686 bovendien de Heeren Wierts, Dierquens, Wevort en Leleu de Wilhem, leden van gemelden Raad.

Daar het resolutieboek 1684/1688 ontbreekt, gelukte het mij niet ook omtrent dezen penning iets naders op te sporen.

Hintham JHR. MR. M. W. SNOECK.

3. Raso III van Gaveren. 1306—1314.

Uit de gekende oorkonden weten wij nu met zekerheid, dat drie onderscheidene Raso's uit het geslacht Gaveren—Liedekercken elkander opvolgden in de heerlijkheid Breda.

De derde Raso bleef zich tot enkele jaren vóór zijn dood gaarne noemen „heer van Boenlaer". Volgens eene oorkonde, medegedeeld door Duchesne onder de bewijsstukken achter het beroemde werk *Histoire généal. de la maison de Bethune* bl. 163, zou hij deze heerlijkheid 17 Febr. 1313 aan zijn broer Zeger hebben overgedragen. Ik ben niet in de gelegenheid na te gaan, of deze aanteekening voor vele jaren door mij opgeschreven, juist is, maar uit de lijst der oorkonden, welke hier achter volgt, blijkt duidelijk, dat Zeger reeds in 1312 zich naar deze heerlijkheid laat noemen. (n. 13).

Uit geheel de reeks bewijsstukken mogen wij opmaken, dat deze heer van Breda zich bitter weinig bemoeide met zijne onderdanen alhier. Behalve enkele giften aan St. Catharina-dal (n. 4 en 17) vinden wij geen enkele akte, welke met de stad Breda in betrekking staat.

Zijn voornaamste bestuursdaad is de vernieuwing en aanvulling der Steenbergsche keur in samenwerking met den heer van Bergen op Zoom (n. 5).

Het leen Gageldonck onder Roosendaal verkoopt hij aan den Bredaschen drossaard Godevaart van Bergen, de heerlijkheidsrechten, welke hij bezat te Deurlicht, aan Alsteen van Bergen en genooten. De leenen in Zuid-Beveland, welke de heeren van Breda reeds bij het ingaan der 13e eeuw in bezit hadden, werden door hem van de hand gedaan (n. 7 en 10), en daarmede was de band verbroken tusschen den heer van Breda en de grafelijkheid van Zeeland.

Belangrijk voor de familie-geschiedenis der heeren van Breda is het testament van dezen Raso, dat tot heden bij onze geschiedkundigen weinig gekend was. De hoofdpunten zijn door mij reeds medegedeeld bij eene vorige gelegenheid (bl. 111 van dezen jaargang).

De sterfdag van Raso III is onbekend; hij moet liggen tusschen 5 Maart 1313 en 1 Juli 1314, als zijn broer Philips als heer van Breda zich aan ons voorstelt. J. van Vliet en E. van Goor noemen het jaar 1314, en Goethals, meer voorzichtig, zegt „omstreeks 1314".

Volgens dezen laatsten schrijver zou Raso III vader zijn van twee bastaardzonen: Raso, gezegd Liedekerke, van wien nakomelingen te Breda hebben gewoond; Arnoud van Liedekercke, gezegd van Overhof. Over deze laatste familie heb ik reeds meerdere gegevens verzameld, zonder tot een samenhangend geheel te kunnen komen. Zij was gegoed te Roosendaal en Bergen op Zoom.

Willemstad G. C. A. Juten, pastoor.

BIJLAGEN.

1. 1307, Mei 27. — Raso van Liedekercke, heer van Breda en Boenlaar, verkoopt aan zijn drossaard Godevaard van Bergen een cijns van 25 pond en 39 bunder heide onder Wouw.

Wi Rase, here van Liedekercke, van Breda ende van Boulaer, orconden met desen brieve, dat ic Godevaerde van Barghen, minen drossate, hebbe ghegheven ende gheve bi wille ende bi rade van mire broedren Filips ende Zeghers te quitene ende erflaec te behoudene die vive ende twintech pont tsjaers ouder Lovensche, die Remaes waren van Mille ende die tonser quitinghen stonden voren twee hondert pont ende vijftech pont ouder Lovensche, die Herman Godevardssone van Barghen gheloeft hadde ende heeft jeghen heren Janne van Cruninghe bi wille ende bi oerlove miins heren miins vader

ende die her Jan voerseit vercreghen hadde jeghen Remazen van Mille voernomt, welke vive ende twintech pont tsjaers ouder Lovensche nu heft te Barghen in de Schelt uten tolle van de wininghe leede, die comt van den Rine alse van onser helft, die deelt jeghen enen edelen man, onsen lieven neve, heren Gheraerde van Wesemale, here van Barghen op den Zoem. Voert gheve wi Godevaerde voerseit al den tol ende al de baten, die vallet ende vallen mach van den voerghenoemden tolle, metten vive ende twintech ponden tsjaers ouder Lovensche, die hier voernomt siin, ghelicker wiis, dat wine hielden ende hi ons bleef van onsen vorders, eewelike te houdene ende te hebbene van ons ende van onse nacomelinghen hem ende sinen nacomelinghen te rechten leene met andren leene, dat hi van ons houdende es.

Voert gheve wi Godevaerde voerseit neghenen ende dertech bunderen wilderden ligghende bi Wouwe, die hi vercreech jeghen minen here, minen vader, sider dat miin vrouwe, miin moeder storf, met alsulcker chinse ende met alsulcken rechte, alse hiit verchreech jeghen minen here, minen vader.

Omme dat ic wille, dat dit si vast ende ghestade, soe hebbe ic desen brief uuthangende bezeghelt met minen zeghele in gerechter orkontscepen, ende ic bidde Filipse ende Zegheren minen broeder, dat si desen brief zeghelen, met mi met haren zeghele. Ende wi Felips ende Zegher hebben desen brief beseghelt met onsen zeghele uuthanghende, omme dats ons onse heere, onse broeder, heeft ghebeden in gerechter orkontscap.

Ghegheven te Breda int jaer ons Heren alsoe men screef, siin Incarnasien dertienen hondert ende zevene jaer, tSaterdaegs na des heylech Sacramentsdach.

R. A. 's-Gravenhage: Nassau Domein f. 221 n. 7. — Origineel op perkament, waaraan nog hangen, een zegel in gele was: twee sautoirs (in het 2e kwartier en in den voet) en een leeuw in het vrijkwartier, randschrift: S. Philips tot Ulvenhout; het andere in groene was: drie leeuwen en een rechter schuinbalk over alles heen, het randschrift onleesbaar.

2. 1307, Dec. 17. — R. h. v. L., Breda en Boenlaer, erkent door Godev. van Bergen betaald te zijn.

Wy Raes, heere van Liedekercke, van Breda ende van Boenlare, orconden met desen jegenwoordegen brieve, dat Godevert van Bergen, onse drossate, ons genoch hevet gedaen als van den goede, dat hi jegen ons vercregen hevet tote Bergen in de Sceelt, dat sijn leen es, ende dat hi onse brieve af hevet ende dat wy hem daraf quite scelden als van dien goede, dat hi ons daeraf gelovede.

In kennissen van desen brieve es hi bezegelt med onsen zegele.

Gegeven int jaer ons Heeren MCCC ende seven des Sonnedages na sente Luciendach.

Ende was besegelt met eenen grooten uythangenden segel.

Naar eens copie van A, Havermans, 24 Febr. 1645. — R A. 's-Gravenhage: N. D. f. 220 n. 4: Quitantie aan Govert van Bergen van de betaalde koopsom aan 't verkochte leengoed van Gageldonck: Sondaghs naer St. Luciendagh 1307.

3. 1308, Juni 4 — R. v. G. h. v. L. en van Breda, bevestigt met zijn zegel de gift van zijn broeder Philips, heer van Ulvenhout en Alphen aan Tongerloo; ook Zeger van Liedekercke, ridder, hangt zijn zegel aan deze oorkonde.

Datum et actum in Alphen anno Domini millesimo trecentesimo octavo feria tertia post sanctum diem Pentecostes.

Uitgegeven: Gramaye, *Antiquitates Bredanae* bl. 50.

4. 1308, Juli 14. — R. h. v. L., Breda en Boenlaer, schenkt aan St. Catharina-dal te Breda eenige cijnsen te Rijsbergen.

Wy Raes, here van Liedekercke, van Breda ende van Boenlare, maken cont allen dengenen, die desen brief soelen sien ofte horen lesen dat wy hebben ghegheven ende noch gheven, ende hebben bewisen ende noch be-

wisen den nonnen van Breda twee ende tweentech pont swarter tornoyse of die werde daraf voer vut te heeffen in onsen cijnse tote Riseberghe des naest dages sente Severijnsdaghe, ende acht zeester rogs ende vire zeester ghersten jarliic, die wy bewiset hebben ende noch bewisen te heeffen ane Antoni van Okel, vijf zeester rogs ende twee zeester ghersten, ende up Gherarts goed van Tichghelt drie zeester rogs ende twee zeester ghersten, die gheve wy ende bewise wy hen erflike ende ewelike, payslike ende vredelike te heffen ende te besitten ende utens ons tote haren behoef, ende gheloven hen daraf een warant te wesen als in verorsatinghe van haren goede van Rosendale, dat hondert neghen ende tweentech boenre ofte daerbi. Ende omme dat wy willen dese dync vaste ende ghestade blive, so hebben wy desen brief bezeghelt met onsen zeghel, ende bidden lieven broder her Philipsen, heren van Ulvenhout, dat hi desen brief met ons zeghele. Ende ic Philips van Liedekerke, ridder, here van Ulvenhout, omme mijns heren beden wille mijns broeder seren van Liedekerke, van Breda ende van Boenlaer voergenoemt ende omme dat dese dinc, die hyr voer bescreven staet, vaste ende ghestate bliven sal, hebben dese brief mede bezeghelt met minen zeghelen.

Ghegheven int jaer ons Heren MCCC ende achte, des Sonnedaeghs na sente Margrietedach.

Archief St. Catharina-dal te Oosterhout; origineel op perkament met twee zegels aan doorgestoken staart.

5. 1308, Augustus 3. — R. v, G. h. v. L., Breda en Boenlaer geeft met den heer van Bergen op Zoom aan Steenbergen een nieuwe keur. Op verzoek van Raso hangt ook zijn broeder Philips van L., heer van Ulvenhout, zijn zegel aan deze akte.

Dit was ghedaen ende ghescreven int jaer ons Heeren, als men screef dertien hondert jaer ende achte des Donredaghes vore sinte Laurensdach in den Ouste.

Uitgegeven: Mr. W. Bezemer, *Oude Rechten van Steenbergen*, bl. 20.

6 1308, September 8. — R. v. G., h. v. L., Breda en Boenleer, verkoopt „dbossce van Lies, dat houdt vijftech boenre ende een half ende ene hoeve heiden, die dair bynnen gelegen is aan het kapittel te Breda." Op verzoek van Raso hangt ook hier zijn broer Philips, ridder, heer van Ulvenhout, zijn zegel.

Gedaen in Onser Vrouwendaghe tlater, die gelegen is na uutgaende Ogheste 1308.

In een vidimus, d.d St. Bartholomeus 1361 : Kon. Bibl. Brussel : *Antiqua Statuta capituli B. M. V. opidi de Breda* f. 145 vo

7 1310, April 1. — R. v. Boulaer, h. v. L., Breda en Boenlaer is borg voor de belofte van Arnoud van Wesemaal, heer van Bergen op Zoom.

Gegheven te Bergen an den Zoem, des Woensdags nae mit vasten, int jaer ons Heeren duysent driehondert ende negen.

Uitgegeven : van Mieris, Charterboek I. : 80.

8. 1310, Juli 19. — R. v. L. en Breda verkoopt aan de kinderen van heer Boudewijn van Scondeel hun vaderlijk goed tusschen Houte en Hinkelen.

P. Muller, *Regesta Hannonensia* bl 34.

9. 1310, September 13. — R. v. G., h. v. L. en van Breda, geeft evenals de heer van Bergen op Zoom eene verordening over de zoutmaat aan die van Steenbergen.

Uitgegeven : Mr. W. Bezemer, *Oude Rechten van Steenbergen* bl. 36 nota.

10. 1311, Januari 11. — R. h. van Breda, verkoopt aan Peter v. d. Dilf de Zevenbergsche moeren (polder het Krauwelsgors).

Vermeld in : J. van Vliet, *Bredaesche Chronyck* bl. 21 ; van Goor, *Beschrijving van Breda* bl. 20.

11. 1311, Februari 2. — R. h. v. L., Breda en Boenlaer. schenkt aan Jan Rusenaer de molens te Vriesendonk.

Vidimus van deken en kapittel te Breda, 1360, Nov 3 : R A 's Gravenhage, N D f. 140 n 6 ; uitgegeven *Tax* XVI : 298.

12. 1312 September. — R. v. L. en van Breda en Philips van Liedekerke, heer van Ulvenhout, onderteekenen de voorrechten van Cortenberg.

Miraeus-Foppens, *Opera Dipl.* I: 447.

13. 1312, November 12. — R., h. v. L. en van Breda, ridder, verkoopt aan den graaf van Holland „al dat goede ende heirscepe tusschen Houte en Hinkele", van hem in leen Mede zegelen Philips, heer van Ulvenhout, en Zeger, heer van Boenlaer, Raso's broeder.

Gegeven int jaer ons Heeren MCCC ende twelfve, op sinte Martinusdaghe in den winter.

Uitgegeven: v. Mieris, *Groot Charterboek* II: 128.

14. 1312, December 10. — Wy Rase, heere van Liedekerke en van Breda, maken cont alle luden, dat wy Alsteenen Godeverdssone van Bergen, Harmanne synen broeder ende hoire gesellen vercocht hebben alle dat recht, vryheyde ende pointen van twaelef hoeven moers gelegen binnen Doerlichtervenne by Calverdoncq.

Gegeven 1312 des Sondachs na synte Nicolaesdach in den wynter.

In een vidimus van Rogerus dictus Daen, cantor et canonicus ecclesie B. M. V. Antverpiensis, 3 Febr. 1373: R. A. 's Gravenhage: N. D. f. 201 n 2

15. 1313, Februari, 17. — R. v. L. en van Breda, verkoopt aan Govert van Bergen een leen, geheeten het goed van Gageldonk onder Roosendaal, Nispen en Wouw. Philips en Zeger zegelen met hun broeder.

R. A. 's Gravenhage, N. D. f. 220 n 5; origineel op perkament met 3 zegels in bruine was, waarvan één geheel gebroken.

16. 1313, Februari 17. — Testament van Raso III, heer van Breda, met goedkeuring van den graaf van Vlaanderen 21 Febuari d. a. v.

Nous, Rases sires de Liedekerke et de Breda faysons savoer à tous que le Samedi devant le jour Saynt Pirre en Fevrier, ki fu en l'an de grasce mil troys cens et douze vinrent en propres persones Philippres de Liedekerke, ke no chiers et ameit frères signeur Dulvenhout[1]) et Soyhiers de Lydekerke, sires de Boulers par devant nous et par devant nos communs amis, et promisent de luer plains volonteit sans constraycion de nullig, et par leur foy fianschye et donnée à tenir bien et loialment à tout jours mais tout chou ke nous friens ou vorriens fayre et ordineer de tout le biens ke nous aviens et tenans estiens a Samedi dessus dit ou et en quel lieu quil estocent fust fief, alues, yritages, cateaus, meubles, et non meubles, et quanke fayt, dit, ordineit et pronunciet en seroit par nous quil le terront sans jamais venier en contre par eaus ne par atruy, et la cheu fu fayt et ordinet furent present et pour chu especiament apelleit et ensi que communs ammiis me sires Gerars syres de Settenghiem, me sires Fastreis sires de Linge, me syre Godefroys syre de Naest et de Rodes, et Henris de Liedekerke, par devant les queles il se compromisent ensi ke deseure deviseit est et seur chou nous Rasse syres de Liedekerke et du Breda devant dit disons, ordinons et pronunchons, avons dit, ordineit et prononchiet en tele maniere ke chi apres est en che brief contenus: chest a savoer ke Philipps nos freres des susdis tenir et apres no déches quitement et tout entirement il et ses oyrs a tout jours toute no terre de Breda et quanke a le dite terre apert sauf chou quil et ses oyrs doyvent payer à Katherine no seur et a son oyr dan en an a tout joeur mays cent livres de tornois, chest a savoir: un vies gros tornois le roy de France par quartoise deniers ou atre monnoye a vaillant cour-

1) St. Genois *Inventaire der Chartes des comtes de Flandre* (1843) bl. 362 n. 1257, las hier: de Luenhout; insgelijks las de ambtenaar van het archief te Gent, die voor mij de akte afschreef. Op mijne vraag, of er niet moest gelezen worden: Ulvenhout, antwoordde mij de toenmalige archivaris Diegerick, dat na aandachtige lezing er inderdaad stond; DULVENHOUT.

sable en le terre de Breda, à payer l'une moytiet au jouer de Noel et l'autre moitiet au jouer Saynt Jehan Baptistre con dist en mi esteit, et si aveneist en si ke Katherine no seur dessus dite alaest de vie à mort sans avoer oyr de son cors de loial mariage, nous volons, disons et pronunchons ke les cent livres devant dites reverrent a no frère Philyphe dessus dit ou a son oyr; après nous disons et prononchons ke Soyhiers no chiere freres syres de Boulers devant tenra quitement apres no déces à tout joeurs il et ses oyrs tenre le terre entirement de Liedekerke et quanke a le dite terre de Liedekerke apent et quanke nous avons ou avoer poons en le conteit de Flandres safs chou quil et ses oyrs devent payer à Rasson no frère ou a ses oyrs, dan en an, a tout jouer mais cent livres de noir parisis ou autre monnoie availlant coursable en le dite terre de Liedekerke, a payer l'une motiet au jour de Noel et l'autre moitiet au jour Saint Jehan Baptistre kon dist en mi esteit. Et sil avenist ensi que Rases no freres devant dit deffailloit sans avoir oir de loyal mariage nous disons et prononchons ke les cent livres dessus dites reverront à Soyhier no frere dessus dit ou a son hoir et si doit encore Soyhiers no freres devant dis ou ses oyrs ou chius ki le dite terre de Liedekerke tenroit payer et teneir tout les dons et tout les asignemens que nous ou ou no devanttrayn signeur de Liedekerke avous donnet et assignet sur no terre de Liedekerke desus dite, en quelconcque manière que che soyt ou estre puet, soyt par lectres soyt san lettres; et après chou nous disons et prononchons encore ke Ysabayus et Jehane nos chiers sereurs tenront quitement et frankement après no deces toute no terre de Hubermont et tout chu que a no dite terrre de Hubermont apent: chest asavoer que Ysabaus nous seur dessus dite aura les deus pars de tous les profis de le dite terre et Jehane nos seur devant dite le tirche paert tant quil auront le vie au cors, et est encore asavoer que quant deffaura de l'une de nos se-

reurs dessus dites, que li autre ki plus longement vivra, tenra le dite terre de Hubermont toute entierrement tant quelle aura le vie en cors, et après le mort de nos deux serreurs dessus dites volons que le dite terre de Hubermont soit toute entierrement convertie et donnée pour Dieu et an aumone pour l'asme de nous, pour les asmes de nos freres, de nos seureurs, et pour les asmes de no devanttrains soyent cappelleries soet en autre manyre convertit par le consayl de nos testamenteurs en si quel leur saulera le plus grant profit de nos armes. Et tout chou que chi deseure dit ordinet et pronuncheit est, nous Rases, syres de Lidekerke et de Breda devant dit l'avons dit, ordinet et pronunchiet, et volons que chascuns de no deux frères Philippe et Soyhiers dessus dit le tiengent bien et loyalment à tout jouer, et le leur disons ateneir jour leur foyt et sur une payne de nuef mille livres de noirs parisis: chest a savoer le troes mille livres a che signeur dessous qui chius seroit manans qui no dit et ordinanche chi devant dite ne tenroit, et les autres troes mille livres a che li evesché en qui dyochese li rebelles de mon dit et ordinanche manans seroyt et le denreis troes mille livres chelui de nos deus freres dessus dites qui no dit et ordinanche tenroet bien et loaellement en si que dit est, et volons, disons et prononchons que cascuns signeurs terriens et evesques desous cui li rebeles de no dit et ordinanche seroit manans aient plain poir de le paine dessus dite a jugier et cascuns par lui vore en maneire telle que se li uns de nos deus freres dessus dit peuist bien et loyalment prover par bonnes gens et creables que li autres fust alleit en tout ou en partie encontre no dit et ordinanche. Et si ne puet li paine iestre fourfaite se elle ne soit premierement jugié par chaus ou par lun deaus qui le poir en ont, et à cui nous avons le poir donnet, ensi comme devant dit est; et pour chou ke nous Rasses, syres de Liedekerke et de Breda, dessus dit, volons ke no dit et toute notre ordinanche devant dite soit bien

et loyalment tenue à tout jours, nous avons ces presentes lettres données et saellées de no propre sael, pendans, en cognissanche de veriteit et d'aseguranche ; et prions et requirons a tres haut et tres poissant prince nostre tres chier et ameit signeur, monsigneur le conte de Flandres, quil voelle no dit et nostre ordinanche chi sevant escrit gréer, loer consentir et confirmer, et qu'il voelle a ches presentes lettres mettere son sael en cognissanche de veriteit et de confirmation, aveucques le nostre. Et nous Robers, cuens de Flander a le prière et requeste de no chier et foyable le signeur de Liedekerke et de Breda devant dit tout son dit et toute se ordinanche ensi ke chi desseure en che brief est contenus, gréons, loons, consentons et confirmons et avons à ces presentes lettres mis nostre sael aveucques le sael le signeur de Lydekerke et de Breda devant dit, en cognissanche de veriteit et confirmacion. Che fu fayt, dit et ordineit en l'an de grasce mil trois cens et douze, le merquerdi devant le jour Saint Piere qui est el mois de fevrier.

Staatsarchief Gent : fonds St Genois n. 1257 ; vidimus van 1319, Dec 5 door Hendrik, abt van St Adriaan bij Gerardsbergen, op perkament met gebroken zegel der abdij in groene was

17. 1313, Maart 5. — R. v. G., h. v. L. en Breda, bevestigt de overdacht van het O. L. V. beneficie uit de groote kerk van Breda naar St. Catharina-dal en verzoekt den bisschop van Luik dit goed te keuren.

Uitgegeven : V. v. d Aura, *Geschiedk. Bijdr. betreffende het Norbertinessenklooster St. Catharina-dal* bl 116 en 117.

ERRATA ET ADDENDA

VOOR HET ARTIKEL VAN OORDT.

In jaarg. XXVII (1920):

Blz. 171 regel 9 v. b. Wely *in* Well. Regel 11 v. b. lands *in* lands te

„ 235 „ 5 v. o. 2— *in* 2—1

„ 236 „ 19 v. b. den persoon *in* des persoons

„ 237 „ 14 v. o. 1364 *in* 1364. Regel 13 v. o. Janne *in* Jannes

„ 238 „ 12 v. b. *daraf* in *daeraf*

„ 239 „ 6 „ hout *in* hont . . . was *in* was)

„ 240 „ 13 „ *toe te voegen achter:* zegel in groene was van Jacop die Sas vertoonende Châtillon met een schildhoofd beladen in het midden met een lelie. Regel 21 v. o. *vander* in *vanden.* Regel 8 v. o. *sculdig* in *sculdich*

„ 241 „ 5 „ *'sjaars* in *'sjaers* Regel 9 v. b. der *in* den. *Aldaar toe te voegen achter:* schildhoofd met een barensteel van drie hangers. Het zegel van Claus Horden is niet te onderscheiden.

„ 242 „ 23 „ erfijtns *in* erftijns. Regel 4 v. o. Roef *in* Roelof

„ 298 „ 5 v. o. *Been* in *Belen.* Regel 2 v. o. *site* in *side*

„ 299 „ 10 v. b. *behoeffs* in *behoeff* Regel 23 v. b. *derden* in *dorden* Regel 3 v. o. Deventer *in* Derenter. Alhier 28 v. b. wordt genoemd Roeloff Rijckquijns[1]), deze was schepen van Ammerzoden 27 April 1440. Charter in het Archief op het kasteel Nederhemert (v. Doorninck: Invent. Oud-Archief der heerlijkheid en gemeente Nederhemert, blz. 44).

Blz. 300 regel 16 v. b. *Huesdes* in *Huesden*. Regel 7 v. o. *vorsz* in *voirsz* Laatste regel 1400 *in* 1460

„ 301 „ 10 „ *aenbestorven* in *aenbesterven*. Regel 17 v. b. *Woendaichs* in *Woensdaichs* Regel 22 v. b. *vierti* in *viertich* Laatste regel sijnen *in* zijnen

„ 302 „ 3 „ *dit* in *die*. Regel 9 v. b. *Oirden* in *Oirde*

„ 304 „ 12 „ Meeusen in Meeus en

„ 305 „ 12 „ *biddenne* in *biddende*

„ 306 „ 7 „ *veeliet* in *verliet*. Regel 8 v. b. *velenen* in *verlenen*

„ 307 „ 12 v. o. *in te voegen achter:* geheeten zoon van. Regel 27 v. o. *ghewet* in *ghevet*

In jaarg. XXX (1923):

Blz. 233 regel 17 v. b. dient gelezen: Op dit leenboekje van Soelen zal gevolgd zijn een thans ontbrekend Leenboek tijdens Cairll van Rossem, bevattende beleeningen 1520 en volgende jaren. [2]) Daarop zou dan (chronologisch)... Terzelfde plaatse, regel 10 v. b. *staat* geschreven: *lees* geschreven:)

In jaarg. XXXI (1924):

Blz. 255 behooren te vervallen de beide laatste woorden van regel 8 v. o. en het eerste woord van regel 7 v. o.